

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI**

“IQTISODIYOT” KAFEDRASI

O.A. ARIPOV

MIKROIQTISODIYOT

**FANI BO‘YICHA
O‘QUV-USLUBIY MAJMUA**

Amaliy mashg‘ulotlar uchun

NAMANGAN

O.A. Aripov. “Mikroiqtisodiyot” fani bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua.
Amaliy mashg‘ulot uchun. – Namangan: NamMQI, 2023 yil, 212 bet.

Taqrizchilar:

N.Sotvoldiyev – “Iqtisodiyot” kafedrası professori, i.f.d.

R.Ismatov – “Menegment” kafedrası dotsenti.

“Iqtisodiyoti” kafedrasining 2023 yil 28 avgust 1-sonli majlisida muhokama qilingan.

O‘quv-uslubiy majmua Namangan muhandislik-qurilish instituti o‘quv uslubiy Kengashining 2023 yil “30” avgust dagi 1 -sonli qaroriga muvofiq o‘quv jarayoniga tadbii etish uchun tavsiya etilgan.

O'QUV-USLUBIY MAJMUANING TARKIBIY TUZILISHI

(Amaliy mashg'ulotlar uchun)

№	Majmuaning tarkibiy qismlari	betlar
	Majmuaning qisqacha annotatsiyasi.....	4
I.	Fanning me'yoriy-uslubiy ta'minoti.....	6
1.	O'quv kursi prospekti.....	7
2.	Amaliy mashg'ulotlar rejasi.....	20
II.	Fanning mazmuni va axborot-resurs ta'minoti.....	33
1.	Amaliy mashg'ulotlar uchun topshiriqlar, keys stadi, vaziyatli masalalar va testlar.....	34
2.	Mavzular bo'yicha taqdimot slaydlari va video roliklar.....	141
3.	Davriy mustaqil ta'limga oid topshiriqlar.....	183
III.	Fanni o'qitishning interaktiv texnologiyalari.....	184
1.	Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar sharhi.....	185
2.	Glossariylar.....	197
3.	Tavsiya etiladigan elektron jurnallar va internet saytlar..	200
4.	Mavzuga oid adabiyotlar, jurnallar va internet tarmog'idan olingan tarqatma materiallar.....	202

MAJMUANING QISQACHA ANNOTATSIYASI

O'quv-uslubiy majmua – Namangan muhandislik-qurilish institutida bakalavriat va magistratura ta'lim bosqichilarining O'quv rejalarida aks etgan fanlar bo'yicha professor-o'qituvchining dars jarayoniga o'quv-uslubiy tayyorligini tasdiqlovchi eng muhim mezon, me'yoriy-uslubiy hujjatdir.

Majmuaning asosiy maqsadi – avvalombor fanning o'qituvchisi, xuddi shuningdek talaba uchun, fanni har tomonlama sermazmun, chuqur nazariy, uslubiy va amaliy tarzda yetkazish (talaba uchun – o'zlashtirish) uchun yagona o'quv-uslubiy va axborot-resurs manbaini yaratish hisoblanadi.

O'quv-uslubiy majmua Namangan muhandislik-qurilish instituti bakalavriat ta'lim yo'nalishlari uchun mo'ljallangan bo'lib, u jumladan quyidagi tarkibiy tuzilishga ega:

- *fanning me'yoriy-uslubiy ta'minoti,*
- *fanning mazmuni va axborot-resurs ta'minoti,*
- *fanni o'qitishning interaktiv texnologiyalari,*
- *talabalarining bilimni baholash uslubiyoti,*
- *qo'shimcha elektron ta'lim resurslarini o'z ichiga olgan.*

Ilg'or xorijiy tajriba bilan uzviylik.

Mazkur majmua ilg'or xorijiy tajribani keng o'rganish, umumlashtirish va undan ta'lim va tadqiqotlar jarayonida samarali foydalanish mahsulidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775 sonli “Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarorining to'qqizinchi bandida “O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda ikki oy muddatda oliy ta'lim muassasalari talabalarini ilmiy faoliyatga yo'naltirishga va ularda innovasion fikrlashni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar dasturi loyihasini ishlab chiqsin va belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga kiritsin, unda quyidagilar nazarda tutilsin: yangi g'oya va tashabbuslarni shakllantirish maqsadida har bir oliy ta'lim muassasasida “Yosh ekspertlar guruhi”ni tashkil etish; o'quv mashg'ulotlarini talabalarni innovasion fikrlashga yo'naltiradigan o'qitish texnologiyalari va interfaol uslublarni joriy etish asosida tashkil etish, asosiy e'tiborni talabalarining mustaqil ta'lim olishi bilan bog'liq mexanizmlarni amalga oshirishga qaratish; har bir oliy ta'lim muassasasida 1-kurs davomida saralab olingan eng iqtidorli talabalar uchun alohida guruhlar tashkil etish (mazkur guruhlardagi talabalar soni oliy ta'lim muassasasi tomonidan belgilanadi), 2-kursdan ularni o'qitishni alohida o'quv reja va dasturlar asosida amalga oshirish, ushbu toifadagi talabalarni magistraturaga maqsadli qabul qilish va bu orqali oliy ta'lim muassasalari kafedralari uchun malakali kadrlar tayyorlash tizimini joriy etish”¹ deb alohida ta'kidlangan.

Ushbu qarorda belgilangan vazifalarni amalga oshirish maqsadida ta'lim va tadqiqotlarning mazkur axborot-resurs manbaini ishlab chiqishda Dankin Universiteti, Massachusetts Texnologiya instituti va Nyu-York Davlat Universiteti (AQSH), Oksford

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775 сонли “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. “Халқ сўзи” газетаси, 2018 йил 6 июнь.

Universiteti, Bat Universiteti va London Metropoliten Universiteti (Buyuk Britaniya), Bremerxafen Universiteti (Germaniya), Vaseda Universiteti (Yaponiya), Kemyong Universiteti (Koreya Respublikasi), Shanxay Universiteti (XXR) va boshqa yetakchi xorijiy universitetlar boy ijobiy tajribasidan samarali foydalanildi.

Majmuani takomillashtirish masalalari.

Elektron o'quv-uslubiy majmua o'quv yili mobaynida xalqaro va milliy iqtisodiyot tizimidagi o'zgarishlar va tendensiyalar, yangi qabul qilingan qonunlar, farmonlar va qarorlarni, xorijda va respublikada chop etilgan yangi o'quv va ilmiy adabiyotlarni, fan-texnika va texnologiya borasida erishilgan yangi yutuqlarni hisobga olgan holda muntazam takomillashtirilib boriladi.

“Mikroiqtisodiyot”fani o'z ichiga quyidagi vazifalarni oladi:

-***birinchidan***, talabalarga bozor iqtisodiyoti qonunlarini, bozor sub'yektlarining turli bozor tuzilmalaridagi harakat faoliyatini o'rgatish;

- ***ikkinchidan***, bozor sub'yektlarining faoliyatiga ta'sir qiluvchi omillarni, iste'molchining bozordagi harakatini, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish kabi masalalarni o'rgatish;

- ***uchinchidan***, bozordagi talab va taklif to'g'risidagi statistik ma'lumotlar asosida bozorni tahlil qilish va xulosalar chiqarishni, davlatning bozor iqtisodiyotiga aralashuvi oqibatlarini tahlil qilish asosida xulosalar chiqarishni o'rgatishdan iborat.

Shuningdek, **“Mikroiqtisodiyot”** fani fundamental fanlardan biri bo'lib, boshqa iqtisodiy fanlarni chuqur o'rganishda asos bo'lib xizmat qiladi.

O‘QUV KURSINING PROSPEKTI

O'QUV KURSINING PROSPEKTI

(2023/2024 o'quv yili)

O'quv kursining to'liq nomi:	Mikroiqtisodiyot		
Kursning qisqacha nomi:	MIK	Kod: MIK	
Kafedra:	Sanoat iqtisodiyoti		
O'qituvchi haqida ma'lumot:	Assistent Aripov Oybek Abdullayevich		aripov2005@mail.ru
Semestr va o'quv kursining davomiyligi	3-semestr, 18 hafta		
O'quv soatlari hajmi:	jami:	144	
	shuningdek:		
	ma'ruza	36	
	seminar		
	amaliy	36	
	mustaqil ta'lim	72	
Yo'nalish nomi va shifri			
	60310100	- Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)	
	60410100	- Buxgalteriya hisobi va audit (tarmoqlar bo'yicha)	
O'quv kursining statusi	Asosiy o'quv kursi		
Dastlabki tayyorgarlik:	Kurs "Iqtisodiyot nazariyasi".		
Kursning predmeti va mazmuni: Kursning predmeti bozor iqtisodiyotining nazariy va amaliy jixatlari, bozor subyektlarining iqtisodiy faoliyati va ularning faoliyatiga tasir qiluvchi omillar, ularning tasiri oqibatlarini urganishdan iborat. Kurs bozor iqtisodiyotining nazariy asoslari va bozor subyektlarining iqtisodiy faoliyati va unga tasir qiluvchi omillarning tasiri va buning oqibatli mohiyati haqidagi tasavvurlarni shakllantirish maqsadida bozor subyektlarining xar xil turdagi bozorlarda optimal xarakat qilish yo'llarini aniqlashning nazariy va amaliy tomonlarini o'rganishga yo'naltirilgan.			
Kursni o'qitishning maqsadi va vazifalari: Kursni o'qitishning maqsadi talabalarda zamonaviy bozor iqtisodiyotining ishlashi va rivojlanishining ham nazariy, ham amaliy tomonlarini o'rgatish hamda bozor sub'yektlarning har hil bozor tuzilmalaridagi iqtisodiy faoliyatini o'rganish bo'yicha yo'nalish profiliga mos bilim, ko'nikma va malaka shakllantirishdan iborat. Kursning asosiy vazifasi quyidagilar: - bozor iqtisodiyotining bosh masalasi va uning yechimini urganish; - talab va taklif hamda ularga ta'sir qiluvchi omillarni urganish; - bozor muvozanati, maksimal va minimal narxlarni o'rnatilishi, talab va taklif elastikligi va ulardan amaliyotda foydalanish yo'nalishlarini urganish; - iste'molchi tanlovi, iste'molchining bozordagi harakati va unga ta'sir etuvchi omillarni urganish; - ishlab chiqarish va ishlab chiqarish omillari, ulardan optimal foydalanish, ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilishni urganish; - firmalarning raqobatlashgan va raqobatlashmagan bozor tuzilmalaridagi harakatini hamda ularning faoliyatiga ta'sir qiluvchi omillarni, davlatning iqtisodiy siyosati ta'siri oqibatlarini urganish; - monopol hokimiyat, monopol hokimiyat ko'rsatkichlari va monopoliya sharoitida narx			

belgilash tamoyillarini o'rganish;

“Mikroiqtisodiyot” o‘quv kursini o‘rganish natijasida talabalar:

- zamonaviy bozor iqtisodiyotining ishlashi va rivojlanishining nazariy asoslari;
- talab va taklif modeli asosida taqchil resurslarning taqsimlanish mexanizmi;
- raqobatlashgan va raqobatlashmagan bozorlarning asosiy xususiyatlari va firmalarning ushbu

bozorlardagi harakat qilish qoidalari *haqida tasavvurga ega bo‘lishi*;

- ishlab chiqarish jarayoni va ishlab chiqarish omillaridan optimal foydalanishni;
- ishlab chiqarish xarajatlari turlarini;
- tavakkalchilik va uni oldini olish hamda pasaytirish yo‘llarini;
- bozor sharoitida narxlarning qanday shakllanishini;
- davlatning bozor iqtisodiyotiga aralashish yo‘nalishlari va ularning oqibatlarini;
- mehnat, kapital va yer bozorining ishlash mexanizmini *bilishi va ulardan foydalana olishi*;
- talaba bozordagi talab va taklif to‘g‘risidagi statistik ma’lumotlar asosida bozorni tahlil qilish

va xulosalar chiqarish;

- statistik ma’lumotlar asosida talab va taklif funksiyalarini tuzish, talab va taklifning elastiklik koefitsiyentlarini hisoblash va ular asosida bozordagi holatni tahlil va prognoz qilish;

- axoli daromadlari va ularni taqsimlanishini Djin koeffitsiyenti bo‘yicha baholash, raqobatlashgan va raqobatlashmagan bozorda firmalar harakatini tahlil qilish asosida hulosalar chiqarish;

- davlatning bozor iqtisodiyotiga aralashuvi oqibatlarini tahlil qilish asosida hulosalar chiqarish bo‘yicha *ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak*;

- talaba bozor iqtisodiyotini ishlash va rivojlanish mexanizmi to‘g‘risida;

- taqchil resurslarni taqsimlanish tamoyillari to‘g‘risida;

- talab va taklif asoslari to‘g‘risida;

- raqobatlashgan va raqobatlashmagan bozorlar to‘g‘risida;

- bozor sharoitida narxning shakllanishi mexanizmi to‘g‘risida;

- har xil bozor tuzilmalarida firmalarning harakat qilish qoidalari to‘g‘risida;

- bozorning ishlash samaradorligi va unga ta’sir qiluvchi omillar to‘g‘risida aniq *malakalarga ega bo‘lishi kerak*.

Kursning tematik tarkibi va mazmuni

№	Mavzular	Ma’ruza	Amaliy (seminar)	Mustaqil is
3-semestr				
1.	“Mikroiqtisodiyot” fanining mazmuni, maqsadi va vazifalari	1	1	2
2.	Iqtisodiy bazis tushunchalari	1	1	2
3.	Talab va taklif tahlili asoslari	1	1	2
4.	Bozor muvozanati, maksimal va minimal narxlar	1	1	2
5.	Talab va taklif elastikligi	1	1	2
6.	Iste’molchi tanlovi nazariyasi	1	1	2
7.	Daromad samarasi va almashtirish samarasi	2	2	4
8.	Bozor va tavakkalchilik	2	2	4
9.	Firma va ularning tashkiliy-iqtisodiy asoslari	2	2	4
10.	Ishlab chiqarish nazariyasi	2	2	4
11.	Ishlab chiqarish xarajatlari	2	2	4
12.	Mukammal raqobatlashgan bozorda, qisqa muddatli oraliqda firma foydasini maksimallashtirish va uning taklifi	2	2	4

13.	Raqobatlashuvchi firma va tarmoqning uzoq muddatli oraliqdagi muvozanati, tarmoqning taklifi	2	2	4	
14.	Raqobat va yakkahokimlik	2	2	4	
15.	Bozor hokimiyati sharoitida narx belgilash tamoyillari	2	2	4	
16.	Mehnat bozori va korxonalarda mehnat resurslaridan foydalanish	2	2	4	
17.	Kapital qo'yilmalar va kapital bozori	2	2	4	
18.	Korxonalar faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish	2	2	4	
	Jami	30	30	60	

Kursning tematik tarkibi va mazmuni

№	Mavzular	Ma'ruza	Amaliy (seminar)	Mustaqil is
3-semestr				
1.	“Mikroiqtisodiyot” fanining mazmuni, maqsadi va vazifalari	1	1	2
2.	Iqtisodiy bazis tushunchalari	1	1	2
3.	Talab va taklif tahlili asoslari	1	1	2
4.	Bozor muvozanati, maksimal va minimal narxlar	1	1	2
5.	Talab va taklif elastikligi	1	1	2
6.	Iste'molchi tanlovi nazariyasi	1	1	2
7.	Daromad samarasi va almashtirish samarasi	2	2	4
8.	Bozor va tavakkalchilik	2	2	4
9.	Firma va ularning tashkiliy-iqtisodiy asoslari	2	2	4
10.	Ishlab chiqarish nazariyasi	2	2	4
11.	Ishlab chiqarish xarajatlari	2	2	4
12.	Mukammal raqobatlashgan bozorda, qisqa muddatli oraliqda firma foydasini maksimallashtirish va uning taklifi	2	2	4
13.	Raqobatlashuvchi firma va tarmoqning uzoq muddatli oraliqdagi muvozanati, tarmoqning taklifi	2	2	4
14.	Raqobat va yakkahokimlik	2	2	4
15.	Bozor hokimiyati sharoitida narx belgilash tamoyillari	2	2	4
16.	Mehnat bozori va korxonalarda mehnat resurslaridan foydalanish	2	2	4
17.	Kapital qo'yilmalar va kapital bozori	2	2	4

18.	Korxonalar faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish	2	2	4
	Jami	30	30	60

1-mavzu. “Mikroiqtisodiyot” fanning mazmuni, maqsadi va vazifalari.

Fanning mazmuni, vazifalari, predmeti. Resurslarning cheklanganligi va iqtisodiyotning bosh masalasi. Cheklangan resurslarni taqsimlashni taxlil qilishda talab va taklif modelidan va toarlar aylanmasi modelidan foydalanish. Resurslarni taqsimlashda narxning ahamiyati. Muvozanat narxning shakllanishi. Bozor va uning vazifasi. Bozor bilan bog‘liq bo‘lmagan faoliyat. Mulkka egalik qilish. Bozor iqtisodiyotining asosiy shartlari. Transaksion xarajatlar. 2017-2021 yillarda “O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturidan o‘rin olgan ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni yechishda “Mikroiqtisodiyot”fanining ahamiyati. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyotni jadal rivojlantirishdagi roli. O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar.

2-mavzu. Iqtisodiy bazis tushunchalari.

Iqtisodiy ehtiyoj tushunchasi. Iqtisodiy ne‘matlar va ularning xususiyatlari. O‘rnini bosuvchi ne‘matlar. To‘ldiruvchi ne‘matlar. Iqtisodiy resurslar va ularning turlari. Tadbirkorlik qobiliyati tushunchasi. Alternativ xarajatlar va ularni aniqlash. Qaytarilmaydigan xarajatlarning vujudga kelishi. Ishlab chiqarish imkoniyatlari va uning ahamiyati. Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig‘i va ne‘matlarni bir-biri bilan chekli almashtirish (transformatsiya) koeffitsiyenti. Pozitiv va normativ tahlil. Tovarlar oqimi modeli. Buyruqbozlikka asoslangan iqtisodiyot. Bozor iqtisodiyoti.

3-mavzu. Talab va taklif tahlili asoslari.

Talab tushunchasi. Talab chizig‘i. Talab funksiyasi. Bir omilli va ko‘p omilli talab funksiyalari. Talabga ta’sir qiluvchi omillar. Talab miqdorining o‘zgarishi. Talabning o‘zgarishi. Taklif va taklif. Taklif chizig‘i. Taklif funksiyasi. Iste’molchilar talabining pasayishi va unga sabab bo‘layotgan omillar. Bir omilli va ko‘p omilli taklif funksiyalari. Taklifga ta’sir qiluvchi omillar. Taklif miqdorining o‘zgarishi. Taklifning o‘zgarishi. Talab va taklif qonunlari.

4-mavzu. Bozor muvozanati, maksimal va minimal narxlar.

Muvozanatlik tushunchasi. Bozor muvozanati. Muvozanat narx. Muvozanat mahsulot miqdori. Muvozanat nuqta. Bozorning muvozanat holatini qayta tiklash xususiyati. Bozor muvozanatining o‘zgarishi va unga ta’sir qiluvchi omillar. Maksimal narx. Davlat tomonidan maksimal narxning o‘rnatilishi. Bozorda tovar tanqisligi. Tanqislik sohasi. Norasmiy bozor va uning vujudga kelishi. Tovarining norasmiy bozordagi narxi. Minimal narx. Davlat tomonidan minimal narxning o‘rnatilishi. Bozorda tovar ortiqchaligi va norasmiy bozor. Iste’molchi yutug‘i va ishlab chiqaruvchi yutug‘i. Tovar tanqisligi sohasi. Ortiqcha mahsulotni ifodalovchi soha. Minimal ish xaqi va uning oqibatlari taxlili.

5-mavzu. Talab va taklif elastikligi.

Elastiklik tushunchasi. Elastiklik koeffitsiyenti. Talabni narxga ko'ra elastikligi. Talab va taklif funksiyasi uchun elastiklik koeffitsiyentini hisoblash. Yoysimon elastiklik. Elastik va elastik bo'lmagan talab. Absolyut elastik va absolyut elastik bo'lmagan talab. Talab elastikligiga ta'sir qiluvchi omillar. Talabning iste'molchi daromadiga ko'ra elastikligi. Kesishgan talab elastikligi koeffitsiyentini hisoblash. Normal tovarlar. Past kategoriyali, oliy kategoriyali va birlamchi ehtiyoj tovarlar. Taklif elastikligi. Engel chiziqlari. Elastiklik nazariyasining amalda qo'llanilishi. Sotuvchi daromadini talab elastikligiga ko'ra tahlil qilish. Soliq yukini kamaytirishga qaratilgan oqilona soliq siyosatining mazmun-mohiyati.

Soliq yukini elastiklik nazariyasiga ko'ra taqsimlanishini tahlil qilish. Bozor sharoiti o'zgarishi oqibatlarini prognoz qilish va baholash.

6-mavzu. Iste'molchi tanlovi nazariyasi.

Iste'mol nazariyasida ne'mat tushunchasi. Iste'molchi tanloviga ta'sir qiluvchi omillar. Naflik tushunchasi. Iste'molchi ehtiyojini qondirish darajasi. Naflik funksiyasi. Umumiy naflik, chekli naflik, chekli naflikning kamayishi qonuni. Befarqlik egri chizig'i. Befarqlik chiziqlari kartasi va uning xususiyatlari. Chekli almashtirish normasi. Byudjet chegarasi va uning o'zgarishi. Byudjet tenglamasi. Byudjet chizig'i. Byudjet chizig'i yotiqlik burchagi. Iste'molchi tanlovi masalasi. Naflikni maksimallashtirish. Iste'molchi tanlovi masalasi yechilishini grafik usulda tahlil qilish. Iste'molchi muvozanati. Iste'molchilarning muvozanatlik shartlari.

7-mavzu. Daromad samarasi va almashtirish samarasi.

«Daromad-iste'mol» chizig'i va uning xususiyatlari. Normal va past kategoriyali tovarlar uchun Engel chiziqlari. «Narx-iste'mol» chizig'i va «Narx-iste'mol» chizig'iga ko'ra talab chizig'ini aniqlash. Normal va Giffen tovarlari uchun daromad va almashtirish samarasi, umumiy samara. Past kategoriyali tovarlar uchun daromad samarasi va almashtirish samarasi. Almashtirish samarasini va daromad samarasini amalda qo'llash. Bozor talabi va talablarni qo'shish.

8-mavzu. Bozor va tavakkalchilik.

Noaniqlik va tavakkalchilik. Ehtimol tushunchasi. Ehtimolning turlari. Noaniqlik sharoitida tanlash. Tavakkalchilikni vujudga kelishi sabablari. Tavakkalchilik o'lchovi. Kutiladigan miqdor. Chetlanish. Tavakkalchilikka bo'lgan munosabat. Tavakkalchilikka moyillik. Tavakkalchilikka moyil bo'lmagan holat. Tavakkalchilikka befarqlik. Tavakkalchilikni pasaytirish yo'llari. Korxonalarning faoliyat sohalarini va ishlab chiqaradigan mahsulotlar turini kengaytirish (diversifikatsiyasi). Tavakkalchilikni pasaytirishda diversifikatsiyaning o'rni va ahamiyati.

Sug'urta qilish. Tavakkalchilikni qo'shish. Tavakkalchilikni taqsimlash. Asimmetrik axborotlashgan bozor. Mahsulot sifati noaniqligi. Ma'naviy tavakkalchilik. Bozordagi asimmetrik axborotlarni yo'qotish yo'llari. Bozor signallari. Auktsionlar. Olib sotarlik va uni iqtisodiyotdagi o'rni. Fbyucherslar. Opsion va xedjirlashtirish. Investisiya va tavakkalchilik. Tavakkalchilik aktivlariga bo'lgan talab. Aktivlar tushunchasi va ulardan

olinadigan foyda. Tavakkalchilik va foydaning o'zaro aloqasi. Iqtisodiyotni diversifikatsiyalash sharoitida mablag' egasining o'z mablag'ini sarflash yo'nalishini tanlash muammosi.

9-mavzu. Firma va ularning tashkiliy-iqtisodiy asoslari.

Firma tushunchasi. Tadbirkorlik firmalarining asosiy shakllari. Xususiy firmalar. Xususiy firmaning ustun va zaif tomonlari. Mas'uliyati cheklangan va cheklanmagan jamiyatlar. Aksionerlik jamiyatlari (korporatsiyalar, ochiq va yopiq turdagi aksionerlik jamiyatlari). Jamiyatning javobgarligi. Aksionerlik jamiyatining ustun tomonlari va zaif tomonlari. Aksiyadorlarning huquqlari. Davlat korxonalari. Foyda olmaydigan tashkilotlar. Kooperativlar. O'zbekiston Respublikasida «Mulk to'g'risidagi» Qonunga ko'ra faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar turlari.

10-mavzu. Ishlab chiqarish nazariyasi.

Ishlab chiqarish jarayoni. Ishlab chiqarish texnologiyasi. Ishlab chiqarish omillari va ularning turlari. Ishlab chiqarish funksiyasi, bir omilli va ko'p omilli ishlab chiqarish funksiyalari. Izokvanta tushunchasi. Izokvantalar kartasi va uning xususiyatlari. Izokvantaning yotiqligi burchagi. Qisqa va uzoq muddatlardagi ishlab chiqarish. O'zgaruvchan omilning yalpi, o'rtacha, chekli mahsulotlari va ular o'rtasidagi bog'liqlik. Kapitalning chekli mahsuloti. Mehnatning chekli mahsuloti. Yetakchi tarmoq va sohalarda mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishning asosiy yo'llari. Ishlab chiqarish omillarining chekli mahsuldorligini kamayish qonuni. Ishlab chiqarish omillarining o'zaro almashuvi. Chekli texnologik almashtirish normasi. Izokosta tushunchasi. Izokosta tenglamasi. Ishlab chiqarish omillari cheklangan sharoitda mahsulot ishlab chiqarishni maksimallashtirish masalasining qo'yilishi. Maksimallashtirish masalasini grafik usuldagi yechimi va optimallik sharti. Ishlab chiqaruvchi muvozanati.

11-mavzu. Ishlab chiqarish xarajatlari.

Korxonaning qisqa muddatli va uzoq muddatli oraliqdagi faoliyati. Xarajatlar to'g'risida tushuncha. Boy berilgan imkoniyatlar va alternativ xarajatlar. Qaytarilmaydigan xarajatlar. Iqtisodiy xarajatlar, buxgalteriya xarajatlari. Ichki va tashqi xarajatlar. Iqtisodiy foyda va normal foyda. Yalpi xarajatlar. O'zgaruvchan va o'zgarmas xarajatlar. O'rtacha xarajatlar. Chekli xarajatlar. Ishlab chiqarish xarajatlari chiziqlari. Uzoq va qisqa muddatlardagi xarajatlar grafiklari. Qisqa va uzoq muddatdagi xarajatlarning o'zaro bog'liqligi. Ishlab chiqarish xarajatlarini hisoblash, O'rtacha ishlab chiqarish va chekli xarajatlar grafiklarining o'zaro joylashuvi. Ishlab chiqarish xarajatlari funksiyasi va uning xususiyati. Mamlakatni modernizatsiyalash sharoitida ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirish yo'llari.

12-mavzu. Mukammal raqobatlashgan bozorda, qisqa muddatli oraliqda firma foydasini maksimallashtirish va uning taklifi.

Mukammal raqobatlashgan bozor va uning shartlari. Raqobatlashuvchi firmaning, yalpi, o'rtacha va chekli daromadlari. Korxona foydasi. Korxona foydasini maksimallashtirishni nazariy jihatdan asoslash va uni grafik usulda tahlil qilish. Firma foydasini maksimallashtirishning umumiy optimallik sharti va mukammal raqobatlashgan

bozor uchun optimallik sharti. Firmaning zararsiz ishlash nuqtasi. Firma xarajatlarini minimallashtiradigan holat. Firmaning yopilish nuqtasi. Firmaning chekli mahsulot ishlab chiqarish qoidasiga amal qilishi. Firma taklifi.

13-mavzu. Raqobatlashuvchi firma va tarmoqning uzoq muddatli oraliqdagi muvozanati, tarmoqning taklifi.

O'rtacha uzoq muddatli xarajat va uning xususiyatlari. Uzoq muddatli oraliqda ishlab chiqarish hajmini tanlash. Iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirishning mohiyati va zarurati. Tarmoqqa qarashli tipik firma muvozanati. Tarmoqning muvozanat holati. Tarmoqning taklifi. Xarajatlari o'sayotgan tarmoqning taklif chizig'i, xarajatlari o'zgarmas bo'lganda tarmoqning taklif chizig'i. Xarajatlari kamayayotgan tarmoqning taklif chizig'i. Tarmoqning kengayish mexanizmi. Firmaning samarali razmeri. Ishlab chiqarish masshtabi. Musbat samarali ishlab chiqarish masshtabi. Manfiy samarali ishlab chiqarish masshtabi. O'zgarmas samarali ishlab chiqarish masshtabi. Firmaning uzoq muddatli o'rtacha xarajatining kamayishiga va o'sishiga ta'sir qiluvchi omillar.

14-mavzu. Raqobat va yakkahokimlik.

Raqobat tushunchasi. Raqobatlashuvchi firmalar. Raqobatlashmagan bozor turlari. Sof monopoliya. Sof monopoliyaga misollar. Monopolistik bozorga kirishdagi to'siqlar. Tabiiy monopoliyalar. Sof monopoliyada monopol narx va monopol mahsulotni aniqlash. Monopolistik talab va taklif. Monopol hokimiyat va monopol hokimiyat ko'rsatkichlari. Monopol narx belgilashda talab elastikligining ta'siri. Monopol narx va jamiyat farovonligi. Monopol narxga soliqlarning ta'siri. Raqobatlashgan monopol bozor. Raqobatlashgan monopol bozorda tovar narxi va ishlab chiqarish hajmini aniqlash. Raqobatlashgan monopol bozor samaradorligi. Oligopoliya va uning xususiyatlari. Kurno modeli. Monopsoniya. Monopoliyaga qarshi qonun.

15-Mavzu. Bozor hokimiyati sharoitida narx belgilash tamoyillari.

Narx tushunchasi, tamoyillari va funksiyalari. Bozor sharoitida amal qiluvchi narx turlari. Narx belgilashda iste'molchi ortiqchaligini egallash. Monopol narx belgilashda «Bosh barmoq» qoidasi. Monopol hokimiyat va jamiyat farovonligi. Iste'molchilar daromadiga ko'ra narxlarni belgilash. Mahsulotlarni xarid qilish uchun qo'shimcha iste'molchilarni jalb qilish. Turli xaridorlar uchun turli narxlar belgilash (narxlar diversifikatsiyasi). Iste'mol hajmiga ko'ra narxlar diversifikatsiyasi. Tovarlar kategoriyasiga ko'ra narx differentsiatsiyasi. Mahsulotlarga bo'lgan yuqori talab davrida narx belgilash tartibi.

16-Mavzu. Mehnat bozori va korxonalarda mehnat resurslaridan foydalanish.

Bozor munosabatlari va mehnat resurslaridan foydalanish ko'rsatkichlari. Respublikada mehnatga layoqatli aholining ish bilan bandligini ta'minlash va uning ko'lamini oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar. Yollanma ishchilarning optimal sonini aniqlash. Mehnatning chekli mahsuloti. Mehnatning chekli daromadliligi. Mehnat qaytimi. Mehnat sig'imi. Mehnat samaradorligi. Mehnat unumdorligining kamayish qonuni. Mehnat resurslariga bo'lgan talab. Mehnat resurslari taklifi. Raqobatlashgan mehnat bozori va mehnat bozori muvozanati. Mehnat qilish va dam olish o'rtasidagi bog'liqlik. Ish haqi o'sishining dam olish vaqti bilan ishlash vaqti o'rtasidagi

nisbatga ta'siri. Mehnat bozorida monopsoniya bo'lgan hol. Ish haqi minimumi. Minimal ish haqi va muvozanat ish haqi o'rtasidagi farqlar va ularning oqibatlari. Mehnat bozoriga kasaba uyushmalarining ta'siri. Monopoliya shaklidagi mehnat bozori. Mehnat bozorida ikki tomonlama monopoliya. Ish haqi stavkalarining tabaqalashuvi. Iqtisodiy renta. Korxonada mehnatni tashkil etishning ilg'or shakllari. Ish haqi va mehnat unumdorligi. Axoli daromadlari. Daromadlarni tabaqalanishi. Axoli daromadlari tabaqalanishini Djin koeffisienti bo'yicha baholash.

17-mavzu. Kapital qo'yilmalar va kapital bozori.

Asosiy va aylanma kapital mablag'lark. Ssuda foizi. Loyiha tushunchasi. Mamlakatni modernizatsiya qilishda investisiyalar va ularning ahamiyati. Yalpi investisiyalash. Investisiyani qoplash. Sof investisiya tushunchasi. Chekli sof qoplash. Chekli ichki qoplash. Chekli qoplash normasi koeffisienti. Uzoq muddatli oraliqdagi investisiya. Jamg'arma va vaqt bo'yicha chekli tanlash normasi. Qiymatni diskontlash. Investisiyani hisoblashdagi diskonlangan qiymat. Investisiyaga talab. Investisiyaga inflyasiyaning ta'siri. Asosiy fondlarning joriy xarajatlarini va istiqboldagidaromadini baholash. Hududiy investisiya dasturlariga kirgan loyihalar va ularni moliyalashtirish manbalari. Ziyon miqdorini aniqlash. Ichki va tashqi investisiya. Korxonaning investisiya sohasidagi qaror qabul qilish mezonlari. Investisiya samaradorligi. Obligatsiya qiymati va undan keladigan daromad. Muddatsiz obligatsiya. Yer bozori, yer taklifi, yer rentasi. Absolyut renta. Differensial renta. Yer narxi.

18-Mavzu. Korxonalar faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish.

Bozor munosabatining kamchiliklari. Bozor muvozanatining buzilish oqibatlari. Davlatning bozorga samarali aralashuvi. Tashqi samara. Manfiy tashqi samara va musbat tashqi samara. Davlatni atrof-muhitni muhofaza qilish siyosati. Ijtimoiy ne'mat. Asimmetrik axborotlarni tartibga solish. Bozor ojizligi. Ijobiy va salbiy tashqi samaraga ta'sir ko'rsatish: tartiblashtiradigan soliq, tartiblashtiruvchi subsidiya. Chiqindilarga norma va standartlar o'rnatish. Tabiiy muhitni zararlash huquqini sotish. Soliqlar, subsidiyalar, imtiyozli kreditlar. Imtiyozli soliqlar. Bozor mexanizmiga davlatning aralashuvi me'yori.

Ta'lim berish va o'qitish uslubi:	Ma'ruza, amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ishlar (dumaloq stol, keys stadi, master-klasslar)		
Mustaqil ishlar:	O'quv loyihalar, guruhli taqdimot, referatlar, keyslar, dokladlar, krossvordlar, poster, prospekt, esse va h.k.		
Maslahatlar va topshiriqlarni topshirish vaqti	Seshanba Payshanba	15:00-17:00 15:00-17:00	Aud. 4/109 Aud. 4/109
Bilimlarni baholash usullari, mezonlari, va tartibi:			
Baholash usullari	Ekspress testlar, yozma ishlar, og'zaki so'rov, prezentatsiyalar.		
Baholash mezonlari	a) 5 baho olish uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim: -fanning mohiyati va mazmunini to'liq yoritib olsa; -fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiylik va mantiqiylik saqlanib,		

	ilmiy xatolik va chalkashliklarga yo'l qo'ymasa; -fan bo'yicha mavzu materiallarining nazariy yoki amaliy ahamiyati haqida aniq tasavvurga ega bolsa; -fan doirasida mustaqil erkin fikrlash qobiliyatini namoyon eta olsa; -berilgan savollarga aniq va lo'nda javob bera olsa; - konspektga puxta tayyorlangan bo'lsa; - mustaqil topshiriqlarni to'liq va aniq bajargan bo'lsa; - fanga tegishli qonunlar va boshqa me'yoriy – xuquqiy xujjatlarni to'liq o'zlashtirgan bo'lsa; b) 4 baho olish uchun talabning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim: -fanning mohiyati va mazmunini tushungan, fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiy va mantiqiy chalkashliklarga yo'l qo'ymasa; - fanning mazmunini amaliy ahamiyatini tushungan bo'lsa; - fan bo'yicha berilgan vazifa va topshiriqlarni o'quv dasturi doirasida bajarsa; - fan bo'yicha berilgan savollarga to'g'ri javob bera olsa; - fan bo'yicha konspektga puxta shakllantirgan bo'lsa; - fan bo'yicha mustaqil topshiriqlarni to'liq bajargan bo'lsa; - fanga tegishli qonunlar va boshqa me'yoriy – xuquqiy xujjatlarni o'zlashtirgan bo'lsa; c) 3 baho olish uchun talabning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim: -fan haqida umumiy tushunchaga ega bo'lsa; - fandagi mavzularni tor doirada yoritib , bayon qilishda ayrim chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa; - bayon qilish ravon bo'lmasa; - fan bo'yicha savollarga mujmal va chalkash javoblar olinsa; - fan bo'yicha matn puxta shakllantirilmagan bo'lsa; g) quyidagi hollarda talabning bilim darajasi qoniqarsiz 2 baho bilan baholanishi mumkin: - fan bo'yicha mashgulotlarga tayyorgarlik ko'rilmagan bo'lsa; - fan bo'yicha mashgulotlarga doir hech qanday tasavvurga ega bo'lmasa; - fan bo'yicha matnlarni boshqalardan ko'chirib olganligi sezilib tursa; - fan bo'yicha matnda jiddiy xato chalkashliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa; - fanga doir berilgan savollarga javob olinmasa; - fanni bilmasa. Fan bo'yicha kredit olish uchun talablar Kreditni olish uchun talaba joriy, oraliq nazorat shaklida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni muvaffaqiyatli topshirish lozim. Fandan talabalarni baholash O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018-yil 9-avgustdagi 19-2018-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholash tizimi to'g'risida"gi NIZOM asosida amalga oshiriladi.
--	--

	Fan doirasida 2 ta oraliq nazorat (ON) va yakuniy nazorat (YaN) olinadi. Xususan: <u>1-ON uchun talabaga:</u> a) 1-9 mavzular bo'yicha tuzilgan savollarga yozgan yozma ishiga olgan bahosi; b) 1-9 amaliy ishlari bo'yicha olgan bahosi; c) 1-3 mustaqil ish mavzulari asosida bajargan ishlaridan olgan bahosi o'rtachalaridan hisoblangan baho qo'yiladi, ya'ni: $1-ON = (a+b+c) / 3$. 1-ON bo'yicha a, b, c punktlarning birortasini bajarilmasligi, talabaning 1-ON dan o'tmaganligini anglatadi va 2-ON ga ruxsat berilmaydi. 1-ON ni topshirishni oxirgi muddati 2-ON ning boshlanish sanasigacha. 1-ON dan kamida qoniqarli baho olingan taqdirda 2-ON ga ruxsat beriladi. <u>2-ON uchun talabaga:</u> a) 10-18 mavzular bo'yicha tuzilgan savollarga yozgan yozma ishiga olgan bahosi; b) 10-18 amaliy ishlari bo'yicha olgan bahosi; c) 3-4 mustaqil ish mavzulari asosida bajargan ishlaridan olgan bahosi o'rtachalaridan hisoblangan baho qo'yiladi, ya'ni: $2-ON = (a+b+c) / 3$ 2-ON bo'yicha a, b, c punktlarning birortasini bajarilmasligi talabaning 2-ON dan o'tmaganligini anglatadi va YaN ga ruxsat berilmaydi. 2-ON ni topshirishning oxirgi muddati YaN ning boshlanish sanasigacha. 2-ON dan kamida qoniqarli baho olingan taqdirda YaN ga ruxsat beriladi. YaN da talabaga barcha o'tilgan mavzular doirasida tuzilgan savollar bo'yicha yozgan yozma ish uchun baho qo'yiladi. YaNdan kamida qoniqarli baho olingan taqdirda talaba fanni o'zlashtirgan hisoblanadi va 7.5 kreditga ega bo'ladi. Fanga ajratilgan auditoriya soatining 25 foizini va undan ortiq soatni sababsiz qoldirgan talaba ushbu fandan chetlashtirilib, yakuniy nazoratga kiritilmaydi hamda mazkur fan bo'yicha tegishli kreditlarni o'zlashtirmagan hisoblanadi.
Axborot resurs baza:	
Asosiy adabiyotlar:	1. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. 2. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. 3. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtisodiyot: Darslik -T.: TDIU, 2014. - 230 b. 4. Salimov B.T., Mustafakulov Sh.I., Yuldashev G'.T., Sultanov B.T. Mikroiqtisodiyot: Masalalar to'plami -T.: TDIU, 2018. - 210 b. 5. G'ulomov S.S., Alimov R.X, Salimov B.T., Xodiyev B.Yu., Ishnazarov.A.I. Mikroiqtisodiyot: Darslik -T.: "SHARQ" nashriyoti, 2010. - 320 b. 6. Maksimova V.F. Mikroekonomika: uchebnik. M:Market DS, 2014– 368 b.
Qo'shimcha adabiyotlar:	1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni. // Xalq so'zi. 8 fevral 2017 yil.

	2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini ”Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab – quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to‘g‘risida”gi PF-5308-sonli Farmoni 3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so‘zi, 23 dekabr 2017 yil. 4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent : O‘zbekiston, 2016. - 56 b. 5. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – 48 b 6. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: : “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b. 7. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11. 8. O‘zbekiston Respublikasining «Raqobat to‘g‘risida»gi Qonuni. 9. Salimov B., Mustafakulov Sh., Salimov D.. Mikroiqtsodiyot: masalalar, namunalar, topshiriqlar, testlar. (O‘quv qo‘llanma) – T.:TDIU, 2010-196 bet. 10. Mikroekonomika pod red. V.S. Atamonova, S.A. Ivanova, Moskva, 2009, - 320 s. 11. Nureyev R.M. Sbornik zadach po Mikroekonomike, Norma. Moskva, 2008. 12. Pindayk R., D. Rubinfeld. Mikroekonomika. 5-ye mejdunarodnoye izd.-SPb.: Piter, 2007, – 350 s. 13. Prosvetov G.I. Strategiya predpriyatii. Ucheb. prakticheskoye posob. – M.: «Alfa-Press», 2010. – 184 s.
Normativ-huquqiy hujjatlar:	1. O‘zbekiston Respublikasining 1999 yil 19 avgustdagi “Tabiiy monopoliyalar to‘g‘risida”ga qonuni. www.lex.uz 2. O‘zbekiston respublikasining 2011 yil 14 noyabrdagi “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonuni. www.lex.uz 3. “Tabiiy monopoliya sub’yektlarining davlat reyestrini tuzish va yurtish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom. www.lex.uz 4. O‘zbekiston Respublikasining “Xususiy korxona to‘g‘risida”gi Qonuni. www.lex.uz 5. “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” Nizom. www.lex.uz
Ilmiy jurnallar:	1. “Ekonomicheskoye obozreniye”, “Iqtisodiyot va ta’lim”, “Chelovek i trud”, “Upravleniye personalom”, “Voprosy ekonomiki”
Davriy nashrlar:	1. “Narodnoye slovo”, “Karyera”

Statistik nashrlar:	1. Statisticheskiy yejegodnik regionov Uzbekistana. 2017. –T.: Goskomstat Uzbekistana. 2018. - 130 str. 2. Statisticheskoye obozreniye Uzbekistana. 2010-2017. 3. Uzbekistan v sifrax. 2017. – T.:, Goskomstat Uzbekistana 2018. 188 str.
Internet resurslar:	1. http://www.gov.uz 2. http://www.stat.uz 3. http://www.humanities.edu.ru. 4. http://www.lex.uz 5. http://www.ilo.org

AMALIY MASHG‘ULOTLARI REJASI

AMALIY MASHG'ULOTLAR REJASI

1- amaliy mashg'ulot. "Mikroiqtisodiyot" fanning mazmuni, maqsadi va vazifalari (2 soat)

1. Fanning maqsadi va vazifasi.
2. "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili" Davlat dasturidan o'rin olgan ijtimoiy-iqtisodiy masalalar.
3. Cheklangan resurslarni taqsimlashning bozor mexanizmi.
4. Bozor va uning vazifasi.
5. Bozor bilan bog'liq bo'lmagan faoliyat, mulkka egalik qilish – bozor almashuvining asosiy sharti.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: aqliy hujum, guruhlarda ishlash, blis-so'rov.

1- mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida"gi Qonuni. 2012 yil, 6 yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
4. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtisodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
5. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
6. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.
7. Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-68 Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-218
8. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
9. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

2- amaliy mashg'ulot. Iqtisodiy bazis tushunchalar (2 soat)

1. Iqtisodiy ehtiyoj va iqtisodiy ne'matlar mazmuni va mohiyati.
2. Ishlab chiqarish imkoniyatlari va ulardan foydalanish.
3. Pozitiv va normativ tahlil.
4. Tovarlar oqimi modeli. Kichik doiraviy aylanish.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: insert texnikasi, Nilufar guli, guruhlarda ishlash.

2- amaliy mashg‘ulot bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so‘zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab – quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to‘g‘risida”gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

3- amaliy mashg‘ulot. Talab va taklif tahlili asoslari(2soat)

1. Talab, talab chizig‘i va ularga ta’sir qiluvchi omillar.
2. Talab funksiyalari va talab qonuni.
3. Taklif, taklif chizig‘i va ularga ta’sir qiluvchi omillar.
4. Taklif funksiyasi va taklif qonuni.
5. Iste’molchilar talablarining pasayishi va unga sabab bo‘layotgan omillar

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Ekspert baholash, Delfi usuli, Nilufar guli.

3- amaliy mashg‘ulot bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so‘zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab – quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to‘g‘risida”gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
4. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
5. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.
6. Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-68 Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-218
7. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
8. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

4- amaliy mashg'ulot. Bozor muvozanati, maksimal va minimal narxlar(2soat)

1. Bozor muvozanati va muvozanat narx.
2. Bozor muvozanatiga ta'sir qiluvchi omillar.
3. Maksimal va minimal narxlar, «qora bozor»ni vujudga kelishi.
4. Iste'molchi yutug'i va ishlab chiqaruvchi yutug'i.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skeleti.

4- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtisodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

5- amaliy mashg'ulot. Talab va taklif elastikligi(2soat)

1. Elastiklik va uning turlari.
2. Nuqtasimon va yoysimon elastikliklar, ularni hisoblash.
3. Daromadga ko'ra talab elastikligi va kyesishgan talab elastikligi.
4. Talab elastikligiga ko'ra sotuvchi daromadini maksimallashtirish.
5. Soliq yukini iste'molchi va ishlab chiqaruvchi o'rtasida taqsimlanishini elastiklik nazariyasiga ko'ra taxlili.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skileti, keys

5- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni

qo'llab – quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida”gi PF-5308-sonli Farmoni

3. Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-68 Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-218

4. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtisodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.

5. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.

6. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

7. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

8. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

6- amaliy mashg'ulot. Iste'molchi tanlovi nazariyasi (2soat)

1. Naflilik nazariyasining asosiy qoidalari.
2. Naflilik funksiyasi, umumiy naflilik vachyekli naflilik.
3. Befarqlik chizig'i va ne'matlarni chekli almashtirish normasi.
4. Byudjet chizig'i va byudjet chegarasi.
5. Iste'molchi tanlovi masalasi va uni grafik usulidagi yechimi tahlili.
6. Iste'molchining muvozanatlik sharti.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: insert texnikasi, jamoada ishlash, baliq skeleti, keys stadi.

6- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi “2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida”gi PF-5308-sonli Farmoni

3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtisodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.

6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.

7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

7- amaliy mashg'ulot. Daromad samarasi va almashtirish samarasi (2soat)

1. «Daromad-iste'mol» chizig'i va uning tahlili.
2. «Narx-iste'mol» chizig'i va uning tahlili.
3. Normal va past kotegoriyali tovarlar uchun daromad va almashtirish samarasi.
4. O'rnini bosuvchi va to'ldiruvchi tovarlar.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skeleti, keys stadi.

7- amaliy mashgʻulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
4. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
5. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.
6. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
7. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

8- amaliy mashgʻulot. Bozor va tavakkalchilik(2soat)

1. Bozor iqtisodiyoti davrida tavakkalchilik va uning vujudga kelishi.
 2. Tavakkalchilikni o'lchash.
 3. Tavakkalchilikka bo'lgan munosabatlar.
 4. Tavakkalchilikni pasaytirish yo'llari.
- Tavakkalchilikni pasaytirishda diversifikatsiyaning o'rni va ahamiyati.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, keys stadi.

8- amaliy mashgʻulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

9- amaliy mashg'ulot. Firma va ularning tashkiliy-iqtisodiy asoslari (2soat)

1. Tadbirkorlik shakllari va ularning xususiyatlari.
2. Firmalarning mulk shakllari bo'yicha tasniflanishi.
3. Mas'uliyati cheklangan va cheklanmagan jamiyatlar.
Davlat koxonalari va aksionerlik jamiyatlari.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, keys stadi.

9- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

10- amaliy mashg'ulot. Ishlab chiqarish nazariyasi(2soat)

1. Ishlab chiqarish omillari.
2. Ishlab chiqarish funksiyalari va ulardan foydalanish.
3. Izokvanta va ishlab chiqarish omillarini chekli texnologik almashtirish normasi.
4. Izokosta va ishlab chiqarish xarajatlarini minimalashtiruvchi omillar sarfini aniqlash.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar:Jamoada ishlash, keys stadi.

10- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni.
3. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
4. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.

5. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.
6. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
7. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

11- amaliy mashg'ulot. Ishlab chiqarish xarajatlari (2soat)

1. Korxonaning qisqa muddatli va uzoq muddatli oraliqdagi faoliyati.
2. Umumiy, o'zgarmas, o'zgaruvchan va chekli xarajatlar.
3. O'rtacha xarajatlar va ularning grafiklarini o'zaro joylashuvi.
4. Yetakchi tarmoq va sohalarda mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishning asosiy yo'llari.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: aqliy hujum, guruhlarda ishlash, blis-so'rov.

11- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

12- amaliy mashg'ulot. Mukammal raqobatlashgan bozorda, qisqa muddatli oraliqda firma foydasini maksimallashtirish va uning taklifi (2soat)

1. Raqobatlashgan bozor va uning shartlari.
2. Firma daromadlari va ularni hisoblash.
3. Korxona foydasini maksimallashtirishni nazariy jihatdan asoslash va uni grafik usulda tahlil qilish.
4. Raqobatlashuvchi firmaning qisqa muddatli oraliqdagi yo'qotishlari.
5. Raqobatlashuvchi firmaning qisqa muddatli oraliqdagi taklifi
6. Firma zararini minimallashtiruvchi hol.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: insert texnikasi, Nilufar guli, guruhlarda ishlash.

12- amaliy mashg‘ulot bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so‘zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab – quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to‘g‘risida”gi PF-5308-sonli Farmoni.
3. Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-68 Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-218
4. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
6. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
7. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
8. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

13- amaliy mashg‘ulot. Raqobatlashuvchi firma va tarmoqning uzoq muddatli oraliqdagi muvozanati, tarmoqning taklifi (2soat)

1. O‘rtacha uzoq muddatli xarajat va uning xususiyati.
2. Uzoq muddatli oraliqda raqobatlashuvchi firma va tarmoqning muvozanat holatini aniqlash.
3. Tarmoqning uzoq muddatli oraliqdagi taklifi, xarajatlari o‘sayotgan tarmoq, xarajatlari o‘zgarmas bo‘lgan tarmoq, xarajatlari kamayayotgan tarmoq.
4. Tarmoqning kengayish mexanizmi.
5. Ishlab chiqarish masshatabi va firmaning samarali razmeri.

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Ekspert baholash, Delfi usuli, Nilufar guli.

13- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni.
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

14- amaliy mashg'ulot. Raqobat va yakka hokimlik (2 soat)

1. Raqobat tushunchasi va raqobatlashmagan bozorlar.
2. Monopoliya, sof monopoliya, monopol mahsulot hajmini va monopol narxni aniqlash va monopol xokimiyat.
3. Raqotlashgan monopoliya, ishlab chiqarish hajmini va tovar narxini raqobatlashgan monopoliya sharoitida aniqlash.
4. Monopolistik bozor samaradorligi.
5. Oligopolik bozor va uning xususiyatlari.
6. Oligopolik bozor sharoitida narx belgilash.
7. Kurno modeli va Kurno muvozanati.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skeleti.

14- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
4. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
5. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.
6. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
7. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

15- amaliy mashg'ulot. Bozor hokimiyati sharoitida narx belgilash tamoyillari(2 soat)

1. Iste'molchi ortiqchaligini egallash.
 2. Iste'molchi daromodiga ko'ra narx belgilash.
 3. Iste'mol hajmiga ko'ra narx belgilash.
- Tovarlar kategoriyasiga ko'ra narx belgilash.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skileti, keys stadi.

15- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
6. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
7. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.

16- amaliy mashg'ulot. Mehnat bozori va korxonalarda mehnat resurslaridan foydalanish (2 soat)

1. Mehnat munosabatlari va mehnat resurslaridan foydalanish ko'rsatkichlari.
 2. Ish xaqi.
 3. Mehnat bozori, mehnat taklifi va mehnatga bo'lgan talab.
- Raqobatlashgan, monopolistik va monopsonik mehnat bozorlari.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar:insert texnikasi, jamoada ishlash, baliq skeleti, keys stadi.

16- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni

3. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
4. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
5. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.
6. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
7. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

17- amaliy mashg‘ulot. Kapital qo‘yilmalar va kapital bozori (2 soat)

1. Asosiy va aylanma kapital mablag‘lar.
2. Diskontirlangan qiymat.
3. Firmalarning istiqboldagi daromadlarini baholash.
4. Diskontirlangan qiymat asosida loyihalarni baholash va unga inflyasiyaning ta‘siri.

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skeleti, keys stadi.

17- amaliy mashg‘ulot bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so‘zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab – quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to‘g‘risida”gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtsodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
4. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.
5. Maksimova V.F. Mikroekonomika: ucheb. M.: Markt DS, 2012. – 368s.
6. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
7. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.

18- amaliy mashg‘ulot. Korxonalar faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish (2 soat)

1. Bozor iqtisodiyotining kamchiliklari.
2. Bozor muvozanatining buzilish oqibatlar.
3. Tashqi samara va xarajatlar.
4. Davlatning atrof-muhitni muxofaza qilish siyosati.
5. Iqtisodiyotni davlat tomonidan boshqarilishi va uning zaruriyati.
6. Davlatning iqtisodiyotni tartibga solish dastaklari.
7. Aholi daromadi differentsiatsiyasi.

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, keys stadi.

18- amaliy mashg'ulot bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so'zi, 23 dekabr 2017 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida"gi PF-5308-sonli Farmoni
3. Pindyck, Robert S. Microeconomics. – Copyright 2013, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
4. Campbell R. McConnell. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc.
5. Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-68 Rubinfeld I., Daniel L. Microeconomics. - Copyright 2015, Macmillan Publishing Company, a division of Macmillan, Inc. –P.-218
6. Salimov B.T., Muxitdinova U.S., Mustafakulov Sh.I., Salimov B.B. Mikroiqtisodiyot: Darslik. – T.: TDIU, 2014. - 230 b.
7. Apalkova T.G. Mikroekonomika: ucheb.posob. M.: MGOU, 2014. – 81s.

**AMALIY MASHG‘ULOTLAR UCHUN
TOPSHIRIQLAR, KEYS STADI, VAZIYATLI
MASALALAR VA TESTLAR**

AMALIY MASHG'ULOTLAR UCHUN TOPSHIRIQLAR, KEYS STADI, VAZIYATLI MASALALAR VA TESTLAR

1- amaliy mashg'ulot. "Mikroiqtisodiyot" fanning mazmuni, maqsadi va vazifalari

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Hindistonlik bir muhojir ish yuzasidan Fransiya bormoqchi. Hindistondan Fransiya samolyot va poezd reyslari har kuni mavjuddir. Fransiya bo'lgan masofani samolyot 8 soatda, poezd esa 9 kunda bosib o'tadi. Agar Hindistonlik samolyotda borishni ihtiyor etsa parvoz vaqti uning ish vaqtiga to'g'ri kelganligi bois, bir ish kunidan mahrum bo'ladi. Poezd boradigan bo'lsa, muhojirning ish kuni dushanbadan jumagacha ekanligini inobatga olsak, u har bir ish kuni uchun 50 ming so'm pul mablag'ini olishdan mahrum bo'ladi. Agar, samolyot chiptasi 900 ming so'm, poezd chiptasi esa 500 ming so'm bo'lsa, muhojir uchun maqbul variant aniqlansin.

Echimi:

Muhojir Fransiya samolyotda borishni ihtiyor etsa kamida 900 ming so'm pul mablag'i sarflaydi. Agar u poezdni tanlasa 9 kunlik safari davomida ko'pi bilan 7 kun ishlashini inobatga olsak, Poezd ketish unga ko'pi bilan $500 + 7 \times 50 = 850$ ming so'mga aylanadi. Bundan ko'rish mumkinki, muhojir uchun Poezd ketish eng maqbul variantdir.

Javob: Poezd ketish.

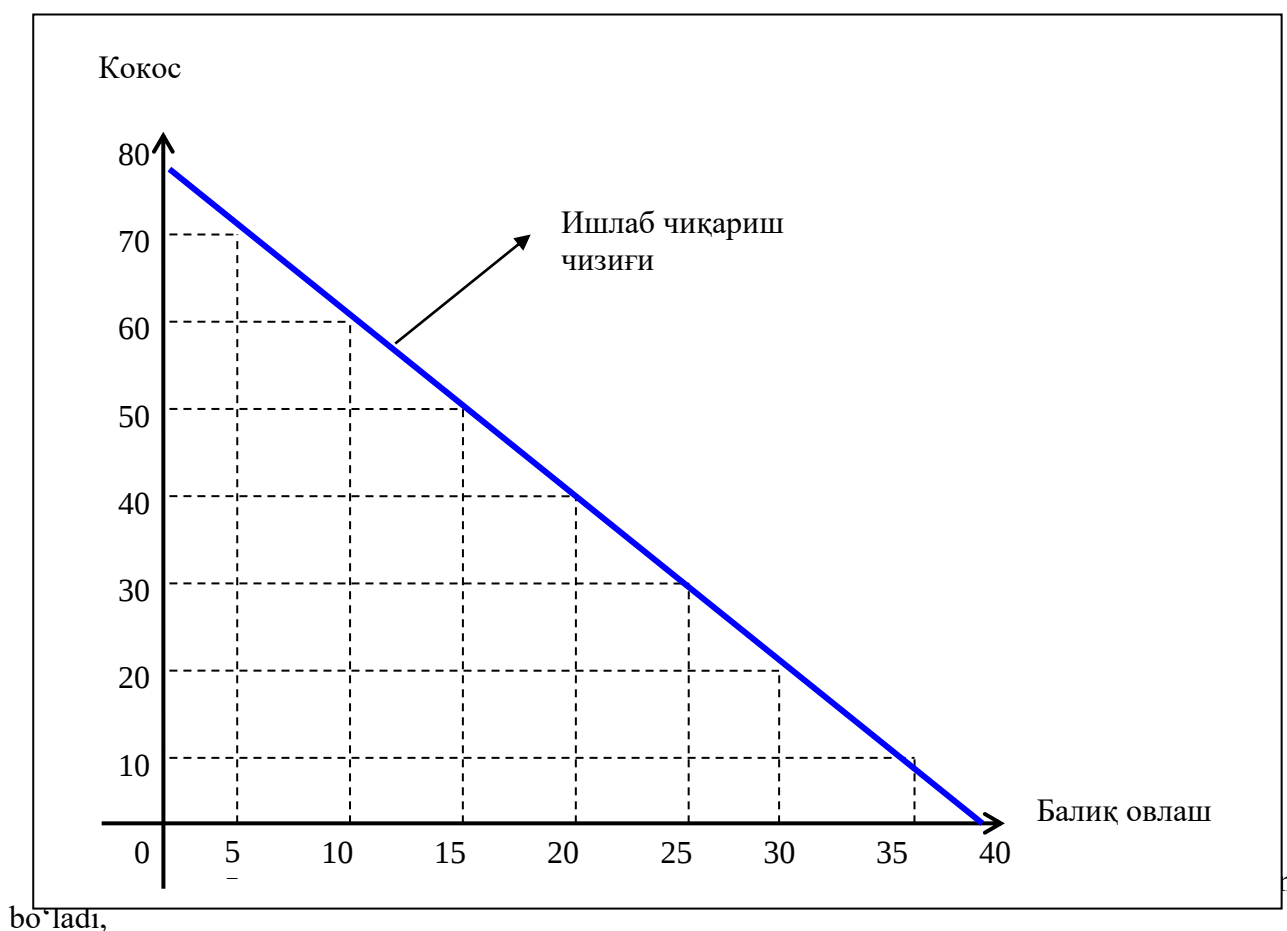
2. Robinzon kimsasiz orolda istiqomat qiladi. Kun davomida u kokos va baliq ovi bilan shug'ullanib hayot kechiradi. Agar Robinzon bir soatlik vaqtini kokos terimiga sarflasa 10 ta kokos yong'og'i yoki xuddi shu vaqt oralig'ida 5 kg baliq ovlashi mumkin. Robinzon bir kunda 8 soat mehnat qilishini inobatga olsak, Robinzonning bir kunlik ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i grafikda aks ettirilsin va ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i formulasi aniqlansin.

Yechimi:

Mahsulot ishlab chiqarish variantlarini aniqlaymiz: Robinzon 8 soat davomida kokos yong'og'i terimi bilan mashg'ul bo'lsa u holda 80 ta kokos tera oladi, lekin baliq ovlay olmaydi. Agar u 8 soatning bir soatini baliq ovlashga sarflasa 70 ta kokos yong'og'i va 5 kg baliq ovlaydi. Robinzonning bir kunlik ishlab chiqarish variantlari quyidagi jadvalda keltirilgan:

	Ishlab chiqarish variantlari								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Kokos	80	70	60	50	40	30	20	10	0
Baliq	0	5	10	15	20	25	30	35	40

Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i

lekin u qo'shimcha 5 kg baliq ovlaydi. Demak, 10 ta kokos yong'og'ining al'ternativ qiymati 5 kg baliqqa teng.

Robinzonning ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i formulasini aniqlaymiz. Robinzon bir kunda L soat ishlaydi deylik. Shundan L_b soatni baliq ovlashga, L_k soatni kokos yong'og'i yig'ishga sarflaydi.

Demak, $L_b + L_k = 8$ (1).

Robinzonning kokos yong'og'i va baliq ishlab chiqarish funksiyalarini yozamiz:

$$K = 10 \times L_k \quad B = 5 \times L_b \quad (2)$$

Bu erda: K – kokos miqdori (donada);

B – baliq miqdori (kg.da)

(2)-chi formulalardan L_k va L_b larni aniqlaymiz

$$L_k = \frac{K}{10} \quad L_b = \frac{B}{5} \quad (3)$$

(3) ni (1)ga qo'yamiz:

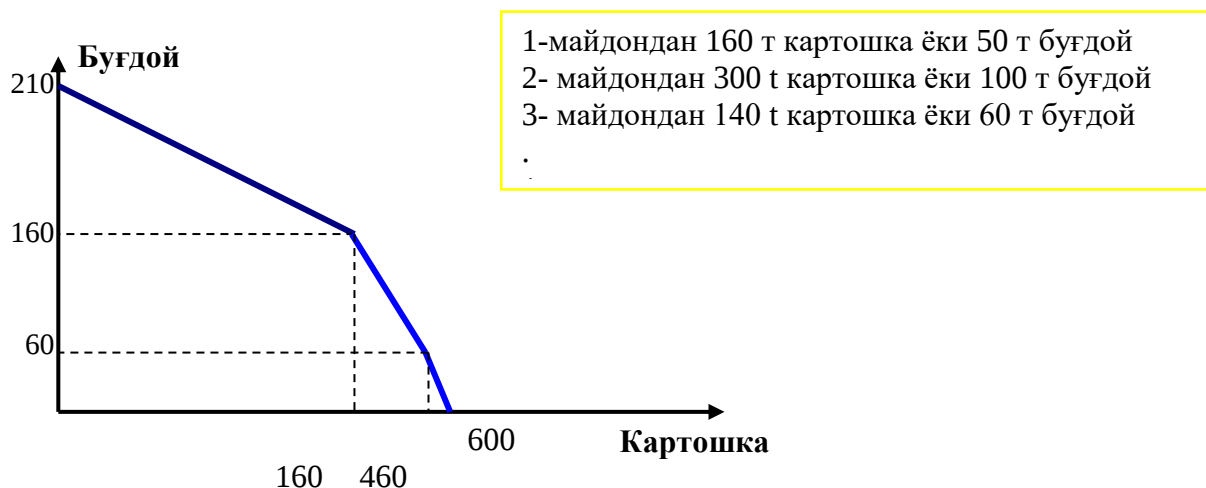
$$\frac{B}{5} + \frac{K}{10} = 8 \quad \text{ёки}$$

$$K = 80 - 2 \times B \quad (4)$$

(4) – funksiya orqali Robinzonni ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'ini va 8 soatlik ish kunida kokos va baliq ishlab chiqarishning barcha kombinatsiyalarini aniqlash mumkin.

3. Fermerda ball boniteti har-xil bo'lgan uchta ekin maydoni bor. U bu maydonlarga bug'doy yoki paxta ekishi mumkin. 1-maydondan 160 t kartoshka yoki 50 t bug'doy, 2-maydondan 300 t kartoshka yoki 100 t bug'doy, 3-maydondan esa 140 t kartoshka yoki 60 t bug'doy olishi mumkin. Fermerning hosil imkoniyati chizig'ini grafikda tasvirlang.

Yechimi:

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Ikkita orol bo'lib, ularning biri robinzonlar oroli, ikkinchisi hindular oroli. Ikkita orol ham go'sht va bug'doy ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi. Robinzonlar orolida bir ishchi bir yilda 1 tonna go'sht yoki 20 sentner bug'doy ishlab chiqaradi. Xindular orolida esa bir ishchi 2 tonna go'sht yoki 10 sentner bug'doy ishlab chiqaradi. Robinzonlar orolida 400 kishi, hindular orolida 100 kishi mahsulot ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi.

1) Orollarning ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i chizilsin.

2) Go'shtning va bug'doyning al'ternativ xarajatlari hisoblansin.

3) Ikki orol hamkorlikda ishlashga qaror qilishdi. U holda, mehnat taqsimoti natijasida ularning birgalikdagi ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i qanday ko'rinishda bo'ladi; qaysi orol qancha go'sht va bug'doy ishlab chiqaradi?

2. Ozod va Omon stol bilan stol ishlab chiqaradi. Ozod 1dona stol ishlab chiqarishga 1 soat, 1 ta stol ishlab chiqarishga 2 soat vaqt sarflaydi. Omon esa 1 dona stol ishlab chiqarishga 2 soat, 1 ta stol ishlab chiqarishga 1 soat vaqt sarflaydi.

a) Agar ular bir kunda 10 soat ishlasalar Ozod va Omonning ishlab chiqarish imkoniyatlari topilsin.

б) Ularning birgalikda ishlaganlaridagi ishlab chiqarish imkoniyatlari aniqlansin.

в) Omon yangi texnologiyadan foydalana boshladi. Natijada u 2 ta stol ishlab chiqarishga 1 soat, 3 ta stol ishlab chiqarish uchun ham 1 soat vaqt sarflaydigan bo'ldi. Omonning yangi texnologiyadan foydalangandagi hamda ularning hamkorlikdagi ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i grafikda aks ettiring.

3. Ma'lum bo'lishicha, "ABS" neft kompaniyasi kuniga 150 tonna mahsulotni iste'molchilarga etkazib beradi. Kompaniya faqat 2 turdagi mahsulotlar benzin va dizel yoqilg'isini ishlab chiqaradi. Dizel yoqilg'isining benzininga nisbatan chekli transformatsiya koeffitsienti - 0.5 ga teng.

a) Benzin va dizel yoqilg'isi uchun kompaniyaning 1 oylik ishlab chiqarish imkoniyati chizig'i chizilsin.

- 6) Yangi texnologiya kelishi bilan ishlab chiqarish hajmi 20% ga va benzin olish imkoniyati oldingiga nisbatan 30% ga ortdi. Kompaniyaning yangi ishlab chiqarish imkoniyati chizig'i oldingisidan qanday farq qilishini izohlang?
- 6) Agar, benzin ishlab chiqarishni grafikning X o'qiga joylashtiradigan bo'lsak, ishlab chiqarish imkoniyati chizig'ining yotqlik koeffisienti oldingi ishlab chiqarish imkoniyati chizig'i yotqlik koeffisientidan necha foizga farq qiladi?

Testlar

1. Iqtisodiyotda omillarning kamayib borish qonuni mavjuddir. Qanday qilib, ushbu holatda iqtisodiy o'sishga erishish mumkin?

- a) iqtisodiy omillar juda kam talab qilinadi;
- 6) qo'shimcha omillarning o'sishi yalpi mahsulot hajmini oshirmaydi, balki qisqartiradi;
- 6) resurslarni oshirish zarur, ammo qo'shimcha birlik kiritilgan resursning narxi oshib boradi;
- 7) yana va yana ko'plab resurslar talab etiladi;
- 7) to'g'ri javob yo'q.

2. Agar iqtisodiy muammolarning bir qismi bozor, bir qismi hukumat tomonidan hal etilsa, bunday iqtisodiyot:

- a) ma'muriy;
- 6) bozorli;
- 6) natural;
- 7) aralash deyiladi;
- 7) to'g'ri javob yo'q.

3. Hamma iqtisodiy tizimlar uchun fundamental muammo bo'lib hisoblanadi, bu:

- a) investisiya;
- 6) ishlab chiqarish;
- 6) iste'mol;
- 7) noyoblik va taqchillik;
- 7) to'g'ri javob yo'q.

4. Har qanday iqtisodiy tizimlarda "nima", "qanday" va "kim uchun" degan fundamental savollar mikro va makro darajada hal etiladi. Quyida tuzilgan savollardan qaysi biri mikro iqtisodiyot darajada hal etiladi:

- a) to'liq bandlik darajasiga qanday qilib erishiladi?
- 6) nima va qancha ishlab chiqarish kerak?
- 6) inflyatsiyadan qanday qutulish mumkin?
- 7) iqtisodiy o'sishni qanday rag'batlantirish mumkin?
- 7) to'g'ri javob yo'q.

5. Bozor tizimida noyob ne'matlar muammosi nechta tamoyillar orqali echiladi?

- a) 2 ta;
- 6) 3 ta;
- 6) 4 ta;
- 7) 5 ta;
- 7) to'g'ri javob yo'q.

6. Transaksion xarajatlar bu-

- a) bozorni o'rganishdagi xarajatlar;
- 6) tovarlar xususiyatini aniqlash bilan bog'liq xarajatlar;
- 6) tovar almashish sohasidagi xarajatlar;
- 7) o'zaro kelishuv va uchrashuvlar bilan bog'liq xarajatlar;
- 7) barcha javob to'g'ri.

2- amaliy mashg'ulot. Iqtisodiy bazis tushunchalar

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. “Ko’shim bobo” fermer xo’jaligida turli ball bonetitiga ega bo’lgan uchta ekin maydoni bor. U bu maydonlarga bug’doy yoki paxta ekishi mumkin. U 1-maydondan 100 t kartoshka yoki 50 t bug’doy, 2-maydondan 80 t kartoshka yoki 30 t bug’doy, 3-maydondan esa 40 t kartoshka yoki 20 t bug’doy olishi mumkin. “Kushim bobo” fermer xo’jaligining hosil imkoniyati chizig’ini grafikda tasvirlang.

2. Qozog’istonda bitta dehqon 1 yilda 2000 kg oq uzum yoki 3000 kg qizil uzum yetishtira oladi. Azarbayjonda esa bitta dehqon 1 yilda 1 kishi 4000 kg oq uzum 1000 kg qizil uzum yetishtira olish imkoniyatiga ega. Qozog’istonda uzum yetishtirishda 400 ming kishi, Azarbayjonda esa 100 ming kishi band. Qozog’iston prezidenti Nazarboyev Azarbayjon prezidenti Aliyev bilan uzum ishlab chiqarishda o’zaro hamkorlik qilishni taklif qildi. Agar ushbu taklif amalga ohsa, hamkorlikdagi uzum yetishtirish imkoniyatlari chizig’i grafikda aks ettiring.

3. Ozod Zoyirov va Ali Nabiyeu pishloq va kolbasa ishlab chiqaradilar. Ozod Zoyirovning Ali Nabiyeuga nisbatan pishloq ishlab chiqarishi 2 barobar ortiq, ya’ni 1 soatda 40 kg ga teng pishloq ishlab chiqaradi. Ali Nabiyeu mashhur chorvador bo’lganligi bois soatiga 20 kg kolbasa ishlab chiqaradi. Bu Ozod Zoyirovnikidan 2 barobar ko’pdir.

a) Ozod Zoyirov 300 kg pishloqni Ali Nabiyeu 700 kg kolbasasiga almashishni taklif qildi. Bu taklif Ali Nabiyeu uchun foydalimi?

b) Qanday holatda almashinuv ikki taraf uchun ham foydali bo’ladi?

4. AQSHda 1 t makkajo’xori yetishtirishning al’ternativ xarajati 0.2 t bug’doyga teng va AQSH maksimal darajada 100 mln tonna bug’doy yetishtira oladi. Kanadada 1 t bug’doyning al’ternativ xarajati esa 2 t makkajo’xoriga teng va Kanada davlati maksimal 50 mln tonna makkajo’xori yetishtira oladi.

a) Kanada AQSH yordami bilan o’z ehtiyojini 60 mln tonna makkajo’xori bilan ta’minlay oladimi?

b) Ikki davlat o’rtasida erkin savdo yo’lga qo’yilsa, AQSH maksimal qancha mahsulot eksport qila oladi?

5. Fermerda 3 ta bir xil o’lchamdagi lekin har xil unumdorlikka ega er maydoni bor. Fermer bu erlarda kartoshka, sholg’om va bug’doy yetishtirmoqchi. U birinchi maydondan 20 t kartoshka yoki 8 t sholg’om yoki 4 t bug’doy olishi mumkin, ikkinchi maydondan esa mos ravishda 15 t, 9 t va 2 t, uchinchisidan esa 12 t, 7 t va 3 t. Agar fermerda A t ($A < 15$) sholg’om etkazib berish majburiyati bo’lsa, fermerning ishlab chiqarish imkoniyati chizig’i aks ettirilsin.

6. Fermerda 2 ta har xil unumdorlikka ega yer maydoni mavjud. Bu maydonlarda u sabzi, turp va pomidor yetishtirmoqchi. Fermer birinchi maydondan 50 t sabzi yoki 20 t turp yoki 10 t pomidor yetishtira oladi, ikkinchi maydondan esa esa mos ravishda 20 t sabzi, 10 t turp, 8 t pomidor yetishtirishi mumkin.

a) Agar fermer uchun 10 t turp yetishtirish shart bo’lsa, uning ishlab chiqarish imkoniyati chizig’i chizilsin.

b) Fermer bir vaqtning o’zida 10 t sholg’om, 7 t pomidor va 25 t sabzi yetishtira oladimi?

7. Sirg’ali tumanida 2 ta fermer xo’jaligi kartoshka va sabzi yetishtirish bilan shug’ullanadi. Birinchi fermer o’zining 100 gektarlik yeridan 3000 t kartoshka yoki 2000 t sabzi olishi mumkin, ikkinchi fermer o’zining 150 gektarlik yer maydonidan 4800 t kartoshka yoki 2400 t sabzi olishi mumkin.

a) Umumiy ishlab chiqarish imkoniyati chizig’i chizilsin.

b) Agar fermer xo'jaliklari o'rtasida erkin savdo yo'lga qo'yilsa, umumiy ishlab chiqarish imkoniyati chizig'i qanday o'zgaradi?

8. Robinzon va Jumavoy kokos yong'og'ini terish va baliqchilik bilan shug'ullanishadilar. Robinzon bir kunda 5 ta baliq tuta oladi yoki 15 kg yong'oq tera oladi. Jumavoy esa 15 ta baliq yoki 5 kg yong'oq tera oladi. Ikkalisining birgalikdagi ishlab chiqarish imkoniyati chizig'i chizilsin.

9. Komilovlar va Alimovlar oilasi soat va telefon ishlab chiqarishadi. 1 ta soat va 1 ta telefon ishlab chiqarish uchun ketgan vaqt soat hisobida jadvalda aks ettirilgan

Mahsulot turi	Komilovlar	Alimovlar
Soat	8	15
Telefon	10	12

Agar bir oydagi ish soati har bir oila uchun 240 soatni tashkil etsa, ularning alohida va umumiy ishlab chiqarish imkoniyati chizig'i chizilsin.

10. Quyida Qozog'iston va Turkmaniston davlatlarining ishlab chiqarish quvvatlari haqidagi ma'lumot keltirilgan:

Davlatlar	1 tonna mahsulotga ketgan vaqt		Yillik vaqt fondi, soatda
	Bug'doy	Paxta	
Qozog'iston	24	30	2400
Turkmaniston	15	10	1500

- Absolyut va nisbiy ustunlik haqida nima deyish mumkin?
- Davlatlarning o'zaro savdosida bezarar savdo nisbatlari aniqlansin.
- Qanday almashinuv ikki tomon uchun maksimal foyda beradi?

11. "Neft-benzin" ishlab chiqarish quvvatlari jadvalini qaraymiz. 4 ta chorak bo'yicha ham ishlab chiqarish sarflari o'zgarmas va mahsulot ishlab chiqarish hajmi quyidagicha bo'lgan:

Chorak	Neft, mln t	Benzin, mln t
Birinchi	14	4.0
Ikkinchi	10	5.0
Uchinchi	7	5.7
To'rtinchi	5	6.1

Kelgusi chorakda 8 mln tonnadan kam bo'lmagan neft va 5.55 mln tonnadan kam bo'lmagan benzin mahsulotlarini resurslar **xarajati**ni o'zgartirmagan holda ishlab chiqarish mumkinmi?

12. Firma faqat 2 turdagi mahsulot soat va sumka ishlab chiqaradi. Agar u bor imkoniyatini soat ishlab chiqarishga qaratib 1 oyda 5000 ta soat ishlab chiqadi. Agar firma faqat sumka ishlab chiqarsa 2000 ta sumka ishlab chiqara oladi. Ikkala mahsulotdan bir vaqtda ishlab chiqarish imkoniyatlari jadvalda aks ettirilgan:

Ishlab chiqarish imkoniyatlari	Soat ishlab chiqarish hajmi, dona	Sumka ishlab chiqarish hajmi, dona
1	5000	0
2	4600	200
3	4000	400
5	3500	700
6	2500	1100
7	1100	1500
8	0	2000

Jadval ma'lumotlaridan foydalanib ishlab chiqarish imkoniyati chizig'i chizilsin.

13. Xitoylik bir ishchi Fransiya bormoqchi. Xitoydan Fransiya samolyot va poezd reyslari har kuni bo'lib, bu masofani samolyot 10 soatda, poezd esa 8 kunda bosib o'tadi. Ishchining ish kuni dushanbadan shanbagacha bo'lib, va har bir ish kuni uchun u 60 ming so'm ish haqi oladi. Samolyot chiptasi 900 ming so'm, poezdniki esa 450 ming so'm bo'lsa ishchi qaysi transport vositasini tanlasa unga arzonroq tushishi asoslansin.

Testlar

7. Agar 10 ta soat ishlab chiqarish o'rniga bir kunda 20 ta sumka ishlab chiqarish imkoni bo'lsa, sumka ishlab chiqarishning soat ishlab chiqarish bilan bog'liq chekli transformatsiya koeffitsienti qanday bo'ladi?

- a) 2 ;
- б) -2;
- в) 0.5;
- г) 0.25;
- д) to'g'ri javob yo'q.

8. Fermer har yili 100 t paxta va 300 t bug'doy yetishtiradi. Fermer uchun 1 t paxta yetishtirishning al'ternativ xarajati 4 t bug'doyni yetishtirish xarajatiga teng. Fermer barcha imkoniyatlarini paxta yetishtirishga qaratib maksimal necha tonna paxta davlatga topshira oladi?

- a) 150 t;
- б) 175 t;
- в) 200 t;
- г) 250 t;
- д) to'g'ri javob yo'q.

9. Fermer har yili 200 t paxta va 800 t bug'doy yetishtiradi. Fermer uchun 1 t paxta yetishtirishning al'ternativ xarajati 5 t bug'doyni yetishtirish xarajatiga teng. Fermer barcha imkoniyatlarini bug'doy yetishtirishga qaratib maksimal necha tonna paxta xom ashyosini davlatga topshira oladi?

- a) 1800 t;
- б) 2000 t;
- в) 2200 t;
- г) 2400 t;
- д) to'g'ri javob yo'q.

10. Agar tadbirkor bir kunda 20 ta stol yoki 60 ta stul yasash imkoniga ega bo'lsa, quyidagi variantlardan qaysi birini u 1 oy (30 kun)da ishlab chiqarish imkoniga ega emas?

- a) 300 ta stol va 900 ta stul;
- б) 400 ta stol va 350 ta stul;
- в) 550 ta stol va 100 ta stul;
- г) 530 ta stol va 250 ta stul;
- д) 190 ta stol va 1200 ta stul.

3- amaliy mashg'ulot. Talab va taklif tahlili asoslari

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Biror bir tovarga bo'lgan talab va taklif funksiyalari berilgan bo'lsin,

$$Q_d = 100 - 1.5P$$

$$Q_s = 20 + 0.5P$$

Berilgan funksiyalardan foydalanib bozor muvozanatini aniqlang.

Yechimi:

Bizga ma'lumki, bozor muvozanati talab va taklif hajmlari o'zaro tenglashganda ta'minlanadi. $Q_e = Q_s = Q_D$

$$\text{Demak, } 100 - 1.5P = 20 + 0.5P \Rightarrow 2P = 80 \Rightarrow P_e = 40$$

$$Q_e = 100 - 1.5 \times 40 = 40$$

Javob: Muvozanat narx 40 birlik, muvozanat hajm ham 40 birlikka teng

2. Ayollar shubasiga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha:

$$Q_D = P^2 - 7P + 12;$$

$$Q_S = 3P - 4.$$

Berilgan **funksiya** lardan foydalanib muvozanat narx va muvozanat hajm aniqlansin hamda grafikdagi ko'rinishi aks ettirilsin.

Echimi:

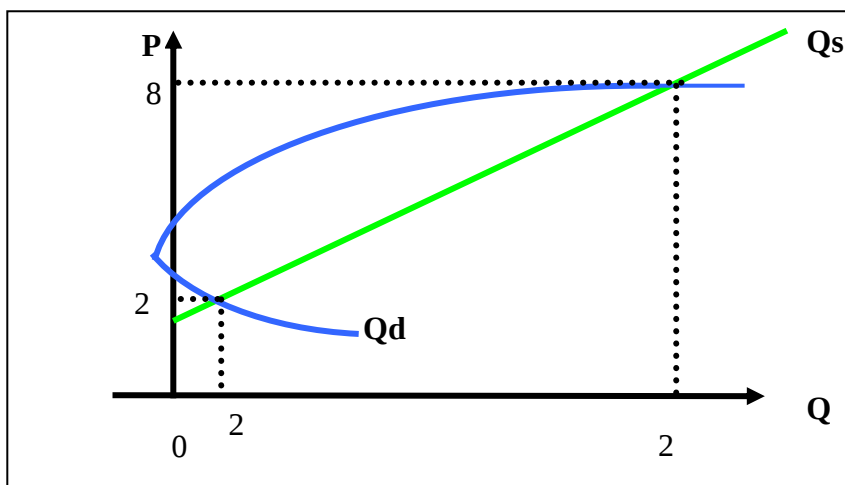
$$P^2 - 7P + 12 = 3P - 4 \Rightarrow P^2 - 10P + 16 = 0$$

$$\Rightarrow (P - 8)(P - 2) = 0$$

$$P_1 = 8; P_2 = 2$$

$$\text{Birinchi muvozanatlik nuqta: } P_1 = 2, Q_1 = 3 \times 2 - 4 = 2.$$

$$\text{Ikkinchi muvozanatlik nuqta: } P_2 = 8, Q_2 = 3 \times 8 - 4 = 20$$

3.X tovarga talab va taklif funksiyalari quyidagicha berilgan:

$$Q_D = 200 - 5P$$

$$Q_S = 80 + P$$

Davlat har bir tovarga 10 \$ soliq belgiladi.

Bu qaror natijasida

A) muvozanat parametrlari qanday o'zgarishini grafikda tasvirlang

B) bu soliqning iste'molchi, ishlab chiqaruvchi to'laydigan qismi va soliq yuki ortiqchaligi hisoblansin.

Echimi:

Dastlab bozor muvozanatini topamiz.

$$Q_D = Q_S$$

$$200 - 5P = 80 + P$$

$$120 = 6P$$

$$P = 20. \quad Q_D = Q_S = 100$$

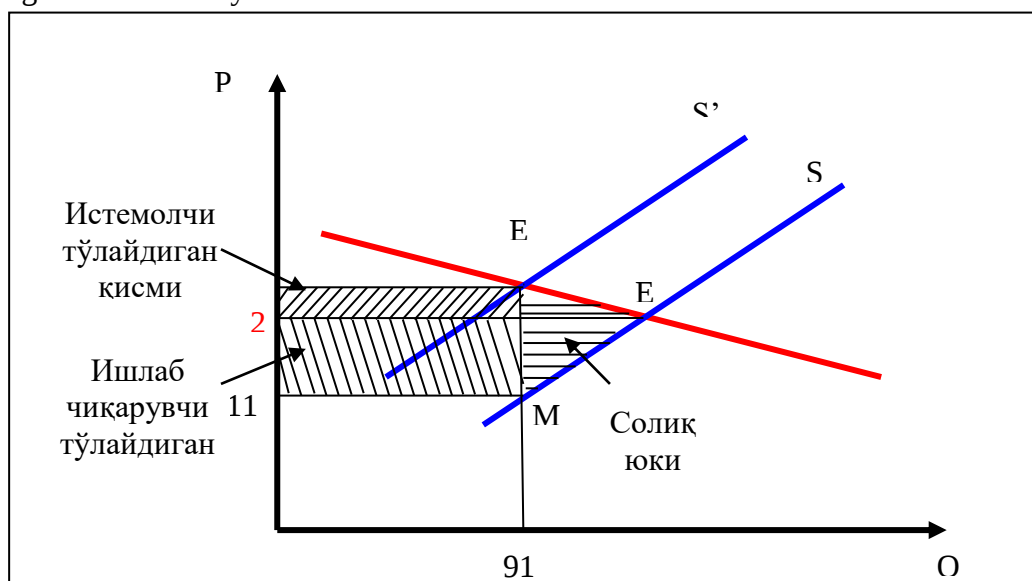
Davlat 10 so'm soliq belgilagandan so'ng $Q_S^t = 80 + (P - 10) = 70 + P$

Yangi $Q_D = Q_S^t \quad 200 - 5P = 70 + P$

$$130 = 6P$$

$$P_1 = 21.6 \quad Q_D = Q_S^t = 70 + 21.6 = 91.6$$

Endi grafikda tasvirlaymiz

Iste'molchi to'laydigan qism - $(21.6 - 20) \times 91.6 = 146.5$

$$91.6=80+P$$

$$P_m=11.6$$

Ishlab chiqaruvchi to'laydigan qism- $(20-11.6) \times 91.6 = 769.4$

Soliq yuki ortiqchaligi- $(21.6-11.6) \times (100-91.6)/2 = 42$

4. Faraz qilaylikki, "golden" deb nomlangan olma naviga bo'lgan bir oylik talab funksiyasi ushbu ko'rinishda berilgan bo'lsin,

$$Q_D = 100 - 3P_G + 2P_O + 0.01I$$

Bu yerda, (100) o'zgarish parametr bo'lib, olmaning narxi nolga teng bo'lganda talab hajmi 100 birlikka teng bo'lishini anglatadi;

$(-3P_G)$ esa, agar "golden" navli olmaning bir kilogramm narxi bir so'mga ko'tarilganda ushbu olmaga bo'lgan talab hajmi uch kilogrammga pasayib ketishini anglatadi;

$(+2P_O)$ esa, boshqa navli olmaning narxi (o'rinsosar) bir so'mga oshganda "golden" olmasiga bo'lgan talab ikki kilogrammga oshishini ko'rsatadi;

$(+0.01I)$ koeffitsienti esa, iste'molchilar daromadlarining har yuz so'mga oshishiga "golden" olmasiga bo'lgan talab hajmining 1 kilogrammga oshishini anglatadi.

Quyidagi shartlar berilgan: bir kg "golden" navli olmaning bozor narxi $P=400$ so'm; boshqa navli olmaning narxi $P_O=300$ so'm; iste'molchilarning bir oylik daromadlari $I=200000$ so'm bo'lsa, "golden" navli olmaga bo'lgan bir oylik talab hajmi aniqlansin.

$$Q_D = 100 - (3 \times 400) + (2 \times 300) + (0.01 \times 200000) = 1500..$$

Faqat bir omil ta'sir qilganda va boshqa omillar o'zgarish deb qabul qilingandagi sharoitda hisoblab chiqamiz:

Faqat narx P_G omili ta'sir ko'rsatganda: $Q_D = 100 + (2 \times 300) + (0.01 \times 200000) - 3P_G \Rightarrow Q_D(P_G) = 2700 - 3P_G$;

P_O uchun: $Q_D(P_O) = 100 - (3 \times 400) + (0.01 \times 200000) + 2P_O \Rightarrow Q_D(P_O) = 900 + 2P_O$;

I uchun: $Q_D(I) = 100 - (3 \times 400) + (2 \times 300) + 0.01I \Rightarrow Q_D(I) = -500 + 0.01I$.

5. 2009 yilning 1-yarmida O'zbekiston bozorida sigaret taklifi $Q_S = 1800 + 5P$

Ichki bozorimizdagi talab $Q_D^1 = 3800 - P$ Tashqi bozordagi talab esa $Q_D^2 = 6000 - 2P$

P - 1quti sigaret narxi.

Q -qutilar soni.

Tashqi bozordagi o'zgarishlar sabab tashqi talab 20% ga kamayib ketdi.

Aniqlansin:

A) Tashqi bozordagi bu o'zgarish ishlab chiqaruvchi daromadining qancha kamayishiga olib kelishi.

B) Agar davlat 1 quti sigaret narxini 900 so'm qilib belgilab qo'ysa bu qaror qanday oqibatlarga olib kelishi .

Echimi:

Umumiy talab $Q_D^u = Q_D^1 + Q_D^2 = 3800 - P + 6000 - 2P = 9800 - 3P$

Muvozanat parametrlarini topib olsak:

$$Q_D^u = 9800 - 3P = Q_S = 1800 + 5P$$

$$8P = 8000$$

$$P = 1000; Q_D^u = Q_S = 6800$$

O'zgarishdan keyingi umumiy talab talab

$$Q_D^u = Q_D^1 + 0.8Q_D^2 = 3800 - P + 0.8(6000 - 2P) = 3800 + 4800 - P - 1.6P = 8600 - 2.6P$$

$$Q_D^u = Q_S$$

$$8600 - 2.6P = 1800 + 5P$$

$$6800=7.6P$$

$$P = 894.7; Q_D^u = Q_S = 6\,273$$

Ishlab chiqaruvchi daromadi $TR=PQ=1000 \times 6800=6\,800\,000$ so'm

O'zgarishdan keyin $TR=PQ=894.7 \times 6273=5\,612\,453$ so'm

Iste'molchining yo'qotgan daromadini
topamiz:

$$6\,800\,000-5\,612\,453=1\,187\,547 \text{ so'mni tashkil etadi}$$

Davlat tomonidan 1 quti sigaret narxi 900 so'm qilib belgilangan keyin

$$Q_D^u = 8600 - 2.6 \times 900 = 6260$$

$$Q_S = 1800 + 5 \times 900 = 6300$$

Ortiqcha $6300-6260=40$ quti mahsulot ortib qoladi agar davlat uni sotib olmasa va 900 so'mdan kam sotishga ruxsat bermasa chayqov bozori vujudga keladi undagi narx $6300=8600-2.6$

$$2.6 P = 2300$$

Javob: $P = 884$ so'm bo'ladi.

Testlar

1. Bozor talabiga quyidagi omillardan qaysi biri ta'sir etmaydi?

- a) istemolchilarning daromadi;
- b) o'rnini to'ldiruvchi tovarlar narxi;
- b) to'ldiruvchi tovarlar narxi;
- g) istemolchilar soni;
- d) sotuvchilar soni.

2. Qaysi omil talab egri chizig'iga tasir etmaydi?

- a) istemolchilar didi va afzal ko'rishi;
- b) milliy daromadning hajmi yoki qayta taqsimlanishi;
- b) tovarlar narxi;
- g) istemolchilar soni va yoshi;
- d) tovarlar sifati.

3. Agar bozor narxi muvozanat narxdan past bo'lsa:

- a) ortiqcha taklif paydo bo'ladi;
- b) defisit paydo bo'ladi;
- b) istemolchilar bozori paydo bo'ladi;
- g) resurslar narxi kamayadi;
- d) sotuvchilar kamayadi.

4. Olmaga bo'lgan talab chizig'ining chap tomonga siljishiga quyidagilar sabab bo'ladi:

- a) nok narxini kamayishi;
- b) olma narxini kamayishi;
- b) olma narxini ko'tarilishi;
- g) olmani yetishtirish xarajatlarini ortishi;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

5. Chayqovchilar faoliyati:

- a) qonuniy tadbirkorlik xatarini kuchaytiradi;
- b) narxlar barqarorligini kuchaytiradi;
- b) iqtisodiy noqulayliklar paydo qiladi;
- g) doimo foyda keltiradi;
- d) hammasi to'g'ri.

6. Talab va taklif qonuniga muvofiq, talabning ko'payishi:

- a) muvozanat narxni ham, muvozanat miqdorni ham kamaytiradi;
- b) muvozanat narxni oshiradi, muvozanat miqdorni esa kamaytiradi;

- в) muvozanat narxni kamaytiradi;
- г) hammasi to'g'ri;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

7. Tovarning muvozanat narxi bu-

- а) ortiqcha talabni paydo qiladigan narxdan yuqori narx;
- б) ortiqcha talab ham, ortiqcha taklif ham bo'lmaydigan narx;
- в) ortiqcha taklifni paydo qiladigan narxdan yuqori narx;
- г) hammasi to'g'ri;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

8. Qaysi omillarning o'zgarishi talab egri chizig'ining siljishiga olib kelmaydi?

- а) moda va didlarning o'zgarishi;
- б) milliy daromadning hajmi va uning taqsimlanishi;
- в) mahsulotning narxi;
- г) iste'molchilarning soni yoki yosh darajasi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

4- amaliy mashg'ulot. Bozor muvozanati, maksimal va minimal narxlar

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Mol go'shti bozorida go'shtga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha:

$$Q_D = 20000 - 2P$$

$$Q_S = 2000 + P$$

Tovuq go'shti bozorida esa talab va taklif funksiyalar:

$$Q_D = 24000 - 2P$$

$$Q_S = 4000 + 3P$$

Mol go'shti bozorida taklif qisqarishi oqibatida muvozanat narx 6200 so'mga ko'tarildi.

Aniqlanishi lozim:

1. Mol go'shti taklifi va uning chizig'i qanday o'zgarishini izohlang hamda mol go'shti bozorida o'zgargan vaziyat tovuq go'shti bozoriga qanday ta'sir ko'rsatishini, ya'ni tovuq go'shtiga talab qanday o'zgarishini aniqlang.

Yechimi:

Mol go'shti bozorida muvozanat holatni aniqlaymiz. Buning uchun taklif va talab funksiyalarini tenglashtirib muvozanat narxni topib olamiz:

$$Q_e = Q_S = Q_D$$

$$Q_e = 20000 - 2P = 2000 + P$$

$$18000 = 3P$$

$P_e = 6000$ so'm Demak muvozanat narx 6000 so'mni, muvozanat hajm esa $Q_e = 2000 + 6000 = 8000$ kg. .

Mol go'shti taklifi qisqarishi natijasida muvozanat narx 6200 so'mni tashkil qilganligi bois o'zgargan taklif hajmini quyidagi amalni bajarib aniqlaymiz:

$$20000 - 2 \times 6200 = 2000 + 6200 - X$$

$$7600 = 8200 - X$$

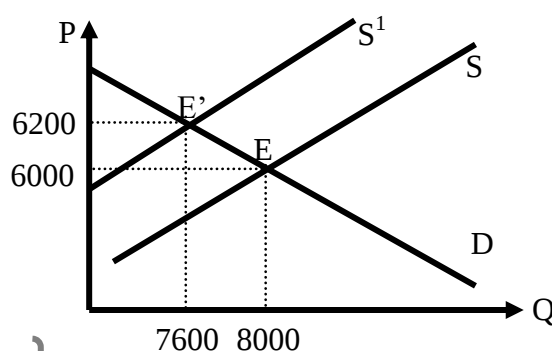
$$X = 600$$

Yangi taklif funksiyasi

$$Q'_S = 2000 + P - 600 = 1400 + P$$

$$Q_D = 20000 - 2 \times 6200 = 7600 \text{ kg.}$$

Ko'rinib turibdiki iste'molchilar tomonidan bildirilayotgan talab hajmi 400 kg ga qisqarmoqda.

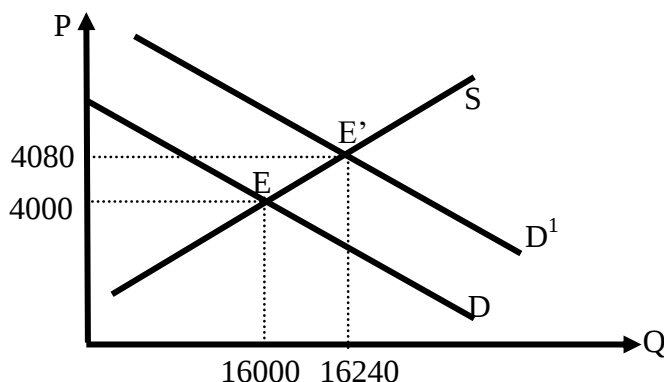

$$\Delta Q_D = 8000 - 7600 = 400.$$

Ushbu iste'molchilar o'z ehtiyojlarini o'rinbosar tovar orqali ta'min etishga harakat qilib tovuq go'shtiga bo'lgan talabning o'zgarishiga sababchi bo'ladilar. Tovuq go'shtiga bo'lgan talab quyidagicha o'zgaradi:

Iste'molchilar soni o'zgarmasdan oldin tovuq go'shti bozoridagi muvozanat holatni aniqlaydigan bo'lsak, taklif va talab funksiyalarini o'zaro tenglashtirib muvozanatlik parametrlarini topamiz:

$$\begin{aligned} Q_e &= Q_S = Q_D \\ 24000 - 2P &= 4000 + 3P \\ 20000 &= 5P \\ P_e &= 4000 \text{ so'm} \\ Q_e &= 4000 + 3 \times 4000 = 16\,000 \text{ kg} \\ \text{O'zgargangan talab funksiya} \\ Q'_D &= 24000 - 2P + 400 = 24400 - 2P \\ Q'_D &= Q_S \\ 24400 - 2P &= 4000 + 3P \\ 20400 &= 5P \\ P &= 4080 \text{ so'm} \\ Q_e &= 4000 + 3 \times 4080 = 16240 \text{ kg} \end{aligned}$$

$$\Delta Q = 240 \text{ kg.}$$

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Mandaringa bo'lgan talab va taklif **funksiya** largi quyidagicha berilgan

$$Q_D = 5000 - 5P;$$

$$Q_S = -500 + 5P$$

Bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.

2. Maksimal talab hajmi 5000 birlikga teng. Tovar narxi 1000 so'm bo'lganda, talab nolga teng. Chiziqli talab funksiyasi aniqlansin.

3. Jadvalda berilgan ma'lumotlar asosida bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.

Narx	Talab hajmi	Taklif hajmi
1 000	4 000	2 000
1 500	3 000	2 800

4. Muqumiy nomidagi teatrda spektakl **chiptasiga** bo'lgan talab $P = 5220 - 0.05671 \cdot Q$ ko'rinishida. Bu yerda, P-chipta narxi so'mda, Q-chiptalar soni. Kassada chipta necha so'mdan sotilsa pul tushumi maksimal bo'ladi?

5. Talab funksiyasi $Q_D = P^2 - 70P + 400$, taklif funksiyasi esa $Q_S = 30P - 600$ ga teng bo'lsin.

A) Bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.

B) Talab va taklif funksiyalarini grafikda aks ettiring.

6. Biror tovarga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha berilgan:

$$Q_D = 200 - 2P$$

$$Q_S = 100 + 3P$$

Jahon bozorida ushbu tovar narxi 20 dollar.

Aniqlansin:

A) Davlatga import qilinadigan tovar miqdori.

B) Davlat har bir ishlab chiqarilgan tovar uchun 10 dollar subsidiya belgiladi. Bu holda import hajmi qanday o'zgaradi?

V) Davlat importni to'xtatish bilan birga 20 dona mahsulotni eksport qilish uchun har bir tovar uchun qancha subsidiya berishi kerak?

7. Biror tovarga talab funksiyasi $Q_D=1200-5P$, taklif funksiyasi esa $Q_S=-300+2.5P$ ko'rinishida berilgan. Ishlab chiqaruvchilar har bir ishlab chiqarilgan tovar uchun davlatdan 50 so'm subsidiya olishadi.

Aniqlansin: iste'molchi va ishlab chiqaruvchi yutuqlari subsidiya berilgandan keyin qanday o'zgaradi va nechaga teng bo'ladi?

8. Talab funksiyasi $Q_D= P^2-40P+600$, taklif funksiyasi esa $Q_S=60P-P^2$ bozordagi tebranishlar sababli talab hajmi 10% ga kamaydi.

- A) Yangi muvozanat hajm oldingisidan necha foizga kamroq?
- B) Talab va taklif funksiyalari grafikda tasvirlansin.
- V) Yangi daromad qanchani tashkil etadi?

9. Mandarin bozorida talab va taklif funksiyalari quyidagicha

$$Q_D=4000+2R-3P$$

$$Q_S=-1000+2P$$

Bu erda: R – iste'molchi daromadi

Iste'molchi daromadi 10000 so'm va 15000 so'm bo'lganda bozorning muvozanat parametrlari qanday o'zgaradi?

10. 2009-yilda Namangan muhandislik-qurilish institutidagi talabalar o'rtasida so'nggi markadagi "NOTEBOOK" uchun eng ko'pi bilan qancha to'lashlari mumkinligi haqida o'tkazilgan so'rov natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan

Talabalar soni	2 000	1500	1100	800	500	200
To'lashlari mumkin bo'lgan maksimal narx \$	300	400	500	550	600	700

Ushbu malumotlar asosida umumiy talab shkalasini aniqlash mumkinmi? Agar bo'lsa qanday qilib?

11. Faraz qilaylik X tovar uchun talab va taklif funksiyalari berilgan:

$$Q_D=2000-3P$$

va

$$Q_S=200+2P$$

Davlat har birlik sotiladigan tovar uchun 60 so'm soliq belgiladi.

- A) Muvozanat narx va muvozanat mahsulot miqdori qanday o'zgaradi?
- B) Ushbu soliq stavkasi davlatga qancha daromad keltiradi?
- C) Iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar qanchadan soliq to'laydi?

12. Shakar bozori muvozanat holatga yaqin holatda. Muvozanat narx 1300 so'm. Mahsulot hajmi 10 000 kg. 1 kg. shakar narxi 1200 so'm bo'lsa, talab ortib 12000 kg., taklif 9000 kg. tashkil qildi. Shakarga bo'lgan talab va taklif funksiyalari aniqlansin. Davlat 1 kg shakar narxini 1250 so'm qilib belgiladi. Davlatning narx siyosati qanday oqibatlarga olib keladi?

13. Faraz qilaylik talab va taklif funksiyalari berilgan:

$$Q_D=25000-12P \text{ va } Q_S=3000+10P$$

Davlat har birlik sotiladigan tovar uchun 100 so'm soliq belgiladi.

Malum muddat o'tib davlat iste'molchilarni qo'llab-quvvatlash uchun soliqni bekor qilib 150 so'm dotatsiya belgiladi. Davlatning ushbu qarori oqibatida ishlab chiqaruvchilarning daromadi qanchaga o'zgardi?

14. Talab funksiyasi $Q_D=20\,000-25P$

Aniqlansin:

- A) Maksimal daromad hajmi.
B) Maksimal daromad olishni taminlay oladigan narx.

15. Haridorlar 'NEXIA' avtomashinasini jadvalda ko'rsatilgan narxdan yuqori bo'lmagan narxda sotib olishga tayyor

Haridor	A	B	C	D
Narx \$	8 000	9 000	10 000	11 000

Ushbu ma'lumotlar asosida bozor talabining shkalasi tuzilsin.

16. Uchta haridor bir xil markadagi televizordan bittadan sotib olmoqchi. Birinchi haridor televizorni sotib oladi agar uning narxi 200 ming so'mdan oshmasa, ikkinchi haridor esa 300 ming so'mdan oshmasa, uchinchi esa 400 ming so'mdan ko'p bo'lmagan narxda sotib olishga tayyor. Xaridor talabi shkalasini tuzing.

17. Apelsinga talab funksiyasi quyidagicha:

$$Q_D(A) = 8000 - 2P_A + P_M$$

Mandaringa bo'lgan talab funksiyasi esa:

$$Q_D(M) = 8000 - 2P_M + P_A$$

Apelsinga taklif funksiyasi:

$$Q_S(A) = -4000 + P_A$$

Mandarin taklifi funksiyasi esa:

$$Q_S(M) = -4000 + P_M$$

Bu yerda P_A – apelsin narxi, P_M – mandarin narxi.

- A) Har ikkala bozorning muvozanat parametrlari topilsin.
B) Agar mandarinning har kg uchun 1600 so'mdan soliq belgilansa bozorning muvozanat parametrlari qanday o'zgaradi?

18. Umumiy bozor talabi topilsin, agar individual talablar quyidagicha berilgan bo'lsa:

$$Q(1) = 40\,000 - 8P \text{ agar } P \leq 500 \text{ bo'lsa;}$$

$$Q(2) = 70\,000 - 10P \text{ agar } P \leq 1\,000 \text{ bo'lsa;}$$

$$Q(3) = 50\,000 - 4P \text{ agar } P \leq 800 \text{ bo'lsa;}$$

19. Talab va taklif funksiyalari to'g'ri chiziq ko'rinishida. Muvozanat narx 10 000 so'mga, muvozanat hajm esa 3600 ga teng. Narx 8 000 so'm bo'lganda talab hajmi 40 000 tani tashkil etadi. Agar narx 12 500 bo'lsa, taklif hajmi aniqlansin.

20. Bozordagi taklif funksiyasi A tovar uchun $Q_S = 4P - 2000$ ga teng. Avval bu bozordagi talab hajmi $Q = 19000 - 2P$ ko'rinishida edi. So'ngra esa reklama tufayli $11000 - 2P$ ga ortdi. Bozorning oldingi va hozirgi muvozanat parametrlarini toping.

Testlar

1. Texnologiyaning takomillashuvi nimaning siljishiga olib keladi:

- a) egri talab chizig'ini yuqori va o'ngga;
b) egri talab chizig'ini chapga va pastga;
v) egri taklif chizig'ini yuqori va o'ngga;
r) egri taklif chizig'ini chapga va pastga;
d) to'g'ri javob keltirilmagan.

2. Tovar va xizmatlar bozori muvozanat holatda deyiladi, agar:

- a) talab taklifga teng bo'lsa;
b) narx xarajatlar qo'shilgan foydaga teng bo'lsa;
v) texnologiya darajasi bosqichma – bosqich o'zgarib tursa;
r) taklif hajmi talab hajmiga teng bo'lsa;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

3. Talab qonuni deyiladi, agar:

- a) taklif hajmining talab hajmidan oshib ketishi narxni tushushiga olib keladi;
- б) iste'molchilarning daromadi ko'paysa, u holda ular tovarlarni ko'proq sotib oladilar;
- в) talab egri chizig'i musbat qiyaqlikka ega;
- г) mahsulotning narxi pasaysa, uni olish hajmi ko'payadi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

4. X mahsulotga bo'lgan talab chizig'i siljishini nima bilan izohlash mumkin:

- a) X mahsulotning taklifi turli sabablarga ko'ra pasaydi;
- б) X mahsulotning narxi o'sganligi uchun iste'molchilar ushbu tovarni kamroq sotib olishga qaror qabul qilishdilar;
- в) iste'molchilar didlarining o'zgarganligi munosabati bilan X tovarni har qanday narxda ham oldingisiga nisbatan ko'proq sotib olishni xohlaydilar;
- г) X tovarning narxi pasayganligi uchun iste'molchilar uni ko'proq sotib olishga harakat qildilar;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

5. X mahsulotni ishlab chiqarish uchun sarflanadigan materiallar narxi oshganligi uchun:

- a) egri talab chizig'i yuqoriga (o'ngga siljiydi);
- б) egri taklif chizig'i (chapga siljiydi);
- в) egri talab va taklif chiziqlari yuqoriga siljiydi;
- г) egri taklif chizig'i pastga (o'ngga siljiydi);
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

6. Qaysi ibora insonlarning biror bir tovarni sotib olish uchun imkoniyat va xohish borligini anglatadi.

- a) ehtiyoj;
- б) talab;
- в) zaruriyat;
- г) xohish;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

7. Tovar mahsulotiga bo'lgan talab va taklif ko'paysa, u holda:

- a) narx ko'tariladi;
- б) tovarning umumiy hajmi oshadi;
- в) narx mo'tadil qoladi;
- г) jamiyatning farovonligi oshadi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

8. Agar tovar bahosi talab va taklif egri chiziqlarining kesishish nuqtasidan past bo'lsa, u holda:

- a) tovar ortiqchaligi paydo bo'ladi;
- б) taqchillik yuzaga keladi;
- в) ishsizlik ko'payadi;
- г) muvozanat holat ta'minlanadi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

9. Talab hajmiga quyidagi omillardan qaysi biri ta'sir ko'rsatmaydi?

- a) iste'molchilar daromadi;
- б) to'ldiruvchi tovarlar narxining o'zgarishi;
- в) resurslarning narxi;
- г) iste'molchilar soni;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

10. Taklif qonuniga ko'ra, boshqa omillar o'zgarmas bo'lgan sharoitda tovar narxining ko'tarilishi:

- a) taklifning oshishiga;

- б) taklifning pasayishiga;
- в) taklif hajmining oshishiga;
- г) taklif hajmining pasayishiga olib keladi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

11. Tovar mahsuloti bahosining pasayish sabablariga quyidagi omillardan qaysi biri ta'sir ko'rsatgan?

- а) xususiy tadbirkorlik uchun soliqlarning ko'tarilganligi;
- б) iste'molchilar daromadining ko'tarilganligi;
- в) ishlab chiqarish resurslari narxining pasayganligi;
- г) to'ldiruvchi tovarlar narxining arzonlashuvi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

12. Bozor narxi muvozanat narxdan past bo'lganda qanday holat yuz beradi?

- а) tovar ortiqchaligi paydo bo'ladi;
- б) tovar tanqisligi yuz beradi;
- в) istemolchilar bozori shakllanadi;
- г) resurslar narxi arzonlashadi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

13. Quyidagi qayd etilganlardan qaysi biri mehnatga bo'lgan talabga ta'sir ko'rsatmaydi?

- а) yakunlangan mahsulotga bo'lgan talab;
- б) ishlab chiqarish texnologiyasi;
- в) inflyasiya natijasida sodir bo'lgan nominal ish haqining o'zgarishi;
- г) mehnatning chekli mahsuloti bilan boshqa resurslarning chekli mahsuloti o'rtasidagi munosabat;
- д) to'g'ri javob yo'q.

5- amaliy mashg'ulot. Talab va taklif elastikligi

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Tovuq go'shti va mol go'shtining kesishgan talab elastikligi $Y_{tm}=+0.28$ ga teng bo'lsin. Agar mol go'shtining narxi 20 foizga ko'tariladigan bo'lsa, tovuq go'shtiga bo'lgan talab necha foizga oshishini aniqlang?

Echimi:

Kesishgan talab elastikligi formulasidan foydalansak, $Y_{tm}=\% \Delta Q_t / \% \Delta P_m$, ushbu tenglikka ega bo'lamiz $0,28=\Delta Q\%/20\%$. Mazkur tenglikni yechib, $\Delta Q\%=0,28 \times 20=5,6$ qiymatga ega bo'lamiz. Demak, mol go'shtining narxi 20 foizga ko'tarilsa, tovuq go'shtiga bo'lgan talab 5.6 foizga oshar ekan.

2. X tovarga bo'lgan talab funksiyasi ushbu ko'rinishda berilgan:

$$Q_x=18-P_x+2P_y$$

Y tovarning narxiga bog'liq X tovarga bo'lgan kesishgan talab elastikligini toping, agar ularning narxlar 4 va 3 dollarni tashkil etadigan bo'lsa.

Yechimi:

$$Q_x=18-4+2 \times 3=20$$

$$\Delta Q_x / \Delta P_y=2$$

$$E_{xy}=P_y/Q_x \times \Delta Q_x / \Delta P_y=3/20 \times 2=0.3$$

3. Aytaylik biror tovarga bo'lgan talab funksiyasi quyidagicha berilgan bo'lsin:

$$Q=245-3.5P$$

Agar tovarning narxi 10 dollarga teng bo'lsa, narxga bog'liq talab elastikligini aniqlang.

Elastiklik koeffitsiyenti hisoblash uchun biz tovarning narxi (P), hajmi (Q) va dQ/dP larni bilishimiz lozim bo'ladi. Tovarning narxi 10 dollar bo'lganda,

$$Q=245-3.5 \times 10=245-35=210.$$

$$dQ/dP=-3.5.$$

Endi esa, aniqlangan raqamlarni elastiklik formulasiga qo'ysak, quyidagi natijani olamiz:

$$E_p = \frac{dQ}{dP} \times \frac{P}{Q} = -3.5 \times \frac{10}{210} = -\frac{1}{6} = -0.167$$

Mazkur -0.167 raqami shuni anglatadiki, agar tovarning narxi 1%ga o'zgarsa talab hajmi 0.167 %ga o'zgarishini bildiradi. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, tovarning narxi 10 dollar bo'lganda talab noelastikdir.

4. Teskari talab funksiyasi berilgan:

$P=940-48P+Q^2$ Ushbu funksiya dan foydalanib talab hajmi $Q=10$ bo'lganda narxga bog'liq talab elastikligini hisoblang.

$$P=940-48(10)+(10)^2$$

$$P=940-480+100=560$$

Endi esa dQ/dP ni topib olishimiz kerak. Buni tubandagicha aniqlaymiz:

$$dP/dQ=-48+2Q$$

Matematik isbotlaganda, ya'ni $\frac{dQ}{dP} = \frac{1}{dP/dQ}$ o'rniga qo'ysak, $\frac{dQ}{dP} = \frac{1}{-48+2Q}$ ifodaga ega bo'lamiz. $Q=10$ da ushbu qiymatga ega bo'lamiz:

$$\frac{dQ}{dP} = \frac{1}{-48+2(10)} = -\frac{1}{28}$$

Chiqqan qiymatlarni elastiklikni topish formulasiga qo'ysak, $E_p = \frac{dQ}{dP} \times \frac{P}{Q} = -\frac{1}{28} \times \frac{560}{10} = -2$ ga ega bo'lamiz.

Demak, narx bir foizga oshsa ushbu tovarga bo'lgan talab hajmi 2 foizga qisqarar ekan. Bundan kelib chiqadiki, talab elastik dir.

5. Biror A tovarga bo'lgan talab funksiyasi ushbu ko'rinishda berilgan: **$Q_D=100-0.5P$**

Tovar narxi P necha so'mni tashkil etganda tovar elastik va noelastiklik bo'ladi?

Echimi:

Narxga bog'liq chiziqli talab elastikligini topish formulasidan foydalanamiz: $E_d^P = -b \frac{P}{Q}$

Elastiklik koeffitsiyenti birdan katta bo'lsa talabni elastik, birdan kichik bo'lsa noelastiklik deb yuritilishini esga olgan holda, qaysi narxda talab elastikligi 1 ga teng bo'lishini topib olamiz.

$$1 = 0.5 \times \frac{P}{100 - 0.5P} \Rightarrow 100 - 0.5P = 0.5P \Rightarrow P = 100$$

Demak, tovar narxi 100 dan kichik bo'lsa, talab noelastiklik bo'ladi, 100 dan katta bo'lsa elastik bo'ladi deb xulosa qilish mumkin.

6. Ma'lum bo'lishicha, har haftada bozorda 120 birlik mahsulot $P=1200$ so'mdan sotiladi. Bozor muvozanati sharoitida narxning bir foizga kamayishi natijasida talab hajmi 0.6 foizga ko'tariladi. Is'temolchilar talabi funksiyasi to'g'ri chiziqli ko'rinishda ekanligi ma'lum bo'lsa, talab funksiyasi sini aniqlang.

Yechimi:

$$E_d^P = -b \frac{P}{Q} \text{ ga berilganlarni o'rniga qo'ysak } -0.6 = -b \frac{1200}{120} \text{ bo'ladi bundan } 72 = -1200b$$

ga ega bo'lamiz bundan b ni topsak $b = -0.06$. To'g'ri chiziq ko'rinishidagi talab funksiyasi quyidagi ko'rinishda bo'ladi: $Q_D = a - bP$ (1)

bizga $Q = 120$, $P = 1200$ va $b = -0.06$ ekanligi ma'lum, ularni (1) ga qo'ysak,

$$120 = a - 0.06 \times 1200$$

$a = 192$ va $Q_D = 192 - 0.06P$ ekanligini aniqlaymiz

7. Talab funksiyasi quyidagi ko'rinishda berilgan:

$$Q_D = 60 - 4P$$

Ne'matning narxi necha so'mga teng bo'lganda, elastiklik koeffitsiyenti -2 ga teng bo'ladi?

$$-2 = -4 \frac{P}{60 - 4P};$$

$$-120 + 8P = -4P$$

$$-120 = -12P$$

$$P = 10$$

8. Tovarning narxi 300 so'mdan 330 so'mga ko'tarildi. Tovarning narxi 300 so'm bo'lganda, nuqtaviy talab elastikligi -2 ga teng edi. Tovarning narxi ko'tarilganda unga bo'lgan talab hajmi 1200 donani tashkil qiladigan bo'lsa, boshlang'ich talab hajmi qancha bo'lganligini aniqlang?

Echimi:

$$E_D = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} / \frac{P_2 - P_1}{P_1} = -2 \text{ demak } Q_1 \text{ ni noma'lum deb hisoblab formulaga qo'yamiz:}$$

$$E_D = \frac{1200 - Q_1}{Q_1} \times \frac{300}{330 - 300} = -2$$

$$\frac{1200 - Q_1}{Q_1} \times 10 = -2$$

$$12000 - 10Q_1 = -2Q_1$$

$$12000 = 8Q_1$$

$$Q_1 = 1500$$

9. Nonning narxi 300 so'mdan 360 so'mga ko'tarildi. Nonning narxga bog'liq talab elastikligi -1/3 ga teng. Iste'molchilarning nonga bo'lgan xarajati qanday o'zgaradi?

$$I = \frac{360}{300} \times (1 - \frac{\Delta Q}{Q}) \quad Ed = \frac{\Delta Q}{Q} / \frac{60}{300} = -1/3 \text{ bu yerdan } \frac{\Delta Q}{Q} = -1/15 \text{ ni topib olamiz}$$

$$\text{Shuning uchun } I = \frac{360}{300} \times (1 - 1/15) = 1.12 \text{ demak, iste'molchilarning nonga bo'lgan}$$

xarajatlari 12% ga ko'tarilar ekan.

10. Tovarga bo'lgan talab funksiyasi chiziqli. Ma'lum bo'lishicha, $Q = 20$ bo'lganda narxga bog'liq talab elastikligining absolyut ko'rsatkichi 2 ga teng. Talab hajmining maksimal qiymatini aniqlang.

Echimi:

$Q = a - bP$ bu yerda a va b noaniq parametrlar. Masalaning sharti bo'yicha biz a parametrni topib olishimiz kerak chunki talab hajmi $P = 0$ da maksimal bo'lib uning qiymati a parametr qiymatiga teng bo'ladi

$$|E_d^P| = \frac{bP}{20} = 2 \text{ bu yerdan } bP = 40 \text{ ga teng.}$$

$$Q_D = 20 = a - 40$$

$$a = 60$$

11. Tovarga bo'lgan talab funksiyasi chiziqli. Ma'lum bo'lishicha, talab hajmi $Q=30$ ga teng bo'lganda narxga bog'liq nuqtaviy talab elastikligi moduldan chiqarilganda 2 ga, tovarning narxi $P=25$ ga teng bo'lganda esa, elastiklik koeffitsiyenti 1 ga teng. Talab funksiyasini toping.

Yechimi:

Bizga ma'lumki, chiziqli talab funksiyasi formulasi

$Q=a-bP$. Bu yerda, a va b parametrlar noaniq parametrlar. $|E_d| = \frac{bP}{a-bP}$ formulasidan

foydalanib a parametrni topib olamiz. $2 = \frac{bP}{30}$; $bP=60$

$$30=a-60$$

$$a=90.$$

$$1 = b \times 25 / (90 - b \times 25)$$

$$b=1.8$$

Demak, talab funksiyasi $Q_D=90-1.8P$ ko'rinishida bo'ladi.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Jahon bug'doy bozorida bozor o'zining muvozanat holatiga yaqin holatda. Bug'doyga talab chiziqli bo'lib, 2000 mln. kg.ni tashkil qiladi. Bir kg. bug'doyning narxi 500 so'm. Bug'doy narxiga bog'liq talab elastikligi koeffitsienti -1.5, taklif elastikligi esa +0.8 ni tashkil qiladi. Tabiiy iqlim sharoitining o'zgarishi natijasida taklif hajmi 20% ga qisqardi.

A) Bug'doyning muvozanat parametrlari aniqlansin.

V) Fermerlarning o'zgargan daromadlari hisoblansin.

2. Agar barcha ishlab chiqarilgan mahsulotni sotish imkoni bo'lsa mahsulot narxi 10% ga ortsa umumiy tushum hajmi 8% ni tashkil qilishi mumkinmi?

3. Bozordagi go'shtga talab funksiyasi quyidagicha: $Q_D=25\,000-20P$ go'sht narxi qanday oraliqda bo'lganda talab elastiklik bo'ladi?

4. Taklif funksiyalari berilgan:

$$A) Q_S = -70 + 0,5P; \quad \Gamma) Q_S = 2P$$

$$B) Q_S = 50 + 2P$$

Tovar taklifi qaysi narxdan boshlab elastik bo'ladi?

5. Shakar bozori muvozanat holatga yaqin. Har kuni 360 tonna shakar $P=1500$ so'm narxda sotiladi. Shakar narxi 20 foizga oshsa, taklif 15 foizga oshadi. Shakarning chiziqli taklif funksiyasi aniqlansin.

6. "Qora marvarid" vinosiga bo'lgan taklif va talab chiziqli. 2008- yilda 1 shisha vino 3600 so'm bo'lganda, unga bo'lgan bir kunlik muvozanat talab 20000 shishani tashkil qildi. Narx bo'yicha talab elastikligi -1,5 va narx bo'yicha taklif elastikligi 0,6. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ta'siri natijasida "Qora marvarid" vinosiga bo'lgan talab 20 foizga qisqardi.

Aniqlansin:

a) "Qora marvarid" sotish qanchaga qisqargan?

b) "Qora marvarid" vinosi sotuvchilarining daromadlari qanchaga kamaygan?

7. A tovarning talab funksiyasi berilgan:

$$Q_{DA} = -20P_A + 6P_B + 400$$

Bu erda: P_A – A tovar narxi,

P_B – B tovar narxi.

Agar $P_A = 10$ so‘m va $P_B = 50$ so‘m bo‘lsa. A tovarga bo‘lgan talabni B tovar narxiga ko‘ra kesishgan talab elastikligi aniqlansin.

8. Mahsulotining narxi 10%ga ko‘tarilganda firmaning pul tushumi 32%ga oshdi. Agar barcha taklif qilingan tovarlarni sotish imkoni bor degan shart qo‘yilsa, u holda nuqtaviy taklif elastiklik koeffisientini hisoblang.

9. Sigaret mahsulotiga bo‘lgan taklif funksiyasi quyidagi tenglama orqali berilgan:

$$Q_D = 3200 + 4P$$

Muvozanat narx $P_E = 1000$ so‘mga teng. Har bir sigaret qutisiga 100 so‘m soliq belgilandi. Agar talabni narxga ko‘ra elastikligi – 2 ga teng bo‘lsa, sigaret bozorining muvozanat parametrlari va talab funksiyasi (chiziqli) aniqlansin. Soliq yukini iste‘molchi va ishlab chiqaruvchi zimmasiga to‘g‘ri keladigan miqdori hamda “jamiyatning yo‘qotishi” topilsin.

10. Biron tovarga taklif funksiyasi $Q_S = -4 + 2P$, talab funksiyasi esa $Q_D = 14 - 2P$ ko‘rinishda berilgan. Davlat tomonidan soliq qo‘yilgandan keyin muvozanat hajm 2 birlikni tashkil etdi. Davlat tomonidan qancha soliq qo‘yilgan va jamiyatning sof yo‘qotishini toping?

11. O‘zbekiston sovun bozoridagi “Yangi yo‘l” sovuniga talab funksiyasi $Q_D = 1700 - 2P$, taklif esa $Q_S = -100 + P$ ko‘rinishida berilgan. Soliq stavkasi qanday qilib qo‘yilsa umumiy olinadigan soliq tushumi maksimal bo‘ladi?

12. Sotilayotgan mahsulot narxi 10 %ga orttirilgandan so‘ng elastiklik $E = -3$ ga teng bo‘lsa, sotuvchining foydasi qanday o‘zgaradi?

13. Talab funksiyasi quyidagicha berilgan: $Q_D = 24000 - 6P$

Aniqlansin:

A) Talab elastik iligi.

B) Narx qanday bo‘lganda elastiklik $E_D^P = -0.5$ ga teng bo‘ladi.

C) Narx 2000 va 3000 oralig‘idagi qaysi qiymatda elastiklik maksimal bo‘ladi.

14. Haridorlar ‘NOKIA 2626’ telefonini jadvalda ko‘rsatilgan narxdan yuqori bo‘lmagan narxda sotib olishga tayyor

Haridor	A	B	C	D
Narx(ming.so‘m)	80	90	100	110

A) bozorning umumiy talab shkalasi aniqlansin.

B) Bozordagi talab elastikligi qanday o‘zgaradi, agar narx 102 dan 110 ga qadar oshsa?

15. To‘g‘ri chiziqli talab funksiyasi berilgan. $Q = 30$ bo‘lganda nuqtaviy talab elastikligining modeli 2 ga teng. $P = 25$ bo‘lganda esa u 1 ga teng. Talab **funksiya** sini chizing.

16. Jadvaldagi ma‘lumotlaridan foydalanib bo‘sh kataklarni to‘ldiring.

1 kg.ning narxi so‘mda	Kun davomidagi sotilgan kg miqdori	Kunlik daromad miqdori	Elastiklik koeffisienti
9 000	90		
9 500	80		
10 000	70		
10 500	60		
11 000	50		

17. Bozorda sotiladigan kir yuvish poroshoklarining talab elastikligi aniqlandi: “Mif” kir yuvish poroshogining narxga ko‘ra talab elastikligi:

$E_m = -8$ va daromadga ko‘ra elastikligi $E_{MR} = 3$; “Barf” niki $E_B = -6$ va $E_{MR} = 2$.

Aniqlansin:

a) Iste‘molchilar daromadi 20 foizga oshsa “Mif” va “Barf” poroshoklariga talab qanday o‘zgaradi?

b) Agar “Mif” va “Barf” poroshoklari narxi 25 foizga tushsa, ularga talab qanday o‘zgaradi?

c) Agar iste‘molchi daromadi 10 foizga oshsa, “Mif” va “Barf” poroshoklari narxi mos holda 15 foizga va 7 foizga oshsa ularga talab qanday o‘zgaradi?

18. Qahramonni 1 oylik daromadi 600 ming so‘m bo‘lganda u 30 shisha pivo iste‘mol qilardi. Keyingi oydan uning daromadi oshdi va 700 ming so‘mni tashkil qildi va u endi 40 shisha pivo ichadigan bo‘ldi.

a) Qahramonning daromadga ko‘ra pivoga bo‘lgan talab funksiyasi aniqlansin (talab chiziqli).

b) Talab 36 shishaga teng bo‘lganda talabni daromadga ko‘ra elastiklik koeffitsiyenti aniqlansin.

19. Jadvaldagi ma‘lumotlardan foydalanib bo‘sh kataklarni to‘ldiring. ($A, V > 0$)

	$Q_s = AP - B$	E_s	P	Q
a)	$2P - 100$	1.5		
b)		1.5	100	200

20. A va B firmalarning tovar ishlab chiqarishi quyidagi jadvalda aks ettirilgan

Narx (ming so‘mda)	50	60	70	80	90	100	110	120
A firma (dona)	0	10	15	20	25	30	40	50
B firma (dona)	10	20	25	30	35	40	45	50

A) Bozorning umumiy taklif shkalasi tuzilsin.

B) Har bir ishlab chiqaruvchi uchun maksimal yoysimon taklif elastikligi aniqlansin.

21. Quyidagi jadvalda talab funksiyasi berilgan. Bo‘sh kataklarni to‘ldiring.

P	Q	TR	$\Delta P/P$	$\Delta Q/Q$	E_d	Talab
1	7	7	100	14	0,14	noelastiklik
2	6					

3	5					
4	4					
5	3					
6	2					
7	1					

22. Ma'lum bo'lishicha, A tovarning narxga bog'liq talab elastikligi koeffitsiyinti -4 ga teng ekan. Agar tovarlarni sotishdan tushgan daromad 15 %ga oshishi uchun tovarning narxi va sotiladigan tovar miqdori qanday o'zgarishini aniqlang.

23. Ma'lum bo'lishicha, "Yangi obod" bozorida bir kunda 120 dona "SAMSUNG" uyali telefoni 40000 so'mdan sotiladi. Bozor muvozanati shroitida "SAMSUNG" telefonining narxi 1%ga tushadigan bo'lsa, telefonga bo'lgan talab hajmi 0.6 foizga ko'tarilar ekan. Uyali telefonga bo'lgan chiziqli talab funksiyasi aniqlansin.

24. Aspirinning narxi 250 so'mdan 300 so'mga ko'tarildi. Aspiringa bo'lgan talab elastikligi -3 ga teng. Iste'molchilarning aspiringa bo'lgan harid xarajatlari qanday o'zgaradi?

25. Biror A tovarga bo'lgan talab funksiyasi ushbu ko'rinishda berilgan:

$$Q_D = 1000 - 0.5P$$

Aniqlansin: tovar narxi P qancha bo'lganda tovar noelastiklik va narx qanday bo'lganda narxga bog'liq talab elastikligi 0.5 ga teng bo'ladi.

26. X tovarning narxga bog'liq talab elastikligi -3 ga teng. Tovarning narxi 2% ga ko'tarilsa, sotuvchi daromadi qanday o'zgaradi?

27. Ma'lum bo'lishicha, A tovarning narxga bog'liq talab elastikligi koeffitsienti -4 ga teng ekan. Agar tovarlarni sotishdan tushgan daromad 15% ga oshishi uchun tovarning narxi va sotiladigan tovar miqdori qanday o'zgarishi lozim?

28. Statistik axborotlardan ma'lum bo'lishicha, har haftada bozorda 100 birlik mahsulot $P=8\,000$ so'mdan sotiladi. Bozor muvozanati sharoitida tovar narxi 1 % ga qisqarganda tovarga bo'lgan talab 0.8 % ga oshar ekan. Agar tovarga bo'lgan talab chiziqli bo'lsa narxga bog'liq talab funksiya sini aniqlang.

29. Agar bizga X tovar uchun talab funksiyasi $Q=1600+90P-2P^2$ berilgan bo'lsa, narx darajasi 40\$ va 30\$ bo'lgandagi talab elastikligi topilsin.

30. Bir-biriga bog'liq A va B tovarlar uchun $Q_A=80P_B-0.5P_B$, bu yerda Q_A -A tovarning kunlik sotilish hajmi, P_B -B tovarning sotilish narxi.

a) $P_B=10\$$ bo'lgan vaziyatda kesishgan talab elastikligi topilsin.

b) A va B tovarlar bir-birlari uchun o'rin bosar tovarmi yoki to'ldiruvchimi?

31. Talab funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$Q_D = -15P_A + 8P_B + 60$$

Bu yerda, P_A - A tovarning narxi; P_B -B tovarning narxi. $P_A=2 \$$, $P_B=3 \$$ ga teng bo'lganda B tovar narxiga bog'liq A tovarga bo'lgan talab elastikligi aniqlansin.

Testlar

1. Talabning elastikligi quyidagicha aniqlanadi:

a) talab qilinayotgan miqdor o'zgarishining narx o'zgarishiga nisbati orqali;

- б) narx o'zgarishining talab qilinayotgan miqdor o'zgarishiga nisbati orqali;
- в) miqdorning foiz o'zgarishini narxning foiz o'zgarishiga nisbati orqali;
- г) talab egri chizig'i orqali;
- д) talab egri chizig'i orqali.

2. Tovarining narxga bog'liq talab elastikligi 0.5 ga teng bo'lsa, bunda:

- а) narxning har qanday o'zgarishi talabni 50 %ga o'zgartiradi;
- б) talab qilinayotgan miqdorning 1% o'sishiga narxning 0.5 % kamayishiga mos keladi;
- в) talab qilinayotgan miqdorning 1% o'sishiga narxning 2% o'sishi mos keladi;
- г) narxning 0.5 o'zgarishi, talabni ham xuddi shu miqdorda o'zgartiradi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

3. Bozor iqtisodiyoti sharoitida uy haqini to'lash bo'yicha davlat tomonidan o'rnatiladigan nazorat odatda quyidagi holatga olib keladi:

- а) nazorat o'rnatilgan hududlarda berilgan uy-joylarning sifati yomonlashuviga;
- б) berilgan uy-joylar sifatining oshishiga;
- в) uy-joy tanqisligini doimiylikdan vaqtinchalikka aylantiradi;
- г) to'g'ri javob keltirilmagan.
- д) taklif qilinayotgan uy-joylarning ko'payishiga;

4. Sotuvdan olinadigan soliq:

- а) ishlab chiqaruvchilar tomonidan to'lanadi;
- б) haridorlar va sotuvchilar birgalikda to'laydi;
- в) davlat va haridorlar birgalikda to'laydi;
- г) yuqoridagilarning barchasi noto'g'ri.
- д) haridorlar tomonidan to'lanadi;

5. Narx bo'yicha talabning umumiy elastikligi uni tashkil etuvchi individual talab elastikligidan:

- а) kam;
- б) yuqori;
- в) bir xil;
- г) mutanosiblik yo'q;
- д) aniqlash uchun ma'lumot etarli emas.

6. Narx bo'yicha taklif mutloq elastik bo'lgani holda, ishlab chiqaruvchidan sotilgan har birlik mahsulot uchun belgilangan soliq olinsa, u holda:

- а) muvozanat narx ko'tariladi;
- б) muvozanat sotuv hajmi kamayadi;
- в) iste'molchi ortiqchaligi kamayadi;
- г) sotuvchilar ortiqchaligi kamayadi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan;

7. Talabning narx bo'yicha elastikligi:

- а) zeb-ziynat buyumlariga qaraganda kundalik ehtiyoj mollarida nisbatan yuqori bo'ladi;
- б) iste'molchilar uchun eng zaruriy hisoblangan tovarlarda yuqori bo'ladi;
- в) tovar ishlab chiqarishning al'ternativ **xarajatlari** katta bo'lganda yuqori bo'ladi;
- г) tovar iste'molchiga kamroq zarur bo'lsa yuqori bo'ladi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

8. Tovar taklifining qisqarishi quyidagilarning pasayishiga olib keladi:

- а) to'ldiruvchi tovarlarga bo'lgan talabning ko'payishiga;
- б) agar narx bo'yicha talab elastik bo'lsa, sotuvchining umumiy daromadini ko'payishiga;
- в) agar daromad bo'yicha talab elastik bo'lsa, sotuvchining umumiy daromadining ko'payishiga;
- г) tovarga bo'lgan talabning ko'payishiga.
- д) o'rnini bosuvchi tovarlarga bo'lgan talabning ko'payishiga.

9. Quyidagi fikrlardan qaysi biri talab elastikligiga tegishli emas:

- а) narxga bog'liq elastiklik koeffitsienti 1 dan kichik;

- б) agar narx o'ssa, sotuvchining umumiy daromadi kamayadi;
- в) iste'molchilarning talabi narx o'zgarishiga nisbatan sekinroq o'zgaradi;
- г) narxning nisbiy o'zgarishiga qaraganda, talab hajmining nisbiy o'zgarishi kattaroq;
- д) agar narx pasaysa sotuvchining umumiy daromadi ortadi.

10. Agar taklif noelastiklik bo'lib, unga bo'lgan talab kamaysa, sotuvchining daromadi:

- а) o'sadi;
- б) kamayadi;
- в) agar talab elastik bo'lsa kamayadi;
- г) agar talab noelastiklik bo'lsa kamayadi;
- д) o'zgarmaydi.

11. Agar tovarning miqdori bir xil narxda sotilsa, u holda bu tovarga bo'lgan talab:

- а) mutloq noelastiklik hisoblanadi;
- б) mutloq elastik hisoblanadi;
- в) noelastiklik hisoblanadi;
- г) elastik hisoblanadi;
- д) birga teng.

12. Tovar narxining 1 % ga kamayishi natijasida unga bo'lgan talab hajmi 2 % ga oshsa, bunday talabga:

- а) elastik ;
- б) Noelastik ;
- в) birlik elastik ;
- г) mutloq Noelastik talab deyiladi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

13. Agar mahsulotning narxi 5 % ga tushganda unga bo'lgan taklif hajmi 9 % ga pasaysa, bunday taklif:

- а) Noelastik ;
- б) birlik elastik ;
- в) elastik ;
- г) mutloq elastik taklif deb yuritiladi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

14. Noelastik talab deyiladi, agar:

- а) narx 1 % ga ko'tarilganda unga bo'lgan talab hajmi 1 % dan kam miqdorda o'zgarsa;
- б) narx 1 % ko'tarilganda unga bo'lgan talab hajmi 1 % dan ko'p miqdorda o'zgarsa;
- в) narxning har qanday o'zgarishi umumiy tushumning o'zgarmasligiga olib kelsa;
- г) narxning 1 % ga ko'tarilishi talab hajmining oshishiga olib kelmasa;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

15. Agar qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talab noelastik bo'lsa, serhosil kelgan yilda fermerlar daromadi:

- а) ko'payadi, chunki sotiladigan mahsulotlar hajmi bisyordir;
- б) kamayadi, chunki sotiladigan mahsulot hajmi nisbatining ko'payishiga qaraganda, mahsulot narxining kamayish nisbati ko'proqdir.
- в) ko'payadi, chunki talabning oshishi natijasida mahsulot narxi ko'tariladi.
- г) o'zgarmaydi, chunki tovar hajmining ko'payish nisbati tovar narxining kamayish nisbatiga tengdir.
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

16. X tovarni ishlab chiqaruvchi sub'yekt mahsulotning narxini 5 % ga pasaytirdi, natijada sotuv hajmi 4 % ga oshdi. Bunday holda X tovar:

- а) elastik ;
- б) Noelastik ;
- в) birlik elastik ;
- г) mutloq elastik hisoblanadi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

17. Narxga bog'liq talab elastikligi qanday holda yuqori bo'ladi:

- a) qimmatbaho buyumlarga nisbatan birlamchi zaruriy tovarlarga;
- б) iste'molchi tomonidan eng zaruriy naf keltiradigan tovar deb hisoblanganda;
- в) al'ternativ xarajatlari yuqori bo'lgan tovarlarga;
- г) iste'molchi uchun unchalik muhim bo'lmagan tovar uchun;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

18. Agar har qanday hajmdagi mahsulotlar bir xil narxda sotiladigan bo'lsa, u holda ushbu tovarga talab:

- a) mutloq noelastik ;
- б) mutloq elastik ;
- в) elastik ;
- г) noelastik deyiladi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

19. Sifatsiz tovar sirasiga kiritiladi, agar:

- a) daromadga bog'liq talab elastikligi – 0,5 ga teng bo'lsa;
- б) narxga bog'liq talab elastikligi – 1,3 ga teng bo'lsa;
- в) kesishgan talab elastikligi – 0,7 ga teng bo'lsa;
- г) daromadga bog'liq talab elastikligi – 1,3 ga teng bo'lsa;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

20. Aytaylik, X tovarga bo'lgan narxga bog'liq taklif noelastik . Agar ushbu tovarga bo'lgan talab hajmi oshsa, u holda muvozanat narx:

- a) pasayadi, muvozanat hajm esa ko'payadi;
- б) muvozanat hajm pasayadi;
- в) ko'tariladi, muvozanat hajm esa pasayadi;
- г) ko'tariladi, muvozanat hajm esa o'zgarmasdan qoladi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

21. Aytaylik, mahsulotning narxi 1500 so'mdan 2000 so'mga ko'tarildi, talab hajmi esa 1000 dan 900 birlikka pasaydi. Shunda, narxga bog'liq talab elastikligi:

- a) 3;
- б) 2.71;
- в) 0.37;
- г) 0.2 tengdir;
- д) to'g'ri javob yo'q.

22. Agar tovar taklifi noelastik bo'lib, unga bo'lgan talab qisqarganda, u holda sotuvchining daromadi:

- a) o'sadi;
- б) qisqaradi;
- в) shu holatda qisqaradiki, qaysikim talab elastik bo'lsa;
- г) shu holatda qisqaradiki, qaysikim talab noelastik bo'lsa;
- д) to'g'ri javob yo'q.

23. Mutloq Noelastik talab chizig'i qanday ko'rinishga ega?

- a) vertikal chiziq;
- б) gorizontal chiziq;
- в) egri chiziq;
- г) to'g'ri chiziq;
- д) to'g'ri javob yo'q;

24. Tovar narxining ko'tarilishiga qaramay umumiy tushum hajmi o'zgarmaydigan bo'lsa, narxga bog'liq talab elastikligi koeffitsiyenti:

- a) 1 dan katta;
- б) 1 dan kichik;
- в) 0 ga teng;
- г) 1 ga teng;

д) to'g'ri javob yo'q.

25. Tubandagi daromadga bog'liq elastiklik koeffitsiyentlardan qaysi biri birlamchi ehtiyojlar uchun ishlatiladigan tovarlarni aks ettiradi?

- a) 0 dan kichik bo'lsa;
- б) 0 dan katta ammo 1 dan kichik bo'lsa;
- в) 1 dan katta bo'lsa;
- г) 1 ga teng bo'lsa;
- д) to'g'ri javob yo'q.

26. Agar qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talab noelastik bo'lsa, u holda fermerlar daromadi:

- a) ko'tariladi, chunki sotiladigan tovarlar hajmi oshadi;
- б) qisqaradi, chunki sotiladigan tovarlar hajmining oshish nisbatiga ko'ra tovarlar narxining tushish nisbati katta bo'ladi;
- в) ko'tariladi, chunki talabning ko'payishi oqibatida mahsulotning narxi ko'tarilib boradi;
- г) o'zgarmaydi, chunki sotiladigan tovarlar hajmining oshish nisbati bilan tovarlar narxning tushish hajmi nisbati o'zaro teng bo'ladi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

27. Ishlab chiqaruvchi o'zining X turdagi mahsulotining narxini 5 foizga tushirdi, oqibatda sotuv hajmi 4 foizga ko'tarildi. X mahsulotga bo'lgan talab:

- a) elastik ;
- б) Noelastik ;
- в) birlik elastik ;
- г) mutloq elastik ;
- д) to'g'ri javob yo'q.

28. A mahsulot narxining ko'tarilishi nimaga olib keladi?

- a) A mahsulotni ishlab chiqarish uchun sarflanadigan resurslarga bo'lgan talabning qisqarishiga;
- б) to'ldiruvchi B tovarga bo'lgan talabning oshishiga;
- в) o'rinbosar B tovarga bo'lgan talabning oshishiga;
- г) A mahsulotni ishlab chiqarish uchun sarflanadigan resurslarga bo'lgan talabning o'sishiga;
- д) to'g'ri javob yo'q.

29. Noelastik bo'lgan tovarning narxi 7 dollardan 8 dollarga ko'tarilganda, daromad:

- a) qisqaradi;
- б) ko'tariladi;
- в) o'zgarishsiz qoladi;
- г) mutloq Noelastik ;
- д) to'g'ri javob yo'q.

30. Faraz qilaylik, X mahsulotga bo'lgan narxga bog'liq taklif mutloq nolastikdir.

Agar, ushbu mahsulotga bo'lgan talab ko'paysa, u holda muvozanat narx:

- a) tushadi, muvozanat hajm esa ko'payadi.
- б) muvozanat hajm ham kamayadi.
- в) ko'tariladi muvozanat ishlab chiqarish hajmi esa kamayadi.
- г) ko'tariladi, muvozanat ishlab chiqarish hajmi esa o'zgarishsiz qoladi.
- д) to'g'ri javob yo'q.

31. Boshqa sharoitlar o'zgarmas bo'lgan sharoitda, mehnatga bo'lgan talab elastikligi kichik bo'ladi, agar ushbu mahsulotga bo'lgan talab:

- a) elastik bo'lsa;
- б) Noelastik bo'lsa;
- в) birlik elastik bo'lsa;
- г) mutloq elastik bo'lsa;
- д) to'g'ri javob yo'q.

32. Ish haqi stavkasi ko'tarilganda:

- a) bandlik qisqaradi, agar mehnatga bo'lgan talab elastik bo'lsa;
- b) bandlik qisqaradi, agar mehnatga bo'lgan talab mutloq Noelastik bo'lsa;
- v) bandlik miqdori oshadi, agar mehnatga bo'lgan talab elastik bo'lsa;
- g) bandlik miqdori oshadi, agar mehnatga bo'lgan talab Noelastik bo'lsa;
- d) to'g'ri javob yo'q.

6- amaliy mashg'ulot. Iste'molchi tanlovi nazariyasi

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Rasional qaror qabul qiluvchi iste'molchi ko'plab al'ternativ variantlardan birini tanlashni, ya'ni X_1 ne'matdan 20 birlik va X_2 ne'matdan 25 birlik olishni ixtiyor etdi. Ushbu individning naflik funksiyasi quyidagicha:

$$U = X_1^2 + X_2$$

Bir oylik daromadi 100 dollarni tashkil etadi.

Aniqlansin:

Agar iste'molchi X_1 ne'matdan 10 birlik va X_2 ne'matdan 15 birlik harid qiladigan bo'lsa, uning daromadi qanchaga o'zgaradi?

Echimi:

$$\frac{MU_{x_1}}{MU_{x_2}} = \frac{P_1}{P_2} \quad \text{ushbu formuladan foydalanib, } X_1 \text{ va } X_2 \text{ ne'matdan hosila oladigan bo'lsak, u}$$

holda ifoda quyidagi ko'rinish hosil qiladi:

$$\frac{2X_1}{1} = \frac{P_1}{P_2};$$

$$P_1 = 2X_1 P_2$$

$X_1 = 20$. $P_1 = 2 \times 20 \times P_2 = 40P_2$ chiqqan natijani byudjet tenglamasiga qo'ysak, u holda $20P_1 + 25P_2 = 100 \Rightarrow 20 \times 40P_2 + 25P_2 = 100 \Rightarrow 825P_2 = 100 \Rightarrow P_2 = 0.12$. chiqqan qiymatni P_2 ning o'rniga qo'yib birinchi ne'matning narxini aniqlaymiz: $P_1 = 0.12 \times 40 = 4.8$. Ikkala ne'matning narxini aniqlaganimizdan so'ng, yangi byudjet tenglamasi orqali X_1 ne'matdan 10 birlik va X_2 ne'matdan 15 birlik harid qilishi uchun qancha daromad zarur bo'lishini aniqlaymiz:

$$10 \times 4.8 + 0.12 \times 15 = 50.2$$

$$\Delta R = 100 - 50.2 = 49.8$$

2. Saidmurod og'aning 50 000 so'm pul mablag' bor. U ushbu mablag'iga go'sht harid etishni ixtiyor etdi. Go'shtning bozor narxi 7 000 so'mni tashkil etadi. Uning naflik funksiyasi esa ushbu ko'rinishda berilgan $U(x,y) = 14000 \times \sqrt{x} + 2y$ Agar x-iste'mol qilinadigan go'sht miqdori, y - go'sht sotib olgandan keyingi pulining qolgan qismi bo'lsa, Saidmurod og'a necha kilogramm go'sht harid qilsa maksimal naflikka erishadi?

Echimi:

Saidmurod og'aning go'sht sotib olgan pulini – A deb belgilab olsak, u $\frac{A}{7000}$ kilogram go'sht sotib olgan bo'ladi, ya'ni $x = \frac{A}{7000}$ (1) ga teng bo'ladi.

$$y = 50\,000 - A \quad (2)$$

(1) va (2) larni asosiy naflik funksiyaga joylashtirsak, $U(x,y)=35000 \times \sqrt{x} + 2y = 35000 \times \sqrt{\frac{A}{7000}} + 2(50000-A)$ bu funksiya ning maksimum qiymatini topish uchun undan hosila olib 0 ga tenglashtiramiz: $35000 \times \frac{1}{7000} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{\sqrt{A/7000}} - 2 = 0$ bu yerdan $A=10937$ ga teng ekanini topamiz. $10937:7000=1.56$ kilogramm. Demak Saidmurod og'a 1.56 kg go'sht olsa maksimal naflligini ta'minlaydi.

3. Naflik funksiyasi $U = X \times Y$

(5; 10) majmua uchun chekli almashtiish normasi topilsin.

Yechimi:

Majmua nafli 50 ga teng. Shuning uchun (5; 10) nuqtadan o'tuvchi befarqlik chizig'i quyidagi formula bilan berilgan:

$$X \times Y = 50 \quad Y = \frac{50}{X}$$

Ushbu funksiya ning hosilasini topamiz.

$$\frac{\Delta Y}{\Delta X} = Y' = -\frac{50}{X^2}$$

Bundan $MRS = \frac{50}{5^2} = 2$. Boshqa usul bilan hisoblaymiz.

$$MU_x = Y; \quad MU_y = X \quad \text{bundan} \quad MRS = \frac{Y}{X} = \frac{10}{5} = 2.$$

4. Ikkita X va Y tovarlarning naflik funksiyasi berilgan $U=XY$. Iste'molchi daromadi 1200 so'mga, tovarlar narxi esa 30 so'm va 40 so'mga teng bo'lsa. muvozanat tovarlar majmuasi va naflik qiymati aniqlansin.

Echimi:

$$U = X \times Y \rightarrow \max \quad X^* = \frac{1200}{2 \times 30} = 20 \quad Y^* = \frac{1200}{2 \times 40} = 15$$

Maksimal naflik qiymati

$$U = 20 \times 15 = 300$$

Javob: X tovardan 20 birlik, Y tovardan 15 birlik va naflik 300 yutilga teng.

5. Naflik funksiyasi $U = XY$. tovar narxi 2 so'm. iste'molchi daromadi 40 so'mga teng. X tovarning narx 5 so'mdan, 4 so'mga pasaydi. Berilgan shartdan foydalanib almashtirish samarasi, daromad samarasi va umumiy samara topilsin.

Echimi:

$$U = XY$$

$$2Y + 5X = 40$$

$$Y = 20 - \frac{5}{2} X$$

$$U = 20X - \frac{5}{2} X^2 \quad U' = 20 - \frac{10}{2} X$$

$X=4$ va $Y=10$. Birinchi naflik $U=40$ birinchi befarqlik chizig'i $Y = \frac{40}{X}$ tenglama orqali izohlanadi. Narx $P_x = 4$ so'm bo'lganda $2Y + 4X = 40$ ga teng bo'ladi.

$$Y = \frac{40}{4} = 10; \quad X = \frac{40}{8} = 5$$

$$U_2 = 10 \times 5 = 50$$

Birinchi naflikni ta'minlovchi y va X qiymatlarini topamiz.

$$2Y + 4X = c \quad Y = \frac{c}{4}; \quad X = \frac{c}{8}; \quad \tilde{O} \times Y = \frac{c}{4} \times \frac{c}{8} = 40$$

$$C = 35,8; \quad Y = 8,95; \quad X = 4,47$$

Daromad samarasi (5-4,47) = 0,53

Almashtirish samarasi (4,47-4) = 0,47

Umumiy samara (5-4) = 1

Ikkinchi usulda birinchi befarqlik chiziq tenglamasi, ya'ni $Y = \frac{40}{X}$ dan hosila olib, uni yangi

narxlar nisbatiga tenglashtiramiz.

$$Y' = \frac{\Delta Y}{\Delta X} = \frac{40}{X^2} = \frac{4}{2} \quad X = 4,47$$

6. Choriqulning 2 ta oti va 3 ta sigiri bor. Ot narxi sigir narxiga teng. Ot va sigirning chekli nafliklari quyidagi jadvalda berilgan. Muvozanat majmua miqdori aniqlansin.

№	Otning chekli nafli	Sigirning chekli nafli
1	60	50
2	50	40
3	30	20
4	10	20

Echimi:

Choriqul 2 ta ot va 3 ta sigir olganda uning naflilik funksiyasi qiymatini hisoblaymiz.

$$U_{2,3} = (60 + 50) + (50 + 40 + 20) = 220$$

Choriqul bitta otni bitta sigirga almashtirsa u 50 yutil naflilik yo'qotadi va qo'shimcha 20 birlik naflilikka erishadi.

Majmuada bitta ot 4 ta sigir bo'ladi. Chekli nafliliklarni qo'shib chiqsak

$$U_{1,4} = 60 + (50 + 40 + 20 + 20) = 190 \text{ ga teng.}$$

Agar Choriqul bitta sigirni (oxirgi uchinchi sigirni) bitta otga almashtirsa unda 3 ta ot va 2 ta sigir bo'ladi

$$U_{3,2} = (60 + 50 + 30) + (50 + 40) = 230$$

Agar Choriqul yana bitta sigirni otga almashtirsa uning nafli kamayadi:

$$U_{4,1} = (60 + 50 + 30 + 10) + 50 = 200$$

Demak, maksimal naflik 230 va muvozanat majmua 3 ta ot va 2 ta sigir.

7. Iste'molchining naflik funksiyasi $U = X^A \times Y^{1-A}$ ko'rinishida berilgan. Bu yerda X va Y lar m va n tovarlar hajmi. Uning daromadi S ga teng va u daromadining hammasiga m va n tovarlarni sotib olmoqchi. m va n tovarlarining narxi: $P_m = a$, $P_n = b$. n tovar uchun talab funksiya sini aniqlang.

Echimi:

Chekli naflik chizig'i va talab chizig'i bir biriga mos keladi shuning uchun chekli naflikni topamiz, bu uchun umumiy naflikdan Y bo'yicha birinchi darajali hosila olamiz: $U' = MU = (1-A) \times X^A \times Y^{-A}$ (1).

$S=aX+bY$ bu yerdan X ni topib (1) ga qo'ysak $MU = \left(\frac{S-bY}{a}\right)^2 \times (1-A)$ bo'ladi umumiy naflik maksimal bo'lishi uchun chekli naflik 0 ga teng bo'lishi kerak. $MU=0$ ni echsak $Y=S/b$ yoki $Q=S/P_n$ ni topamiz.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Naflik funksiyalari berilgan.

1) $U = 2x \times y$

2) $U = 2x + 5y$

3) $U = -x^2 - y^2$

Iste'mol majmuasi (4; 5) bo'lsa unga mos keladigan befarqlik chiziqlari aniqlansin.

2. Bir kg olmani narxi 4000 so'm, nokniki esa 6000 so'mga teng. Iste'molchining daromadi 60000 so'm.

Aniqlansin:

a) Byudjet chizig'i chizilsin.

b) Byudjet chizig'ining yotiqlik burchagi aniqlansin.

b) Daromad 10 %ga oshsa ushbu burchak koeffitsiyenti qanday o'zgaradi?

g) Nok narxi 20 foizga tushsa byudjet chizig'i yotiqligi aniqlansin.

d) Iste'molchi 2 kg nokdan voz kechsa uni qancha kg olma bilan almashtiradi?

3. Birinchi ne'mat narxi 1500 so'm. Ikkinchisiniki – 3000 so'm. Iste'molchi daromadlari $R_1 = 15000$, $R_2 = 18000$, $R_3 = 30000$

Naflik funksiyalari

1) $U_1 = X_1 X_2$

2) $U = X_1^{\frac{1}{2}} X_2^{\frac{3}{2}}$

“Daromad-iste'mol” chizig'i chizilsin.

4. Ilhomning bir haftalik daromadi 18000 so'm bo'lib, ushbu daromadini u hot -dog va coca-cola ichimligiga sarflaydi. Bir shisha Coca-colani narxi 500 so'm, bitta hot dog 1000 so'm turadi. Naflik funksiyasi quyidagi ko'rinishda berilgan:

$$U = X_x^{\frac{1}{3}} X_k^{\frac{2}{3}}$$

Coca-colani narxi pasayib 400 so'mni tashkil etdi. Narx o'zgarishi natijasida hosil bo'ladigan daromad samarasi, almashtirish samarasi va umumiy samara aniqlansin.

5. Oila bir haftalik daromadining 20 000 so'mini non va smetana mahsulotlari uchun sarflaydi. 1 ta non narxi 500 so'm va 1 litr smetana narxi 2000 so'mni tashkil qiladi. Iste'molchining naflik funksiyasi quyidagicha berilgan;

$$U=(X_N, X_S) = \sqrt{X_N X_S}$$

1 ta non narxi 1000 so'mga ko'tarildi.

Aniqlansin:

a) Daromad samarasi va almashtirish samarasi;

b) Iste'molchi oldingi naflikni ta'minlashi uchun uning daromadi qanchani tashkil etishi kerak;

v) Yechimni grafikda tasvirlang.

6. Oila X va Y tovar sotib olish uchun 100 doll. ajratgan. Tovarlar narxi $P_X=10$ doll., $P_Y=5$ doll.,

Naflik funksiyasi $U(X,Y)=2XY$ ga teng bo'lsa, oila qancha miqdorda X va Y tovarlardan sotib olsa maksimal naflilikka erishadi?

7. Bo'sh kataklar to'ldirilsin.

Majmua	X	Y	MRS	MU_x	MU_y
1	2	90	15		6
2	4	60		60	
3	5	48			12
4	8	36		6	
5	10	30			1
6	11	29			

8. Nizomiddinning naflik funksiyasi $U = XY$, bunda X – gilos miqdori, Y – qulupnay miqdori. Gilos narxi 2500 so'm, qulupnay narxi 2000 so'mga teng. Nizomiddinning byudjeti 30 000 so'mni tashkil etadi.

Aniqlansin:

- Byudjet tenglamasi topilsin;
- Agar majmua byudjet chizig'ida yosa va majmuada 7 kg gilos bo'lsa majmuadagi qulupnay miqdori aniqlansin;
- Byudjet chizig'idagi qaysi majmuaning nafligi nolga teng?
- Majmua (10; 25) ga teng. Majmua qiymati o'zgarmaganda qulupnay miqdorini 2 kg ga qisqartirsak, gilos miqdori qanchaga oshadi?
- (10; 25) majmuadan o'tuvchi befarqlik chizig'i chizilsin.

9. To'lqin akaning bir haftalik daromadi 9600 so'm. U ushbu daromadini kolbasa va sariyog'ga sarflaydi. Bir kg sariyog' narxi 3200 so'm, 1 kg kolbasa narxi 2400 so'm. Naflik funksiyasi $U = X_c X_k$ ga teng Sariyog' narxi tushib 2600 so'mni tashkil etdi.

Aniqlansin:

- Narx tushmasdan oldingi naflikni olish uchun daromadni qanchaga o'zgartirish kerak?
- Almashtirish samarasi, daromad samarasi va umumiy samara hisoblansin.

10. Ozod bir oyda qulupnay va o'rik uchun 140 000 so'm sarflashni rejalashtirdi.

- O'rikdan olinadigan umumiy naflik funksiyasi $TU(x)=30x-2x^2$

Bu yerda, x- o'rik hajmi.

Qulupnaydan olinadigan umumiy naflik funksiyasi esa $TU(y)=20y-y^2$ ga teng.

Bu yerda, y-qulupnay hajmi.

1 kilogramm o'rik narxi -1 000 so'm, 1 kilogram qulupnay narxi esa -2 000 so'mga teng. Ushbu ma'lumotlar asosida Ozod uchun eng maqbul tanlov topilsin.

11. Qahramonning 30 000 so'm puli bor. U "shok" shokoladini eyishni istaydi. "Shok" shokolodining narxi 3000 so'mga teng. Qahramonning naflik funksiyasi $U=12 \times \sqrt{X} + y$ ko'rinishida bu yerda x- olinadigan shokolad miqdori, y-daromadning qolgan qismi. Qahramon uchun maqbul tanlovni toping.

12. Naflikning muvozanat shartini toping, agar $U(x,y)=X \times Y$, $P_X=2000$, $P_Y=5000$, $M=100\ 000$ bo'lsa: bu yerda, M- byudjet chizig'i, P_X va P_Y – X va Y ne'matlarning narxi, X va Y – ularning soni.

13. Lochin 4 dona X tovaridan 9 dona Y tovaridan sotib olmoqchi. Uning cho'ntagidagi 100 \$ pul mablag'i bor. X tovar bilan Y tovarning chekli almashtirish normasi 4 ga teng bo'lsa, X va Y ne'matlarning narxlari aniqlansin.

14. Robiyaning mablag'i 100 000 so'mni tashkil etadi. U ushbu puliga olma va go'sht sotib olmoqchi. Bozorda 1 kg olma narxi 2000 so'm va 1 kg go'sht narxi 7000 so'm edi. Bozordagi o'zgarishlar tufayli olma narxi 1500 so'mga tushdi, lekin go'sht narxi 20% ga ko'tarildi. Robiyaning dastlabki va hozirgi vaqtdagi byudjet chizig'i grafikda chizilsin va o'zgarishlarni izohlang.

15. Jadvalda uzum bilan malinadan olinadigan umumiy naflik (TU, yutelda) keltirilgan:

TU, yutel		Malina, kg				
		1	2	3	4	5
Uzum,kg	1	30	40	48	55	60
	2	35	45	53	60	64
	3	39	49	57	X	67
	4	42	52	60	Y	69
	5	45	55	62	Z	70

- a) X,Y,Z larning olishi mumkin bo'lgan qiymatlarini toping?
 b) X,Y,Z olishi mumkin bo'lgan butun sondan iborat 1 ta misol keltiring.

16. Fotimaning 35 000 so'm mablag'i bor. U mehmonlar kelishi munosabati bilan uyiga tort olmoqchi. Mehmonlar va oilasining tort yeyishdan oladigan umumiy nafiligi (TU), chekli nafiligi (MU) quyida aks ettirilgan jadval ma'lumotlarida keltirilgan pul miqdori bilan o'lchaydi.

Tortlar soni	Mehmonlar		Oilasi	
	TU	MU	TU	MU
1	80	80	120	
2	140			90
3	190	50		60
4	235		300	
5		35	310	

Agar tort narxi 4000 so'mga teng bo'lsa, bo'sh kataklarni to'ldiring va Fotima uchun eng ma'qul yo'lni tanlang.

17. $MU(x)=16/x$, $MU(y)=9/y$, bu yerda x va y – A va B ne'matlarning soni.

a) Faraz qilaylik sizda bu ikki tovarni xoxlaginigizcha olish imkoniyati bor bo'lsa, eng ko'p olishingiz mumkin bo'lgan nafilik miqdorini aniqlang.

b) $P_X=800$, $P_Y=600$. Agar sizning hisobingizda 10000 so'm pul bo'lsa, maksimal naflikni ta'minlash uchun har bir mahsulotdan qanchadan olishingiz kerak?

18. Iste'molchining naflik funksiyasi quyidagicha berilgan: $U(X,Y)=2X \times Y^{1/2}$, daromad esa 100 000 so'mga teng. U maksimal nafiliginini ta'minlashi uchun:

a) agar $P_X=500$ so'm, $P_Y=100$ so'm bo'lsa, X tovardan qancha olinadi?

b) bozordagi o'zgarishlar tufayli $P_X=200$ so'mga teng bo'lsa, X tovardan qancha olinadi?

19. Iste'molchining optimal iste'mol majmuasi $X = 1000$ va $Y = 6000$. Iste'molchining daromadi 600000 so'mga teng bo'lsa, tovarlar narxi aniqlansin. Iste'molchining naflik funksiyalari quyidagicha berilgan:

1) $U = 2X \times Y$

2) $U = \sqrt{X \times Y}$

$$3) U = X^{\frac{1}{2}} \times Y^{\frac{2}{3}}$$

20. Iste'mol majmualari berilgan (400; 0) va (200; 120). Ularning qiymatlari bir-biriga teng va 1200 so'mni tashkil qiladi.

a) tovarlar narxi topilsin;

b) Byudjet tenglamasini yozing va byudjet chizig'ini izohlang.

21. Iste'molchi naflik funksiyasi $U(X,Y)=X \times Y^{\frac{1}{2}}$ ko'rinishida berilgan, bu yerda X- kofe miqdori, Y- qaymoq miqdori gramm. Kofedan 60 gramm, qaymoqdan 25 gramm olinsa chekli naflik qanday bo'ladi?

Testlar

1. Umumiy naflik oshadi, qachonki chekli naflik:

a) pasayganda;

b) ko'tarilganda;

b) past sur'atda oshganda;

г) o'ssa yoki kamaysa, lekin musbat miqdor bo'lsa;

д) to'g'ri javob yo'q.

2. Iste'molchilar tanlovi nazariyasida, iste'molchi nimani maksimallashtirishga harakat qiladi deb yuritiladi?

a) o'rtacha naflilikni;

b) umumiy naflilikni;

b) umumiy va chekli naflilikning farqini;

г) chekli naflilikni;

д) to'g'ri javob yo'q.

3. Muvozanat naflilik holatiga erishish uchun iste'molchi nima qilishi zarur?

a) oliy kategoriyali mahsulotlarni sotib olishi kerak;

b) sifatsiz tovarlarni harid qilmasligi;

b) biror bir tovar sotib olish uchun sarflanayotgan bir birlik pul miqdoridan olinayotgan naflilik boshqa bir tovardan ham bir birlik pul evaziga olinadigan naflilikka teng bo'lishi zarur;

г) pulning chekli nafliliği har bir tovar narxiga teng bo'lishiga ishonch hosil qilishi kerak.

д) to'g'ri javob yo'q.

4. Qaysi hollarda befarqlik kartasida joylashgan nuqtaga iste'molchining muvozanat holati deymiz?

a) eng yuqorida joylashgan befarqlik chizig'iga;

a) byudjet chizig'i bilan befarqlik egri chizig'i kesishgan har qanday nuqtaga;

b) byudjet chizig'i bilan befarqlik chizig'ining burchak koeffitsiyenti bir biriga teng bo'lganda;

b) byudjet chizig'i chegarasidan tashqarida yotgan nuqtaga;

г) to'g'ri javob yo'q.

5. Iste'molchilar daromadining ko'payishi grafikda qanday o'zgarish hosil qiladi?

a) byudjet chizig'i o'ngga parallel siljiydi;

b) byudjet chizig'ining og'ish burchagi o'zgaradi;

b) byudjet chizig'i chapga parallel siljiydi;

г) byudjet chizig'ining og'ish burchagi qisqaradi;

д) to'g'ri javob yo'q.

6. Quyidagi umumiy naflilikni aks ettiruvchi raqamlardan qaysi biri chekli naflilikning kamayib borish qonuni izohlaydi.

a) 200,450,750,1100;

b) 200,300,400,500;

- В) 200,400,1600,9600;
- Г) 200,250,270,280;
- Д) to'g'ri javob yo'q.

7. Iste'molchi uchun befarqlik chizig'ining joylashuvi va yotiqqligi nimani anglatadi?

- а) uning xoxishi va daromadi hajmini;
- б) faqat tovar mahsulotining narxini;
- В) iste'molchining xoxishini, daromadi hajmini va sotib olayotgan tovar narxini;
- г) faqat uning xoxishini;
- Д) to'g'ri javob yo'q.

8. Iste'molchi A va B tovarlarni sotib olishi uchun bir haftada 20 dollar pul sarflaydi.

Tovarlar turi	Narxi (price)	Sotib olish hajmi	Umumiy nafililik	Chekli nafililik
A	70	20	500	30
B	50	12	1000	20

Iste'molchi maksimal darajada naf olishi uchun:

- а) A tovardan kamroq, B tovardan esa ko'proq sotib olishi kerak;
- б) oldin A tovardan qancha sotib olayotgan bo'lsa shuncha harid qilishi va B tovardan ko'proq sotib olishi lozim;
- В) A tovardan ko'proq, B tovardan esa kamroq sotib olishi kerak;
- г) tovarlar haridi tarkibini o'zgartirmasligi, chunki shundoq ham maksimal naf olmoqda;
- Д) to'g'ri javob yo'q.

9. Quyidagi fikrlardan qaysi biri noto'g'ri bayon etilgan?

- а) befarqlik chizig'ida joylashgan har bir nuqta ikkita tovarning kombinatsiyasini anglatadi;
- б) byudjet chizig'i ustida joylashgan har bir nuqta ikkita tovarning kombinatsiyasini anglatadi;
- В) befarqlik chizig'i ustida joylashgan barcha nuqtalarning nafililik darajasi bir xil;
- г) byudjet chizig'i ustida joylashgan barcha nuqtalarning nafililik darajasi bir xildir;
- Д) to'g'ri javob yo'q.

10. Quyidagi fikrlardan qaysi biri tog'ri?

- а) befarqlik egri chizig'i kordinata boshiga nisbatan botiq bo'lgani uchun bir ne'mat bilan boshqa ne'matni almashtirish oshib borgani bilan chekli almashtirish normasi o'zgarmaydi;
- б) chekli almashtirish normasi doimo musbat bo'ladi;
- В) chekli almashtirish normasi doimo manfiy bo'ladi;
- г) chekli almashtirish normasi koeffisientining musbat yoki manfiy bo'lishi almashtirilayotgan mahsulot hajmiga bog'liq;
- Д) tog'ri javob yo'q.

11. Quyidagi fikrlardan qaysi biri tog'ri keltirilgan?

- а) "Daromad –iste'mol" chizig'i kordinatalar boshidan 45^0 dan kichkina burchak tashkil qiladigan to'g'ri chiziq shaklida bo'lsa, daromadning o'sishi iste'molchilarning iste'mol qiladigan ne'matlari bir xil mutanosiblikda o'sishini bildiradi;
- б) daromad kamayganda byudjet chizig'i o'ngga-yuqoriga siljiydi;
- В) befarqlik egri chizig'idagi koordinata boshiga eng yaqin nuqtada naflik eng katta bo'ladi;
- г) chekli almashtirish normasi doim 1 dan kichkina bo'ladi;
- Д) to'g'ri javob yo'q;

12. Giffen tovarlarining xususiyatlari qaysi bandeda to'g'ri keltirilgan?

- а) bunday tovarlarga narx oshgani sayin talab ham oshadi;
- б) bunday tovarlarning daromad samarasi almashtirish samarasidan katta bo'ladi;
- В) bunday tovarlarning daromad samarasi almashtirish samarasidan kichkina bo'ladi;
- г) a va b javoblar to'g'ri;
- Д) a va c javoblar to'g'ri.

13. Quyidagi formulalardan qaysi biri to'g'ri?

- a) $P_1X_1+P_2X_2>R$ bu yerda P_1, X_1 - birinchi mahsulot narxi va hajmi, P_2, X_2 - ikkinchi mahsulot narxi va hajmi, R - is'temolchi daromadi.
- b) $MU_x/MU_y=P_x/P_y$ bu yerda, MU -chekli naflik, P -mahsulot narxi;
- v) $MU_x/MU_y=P_x/P_y$ bu yerda, MU -chekli naflik, P -mahsulot narxi;
- g) a va b javoblar to'g'ri;
- d) a va c javoblar to'g'ri;

14. Iste'molchi daromadi 500 mingni tashkil etadi. U bu puliga x ta stol va y ta stul sotib olmoqchi. Stol narxi 20 ming, stul narxi 60 ming so'mga teng, Iste'molchining naflik funksiyasi $U(X,Y)=Y^2$ bo'lsa, maksimal naflikni ta'minlovchi tanlov aniqlansin.

- a) $X=2$ va $Y=7$;
- b) $X=4$ va $Y=7$;
- v) $X=5$ va $Y=6$;
- g) $X=1$ va $Y=8$;
- d) $X=10$ va $Y=5$.

15. Iste'molchi daromadi 48 ming ni tashkil etadi. U bu puliga x kg olma va y kg nok sotib olmoqchi. Olma narxi 2 ming, nok narxi 3 ming so'mga teng. Iste'molchi naflik funksiyasi $U(X,Y)=X \times Y$ bo'lsa, maksimal naflikni ta'minlovchi tanlov aniqlansin.

- a) $X=12$ va $Y=8$;
- b) $X=9$ va $Y=10$;
- v) $X=15$ va $Y=6$;
- g) $X=10$ va $Y=15$;
- d) $X=6$ va $Y=12$;

8- amaliy mashg'ulot. Bozor va tavakkalchilik

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Tadbirkorning jami mablag'i 20 mln so'mga teng. Agar tadbirkor daromadini tavakkalchilik aktivlarga tiksa 12% daromad olishi, tavakkalchiliksiz aktivlardan foydalansa 6% daromad olishi mumkin. Investorning naflik funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$U=r-2\sigma^2$$

Tavakkalchilik aktivlarning tavakkalchilik ko'rsatkichi 2% ga teng bo'lsa, portfelning optimal tarkibi va tadbirkorning maksimal daromadi aniqlansin.

Yechimi:

a) Agar tadbirkor daromadining – x qismini tavakkalchilik aktivlarini olishga sarflagan bo'lsa, qolgan $(1-x)$ qismini tavakkalchiliksiz aktivlarni olishga sarflaydi.

Tavakkalchilik va tavakkalchiliksiz aktivlarni kutilayotgan umumiy daromad $r = 12 \times x + 6 \times (1-x) = 12x + 6 - 6x = 6x + 6$ (1)

Tavakkalchilik aktivlaridan olinadigan foydaning dispersiyasi $\sigma_x^2 = 4$ ga teng bo'ladi, o'rtacha o'lchovli kutiladigan foydaning standart chetlanishi $x \cdot 2$ bo'ladi ya'ni $\sigma = 2x$ bundan $x = \sigma/2$ bo'ladi. (2)

(2) ni (1) ga keltirib qo'ysak $r = 6 + 6x = 6 + 3\sigma$. (3)

(3) ni naflik **funksiyasiga** joylashtirsak $U = 6 + 3\sigma - 2\sigma^2$ bo'ladi. Ushbu **funksiya** ning maksimum nuqtasini topish uchun undan hosila olib 0 ga tenglashtirsak

$U' = 3 - 4\sigma = 0$ bo'ladi. Bu yerdan $\sigma_0 = 0.75$ ligini aniqlab formulaga qo'yamiz

$$r_0 = 6 + 3 \times 0.75 = 8.25$$

$$\text{Maksimal naflilik } 8.25 - 2 \times 0.75^2 = 7.12$$

$$\text{Portfelning optimal miqdori } r = 7.12 + 2\sigma^2$$

b) $x=\sigma/2=0.75/2=0.375$ demak tadbirkor daromadining 0.375 qismini tavakkalchilik aktivlarini olishga qolgan 0.625 qismini tavakkalchiliksiz aktivlarga sarflaydi.

Tavakkalchilik aktivlariga $20 \text{ mln} \times 0.375 = 7.5 \text{ mln}$ so'm sarflab undan $7.5 \text{ mln} \times 0.12 = 0.9 \text{ mln}$ so'm daromad oladi.

Tavakkalchiliksiz aktivlarga $20 \text{ mln} \cdot 0.625 = 12.5 \text{ mln}$ so'm sarflab, ulardan $12.5 \times 0.06 = 0.75 \text{ mln}$ so'm daromadga ega bo'ladi.

Umumiy daromad $20 \text{ mln} + 0.9 \text{ mln} + 0.75 \text{ mln} = 21.65 \text{ mln}$ so'mni tashkil etadi.

Javob: Portfelning optimal tarkibi $r = 7.12 + 2\sigma^2$.

Umimiy daromad miqdori 21.65 mln so'm bo'ladi.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Tadbirkorning jami mablag'i 40 mln so'mga teng. U daromadini tavakkalchilik aktivlariga tikib 16% daromad olishi, yoki tavakkalchiliksiz aktivlardan foydalanib 8% daromad olishi mumkin. Investorning naflik funksiyasi berilgan, ya'ni $U = 2r - 3\sigma^2$

Tavakkalchilik aktivlarning tavakkalchilik ko'rsatkichi 4% ga teng, deb qarasak portfelning optimal tarkibi aniqlansin.

2. Tadbirkorning jami mablag'i 60 mln so'mga teng. Investorning naflik funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$U = 3r - 4\sigma^2$$

Agar tadbirkor mablag'ini tavakkalchilik aktivlarga joylashtirsa u 14 % daromad, agar tavakkalchiliksiz aktivlardan foydalansa 7 % daromad olishi mumkin. Tavakkalchilik aktivlarning tavakkalchilik ko'rsatkichi 3% ga teng bo'lsa, tadbirkorning maksimal daromadi aniqlansin.

3. Siz lotareya o'ynashga qaror qildingiz va 100 ming so'mlik lotareya sotib oldingiz. Loteriyaning bosh sovrini 500 mln so'mga teng. Bundan tashqari qiymati 20 mln so'mlik zargarlik buyumlari ham bu o'yinda o'ynaladi. Bosh sovrinni yutish ehtimolingiz 0.0001 ga, tillalarni yutish ehtimolingiz esa 0.003 ga teng. Kutilayotgan yutuq summangiz qanchani tashkil etishini hisoblang.

4. Sizda 2 ta korxonada ishlash imkoni mavjud. Agar 1-korxona muvaffaqiyatli ishlasa sizga oyiga 500 \$, agarda muvaffaqiyatli ishlay olmasa 200 \$ oylik maoshi to'laydi. 2- korxona esa muvaffaqiyat qozona olsa 600 \$ va aksi bo'lsa 100 \$ ish haqi to'laydi. 1- korxonaning muvaffaqiyatli ishlash ehtimolligi 0.4, 2- esa 0.3 ga teng bo'lsa, qaysi korxonadan olinishi kutilayotgan daromadingiz yuqori ekanligini aniqlang.

5. Sizni 2 ta raqobatlashayotgan firma rahbarlari ishga taklif qilmoqda. Ikkala firma ham oyiga bir xil 1000 ta muzlatgich ishlab chiqara oladi. 1- korxona oyiga 700 tadan 1 000 donagacha muzlatgich sota olsa u sizga 1 000 \$, agar 300 tadan 700 tagacha bo'lsa 600 \$, agar 300 tagacha muzlatkich sota olsa atiga 100 \$ oylik to'lamoqchi. 2- korxona esa 700 tadan 1 000 tagacha muzlatkich sotsa 800 \$, 300 tadan 700 tagacha bo'lsa 600 \$, 300 tagacha muzlatkich sota olsa 300 \$ ish haqi to'lashga tayyor. 1- korxonaning 700 tadan 1 000 tagacha mahsulot sota olish ehtimoli 0.2 , 300 tadan 700 tagacha mahsulot sota olish ehtimolligi 0.4 gateng, 2- korxananing esa 700 tadan 1 000 tagacha mahsulot sota olish ehtimoli 0.4 , 300 tadan 700 tagacha mahsulot sota olish ehtimoli 0.5 ga teng. Qaysi korxonadan olinishi kutilayotgan daromadingiz yuqori?

6. Ilgari foydalanishda bo'lgan avtomobillar bozorida yuqori sifatga ega bo'lgan avtomobillarning sotish narxi 1100 dollar, sifati past avtomobillarning sotuvi narxi 600 dollarni tashkil etadi. Ma'lumki, haridorlar foydalanishda bo'lgan past sifatli avtomobillarga 800 dollar, yaxshi sifatga ega bo'lgan avtomobillar uchun 1300 dollar to'lamoqchi.

Yuqori sifatli avtomobilar sotuvchilarining ulushi qancha bo'lsa, avtomobil bozori faoliyat yuritadi?

7. Sizda 2 ta korxonada ishlash imkoni mavjud. Agar 1-korxona muvaffaqiyatli ishlasa sizga 1 000 \$ ish haqi, agarda muvaffaqiyatli ishlay olmasa 700 \$ oylik maosh to'laydi. 2- korxona esa muvaffaqiyat qozona olsa 1 080 \$ va aksi bo'lsa 600 \$ ish haqi to'lamoqchi. 1- korxonaning muvaffaqiyatli ishlash ehtimolligi 0.4, 2- korxonaning muvaffaqiyatli ishlash ehtimolligi esa 0.25 ga teng. Har bir ish joyi uchun o'rtacha chetlanish aniqlansin.

8. Sizda 2 ta korxonada ishlash imkoni mavjud bo'lib agar 1-korxona muvaffaqiyatli ishlasa sizga oylik 1 200 \$ ish haqi, agarda muvaffaqiyatli ishlay olmasa 600 \$ oylik maosh to'lanadi. 2- korxona esa muvaffaqiyat qozona olsa 1 100 \$ va aksi bo'lsa 580 \$ ish haqi to'lamoqchi. 1- korxonaning muvaffaqiyatli ishlash ehtimolligi 0.4, 2- korxonaning muvaffaqiyatli ishlash ehtimolligi esa 0.5 ga teng. Har bir ish joyi uchun standart chetlanish aniqlansin.

9. Tadbirkorning jami mablag'i 80 mln so'mga teng. Agar daromadini tavakkalchilik aktivlarga tiksa 10% daromad olish, tavakkalchiliksiz aktivlardan foydalansa 5% daromad olishi mumkin. Investorning naflik funksiyasi:

$$U=4r-8\sigma^2$$

Tavakkalchilik aktivlarning tavakkalchilik ko'rsatkichi 2% ga teng bo'lsa, byudjet chegarasi tenglamasi tuzilsin.

10. Siz lotareya o'ynashga qaror qilib, 200 ming so'mlik lotareya sotib oldingiz. Lotareyaning bosh sovrini 800 mln so'mga teng. Bundan tashqari ushbu o'yinda qiymati 50 mln so'mlik zargarlik buyumlari ham o'ynaladi. Bosh sovrinni yutish ehtimoli 0.0002 ga, tillalarni yutish ehtimoli esa 0.003 ga teng, deb qarasak kutilayotgan yutuq summangiz qanchani tashkil qiladi?

11. Quyidagi jadvalda 2 ta loyihaning ma'lumotlari berilgan

1 – loyiha		2 – loyiha	
Hodisa	Ehtimol	Hodisa	Ehtimol
28	0,09	22	0,20
62	0,48	18	0,26
32	0,06	26	0,21
20	0,03	20	0,18
80	0,24	10	0,16

Loyihalardan qaysi birida tavakkalchilik (yo'qotish) ko'p. (qaysi loyiha standart chetlanishi yuqori bo'lsa, o'sha loyihada tavakkalchilik katta).

12. Sizni 2 ta raqobatlashayotgan firmadan ishga taklif qilishmoqda. 1- korxona oyiga 900 tadan 1 200 donagacha muzlatgich sota olsa u sizga 900 \$, agar 500 tadan 900 ta gacha bo'lsa 700 \$, agar 500 tagacha muzlatkich sota olsa atiga 300 \$ oylik to'lamoqchi. 2- korxona esa 900 ta dan 1 200 tagacha muzlatkich sotsa 800 \$, 500 tadan 900 ta gacha bo'lsa 600 \$, 500 tagacha muzlatkich sota olsa 300 \$ oylik to'lashga tayyor. 1- korxonaning 900 tadan 1 200 tagacha mahsulot sota olish ehtimoli 0.25, 500 tadan 900 tagacha mahsulot sota olish ehtimolligi 0.35 ga teng, 2- korxonaning esa 900 tadan 1 200 tagacha mahsulot sota olish ehtimoli 0.3, 500 tadan 900 tagacha mahsulot sota olish ehtimoli 0.4 ga teng bo'lsa, sizning qaysi korxonadan olinishi kutilayotgan daromadingiz ko'proq?

Testlar

1. Mahsulot bozorda muvaffaqiyat qozonsa uning har birligidan olinadigan daromad 30 ming so'mni, ammo muvaffaqiyat qozona olmasa har birligidan 5 ming so'm daromad olinadi. Mahsulotning bozorda muvaffaqiyatga erishish ehtimoli 0.8 ga teng. Kutiladigan daromad miqdori qaysi bandda to'g'ri keltirilgan?

- a) 25 ming;
- b) 30 ming;
- v) 26 ming;
- g) 28 ming;
- d) to'g'ri javob yo'q.

2. Asimmetrik axborotlashgan bozor bu-

- a) bozordagi barcha subektlar etarli ma'lumot bilan ta'minlangan bozor;
- b) bozordagi ayrim subektlar muhim axborotga ega qolganlari esa bexabar bo'lgan bozor;
- v) bozor subektlari o'rtasida bo'ladigan savdo-sotiqda ularning hech biri kerakli, muhim axborotga ega emas;
- g) to'g'ri javob keltirilmagan..

3. Golland auksionida birinchi e'lon qilingan mahsulot narxining necha foizidan tushib ketsa mahsulot auksiondan chiqarib yuboriladi?

- a) 20%;
- b) 25%;
- v) 30%;
- g) 35%
- d) to'g'ri javob ko'rsatilmagan.

4. Diversifikatsiyaya bu-

- a) qimmatli qog'ozlar portfeli qiymatini aniqlash jarayoni;
- b) tavakkalchilikni kamaytirishga qaratilgan faoliyat turi;
- v) fond bozori operatorlari o'rtasidagi hisob-kitob harakati;
- g) bir xil turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarish;
- d) to'g'ri javob ko'rsatilmagan.

5. Tavakkalchilikni qo'shish usullarini izohlovchi javobni belgilang

- a) tabiiy ofatlar natijasida etkazilgan zararni qoplash uchun maxsus fond tashkil qilinishi;
- b) tavakkalchilik aktivlardan tashkil topgan qimmatli qog'ozlar aktivi;
- v) aktivlarni tavakkalchilik va tavakkalchiliksiz aktivlarga bo'linishi;
- g) barcha javoblar to'g'ri;
- d) to'g'ri javob ko'rsatilmagan.

6. Tavakkalchilikni taqsimlash usullari-

a) har bir mumkin bo'lgan yo'qotishlar katta bo'lmagan holatda, ishtrokchilar o'rtasida tavakkalchilik zararining taqsimlanishi;

- b) iste'molchi o'z tavakkalchiligini boshqa barcha iste'molchilar o'rtasida taqsimlaydi;
- v) uyushma a'zolari barcha tavakkalchilikni o'z zimmalariga olishadi;
- g) yuqoridagilarning barchasi to'g'ri;

d) uyushma a'zolari qo'shgan ulushlari bo'yicha tavakkalchilikni o'z zimmalariga olishadi.

7. Quyida berilgan javoblardan diversifikatsiyayaga qaratilgan strategiyani aniqlang.

- a) tovar ishlab chiqarish hajmini oshirish;
- b) tovar va xizmatlar xillarni kengaytirish;
- v) istiqbolli ishlab chiqarish yo'nalishini rivojlantirish;
- g) tovar ishlab chiqarish hajmini qisqartish;
- d) to'g'ri javob yo'q.

8. Ingliz auksioni bu-

- a) narx yuqoridan pastga tushadigan auksion;

- б) yopiq auksion;
- в) narx pastdan yuqoriga ko'tarilgan auksion;
- г) to'g'ri javob ko'rsatilmagan;
- д) a va c javoblari to'g'ri.

9. Ma'naviy tavakkalchilik bu-

a) ongli ravishda etkazilgan zararni to'liq sug'urta kompaniyasi tomonidan qoplanib berishga bo'lgan ishonchning namoyon bo'lishi;

б) assimetrik axborotlarning namoyon bo'lishi;

в) ayirboshlov jarayonida tomonlardan birining harakati yuzasidan paydo bo'lgan tavakkalchilik;

г) etkazilgan zararni sug'urta kompaniyasi tomonidan to'liq qoplanmasligi;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

10. Quyida berilganlardan qaysi biri mahsulot sifati to'g'risida signal bo'la olmaydi

a) mahsulot narxi;

б) firma obro'si;

в) mahsulot reklamasi;

г) sug'urtalanishi;

д) to'g'ri javob ko'rsatilmagan.

11. Agar aktivlardan olinadigan dividend 5 % ga ortsa, va boshqa sharoitlar o'zgarishsiz qolganda qaytim normasi qanday o'zgaradi?

a) 5 % ga kamayadi;

б) 5 % ga ortadi;

в) o'zgarmaydi;

г) sotib olingan aktiv narxiga bo'g'liq bo'lib qoladi;

д) to'g'ri javob yo'q.

12. Qaysi bandda tavakkalchilikni pasaytirish shartnomalari keltirilgan?

a) opsiyonlar;

б) xedjerlashtirish;

в) a va s;

г) to'g'ri javob yo'q;

д) fyucherslar;

13. Indivdning lotareya yutib chiqib bosh sovrin, ya'ni 20 mln so'mni olish ehtimolligi 0.001 ga teng. Lotareya narxi 5 ming so'm bo'lsa, indivdning kutilayotgan daromadi qanchani tashkil etadi?

a) 13000 so'm;

б) 12000 so'm;

в) 11000 so'm;

г) to'g'ri javob yo'q;

д) 14000 so'm.

14. Aktivlar bu-

a) o'z egasini yashirin to'lov – firma qiymatining oshishi, aksiyalar va boshqalar shaklidagi pul tushumlari bilan ta'minlaydi;

б) o'z egasini to'g'ridan-to'g'ri to'lov - aksiya, obligatsiya, asosiy kapitalning oshishi shaklidagi pul tushumlari bilan ta'minlaydi;

в) o'z egasini yashirin to'lov - foyda, dividend, renta va boshqalar shaklidagi pul tushumlari bilan ta'minlaydi;

г) o'z egasini to'g'ridan-to'g'ri to'lov – foyda, dividend, renta va boshqalar shaklidagi pul tushumlari bilan ta'minlaydi;

д) to'g'ri javob yo'q.

15. Agar dividend, kapital ortimi miqdori 20% ga ortsa va sotib olingan aktiv narxi 20% ga kamaysa, qaytim normasi necha foizga o'zgaradi?

a) 50% ga ortadi;

- б) 40% ga kamayadi;
- в) 50% ga kamayadi;
- г) 40% ga ortadi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

16. Korxona yangi mahsulot ishlab chiqarmoqchi, agar korxonaning yangi mahsuloti bozorda muvaffaqiyatga erishsa, har bir aksiyaga 50 ming so'm olishi mumkin, agar muvaffaqiyatga erishmasa, har bir aksiya uchun 6 ming so'm oladi. Korxona mahsulotining bozorda muvaffaqiyatga erishish ehtimoli 0.3 ga teng bo'lsa, kutilayotgan dividend qiymati qanchani tashkil etadi?

- а) 20 200 so'm;
- б) 22 400 so'm;
- в) 19 200 so'm;
- г) 18 200 so'm;
- д) to'g'ri javob yo'q.

10- amaliy mashg'ulot. Ishlab chiqarish nazariyasi

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q = L^{0,8} K^{0,2}$. Yalpi xarajat 30 \$ ga teng. Mehnat narxi 4 \$, kapital narxi 5 \$ bo'lsa, maksimal mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydigan resurslar sarfi aniqlansin.

Yechimi:

$$MRTS = \frac{0,8 L^{-0,2} K^{-0,2}}{0,2 L^{0,8} K^{-0,8}} \quad \text{ёки} \quad MRTS = \frac{4K}{L}$$

$$\text{Muvozanat nuqtada: } \frac{4K}{L} = \frac{4}{5}; \quad K = \frac{1}{5}L$$

$$\text{Izokosta tenglamasi: } 4L + 5K = 30$$

$$\text{Demak, } 4L + 5 \cdot \frac{1}{5}L = 30$$

$$L = 6 \quad \text{va} \quad K = 12 \quad \text{miqdorda sarflanadi.}$$

Javob: mehnat 6 birlik kapital 5 birlik sarflanganda maksimal mahsulot ishlab chiqariladi.

2. Faraz qilaylik, bolalar o'yinchoqlarini ishlab chiqarish uchun ishchi kuchi o'zgaruvchan omil deb qaralsin. Qisqa muddatli oraliqda ishlab chiqarish funksiyasi quyidagiga teng bo'lsin, $Q = 100 + 64L - 4L^2$. Korxona ma'muriyati o'z oldiga bir sutkada maksimal mahsulot ishlab chiqarish uchun necha birlik o'zgaruvchan omildan foydalanish zarurligini maqsad qilib qo'ydi?

Yechimi:

Bizga ma'lumki, maksimal ishlab chiqarish hajmi o'zgaruvchan omilning chekli unumdorligi nolga teng bo'lganda ta'minlanadi $MP_L = 0$. Shuning uchun biz mehnat omilining chekli unumdorligi (mahsuldorligi)ni topish uchun ishlab chiqarish funktsiya sidan xususiy hosila olib uni nolga tenglashtiramiz. $MP_L = \frac{\partial Q}{\partial L}$. Bizning misolimizda $(100 + 64L - 4L^2)' = 0$

$$64 - 8L = 0$$

$L = 8$. shunday qilib 8 birlik mehnatdan foydalanganimizda maksimal ishlab chiqarish hajmi ta'minlanadi.

$$Q = 100 + 64L - 4L^2 = 100 + 64 \cdot 8 - 4 \cdot 8^2 = 356 \text{ ta o'yinchoq bir sutkada ishlab chiqariladi.}$$

Javob: 8 birlik

3. Ishlab chiqarish funksiyasi quyidagi ko'rinishda berilgan: $Q=K^{0,5}L$. 16 birlik kapital 8 birlik mehnatdan foydalanilganda chekli texnologik almashtirish normasi, ya'ni kapitalni mehnat omili bilan almashtirish normasi nimaga teng bo'ladi?

Yechimi:

(Omillarni) chekli texnologik almashtirish normasi omillarning chekli mahsulotlari nisbatiga tengligini yaxshi bilasiz, ya'ni $MRTS_{LK} = -MP_L/MP_K$. Shunday ekan, berilgan raqamlar asosida omillarning chekli mahsulotini topishga harakat qilamiz. Chekli mahsulot shu omillardan olingan xususiy hosilaga tengdir.

$$MP_n = \frac{\partial Q}{\partial n}$$

$$MP_K = \frac{\partial K^{0,5}L}{\partial K} = 0,5K^{-0,5}L = \frac{0,5L}{\sqrt{K}} = \frac{0,5 \cdot 8}{\sqrt{16}} = \frac{4}{4} = 1.$$

$$MP_L = \frac{\partial K^{0,5}L}{\partial L} = K^{0,5} = 4.$$

$$MRTS_{L,K} = -\frac{4}{1} = -4.$$

Demak, ishlab chiqarishda qo'shimcha birlik mehnat omilini kiritilish va 4 birlik kapital omilini qisqartirish orqali ishlab chiqarish hajmini saqlab qolish mumkin, deb izoh beriladi.

4. Aytaylik, kapitalga bog'liq ishlab chiqarish elastikligi 0,6 ga, mehnatga bog'liq elastiklik koeffitsiyenti 0,3 ga teng bo'lsin. Agar, mehnat omili 10 %ga qisqarsa, kapitalni esa 5 %ga oshirilsa, ishlab chiqarish qanday o'zgaradi?

Yechimi:

$K = +5$, $L = -10$. Ishlab chiqarish hajmining o'zgarishi $(Q_1 - Q_0) = 0,6(+5) + 0,3(-10) = 3 - 3 = 0$.

Javob: Demak, ishlab chiqarish hajminida hech qanday o'zgarish hosil bo'lmaydi.

5. Firma mahsulot ishlab chiqarishi uchun faqat mehnat va kapitalga **xarajat** qiladi. Mehnat narxi $P_L=10$ \$, kapital narxi esa $P_K=20$ \$. Firma byudjeti 300\$ ga teng. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q(L,K)=K^{1/2} \times L^{1/2}$ ko'rinishida bo'lsa. Firma maksimal mahsulot ishlab chiqarishi uchun qancha kapital va mehnatdan foydalanishi kerak?

Yechimi:

$$MP_K/P_K = MP_L/P_L \quad (1) \text{ va } 10 \times L + 20 \times K = 300$$

$$MP_K = \frac{dQ}{dK} = \frac{1}{2} \times \sqrt{\frac{L}{K}}, \quad MP_L = \frac{dQ}{dL} = \frac{1}{2} \times \sqrt{\frac{K}{L}} \quad \text{bularni (1) ga qo'ysak } \sqrt{\frac{K}{L}} = 1 \text{ bo'ladi bundan}$$

$K=L$ ni aniqlaymiz.

(2) dan $30 \times L = 300$ bundan $L=10$ ni aniqlaymiz.

Javob: $K=L=10$ birlik.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Firma paypoq ishlab chiqaradi. Buning uchun 1 kunda 5 soat mehnat va 6 soat kapitaldan foydalanadi. Mehnatning chekli mahsuloti 90 ta paypoq, kapitalning chekli mahsuloti 120 ta paypoqqa teng. Bir soatlik ish haqi 4000 so'm, kapital narxi 5000 so'm. Resurslar sarfini yaxshilash orqali maksimal mahsulot ishlab chiqarish hajmini aniqlang.

2. Sexda 4 ta stanok va 14 ta ishchi ishlaganda 30 ta stul ishlab chiqariladi. Agar 3 ta stanok va 6 ishchi ishlasa 36 ta stul ishlab chiqariladi. Kapital va mehnatning chekli mahsuloti o'zgarmas.

Sexda 7 stanok va 10 ta ishchi ishlasa, qancha stul ishlab chiqariladi (bu yerda mehnatni qurollanganlik darajasidan foydalaniladi)?

3. Ishlab chiqarish funksiyasi berilgan $Q = K^{\frac{1}{2}} L^{\frac{1}{2}}$. $K=16$ va $L=9$ resurslar majmuasidan o'tuvchi izokvanta chizilsin.

4. Firma futbolka ishlab chiqaradi. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q = 2K^{\frac{1}{2}} L^{\frac{1}{2}}$ ga teng. Mehnat narxi 6000, kapital narxi 10000 so'm. Firmaning yalpi xarajati 1800000.

Aniqlansin:

a) maksimal mahsulot hajmi va uni ta'minlovchi resurslar sarfi;

b) masshtab samarasi qanday?

5. Ishlab chiqarish funksiyasi quyidagicha berilgan $Q = L^{0.25} \times K^{0.75}$ agar L - 9%ga, K - 4 %ga ortirilsa, ishlab chiqarish hajmi qanday o'zgaradi?

6. Firma ishlab chiqarishda kapital va mehnatdan foydalanadi. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q = 10L^{0.5} \times K^{0.3}$. Bo'sh qolgan kataklarni to'ldiring va izokvanta chizig'ni grafikda aks ettiring.

K	20	...	25	...	10
L	...	20		25	...
Q	100	100	100	100	100

Bir birlik kapital narxi-20\$, bir birlik mehnat narxi-20\$ bo'lsa, izokostani chizing va uning og'ish burchagi aniqlang.

7. Agar $L=160$, $MP_L=200$ va $TP_L(16)=4000$ bo'lsa:

A) $AP_L(15)$ ni toping.

B) $AP_L(17)$ qaysi oraliqda bo'lishi mumkin?

8. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q = L^{0.5} K^{0.5}$ Jamg'arma normasi 0,5, Amortizatsiya normasi 0,1. Mehnat sarfi o'zgarmas. Boshlang'ich mehnat sarfi – 160 000, boshlang'ich kapital narxi – 90 000. Keyingi va uzoq muddatli oraliq uchun ishlab chiqarish hajmi topilsin (R.Solou modeli).

9. Jadval malumotlari asosida 100 birlik mahsulot ishlab chiqarish uchun Izokvanta grafigi chizilsin: $Q(L, K)$

Mehnat xarajatlari, L	Kapital xarajatlari, K				
	10	20	30	40	50
10	20	40	70	90	100
20	35	60	100	140	160
30	60	100	140	160	190
40	80	140	180	200	220
50	100	180	200	220	230

10. Firmaning ishlab chiqarish funksiyasi quyidagi ko'rinishga ega: $Q = 6K^2 L^3$. Kapital narxi 60000 so'm, ishchi kuchi narxi 130000 so'm bo'lsa, u maksimal mahsulot ishlab chiqarishi uchun qancha ishchi kuchidan va qancha miqdordagi kapitaldan foydalanadi?

11. Ishlab chiqarish funksiyasi quyidagicha berilgan: $Q(K, L, M) = 56K^{0.25} L^{0.3} M^{0.33}$ ushbu funksiya ning musbat, manfiy yoki o'zgarmas masshtab samarasiga ega ekanligi aniqlansin.

12. Biror firmaning ishlab chiqarish funksiyasi quyidagicha berilgan bo'lsin: $Q = 3K^{0.5} L^{0.5}$

Bir birlik mehnat narxi 40000 so'm, bir birlik capital narxi 90000 so'm bo'lsa, firma $Q = 1500$ birlik mahsulot ishlab chiqarishi uchun qancha miqdorda mehnat va kapitalga ega bo'lishi kerak?

13. Jadvaldagi bo'sh kataklarni to'ldiring.

Ishchi kuchi hajmining o'zgarishi (L)	Umumiy mahsulot hajmi (Q)	Chekli mahsulot (MP)	O'rtacha mahsulot (AP)
3	...	...	20
4	...	15	...
5	100	...	...
6	...	5	...
7	...	...	13

14. Jadvaldagi bo'sh kataklarni to'ldiring.

Kapital hajmining o'zgarishi (K)	Umumiy mahsulot hajmi (Q)	Chekli mahsulot (MP)	O'rtacha mahsulot (AP)
3	90	...	20
4	...	10	...
5	100	...	...
6	...	...	19
7	118	...	...

15. Ishlab chiqarish funksiyasi quyidagicha berilgan $Q=K^{1/2} \times L^{1/2}$. $Q=200$ ga teng bo'lgan holda, izokvanta chizilsin va $L=100$ bo'lgan holdagi chekli texnologik almashtirish normasi aniqlansin.

16. Firmaning ishlab chiqarish funksiyasi $Q=4K^2L^3$ Kapital narxi 30 ming so'm, ishchi kuchi narxi 40 ming so'mga teng. Agar firma byudjeti 300 ming bo'lsa u qancha miqdorda maksimal mahsulot ishlab chiqara oladi?

17. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q=K \times L$ Firma xarajati 4 800 000 so'm teng. Agar bir soatlik ish haqi 3 000 so'm, bir soatlik ijara haqi 4 000 so'm bo'lsa, maksimal ishlab chiqarish hajmi topilsin.

18. Umumiy xarajat formulalari quyidagicha berilgan:

$$a) TC=500+5 \times Q; \quad b) TC=500+5 \times Q+0.25 \times Q^2$$

Mashtab samarasining tipi aniqlansin.

19. Korxonaning mahsulot ishlab chiqarish hajmi 1- yili 60% ga, 2-yili 30% ga, 3-yili 56.25% ga, 4-yili 60% ga oshdi. Korxonaning o'rtacha o'sish darajasini va jami o'sgan darajasini foizlarda ko'rsating.

20. Ishchilarning ish soatlari 8 soatdan 6 soatga qisqartirildi. Ish unumdorligi necha foizga oshsa ishlab chiqarish hajmi 2%ga ortadi?

Testlar

1. Birinchi yili ishlab chiqarish hajmi 20% ga oshdi, ikkinchi yili esa 5% ga oshdi. Bu ikki yil ichida ishlab chiqarish jami necha foizga oshgan?

- a) 25% ga;
- b) 30% ga;
- b) 26% ga;
- r) 28% ga;
- d) 29% ga.

2. Mehnat va kapital ma'lum kombinatsiyada ularning chegara unumdorligi nisbati 2:1 ga teng bo'lsa, xarajatlarni minimallashtirish uchun:

- a) ikki birlik mehnat bir birlik kapital bilan birlashishi kerak;

- б) ular narxining nisbati 2:1 bo'lishi kerak;
- в) ularning narxi nisbati 1:2 bo'lishi kerak;
- г) mehnatga ko'ra kapital ishlatilishi kerak;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

3.Ko'lam samaradorligi o'sganda:

- а) mehnat kapitalga almashadi;
- б) foydalanilayotgan omillar hajmlarining nisbati o'zgarmaydi;
- в) kapital mehnatga almashadi;
- г) foydalanilayotgan omillar o'rtasida bog'liqlik yo'q;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

4.Ishchi kuchi narxi 10 ming so'm, kapital narxi esa 30 ming so'mga, ishlab chiqarish funksiyasi $Q=2K^2$ teng. Firmaning mablag'i 130 ming bo'lsa, maksimal ishlab chiqarish hajmi aniqlansin.

- а) 32;
- б) 36;
- в) 34;
- г) 38;
- д) to'g'ri javob yo'q.

5.Tasavvur qilaylikki, mahsulotni ishlab chiqarish uchun mehnat (L) va kapital (K) resursi sarflanadi. Mehnatning chekli mahsuloti $MP_L=2000$; kapitalning chekli mahsuloti $MP_K=5000$; mehnatning narxi $P_L=1000$ dollar; kapital narxi $P_K=20000$ dollar; Chekli daromad $MR=3000$ dollarni tashkil etadi. Maksimal foyda olishi uchun firma resurslardan qanday foydalanishi kerak?

- а) mehnat va kapitaldan bir xil hajmda ko'proq foydalanishi;
- б) mehnat va kapitaldan bir xil hajmda kamroq foydalanishi;
- в) mehnatdan ko'p, kapitaldan esa kamroq foydalanishi;
- г) kapitaldan ko'p, mehnatdan esa kam foydalanishi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

6.Agar firma resurslar xarajatini 10 foizga oshirganda ishlab chiqarish hajmi 15 foizga ko'tariladigan bo'lsa, u holda:

- а) manfiy masshtab samarasi yuzaga keladi;
- б) musbat masshtab samarasi kuzatiladi;
- в) omillarning kamayib borish qonuni amal qiladi;
- г) egri LATC yuqoriga siljiydi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

7.Foiz stavkasi 8 dan 10 foizga ko'tarildi. Muddasiz qimmatli qog'ozga ega bo'lgan shaxs har yili 100 dollar daromad ko'radi. Foiz stavkasining o'zgarishi natijasida:

- а) kapital 40 dollarga qiymatini yo'qotadi;
- б) kapital 50 dollarga qiymatini yo'qotadi;
- в) kapital 250 dollarga qiymatini yo'qotadi;
- г) kapitalning 250 dollarga qiymatining oshishi natijasida daromad ko'riladi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

8.Izokvanta nimani anglatadi?

- а) yalpi egri ishlab chiqarish hajmini;
- б) bir xil hajmda mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlovchi omillar kolmbinatsiyasini;
- в) berilgan resurslar hajmida turlicha ishlab chiqarish hajmlarini;
- г) o'rtacha egri mahsulotni;
- д) to'g'ri javob yo'q.

9.Izokvanta va izokosta chiziqlarida joylashgan har qanday nuqta nimani bildiradi?

- a) ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmini;
- б) qiymat ko‘rinishidagi mahsulot hajmini;
- в) **xarajatlar** summasini;
- г) resurslar hajmi kombinatsiyasini;
- д) to‘g‘ri javob yo‘q.

10. Birinchi yilda ishlab chiqarish hajmi 20%ga keyingi 2 yilda mos ravishda 5% va 40% ga oshdi. 3 yil ichida ishlab chiqarish hajmi qanchaga oshdi?

- a) 77.6% ga;
- б) 75.8% ga;
- в) 65.0% ga;
- г) 70.2% ga;
- д) 76.4% ga.

11. Birinchi yili fermer 120 gektarlik yeridan 2400 sentner bug‘doy, ikkinchi yili esa u 150 gektar yerdan 2250 sentner bug‘doy oldi. Shu ikki yil uchun o‘rtacha hosildorlikni aniqlang.

- a) 18 sentner;
- б) 17.2 sentner;
- в) 15.6 sentner;
- г) 19.4 sentner;
- д) 20.6 sentner.

12. 500 ta ishchi kuchiga ega bo‘lgan korxona oyiga 10 ming dona poyabzal ishlab chiqarardi, keyin ishchilarni 100 taga ko‘paytirib 15 ming ta poyabzal ishlab chiqara boshladi. Mehnatning chekli mahsuloti aniqlansin.

- a) 50 ta;
- б) 60 ta;
- в) 70 ta;
- г) 80 ta;
- д) 90 ta.

13. Ishchi kuchi narxi 10 ming so‘m, kapital narxi 30 ming so‘m, firma ishlab chiqarish funksiyasi esa $Q=2K^2$. Firmaning mablag‘i 130 mingni tashkil etsa maksimal ishlab chiqarishni ta‘minlovchi tarkib aniqlansin.

- a) $L=4$ va $K=3$;
- б) $L=7$ va $K=2$;
- в) $L=1$ va $K=4$;
- г) $L=4$ va $K=4$;
- д) to‘g‘ri javob keltirilmagan.

14. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q(L,K)=7 \cdot L^{0.2} \cdot K^{0.3}$. Ushbu funksiya qanday masshtab samarasiga ega ekanligi aniqlansin.

- a) masshtab samarasini aniqlash uchun ma‘lumot etarli emas;
- б) musbat;
- в) manfiy;
- г) o‘zgarmas;
- д) to‘g‘ri javob keltirilmagan.

11- amaliy mashg‘ulot. Ishlab chiqarish xarajatlari

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Agar $TC(10)=52$, $AC(9)=5.3$ va $MC(9)=5$ bo'lsa:

a) $MC(10)$ ni toping;

b) Ushbu ma'lumotlar asosida $TC(8)$ ni topish mumkinmi?

Yechimi:

a) $AC=TC/Q$ demak $TC(9)=AC(9) \times 9 = 5.3 \times 9 = 47.7$

$MC(10)=TC(10)-TC(9)=52-47.7=4.3$

b) $TC(8)=TC(9)-MC(9)=47.7-5=42.7$

javob: a) $MC(10)=4.3$; b) mumkin $TC(8)=42.7$

2. Jadval ma'lumotlaridan foydalanib bo'sh kataklarni to'ldiring

Q	TC	AFC	VC	AC	MC
1				150	
2		60			26
3			78		
4	216				

Yechimi:

O'zgarmas xarajatlar: $FC=AFC \times Q=60 \times 2=120$. Chekli xarajat $MC_i=TC_{i+1}-TC_i$ ga teng. Umumiy xarajat $TC=FC+VC$. Umumiy o'rtacha xarajat $AC=TC/Q$ endi jadvalni to'ldiramiz:

Q	TC	AFC	VC	AC	MC
1	750	120	30	150	30
2	176	60	56	88	26
3	198	40	78	66	22
4	216	30	96	54	18

3. $MP_L(6)=10$, $AP_L(5)=4$. $AP_L(6)=?$

Yechimi:

$TP_L(5)=AP_L(5) \times 5=4 \times 5=20$

$TP_L(6)=TP_L(5)+MP_L(6)=20+10=30$,

$AP_L(6)=TP_L(6)/6=30/6=5$

Javob: $AP_L(6)=5$.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Resurs xarajatlari o'zgarmas $N=2$. Boshqa xarajatlar $L=2$, $K=16$, $P_L=10$, $P_K=5$, $P_N=1$ birlikka teng. Ishlab chiqarish funksiyasi $Q(L,K,N)=20 \times L + 26 \times K + K \times L \times N + N^2$ ko'rinishida. Tadbirkor umumiy mehnat va kapital xarajatlarini 100 birlik qilishi uchun oldingi xarajatlarini qanday o'zgartirishi kerak?

2. Bo'sh kataklarni to'ldiring.

Q	AFC	VC	AC	MC	TC
0	-	-	-	-	100
10			20		
20	5				
30				11	390
40		420			

50	2		14		
----	---	--	----	--	--

3. Mavjud ma'lumotlar asosida bo'sh kataklarni to'ldiring.

Q	TC	AFC	VC	AC	MC
1				1 500	
2		6 000			2 600
3			7 800		
4	21 600				

4. Jadvaldagi ma'lumotlardan foydalanib bo'sh kataklarni to'ldirish mumkinmi?

Q	AVC	VC	AC	MC	TC
1				2 500	
2	2 000				
3		5 000			
4		5 500			
5			1 100		

5. Uzoq muddatli ishlab chiqarish oralig'ida quyidagi bo'sh kataklar to'ldirilsin.

Q	VC	AC	MC	TC
0				
1				5 000
2		4 500		
3			3 000	
4	14 000			
5				15 000

6. Firmaning chekli xarajati Q ga bog'liq bo'lib quyidagicha berilgan:

$$MC = (Q - 15)^2 + 150$$

Agar bizga o'zgarmas xarajatlar ma'lum, ya'ni $FC = 2\,200$ dollar ga teng bo'lsa, o'rtacha xarajatlar topilsin.

7. Jadvalda ishlab chiqarish hajmiga bog'liq umumiy xarajatlari berilgan jadvaldagi qolgan xarajatlar topilsin.

Q	TC	FC	VC	AFC	AVC	AC	MC
0	60						
1	100						
2	130						
3	155						
4	190						
5	210						

8. Firma rahbari X.Xamraev xarajatlar hisobotini yo'qotib qo'ydi, quyidagi jadvalda firmaning ba'zi bir xarajatlari berilgan. Bo'sh kataklar to'ldirilsin.

Q	TC	VC	AC	MC	AVC	AFC
1		5				9
2			9			

3					4	
4	22					
5				8		
6		27				

9. Ishlab chiqarish hajmiga bog'liq chekli xarajat funksiyasi quyidagicha berilgan: $MC=(Q-10)^2+50$. Agar o'zgarmas xarajat $FC=1200$ bo'lsa, o'rtacha xarajatlar topilsin.

10. O'rtacha xarajatlar minimumi $MC=2 \times Q-100$ da ta'minlanadi.

$FC=1000$ va maksimal daromad $P=200$ da erishilsa, ishlab chiqarish hajmi topilsin.

11. Chekli xarajatlar funksiyasi $MC=(Q-10)^2+50$. Agar bizga o'zgarmas xarajatlar ma'lum bo'lib $FC=1200$ bo'lsa, o'rtacha xarajat miqdori topilsin.

12. Agar o'zgarmas xarajatlar miqdori 50 mln so'mga teng bo'lsa, jadvaldagi ma'lumotlardan foydalanib mahsulot birliklari uchun umumiy xarajat, o'rtacha xarajat va chekli xarajatlar aniqlansin.

Soni	1	2	3	4	5	6	7
O'zgaruvchan xarajat, mln so'mda	9	16	28	42	70	106	160

13. Jadvalni quyidagi ma'lumotlardan foydalanib to'ldiring:

⇒ 5 dal oziq-ovqat spirtini ishlab chiqarish uchun o'rtacha o'zgarmas xarajatlar (AFC) 2000 so'mga;

⇒ 4 dal spirt ishlab chiqarish uchun o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar (AVC) 850 so'm qiymatga;

⇒ 6 dal spirt ishlab chiqarish uchun umumiy xarajatlar (TS) 1240 so'mga ko'payadi;

⇒ 5 dal spirt ishlab chiqarish uchun o'rtacha umumiy xarajatlar (ATS) 2880 so'mga teng;

⇒ 1 dal oziq-ovqat spirti ishlab chiqarish uchun o'zgaruvchan xarajatlar 1000 so'mni tashkil etadi;

⇒ 8 dal spirt ishlab chiqarish uchun umumiy xarajatlar (TS) 19040 so'mga;

⇒ 7 dal spirt ishlab chiqarilganda o'zgaruvchan xarajatlar (VC) 1535 so'mga oshadi;

⇒ 3 dal ishlab chiqarilganda o'rtacha o'zgarmas xarajatlar hamda o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar yig'indisi (AFC+AVC) 4185 so'mni tashkil etgan;

⇒ Spirt ishlab chiqarish 1 daldan 2 dalga oshganda (ATS) 5100 so'mga pasayadi.

Q	FC	VC	TC	AFC	AVC	ATC	MC
0							
1							
2							
3							

4							
5							
6							
7							
8							

14. Bitta mahsulot ishlab chiqarish uchun A resursdan 3 ta, B resursdan esa 2 ta talab qilinadi. A resursning bir-birligi 20 ming, B resursning bir-birligi 30 ming so‘m turadi. O‘rtacha o‘zgaruvchan va chekli xarajat topilsin.

15. Firma bir birlik mahsulot ishlab chiqarishi uchun 15 ming so‘m xarajat qiladi va uni 20 ming so‘mga sotadi. Firma bir kunda 150 ta mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatiga ega. Yangi texnologiya kirib kelishi bilan mahsulot ishlab chiqarish 20% ga ortib, xarajat 10% ga, sotuv narxi ham 5% kamaydi. Umumiy tushum qanday o‘zgardi?

16. Firma 100 birlik mahsulot ishlab chiqaradi va uning har birligini 50 ming so‘mdan sotadi. Firma 10 birlik qo‘shimcha mahsulot ishlab chiqarib uni oldingi narxda sota oladi, ammo bunda uning o‘rtacha bir-birlik mahsuloti uchun qiladigan xarajati 40 mingdan 45 mingga ko‘tariladi.

a) firma bu imkoniyatdan foydalanadimi?

b) firma 10 birlik mahsulot hajmini oshirishi uchun eng kamida mahsulot narxi necha so‘mni tashkil etsa zarar ko‘rmaydi?

17. Firmaning umumiy xarajati $TC=4800+5Q+Q^2+0.1Q^3$ ga teng. O‘rtacha umumiy xarajat, o‘rtacha o‘zgaruvchan xarajat va chekli xarajat topilsin.

18. Mahsulot tannarxining 30 foizi ishchilarga oylik sifatida va 10 foizi elektr-energiyaga to‘lanadi. Agar ishchilar oyligi 50 foizga ortsa va elektr energiya xarajati 40 foizga tushsa mahsulot tannarxi qanday o‘zgaradi?

19. Firmaning chekli xarajati Q ga bog‘liq bo‘lib quyidagicha berilgan:

$$MC=(Q-10)^3+50$$

Agar o‘zgarmas xarajatlari $FC=1200$ dollar ga teng bo‘lsa, o‘rtacha va umumiy xarajatlari topilsin.

20. Agar $TC(10)=5\,200$, $AC(9)=530$ va $MC(9)=500$ bo‘lsa:

a) $MC(10)$ ni toping;

b) Ushbu ma‘lumotlar asosida $TC(8)$ ni topish mumkinmi?

21. Umumiy xarajat funksiyasi quyidagicha berilgan bo‘lsa:

$$TC=300+20Q+0.15Q^2$$

Aniqlang:

1) Q ga bog‘liq holda FC, VC, ATC, AFC, AVC va MC.

2) Q qanday bo‘lganda o‘rtacha umumiy xarajatlari minimum nuqtaga erishadi.

3) ATC, AVC va MC larni grafikda tasvirlang.

Testlar

1. Iqtisodiy foyda quyidagicha aniqlanadi:

a) buxgalteriya foydasi va normal foyda o‘rtasidagi farq sifatida;

б) umumiy daromad va joriy foydalanish uchun jalb qilingan barcha pul xarajatlari farqi orqali;

в) umumiy daromad va barcha xarajatlar farqi orqali;

г) sof daromad orqali;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

2. Ishlab chiqarish o'sishi bilan o'rtacha umumiy xarajatlar kamaysa, chekli xarajatlar;

а) kamayishi kerak;

б) o'rtacha xarajatlardan yuqori bo'lishi kerak;

в) o'rtacha xarajatlardan past bo'lishi kerak;

г) ko'tariladi;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

3. Chekli xarajatlar:

а) o'rtacha mahsulot va o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar ko'paytmasiga teng;

б) umumiy o'rtacha xarajat va ishlab chiqarish hajmi ko'paytmasiga teng;

в) ishlab chiqarish hajmini bir birlikka ko'paytirish natijasida doimiy xarajatlarning qo'shimcha o'sishidir;

г) ishlab chiqarish hajmining bir birlikka ko'paytirish natijasida umumiy xarajatalarning qo'shimcha o'sishidir;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

4. Qisqa muddatda firmaning o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlari egri chizig'i ishlab chiqarishning shunday hajmida minimal bo'ladiki, bunda;

а) o'rtacha mahsulot maksimal bo'lishi kerak;

б) doimiy xarajatlar minimal bo'lishi kerak;

в) chekli xarajatlar o'sa boshlaydi;

г) o'rtacha umumiy xarajatlar maksimal bo'lishi kerak;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

5. Ishlab chiqarishning har qanday hajmida firmaning umumiy xarajatlari:

б) o'rtacha umumiy xarajatlardan o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlarni ayirmasiga teng;

в) o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlarni ishlab chiqarish hajmi ko'paytmasiga teng;

г) umumiy o'rtacha xarajatlarning ishlab chiqarish hajmi ko'paytmasiga teng;

д) doimo bir xil;

д) to'g'ri javob yo'q.

6. O'rtacha umumiy xarajatlar bu:

а) umumiy doimiy xarajatlar va o'zgaruvchan xarajatlar yig'indisini ishlab chiqarilgan mahsulotlar miqdoriga nisbatidir;

б) $AFC - AVC$;

в) TC ni doimiy birligiga nisbatidir;

г) $ATC - AFC$;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

7. Uzoq muddatli o'rtacha xarajatlar egri chizig'i:

а) umumiy ishlab chiqarishning umumiy xarajatlarga nisbatini ko'rsatadi;

б) o'zida ishlab chiqarish omillarining doimiy proporsiyasini ifodalaydi;

в) har bir ishlab chiqarish hajmi uchun eng kam xarajatlar prinsipini ifodalaydi;

г) kamayib boruvchi unumdorlik qonuniga binoan doimiy kamayib boradi;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

8. Qisqa muddatli oraliqda foydani maksimal yoki xarajatlarni minimallashtiruvchi raqobatlashgan firma o'z faoliyatini quyidagi hollarda to'xtadi:

а) mahsulotning bahosi o'rtacha doimiy xarajatlardan past bo'lganda.

б) mahsulotning bahosi o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlardan past bo'lganda.

в) mahsulotning bahosi chekli xarajatlardan past bo'lganda.

г) umumiy daromad umumiy xarajatlarni qoplashga etmay qolayotganda.

д) to'g'ri javob yo'q.

9. Uzoq muddatli oraliqda foydani maksimallashtirish yoki xarajatlarni minimallashtirishga harakat qilayotgan raqobatlashuvchi firma ishlab chiqarishni to'xtatishga majbur, agar:

- a) o'rtacha umumiy xarajat chekli xarajatdan kichik bo'lganda;
- b) mahsulotning bahosi chekli xarajatdan past bo'lganda;
- b) tushum umumiy xarajatlarni qoplay olmasa;
- г) chekli xarajat o'rtacha o'zgaruvchan xarajatdan oshib ketsa;
- д) to'g'ri javob yo'q.

10. O'rtacha xarajatlar chizig'i egri talab chizig'i bilan kesishganda qanday holat yuz beradi?

- a) foyda maksimal bo'ladi;
- b) normal foyda nolga teng bo'ladi;
- b) buxgalterlik foyda nolga teng bo'ladi;
- г) firma normal foyda olish holatida bo'ladi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

11. Firmaning doimiy xarajatlari – bu:

- a) resurslar sotib olinayotganda ularga ketgan xarajatlardir;
- b) har qanday mahsulot ishlab chiqarish hajmida minimal miqdorda sarflanayotgan xarajatlar;
- b) ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lmagan xarajatlar;
- г) ishchi xodimlarga to'lanayotgan haqdir;
- д) to'g'ri javob yo'q.

12. Chekli xarajatni hisoblash formulasini belgilang:

- a) $\Delta TC: Q$;
- b) $\Delta TC : \Delta Q$;
- c) $FC : Q$;
- d) $(P * Q) : \Delta Q$;
- e) to'g'ri javob yo'q.

13. Quyidagi ifodalardan qaysi biri umumiy xarajatni aks ettiradi?

- a) ΔMC ;
- b) $VC - FC$;
- b) $FC + VC$;
- г) $FC + VC + MC$
- д) to'g'ri javob yo'q.

14. Qisqa muddatli oraliqda firma 500 birlik mahsulot ishlab chiqardi. O'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar 2 dollarni, o'rtacha o'zgarmas xarajatlar 0,5 dollarni tashkil etadi. Yuqoridagi raqamlardan foydalanib umumiy xarajatlarni hisoblang:

- a) 2,5 dollar;
- b) 1250 dollar;
- b) 750 dollar;
- г) 1100 dollar;
- д) to'g'ri javob yo'q.

15. Agar $AVC(10)=5\ 000$; $FC=20\ 000$ bo'lsa, $AC(10)=?$

- a) 25 000;
- b) 7 000;
- b) 3 000;
- г) 10 000;
- д) 15 000.

16. Agar $AC(20)=500$; $MC(21)=11\ 000$ bo'lsa $AC(21)=?$

- a) 1 000;
- b) 10 500;
- b) 21 000;

г) 11 500;

д) topishni imkoni yo'q.

17. Agar $TC(3)=10\ 000$; $MC(4)=2\ 200$; $MC(5)=2\ 100$ va $MC(6)=1\ 900$ bo'lsa, $AC(6)=?$

a) 2 700;

б) 1 900;

в) 1 800;

г) 2 000

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

18. Ishlab chiqaruvchining umumiy xarajatlari qaysi bandda to'g'ri keltirilgan?

a) $TC-FC$;

б) $AVC+ATC$;

в) $FC+VC$;

г) $MC+VC$;

д) $TR-TC$.

19. Agar firma ishlab chiqarayotgan mahsulotini 40 birlikdan 41 birlikka oshirsa, va buning natijasida umumiy xarajatlar miqdori 262 birlikdandan 281 birlikgacha ko'tarilsa, qo'shimcha qo'shilgan bir birlik mahsulotga ketgan chekli xarajat miqdori aniqlansin:

a) 262 birlik;

б) 281 birlik;

в) 267 birlik;

г) 20 birlik;

д) to'g'ri javob keltirilmagan;

20. Quyidagi fikrlardan qaysi biri noto'g'ri?

a) Korporatsiya - paychilikka asoslangan jamiyat bo'lib, har bir mulkdor mas'uliyati ushbu korxonaga qo'shgan hissasi bilan cheklanadi;

б) foyda olmaydigan tashkilotlar - maschit, kasalxona, kollejlari, barcha kasaba uyushmalari va xayriya jamiyatlari;

в) al'ternativ xarajatlar - firmaning resurslaridan eng yaxshi variantdan foydalanishi bilan bog'liq yo'qotilgan imkoniyatlardir;

г) firma — bu ishlab chiqarish resurslari egalarining qarorlarini va manfaatlarini muvofiqlashtiruvchi insitutsional tuzilma hisoblanadi;

д) to'g'ri javob yo'q;

21. Umumiy xarajatlar $TC=Q^3-90Q^2+2700Q+75$ ko'rinishida berilgan ishlab chiqarish hajmi(Q) qancha bo'lganda chekli xarajat minimal bo'ladi?

a) 80 ta;

б) 90 ta;

в) 30 ta;

г) 50 ta;

д) to'g'ri javob yo'q.

12- amaliy mashg'ulot. Mukammal raqobatlashgan bozorda, qisqa muddatli oraliqda firma foydasini maksimallashtirish va uning taklifi

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Mukammal raqobatlashgan firmaning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=0.5 \times Q^3 - 15 \times Q^2 + 300 \times Q + 250\ 000$ ko'rinishida bo'lsa. Tovarning narxi necha so'mni tashkil etsa, firma o'z faoliyatini to'xtatadi?

Yechimi:

Qisqa muddatli oraliqda narx o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlarning minimumidan past bo'lsa firma yopiladi, ya'ni $P < \min AVC(Q)$

$$O'rtacha\ xarajatlarni\ topsak\ AVC = (0.5Q^3 - 15Q^2 + 300Q)/Q = 0.5Q^2 - 15Q + 300$$

AVC ni minimumini topish uchun undan hosila olib 0 ga tenglashtiramiz:

$$Q-15=0 \text{ bundan } Q=15:$$

$$\text{Min AVC} = \text{AVC}(15) = 0.5 \times 225 - 225 + 300 = 187.5$$

Javob: Narx $P < 187.5$ bo'lganda firma yopiladi.

2. Qisqa muddatli oraliqda raqobatlashuvchi firmaning umumiy xarajatlari funksiyasi $TC = 0.2Q^2 + 4Q + 80$ ko'rinishida berilgan, bu yerda Q – ishlab chiqarish hajmi, ming dona hisobida. Firma mahsulotining bozor narxi 12 \$ ga teng bo'lganda firmaning maksimal foydasi aniqlansin.

Yechimi:

Chekli xarajatlar funksiyasini aniqlash uchun umumiy xarajatlar funksiya sidan birinchi tartibli hosila olamiz $TC' = MC = 0.4Q + 4$. Qisqa muddatli oraliqda raqobatlashayotgan firma maksimal foydaga $P = MC$ da erishadi, bizda bozor narxi 12\$ ga teng. $12 = 0.4Q + 4$ bundan $Q = 20$ ni topamiz.

$$\text{Firma foydasi } \pi = TR - TC = 12 \times 20 - (0.2 \times 20^2 + 4 \times 20 + 80) = 240 - 240 = 0$$

Javob: firma foydasi 0 ga teng.

3. Tarmoqda 130 ta firma harakat qiladi. Har bir firmaning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC = Q^3 - 36Q^2 + 384Q$ ko'rinishida berilgan. Bu yerda Q – ishlab chiqarish hajmi, ming dona hisobida. Uzoq muddatli oraliqda firmalar muvozanat holatda bo'lishlari uchun bozor narxi va tarmoq taklifi aniqlansin.

Yechimi:

Uzoq muddatli oraliqda raqobatlashayotgan firmalarning mahsuloti narxi $P = \min ATC$ bo'lishi kerak. O'rtacha xarajat $ATC = TC/Q = Q^2 - 36Q + 384 = (Q - 18)^2 + 60$ bu funksiya minimum qiymatga $Q = 18$ bo'lganda erishadi va minimum qiymati 60 ga teng bo'ladi.

$$\text{Tarmoqning taklif hajmi } Q_s = 130 \times 18 = 2340.$$

Javob: bozor narxi 60 birlik, tarmoq taklifi esa 2 mln 340 ming donani tashkil etadi.

4. Mukammal raqobatlashgan bozorda harakat qilayotgan firmaning o'rtacha xarajatlar funksiyasi $AC = 16 + 0.5 \times (Q - 10)^2$ ko'rinishida berilgan. Tarmoq mahsulotiga bo'lgan talab funksiyasi $Q_D = 1800 - 50P$ ga teng. Uzoq muddatli oraliqda tarmoqda nechta firma harakatlanadi?

Yechimi:

Uzoq muddatli oraliqda narx $P = \min ATC$ bo'lishi kerak. O'rtacha xarajatlar minimumini topish uchun uning funksiya sidan hosila olib 0 ga tenglashtiramiz $ATC'(Q) = Q - 10 = 0$ bundan $Q = 10$ bo'ladi $\min ATC = AC(10) = 16$, demak $P = 16$. $Q_s = Q_D = 1800 - 50P = 1800 - 800 = 1000$ tarmoqning umumiy taklif hajmi har bir firma 10 birlik mahsulot ishlab chiqarsa $1000/10 = 100$ ta firma tarmoqda faoliyat ko'rsatar ekan.

Javob: 100 ta firma.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Fermer xo'jaligi qizil lavlagi ishlab chiqaradi. Fermer xo'jaligining umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha:

$$TC = 900 + 0.02Q^2$$

Bu yerda: Q – lavlagi hajmi, kg.

1 kg. lavlagining bozor narxi 200 so'm bo'lsa, maksimal foyda olishi uchun fermer xo'jaligi qancha mahsulot yetishtirishi kerak?

2. Raqobatlashuvchi firma kolbasa ishlab chiqaradi. 1 kg kolbasa narxi 4800 so'm. O'rtacha xarajat $1200 + 24Q$ ga teng.

Aniqlansin:

a) ishlab chiqarish hajmi qancha bo'lganda firma zarar bilan ishlaydi?

b) ishlab chiqarish hajmi qancha bo'lganda firma maksimal foyda oladi?

v) ishlab chiqarish hajmi qancha bo'lganda firma zararsiz ishlaydi?

3. Firma sigaret ishlab chiqaradi, uning 1 yillik xarajatlari berilgan:

Xom-ashyoga sarfi - 400 ming so'm;

Xonalarni yoritish uchun sarfi – 24 ming so'm;

Transport xarajatlari – 120 ming so'm;

Boshqaruv xodimlari ish haqi - 240 ming so'm;

Ishlab chiqarishdagi ishchilar ish haqi – 600 ming so'm;

Uskunaning qiymati – 6 mln.so'm (xizmat ko'rsatish muddati – 10 yil, Amortizatsiya ajratma proporsional ravishda ajratiladi).

Ishlab chiqarish hajmi 1 yilda 3 mln. donaga teng. Bir pachka sigaret narxi 1000 so'm bo'lsa, firmaning o'rtacha o'zgarmas, o'rtacha o'zgaruvchan va o'rtacha umumiy xarajatlari hamda firmaning foydasi topilsin.

4. Raqobatlashuvchi bozorda harakat qiluvchi tipik firmaning xarajat funksiyasi berilgan:

$$TC = 600Q^2 + 400Q$$

Mahsulotning bozor narxi 1600 so'm bo'lsa:

a) firma iqtisodiy foyda oladimi yoki zarar ko'rib ishlaydimi?

b) tovarning bozor narxi qancha bo'lganda, firma uzoq muddatli oraliqda normal foyda oladi.

5. Raqobatlashuvchi firmaning uzoq muddatli o'rtacha xarajatlari berilgan:

$$LATC = Q^2 - 100Q + 80$$

Q - ishlab chiqarish hajmi.

a) uzoq muddatli oraliqda firma mahsulotiga qanday narx o'rnatiladi?

b) tipik firmaning uzoq muddatli oraliqdagi ishlab chiqarish hajmi qancha?

v) yangilikka intiluvchi firmaning o'rtacha xarajatlari tipik firmaning o'rtacha xarajatlardan 40% ga kam bo'lsa, yangilikka intiluvchi firma qancha iqtisodiy foyda oladi va qancha miqdorda mahsulot ishlab chiqarsa, maksimal foyda oladi?

6. Raqobatlashuvchi firmaning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=2 \times Q^3 - 20 \times Q^2 + 400 \times Q + 250\,000$ ko'rinishida berilgan. Qisqa muddatli oraliqda tovarning narxi necha so'mga tushib ketsa firma bozorni tark etadi?

7. Raqobatlashgan bozorda A tovarga bo'lgan talab funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$Q_d = 36000 - 18P$$

Q_d - sotib olinadigan miqdor;

P- narxi.

Tipik firmaning umumiy xarajati $TC_i = 12000 + Q_i^2$ bo'lsin.

a) Uzoq muddatli oraliqda qancha firmalar faoliyat yuritadi?

b) Bir birlik mahsulot narxi qancha so'mni tashkil etadi?

c) Tarmoqning taklif funksiya sini yarating.

8. Faraz qilaylik non bozori raqobatlashgan. Nonga bo'lgan talab quyidagi funksiya orqali berilgan:

$$Q_d = 1000 - 10P$$

Q_d -sotib olinadigan non miqdori;

P-non narxi.

Tipik non sexining umumiy xarajati $TC_i = 400 + Q_i^2$ bo'lsin.

Aniqlansin:

a) Uzoq muddatli oraliqda qancha non sexlari faoliyat yuritadi?

b) Bir dona non narxi hamda ishlab chiqaruvchilar daromadi qancha so'mni tashkil etadi?

9. Talab funksiyasi ushbu ko'rinishda berilgan:

$$P=8100-9Q$$

Mazkur funksiya dan foydalanib,

- a) chekli daromad (MR)?
- b) qaysi hajmda $MR=0$ bo'ladi?
- c) qaysi hajmda TR maksimal bo'ladi?
- d) TR maksimal bo'lgandagi talab elastikligi qiymati aniqlansin.

10. Mukammal raqobatlashgan bozorda faoliyat olib borayotgan firmaning umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC=2000+1600Q-20Q^2+0.5Q^3$$

Narxlarning qanday darajasida firma ishlab chiqarishini to'xtatib bozorni tark etadi?

11. Mukammal raqobatlashgan tarmoqda bir xil umumiy xarajatga ega bo'lgan firmalar harakat qilmoqdalar, ularning umumiy xarajat funksiyasi $TC=0.2Q^3-8Q^2+120Q$ ga teng. Tarmoq mahsulotlariga talab funksiyasi esa $Q_D=1360-10P$ ko'rinishida berilgan. Uzoq muddatli oraliqda tarmoqda nechta firma faoliyat yuritadi?

12. Raqobatlashayotgan firma X tovarni ishlab chiqarishi uchun 2 birlik A resursdan va 3 birlik B resursdan foydalanadi. A resursning narxi 8 ming so'm B resursniki esa 5 ming so'm, firmaning o'zgarmas xarajatlari esa 1.2 milion so'mga teng. X tovar narxi qancha bo'lganda firma bozordan chiqib ketmaydi?

13. Raqobatlashayotgan firmaning umumiy xarajatlari $TC=800+40Q+2Q^2$ ga teng. U qisqa muddatli oraliqda 1000 pul birligiga teng foyda olishi uchun tovar narxi va tovar hajmi qanday bo'lishi kerak?

14. Raqobatlashayotgan firmaning chekli xarajati $MC=30+2Q$ ga va o'zgarmas xarajatlari miqdori 500 \$ ga teng. U qisqa muddatli oraliqda 1100 \$ ga teng foyda olishi uchun ishlab chiqarayotgan mahsulotining narxi va hajmi qanday bo'lishi kerak?

15. Qisqa muddatli oraliqda raqobatlashuvchi firmaning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=50\,000+20\cdot Q+X\cdot Q^2+1/3\cdot Q^3$ bu yerda $X>0$. Bizga ma'lumki, narx 50\$ ga teng bo'laganda firmaning optimal ishlab chiqarishi hajmi 5 birlikni tashkil qiladi. X topilsin.

16. Umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC=2Q^2-20Q+800$$

Bu yerda Q- ishlab chiqarish hajmi, ming donada.

a) agar firma mahsulotining bozor narxi 32 ming dollar bo'lsa u qancha foyda yoki zarar ko'radi?

b) agar firma zarar bilan ishlayotgan bo'lsa, qisqa muddatli oraliqda u bozorda qoladimi?

17. Tarmoqda raqobatlashayotgan firmalarning soni 50 ta ga teng. Har bir firmaning umumiy xarajatlari $TC=0.25Q^2+4Q+32$ ko'rinishida. Talab esa $Q_D=600-25P$ ga teng.

- a) qisqa muddatli oraliqda bozorning muvozanat parametrlarini toping.
- b) har bir firmaning ishlab chiqarish hajmi aniqlansin.

18. Mukammal raqobatlashgan tarmoqda 100 ta firma faoliyat ko'rsatmoqda. Har bir firmaning umumiy xarajat funksiyasi $TC=100+2Q+0.05Q^2$ ko'rinishida berilgan. Tarmoq

mahsulotlariga bo'lgan talab $Q_D=1600-200P$ ga teng. Qisqa muddatli oraliqda bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.

19. Mukammal raqobatlashgan tarmoqda bir xil o'rtacha xarajatga ega bo'lgan firmalar harakat qilmoqdalar. Ularning o'rtacha xarajat funksiyasi $AC=160+5(Q-100)^2$ ga teng. Tarmoq mahsulotlariga talab funksiyasi esa $Q_D=18000-500P$ ko'rinishida berilgan. Uzoq muddatli oraliqda tarmoqda nechta firma faoliyat yuritadi?

20. Mukammal raqobatlashgan firmaning umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC=Q^3-20Q^2+X\cdot Q+800$$

Qisqa muddatli oraliqda narx 20 so'm bo'lganda firma bozorni tark etadi, agar narx 50 so'm bo'lsa, foyda ko'rib bozorda faoliyatini davom ettiradi. X ning qabul qilish mumkin bo'lgan qiymatlari topilsin.

Testlar

1. Bozor tarkibiga bog'liq bo'lmagan holda firma yopiladi, agar:

- a) tushum hajmi umumiy xarajatlarni emas, balki faqat o'zgaruvchan xarajatlarni qoplasa;
- b) tushum o'zgaruvchan va doimiy xarajatlarni qoplaydi, lyekin umumiy xarajatlarni qoplamasa;
- b) o'rtacha tushum o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlardan yuqori, lekin o'rtacha umumiy xarajatlardan past bo'lsa;
- g) o'rtacha tushum o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlardan past bo'lsa;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

2. Foydasini maksimallashtirayotgan firma mahsulot ishlab chiqarishning shunday hajmini tanlashi kerakki, bunda:

- a) o'rtacha xarajatlar minimal bo'lishi kerak;
- b) o'rtacha tushum o'rtacha umumiy xarajatalarga teng bo'lishi kerak;
- b) chekli tushum chekli xarajatga teng bo'lishi kerak;
- g) umumiy tushum maksimal bo'lishi kerak;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

3. Ikki tomonlama monopoliyada:

- a) sotuvchi iste'molchiga qaraganda ko'proq naf ko'radi;
- b) iste'molchi sotuvchiga qaraganda ko'proq naf ko'radi;
- b) narxni doimiy bir xilda aniqlash mumkin emas;
- g) oldi-sotdi hajmini aniqlash mumkin emas;
- d) sotuvchi va oluvchi teng naf ko'radi.

4. Mukammal raqobatlashgan bozorda firmaning talab egri chizig'i:

- a) chekli va o'rtacha tushum egri chiziqlari bilan mos tushadi;
- b) o'rtacha va umumiy tushum egri chiziqlari bilan mos tushadi;
- b) chekli va umumiy tushum egri chiziqlari bilan mos tushadi;
- g) umumiy tushum egri chizig'i bilan mos tushadi;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

5. Foydasini maksimallashtirayotgan firma qanday hollarda ishlab chiqarish hajmini o'zgarishsiz qoldirishi mumkin?

- a) $MR>MC$ va $TR>TC$;
- b) $MR=MC$ va $TR>TC$;
- b) $MR>MC$ va $TR=TC$;
- g) $MR-MC$ maksimal holatda;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

6. Qisqa muddatli oraliqda mukammal raqobatlashgan bozorda firmaning taklif egri chizig'i:

- a) MC egri chizigidan yuqorida yotgan AVC egri chizig'iga mos keladi;

- б) bozor taklifi egri chizig'i orqali aniqlanadi;
- в) AVC egri chizig'idan yuqorida yotgan MC egri chizig'iga mos tushadi;
- г) firma mahsulotiga talab egri chizig'i bilan mos keladi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

7. Uzoq muddatli oraliqda foydasini maksimallashtirayotgan firma uchun:

- а) narx o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlarga teng bo'ladi;
- б) narx chekli xarajatlardan yuqori bo'ladi;
- в) narx o'rtacha umumiy xarajatlarga teng bo'ladi;
- г) o'rtacha umumiy xarajatlar minimal bo'ladi;
- д) to'g'ri javob keltirilmagan.

8. Monopolistik raqobatni mukammal raqobatdan ajratib turadigan asosiy belgi:

а) raqobatlashuvchi firma bir xil mahsulotni emas, balki tabaqalashgan mahsulotni ishlab chiqaradi;

б) monopolistik raqobat sharoitida firmaning talab egri chizig'i bozor talabi egri chizig'i bilan mos tushadi;

в) uzoq muddatli monopolistik raqobat sharoitida firmalar iqtisodiy foyda oladilar, mukammal raqobat sharoitida esa bunday bo'lmaydi;

г) monopolistik raqobat bozoriga kirish uchun jiddiy to'siqlar mavjud;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

9. Mukammal raqobat sharoitida ishlab chiqarishning doimiy omiliga solinadigan soliq stavkasi ko'tarilganda, firma ishlab chiqarish hajminini:

а) ko'paytiradi;

б) qisqartiradi;

в) o'zgartirmaydi;

г) aniq qaror qabul qilmaydi.

10. Raqobatli firmadan farqli ravishda monopolist:

а) mahsulotga har qanday narxni qo'yishi mumkin;

б) $MR=MC$ da foydasini maksimallaydi;

в) mahsulotning har qanday hajmini ishlab chiqarishi va uni xohlagan narxda sotishi mumkin;

г) ma'lum bir bozor talabida maksimal foyda beradigan narx va ishlab chiqarish hajmi kombinatsiyasini tanlaydi;

д) mutloq elastik talabga duch keladi;

е) to'g'ri javob keltirilmagan.

11. Tabiiy monopoliya, bu-

а) OPEK -xalqaro neft karteli;

б) IBM -kompaniyasi;

в) Hamkorbank;

г) Shahar metrosi;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

12. Narx diskriminatsiyasi-bu:

а) yuqori sifatli tovarga yuqori narx belgilash;

б) yangi modeldagi tovarga yuqori narx belgilash;

в) ishchilarning malakasiga qarab ish haqi berish;

г) bir xil mahsulotni har xil haridorlarga turli narxda sotish;

д) to'g'ri javob keltirilmagan.

13. Raqobatlashuvchi firmadan farqli ravishda monopolist:

а) foydani maksimallashtirishga intiladi;

б) narxni yuqori o'rnatib ko'proq foyda olishga intiladi;

в) mahsulotni ko'proq miqdorda ishlab chiqarib, yuqori narxda sotishga intiladi;

г) $MR=P$ bo'lgan holatda mahsulot ishlab chiqarishga intiladi;

д) kamroq mahsulot ishlab chiqarib yuqoriroq narx qo'yishga intiladi;

14. Agar mahsulotning bahosi ishlab chiqarish uchun sarflanayotgan o'rtacha umumiy xarajatlarni qoplamaydigan bo'lsa, u holda firma:

- a) ishlab chiqarishni zudlik bilan to'xtashi kerak;
- b) mahsulot ishlab chiqarish hajmini $P > AVC$ bo'lgani holda $P=MC$ tenglik ta'minlanguncha tanlashi kerak;
- v) yangi texnologiyani tanlash kerak;
- g) ustama xarajatlarni qisqartirish lozim;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

15. Foydani maksmallashtirishga harakat qilayotgan monopolist o'z mahsulotining bahosini pasaytiradi, agar:

- a) o'rtacha xarajatlar pasaysa;
- b) reklama xarajatlari o'sib borsa;
- v) chekli daromad chekli xarajatlardan yuqori bo'lsa;
- g) chekli daromad o'zgaruvchan xarajatlarga teng bo'lsa;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

16. Qisqa muddatli oraliqda foydani maksimallashtirishga harakat qilayotgan raqobatlashuvchi firma, qanday hollarda mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirmaydi?

- a) mahsulotning narxi o'rtacha xarajatlar minimumidan past bo'lganda;
- b) o'rtacha doimiy xarajatlar mahsulot narxidan yuqori bo'lganda;
- v) mahsulotning narxi o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar minimumidan past bo'lganda;
- g) umumiy daromad umumiy xarajatlarni qoplay olmasa;
- d) to'g'ri javob keltirilmagan.

17. Quyidagi bozorlardan qaysi biri mukammal raqobatlashgan bozorga yaqin turadi.

- a) po'lat bozori;
- b) sartaroshlik xizmati bozori;
- v) qimmatbaho qog'ozlar bozori;
- g) benzin bozori;
- d) to'g'ri javob yo'q.

18. Qanday hollarda o'rtacha umumiy xarajatlar miqdori minimal qiymatga erishadi?

- a) $AVC=FC$;
- b) Foyda maksimal bo'lganda
- b) $MC=AVC$;
- r) $MC=ATC$

19. Maksimal foydani ko'zlab harakat qilayotgan firma qo'shimcha ishchilarni yollaydi, agar:

- a) umumiy tushum umumiy xarajatdan past bo'lsa;
- b) qiymat ko'rinishidagi chekli mahsulotning miqdori pasayganda;
- b) qiymat ko'rinishidagi chekli mahsulotning miqdori ko'tarilganda;
- r) pul ko'rinishidagi mehnatning chekli mahsuloti ish haqidan yuqori bo'lsa.

20. Aytaylik, ikkita ishchi kuniga 46 dollar haq olishadi. Raqobatlashuvchi firma uchunchi ishchini yollaganda umumiy haq miqdori kuniga 60 dollarni tashkil etadi. Shuni qayd etish lozimki:

- a) oldingi har ikki ishchining chekli mahsuloti 23 ga teng;
- b) oldingi har ikki ishchining qiymat ko'rinishidagi chekli mahsuloti 23 ga teng;
- b) yollangan uchunchi ishchining qiymat ko'rinishidagi chekli mahsuloti 14 ga tengdir;
- r) firma uchunchi ishchini yollamasligi kerak.

21. Tarmoqda 1000ta firma faoliyat ko'rsatadi. Har bir firma oyida 5 birlik mahsulot ishlab chiqarganda, chekli xarajati 2 dollarni tashkil etadi. 6 birlik uchun 3 dollar, 7 birlik mahsulot ishlab chiqarganda 5 dollar to'g'ri keladi. Agar mahsulotning bozor narxi 3 dollarni tashkil etsa, u holda, tarmoqning bir oylik ishlab chiqarish hajmi qanchani tashkil etadi?

- a) 5000 birlikdan ko'p emas;
- b) 5000 birlikni;
- v) 6000 birlikni;
- g) 7000 birlikni.

13 mavzu. Davlatning bozorga ta'sirini baholash va raqobatlashgan bozor samaradorligi

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Raqobatlashgan bozorda 270 ta firma faoliyat ko'rsatmoqda. Ular 2 guruhga mansub: 1-guruh, ya'ni A guruhda 150 ta firma bo'lib, har birining umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC(A)=200+4\times Q+0.125Q^2$$

2-guruh, ya'ni B guruhdagilar 120 ta bo'lib, har bir firmaning umumiy xarajatlari funksiyasi esa:

$$TC(B)=400+Q+0.25\times Q^2$$

- a) Umumiy taklif funksiya sini toping.
- b) Agar bozor talabi $Q_D=1860-60\times P$ bo'lsa, bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.
- v) A guruhdagi va B guruhdagi firmalarning har biri bozorga qancha mahsulot taklif etadi?

Yechimi:

- a) Umumiy taklif funksiyasini Q_S deb belgilab olamiz:

$$Q_S=150\times Q_A(P)+120\times Q_B(P) \text{ bo'ladi. (1)}$$

Raqobatlashgan bozorning muvozanat holati shartiga ko'ra $P=MC$ ta'minlanishi kerak. A guruh firmalari uchun MC_A ni topish uchun $TC(A)$ dan hosila olamiz:

$$MC_A=4+0.25Q_A=P \text{ bo'ladi. (2)}$$

Xuddi shunday MC_B ni aniqlasak $MC_B=1+0.5Q_B=P$ bo'ladi. (3)

(2) va (3) lardan Q_A va Q_B ni topamiz:

$$Q_A=4P-16 \text{ va } Q_B=2P-2 \text{ (4)}$$

Endi (4) ni (1) ga keltirib qo'ysak,

$$Q_S=150\times(4P-16)+120\times(2P-2)=840P-2640 \text{ bo'ladi.}$$

b) bozorning muvozanat parametrlarini topish uchun talab va taklif funksiyalarini tenglashtiramiz:

$$840P-2640=1860-60P$$

$$900P=4500$$

$$P=5$$

Bundan $Q_S=Q_D=840\times 5-2640=1560$ ga teng.

c) A guruh firmalarining har biri $Q_A=4P-16=20-16=4$

B guruh firmalarining har biri $Q_B=2P-2=8$

Javob: a) bozorning umumiy taklif funksiyasi $Q_S=840P-2640$

b) muvozanat narx 5 birlik, muvozanat hajm esa 1560 birlikka teng.

c) A guruhdagi har bir firma 4 birlik, B guruhdagi har bir firma 8 birlik mahsulot ishlab chiqaradi.

2. Tarmoqda 50 ta firma raqobatlashayapti, ularning har birining umumiy xarajat funksiyasi $TC=1/3\times Q^3-6\times Q^2+10\times Q+2000$ ko'rinishida berilgan. Qisqa muddatli oraliqda tarmoqning taklif funksiyasi aniqlansin.

Yechimi:

Raqobatlashayotgan bozorda $P=MC(Q)>AVC(Q)$ shart bajarilishi kerak.

MC ni topish uchun umumiy **xarajat**dan hosila olamiz:

$$MC=Q^2-12Q+36$$

$AVC=VC/Q=1/3 \times Q^2-6Q+36$ ga teng bo'ladi.

$MC=Q^2-12Q+36 > AVC=1/3 \times Q^2-6Q+36$ bu tengsizlikni soddalashtirsak $2/3 \times Q^2 > 12Q$ bundan $Q > 0$ bo'lgani uchun $Q > 9$ ekanligini aniqlaymiz. (1)

$P=MC=Q^2-12Q+36$; $Q^2-12Q+(36-P)=0$ ga erishamiz va bu kvadrat tenglamani echsak $Q_1=6+P^{1/2}$ va $Q_2=6-P^{1/2}$ (1) ga ko'ra faqat $Q=6+P^{1/2}$ ni olamiz. Tarmoqning taklif funksiyasi $Q_S=50(6+P^{1/2})=300+50 \times P^{1/2}$ bo'ladi

Javob: tarmoqning taklif funksiyasi $Q_S=300+50 \times P^{1/2}$ tovar birligiga teng bo'ladi.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Mandaringa bo'lgan talab va taklif funksiya largi quyidagicha berilgan:

$$Q_D = 5000 - 5P \quad Q_S = -1000 + 5P$$

Iste'molchi mandarin uchun 1000 so'm berishga rozi bo'lsa, iste'molchining iste'molchi ortiqchaligi topilsin.

2. Raqobatlashgan bozorda 300 ta firma faoliyat ko'rsatmoqda. Ular 2 guruhga mansub bo'lib 1-, ya'ni A guruhda 160 ta firma bo'lib, har birining umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC(A)=200+5 \times Q+0.25Q^2$$

2-, ya'ni B guruhdagilar 140 ta bo'lib har bir firmaning umumiy xarajatlari funksiyasi esa:

$$TC(B)=400+2 \times Q+0.5 \times Q^2$$

a) Umumiy taklif funksiyasini toping.

b) agar bozor talabi $Q_D=4000-60 \times P$ bo'lsa, bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.

c) A guruhdagi va B guruhdagi firmalarning har biri bozorga qancha mahsulot taklif etadi?

3. X tovarga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha berilgan:

$$Q_D=3000-3P \quad Q_S=-1000+5P$$

Davlat tomonidan ushbu tovarga maksimal narx 400 so'm belgilandi. Davlatning ushbu qarori natijasida iste'molchi ortiqchaligining sof o'zgarishi topilsin.

4. A tovarga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha berilgan:

$Q_D=12000-2P$ $Q_S=2000+8P$ Davlat tomonidan ushbu tovarga maksimal narx 800 so'm belgilandi. Davlatning ushbu qarori natijasida ishlab chiqaruvchi ortiqchaligining sof o'zgarishi topilsin.

5. B tovarga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha berilgan:

$$Q_D=15000-4P \quad Q_S=3000+4P$$

Davlat tomonidan ushbu tovarga minimal narx 2000 so'm belgilandi. Davlatning ushbu qarori natijasida iste'molchi ortiqchaligining sof o'zgarishi topilsin.

6. Y tovarga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha berilgan:

$$Q_D=12000-3P \quad Q_S=2000+2P$$

Davlat tomonidan ushbu tovarga minimal narx 2400 so'm qilib belgilandi. Davlatning ushbu qarori natijasida ortiqchalikning umumiy sof o'zgarishi topilsin.

7. Tarmoqda 3 ta firma faoliyat ko'rsatmoqda va ular orasida hech qanday kelishuv yo'q. Har bir firmaning umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC_1=1/8 \times Q_1^2+5 \times Q_1+800$$

$$TC_2=1/4 \times Q_2^2+15 \times Q_2+400$$

$$TC_3=1/2 \times Q_3^2+10 \times Q_3+128$$

Tarmoq mahsulotlariga talab hajmi esa qisqa va uzoq muddatli davrda bir xil $Q_D=300-5 \times P$ ga teng. Har bir raqobatlashayotgan firmaning qisqa muddatli oraliqdagi mahsulot sotish hajmi aniqlansin.

8. Tarmoqda 2 ta firma faoliyat ko'rsatmoqda va ular orasida hech qanday kelishuv yo'q. Har bir firmaning umumiy **xarajatlar** funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC_1=1/8 \times Q_1^2+10 \times Q_1+200$$

$$TC_2=1/4 \times Q_2^2+15 \times Q_2+64$$

Tarmoq mahsulotlariga talab hajmi esa qisqa va uzoq muddatli davrda bir xil

$Q_D=200-3 \times P$ ga teng. Har bir raqobatlashayotgan firmaning qisqa muddatli oraliqda mahsulot sotish hajmi aniqlansin.

9. Nonga bo'lgan talab va taklif funksiyalari quyidagicha berilgan:

$$Q_D=2000-2P \quad Q_S=-1000+2P$$

Sotuvchilar nonni 500 so'mga sotishga rozi, ushbu holda ishlab chiqaruvchi ortiqchaligi aniqlansin.

10. Bozor narxi 75 \$ ga, raqobatlashayotgan firmalarning umumiy xarajatlari funksiyasi $TC=1/3 \times Q^3-25 \times Q^2+700 \times Q+500$ ga teng. Optimal mahsulot ishlab chiqarish hajmi aniqlansin.

11. Tarmoqda 100 ta firma raqobatlashayapti, ularning har birining umumiy xarajat funksiyasi $TC=0.5 \times Q^3-8 \times Q^2+12 \times Q+3000$ ko'rinishida bo'lsa, qisqa muddatli oraliqda tarmoqning taklif funksiyasi aniqlansin.

12. Bozor narxi 375 \$ ga, raqobatlashayotgan firmalarning umumiy **xarajatlari** funksiyasi esa $TC=1/3 \times Q^3-25 \times Q^2+600 \times Q+2500$ ga teng. Optimal mahsulot ishlab chiqarish hajmi aniqlansin.

13. Raqobatlashgan bozorda 300 ta firma faoliyat ko'rsatmoqda. Ular 2 guruhga mansub bo'lib, 1-A guruhda 200 ta firma mavjud. Har birining umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC(A)=200+4 \times Q+0.125Q^2$$

2-B guruhdagilar 100 ta bo'lib, har bir firmaning umumiy xarajatlari funksiyasi esa:

$$TC(B)=400+Q+0.25 \times Q^2$$

a) Umumiy taklif funksiyasini toping.

b) agar bozor talabi $Q_D=1800-200 \times P$ bo'lsa, bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.

c) A guruhdagi va B guruhdagi firmalarning har biri bozorga qancha mahsulot taklif etadi?

14. Firmaning chang yutkich ishlab chiqarishdagi daromadi va ishlab chiqarish hajmi jadvalda berilgan:

Mahsulot hajmi, ming dona hisobida	0	40	80	80	100
Umumiy daromad, ming dollar hisobida	500	1600	1850	2460	3500

Chang yutkich bozori mukammal raqobatlashgan bozor bo'lsa, qisqa muddatli oraliqda chang yutkich narxi qancha bo'lganda firma ishlab chiqarishni to'xtatib tarmoqni tark etadi?

15. Raqobatlashayotgan firmaning soat ishlab chiqarish xarajatlari va ishlab chiqarish hajmi quyidagi jadvalda berilgan:

Soat hajmi, ming dona	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
-----------------------	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Xarajatlar, ming dollar	700	800	880	940	980	1000	1120	1260	1420	1600	1800
------------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------	------	------	------

Bitta soat narxi 18 \$ bo'lganda firma qancha soat sotishi mumkin?

Testlar

1. Qaysi hollarda firma iste'molchi ortiqchaligini to'liq egallashi mumkin?

- a) monopollashgan bozor sharoitida;
- b) narx diskriminatsiyasini qo'llanilganda;
- v) chekli daromad va chekli xarajatlar o'rtasidagi farq maksimallashtirish bo'lsa;
- g) yalpi foydani maksimallashtirsa;
- d) to'g'ri javob yo'q.

2. Agar jamiyatda ishlab chiqarish resurslari ko'paysa, u holda:

- a) iqtisodiyot tovar va xizmatlar ishlab chiqarishini ko'paytirish imkoniga ega bo'linadi;
- b) ishlab chiqarish texnologiyasi yaxshilanadi;
- v) tovar va xizmatlar yoki ishlab chiqarish ko'payadi;
- g) hayot kechirish farovonligi oshadi;
- d) to'g'ri javob yo'q.

3. Barchamizga ma'lumki, Peru koki o'simligini ishlab chiqaruvchi davlatlar sirasiga kiradi. Ushbu koki o'simligi kokain hamda koka-kola ichimligi uchun xom ashyo hisoblanadi. Ko'pgina hollarda koki uashirincha kambag'al dehqonlar tomonidan yetishtiriladi. Chunki, ular uchun bunday xom ashyoni yetishtirish o'z hayotlarini saqlab qolishning yagona yo'lidir. Berilgan fikrlardan, ya'ni giyohvandlik (narkosavdo) savdosiga iqtisodiy nuqtai nazardan chek qo'yishning optimal variantini tanlang.

- a) Tartib buzarlarga qarshi keskin shoralarni qo'llash;
- b) Koka-kola ichimligini ishlab chiqarishni qisqartirish;
- v) Davlat tomonidan koki yetishtirishni cheklash maqsadida yerlarni sotib olish;
- g) Koki yetishtirish uchun katta miqdorda soliq stavkasini o'rnatish va tushgan daromadni milisiyani saqlash uchun sarflanadigan xarajatlarga ajratish;
- d) To'g'ri javob yo'q.

4. ABS kompaniyasi o'zining keyingi chiqishi, ya'ni reklamasida depozitga pul mablag'i qo'yuvchilar uchun yuqori stavkada foiz to'lovini amalga oshirish imkonini paydo bo'lganligi haqidagi xabarni tarqatdi. Ammo hech qancha vaqt o'tmay ABS korxonasi aksiyalari qiymati pasayib ketganligi bois ko'plab omonatchilar zarar ko'ra boshladilar. Ularning yuqotilgan zararini qoplanishi bo'yicha talablari:

- a) To'g'ri, nega deganda, mumtoz (klassik) bitim tuzilgan edi;
- b) Noto'g'ri, chunki kompaniya bilan omonatchilar o'rtasida mumtoz bo'lmagan bitim tuzilgan edi;
- v) Noto'g'ri, chunki kompaniya omonatchilar bilan hech qanday bitim tuzmagan edi;
- g) To'g'ri, chunki kompaniya pul qo'yuvchilar bitim tuzayotganda o'zining moliyaviy holati to'g'risidagi axborotni sir saqlagan;
- d) To'g'ri javob yo'q.

5. Uyga vazifani bajarishingiz uchun kechga borib qo'shningiz doimo baland musiqalarni tinglab xalaqit qiladi. Mulk va inson huquqlari nazariyasining asosiy qoidalarini o'zlashtirgan kishi sifatida qanday yo'lni tutgan bo'lur edingiz?

- a) Milisiyaga shikoyat qilasiz;
- b) O'rtoqlaringizni chaqirib uni tartibga keltirishga harakat qilasiz;
- v) Qo'shniga musiqa yozilgan disklarning arzon joyini aytgan holda, o'rniga kechasi musiqa eshitmasligi shartini qo'yasiz;
- g) Qo'shninikiga chiqib u bilan maza qilib, baland ovozda musiqa tinglashni davom ettirasiz;
- d) To'g'ri javob yo'q.

6. Rivoyatlarga ko'ra, AQSHning Manxetten shtati XVII asrda inglizlar tomonidan mahalliy hindulardan atiga 24 dollarga sotib olingan ekan. Bunday kelishuv:

- a) Qayta tanlov;
- b) Ma'naviy tavakkalchilik;
- v) Transaksion xarajatlarning minimallasuvi;
- g) Mulk huquqining singib ketishiga misol bo'ladi;
- d) To'g'ri javob yo'q.

7. Navoiy viloyatining Karmana tumani aholisi Alyuminiy zavodining yonida istiqomat qiladi. Fuqarolar zavodning atrof muhitni zararlayotganligini, zaharli chiqindilar ularning hayotlariga ta'sir ko'rsatayotganini ro'kach qilib, o'zlari olayotgan ish haqlariga qo'shimcha tarzda ustama haq olishlarini talab etmoqda. Ularning mazkur talab va istaklarini amalga oshirishga:

- a) Tartibga soladigan subsidiyalar;
- b) Tashqi samarani baynalminallasuvi;
- v) Fuqarolar sog'lig'ining ijtimoiy samaraga aylanishi;
- g) Ijobiy tashqi samaraning qisqarishi, deyiladi;
- d) To'g'ri javob yo'q.

8. Iqtisodiy nuqtai nazardan biz atrof-muhitni zaharlayapmiz, agarda sigaretni:

- a) O'z uyimizda ;
- b) Avtobus bekatida;
- v) Maxsus chyekish joylarda deksak;
- g) Barcha javoblar to'g'ri;
- d) To'g'ri javob yo'q.

9. Kouz teoremasi:

- a) Robinzon Kruzo iqtisodiyoti uchun;
- b) Ikkita ishtirokchilar uchun;
- v) O'nta ishtirokchilar uchun;
- g) Sonidan qat'iy nazar ayirboshlashda ishtirok etadiganlar uchun haqiqiy hisoblanadi;
- d) To'g'ri javob yo'q.

14- amaliy mashg'ulot. Raqobat va yakka hokimlik

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi berilgan $Q=60-P$. Monopolistning xarajatlar funksiyasi $TC=40+5Q^2$ ga teng. Monopolistning maksimal foyda olishini ta'minlovchi monopol ishlab chiqarish hajmi va monopol narx topilsin.

Yechimi:

$Q=60-P$ bundan narxni topsak $P=60-Q$ (1), daromad $TR=60Q-Q^2$ bundan birinchi darajali hosila olib chekli daromad $MR=60-2Q$ ni topamiz.

Umimiy xarajatlar funksiyasi $TC=40+5Q^2$ dan ham birinchi darajali hosila olib chekli xarajatni $MC=10Q$ ni aniqlaymiz. Maksimal foyda chekli daromad chekli xarajatga teng bo'lganda ta'minlanadi $MR=60-2Q=MC=10Q$ bundan $Q=5$ birlikni topamiz buni (1) ga qo'ysak $P=60-5=55$ birlik. Foyda $\pi=TR-TC=P \times Q - (40+5Q^2)=275-165=110$

Javob: monopol narx 55 birlik, foyda 110 birlik.

2. Monopolist mahsulotiga talab fuksiyasi $Q_D=200-10P$ ko'rinishida berilgan. Qisqa muddatli oraliqda umumiy xarajatlar funksiyasi esa $TC=0.5Q^2+8Q+100$ ko'rinishida. Agar har bir mahsulot birligiga 6 \$ soliq belgilansa, mahsulot narxi va sotuv hajmi soliq qo'yilishidan oldin va keyin qanchani tashkil etadi?

Yechimi:

Talab funksiyasidan narxni topib olsak $P=20-0.1Q$ bo'ladi. Bundan $TR=(20-0.1Q) \times Q$ va $MR=20-0.2Q$ ni topamiz. Soliq qo'yilishidan oldin $TC=0.5Q^2+8Q+100$ bundan $MC=Q+8$.

$MC=Q+8=MR=20-0.2Q$ bundan $Q=10$ birlik va $P=19$ \$ bo'ladi. Soliq qo'yilgandan keyin MC 6 \$ ga oshib $MC=Q+14$ ni tashkil etadi.

$MR=20-0.2Q=MC=Q+14$ bundan $Q=5$ birlik va $P=19.5$ \$ ga erishamiz.

Javob: soliq qo'yilishidan oldin $Q=10$ birlik va $P=19$ \$ edi, soliq qo'yilgandan keyin $Q=5$ birlik va $P=19.5$ \$ ga teng bo'ladi.

3. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q=200-2P$, o'rtacha o'zgaruvchan xarajat funksiyasi $AVC=20-1.5 \times Q+1/3 \times Q^2$ ko'rinishida berilgan. Monopolistning maksimal foydasi $266 \times 2/3$ ga teng. O'zgarma xarajat miqdori topilsin.

Yechimi:

Umumiy o'zgaruvchan xarajat $VC=AVC \times Q=20Q-1.5 \times Q^2+1/3 \times Q^3$ ga teng. Chekli xarajatlar $MC=VC'(Q)=20-3 \times Q+Q^2$.

$TR=P \times Q=(100-0.5 \times Q) \times Q=100 \times Q-0.5 \times Q^2$, $MR=TR'(Q)=100-Q$

Maksimal foyda $MR=MC$ da ta'minlanadi $MR=100-Q=MC=20-3 \times Q+Q^2$ bundan $Q^2-2 \times Q-80=0$ ga ega bo'lamiz. Bu kvadrat tenglamani echsak $Q=10$ chiqadi. $Q=10$ da $P=95$.

$\pi_{\max}=266 \times 2/3=P \times Q - VC - FC=10 \times 95 - 20 \times 10 + 1.5 \times 10^2 - 1/3 \times 10^3 - FC$ bundan $FC=950 - 200 + 150 - 1000/3 - 266 \times 2/3=300$.

Javob: O'zgarma xarajat 300 birlikka teng.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagi ko'rinishda berilgan bo'lsin:

$$TC=1000+2Q^2$$

Talab funksiyasi esa: $Q_D=600-P$ ko'rinishida. Monopolist maksimal foyda olishi uchun qanday ishlab chiqarish hajmini tanlaydi va maksimal foyda qanchani tashkil etadi?

2. Agar narxga bog'liq talab elastikligi -3 va chekli xarajat 5000 so'm bo'lsa, mahsulot narxi aniqlansin.

3. Stadionda bo'ladigan tomosha chiptalariga talab funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$Q=5000-2P$$

bu yerda Q -o'rindiqlar soni, P -chipta narxi

Stadiondagi o'rindiqlar soni 10 000 tani tashkil etadi. Stadionda bo'ladigan tomoshaga kirish chiptalari narxi qancha bo'lganda maksimal foydaga erishiladi?

4. Monopolistning foydasi narx 500 so'm va ishlab chiqarayotgan mahsuloti hajmi 100 birlikka teng bo'lganda maksimal bo'layotgan edi. Agar monopolistning talab funksiyasi to'g'ri chiziqli shaklida bo'lsa, uning funksiyasini yarating.

5. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q=1650-5P$ va umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=5500+30Q+Q^2$ ko'rinishida berilgan. Monopolistning maksimal foydasi topilsin.

6. AQSH da shokolad yetishtiruvchi tarmoqda 6 ta firma faoliyat yuritadi 1-firmaning bozordagi mahsulotlari ulushi jami 6 ta firma mahsulotlarining 30 %ni xuddi shunday 2-firma 20 %ni, 3-chisi 18 %, 4-chisi 17%, 5-chisi esa -10% ni tashkil etadi. Ushbu tarmoqni monopol tarmoq, deb ayta olamizmi?

7. Fransiyada shampän vinosini ishlab chiqaruvchi tarmoqda 8 ta firma faoliyat yuritadi. 1-firmaning bozordagi mahsulotlari ulushi jami 8 ta firma mahsulotlarining 20 % ni, xuddi shunday 2-firma 15 % ni, 3-chisi 14 % ni, 4-chisi 13% ni, 5-chisi 12 % ni, 6-chisi 10%, 7-chisi esa 9% ni tashkil etadi. Ushbu tarmoqni monopol tarmoq deb ayta olamizmi?

8. Monopolist mahsulotiga bo'lgan talab funksiyasi $Q=165-0.5P$ va umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=1000+30Q+2Q^2$ ko'rinishida berilgan. Monopolistning chekli xarajati, o'rtacha xarajati, daromadi, chekli daromadi funksiyalari va maksimum foydasi topilsin.

9. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $P=68-2Q$ va umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=200+20Q-4Q^2+2/3 \times Q^3$ ko'rinishida berilgan. Monopolistning maksimum foydasi topilsin.

10. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q=220-4P$ va chekli xarajat funksiyasi $MC=10+4Q$ ko'rinishida berilgan. Monopolistning maksimal foydasi 125 ga teng bo'lsa, o'zgarmas xarajatlar miqdori topilsin.

11. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q=100-4P$ va chekli xarajat funksiyasi $MC=33-5.5Q+0.5Q^2$ ko'rinishida berilgan. Monopolistning maksimal foydasi 4.66 ga teng bo'lsa, o'zgarmas xarajatlar miqdori topilsin.

12. Monopolist X tovaridan maksimal foydani olyapti. Agar umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=20Q+100$ ko'rinishida va narxga bog'liq talab elastikligi -2 ga teng bo'lsa, X tovarning narxi aniqlansin.

13. Monopolist mahsulotining narxi 75 \$ ga va umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=25Q+453$ ga teng. Monopolistning foydani maksimalashtirayotgandagi narxga bog'liq talab elastikligi aniqlansin.

14. Monopolistning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=6 \times Q^{1/2}+4.5 \times Q-5$ va uning tovariga bo'lgan talab funksiyasi $Q=32-4 \times P$ ko'rinishida berilgan. Maksimal foyda olishi uchun monopolist necha birlik mahsulot ishlab chiqarishi kerak va maksimal foyda necha pul birligini tashkil etadi?

15. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q=40-P$ va umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=100-12 \times Q+Q^2$ ko'rinishida berilgan. Foyda miqdori 166 pul birligidan kam bo'lmashi shart qilib belgilab qo'yilsa, maksimal mahsulot sotish hajmi aniqlansin.

16. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q=24-0.5 \times P$ va umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=250-2 \times Q+Q^2$ ko'rinishida berilgan. Agar foyda miqdori 50 pul birligidan kam bo'lmashi shart qilib belgilab qo'yilsa, maksimal mahsulot sotish hajmi aniqlansin.

17. Monopolistik firmaning o'zgaruvchan xarajatlar funksiyasi mahsulot ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lib $VC=Q$ va o'zgaruvchan xarajatlar 100 pul birligiga teng. Chekli daromad funksiyasi ham mahsulot hajmiga bog'liq bo'lib $MR=49-P$ ko'rinishida berilgan. Monopol narx va Lerner indeksi aniqlansin.

18. Monopolistning umumiy xarajatlar funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC=2000+10Q+Q^2;$$

Talab funksiyasi esa quyidagicha:

$$Q_D=120-2P$$

a) monopolistning maksimal foydasi va Lernerning monopol ko'rsatkichini aniqlang.

b) doimiy xarajatlar miqdorini qanchaga oshirsak qisqa muddatli oraliqda firma bozorni tark qiladi?

19. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q_D=390-10P$ ko'rinishida berilgan. Qisqa muddatli oraliqda umumiy xarajatlar funksiyasi esa $TC=Q^2+6Q+200$ ko'rinishida bo'lsin. Agar har bir mahsulot birligiga 5 \$ soliq belgilansa, mahsulot narxi va sotuv hajmi soliq qo'yilishidan oldin va keyin qanchani tashkil etadi?

20. Monopolist mahsulotiga talab funksiyasi $Q_D=400-2P$ ga, qisqa muddatli oraliqda umumiy xarajatlar funksiyasi esa $TC=0.5Q^2+60Q+100$ ko'rinishida berilgan. Agar har bir mahsulot

birligiga 6 \$ soliq belgilansa, mahsulot narxi va sotuv hajmi soliq qo'yilishidan oldin va keyin qanchani tashkil etadi?

Testlar

1. Raqobatlashuvchi firmadan farqli o'laroq monopolist:

- a) o'z mahsulotiga istagan bahoni qo'ya oladi;
- б) o'z foydasini maksimallashtirish maqsadida chekli xarajatlarini chekli daromadga teng holatda ushlab turadi;
- в) istagan hajmda mahsulot ishlab chiqaradi va uni xohlagan narxda sota olish imkoniyatiga ega;
- г) berilgan bozor talabi doirasida maksimal foydani ta'minlaydigan mahsulot ishlab chiqarish hajmi va bahosini tanlay oladi;

д) to'g'ri javob yo'q.

2. Agar monopolist foydani $MR=MC=AC$ tenglik ta'minlanganda maksimallashtiradigan bo'lsa, u holda iqtisodiy foyda:

- a) manfiy bo'ladi;
- б) musbat bo'ladi;
- в) nolga teng bo'ladi;
- г) ham musbat ham manfiy bo'ladi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

3. Quyidagilardan qaysi biri tabiiy monopoliya hisoblanadi?

- a) O'PYeK – xalqaro neft karteli;
- б) IBM – kompaniyasi;
- в) "Sharq" nashriyoti;
- г) Toshkent metropoliteni;
- д) to'g'ri javob yo'q.

4. Sof monopoliya va raqobatlashgan bozorning o'xshash jihatlarini ko'rsating:

- a) har xil tovarlarni ishlab chiqarishadi;
- б) bozorda haridorlar ko'pchilikni tashkil etadi;
- в) har qaysi firma gorizontal talabga duch kelishadi;
- г) bir xil turdagi tovarlarni ishlab chiqarishadi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

5. Qaysi bozorda chekli daromad bozor narxiga teng bo'ladi?

- a) raqobatlashgan monopoliyada;
- б) sof monopoliyada;
- в) oligopoliyada;
- г) raqobatlashgan bozorda;
- д) to'g'ri javob yo'q.

6. Oligopoliya nazariyasini yaratgan birinchi iqtisodchi olimni ko'rsating:

- a) Edvard Chamberlin;
- б) Ogyusten Kurno;
- в) Djon Robinson;
- г) Karl Marks;
- д) to'g'ri javob yo'q.

7. Oligopoliya bu:

- a) bir xil turdagi mahsulotlarni ishlab chiqaruvchi katta hajmdagi raqobatlashuvchi firmalar yig'indisidir;
- б) unchalik ko'p bo'lmagan raqobatlashuvchi firmalardir;
- в) faqat bitta yirik firma;
- г) faqat bitta yirik haridordir;
- д) to'g'ri javob yo'q.

8. Monopolistning umumiy xarajatlar funksiyasi: $TC=100+3Q$, bu yerda, Q – bir oyda ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmi; monopolist ishlab chiqarayotgan mahsulotiga bo'lgan talab: $P=200-Q$, bu yerda, P -mahsulotning narxi. Agar monopolist oyida 20 birlik mahsulot ishlab chiqaradigan bo'lsa, umumiy daromad miqdorini aniqlang.

- a) 4000 dollar;
- б) 3600 dollar;
- в) 400 dollar;
- г) 180 dollar;
- д) to'g'ri javob yo'q.

9. Foydani maksimallashtirishga harakat qilayotgan monopolist o'z mahsulotining narxini pasaytiradi, agar:

- a) o'rtacha xarajatlar tushib borsa;
- б) reklama xarajatlari ko'payib ketsa;
- в) chekli daromad chekli xarajatdan katta bo'lsa;
- г) chekli daromad chekli xarajatga teng bo'lsa;
- д) to'g'ri javob yo'q.

10. Qaysi hollarda monopolist foydani maksimallashtirishga erishishi mumkin?

- a) chekli xarajatlar mahsulotning narxiga teng bo'lganda;
- б) chekli xarajat umumiy xarajatga teng bo'lganda;
- в) chekli daromad chekli xarajatga teng bo'lganda;
- г) chekli daromad umumiy xarajatga teng bo'lganda;
- д) to'g'ri javob yo'q.

11. Odatda, monopolistning chekli xarajati mahsulotning narxidan past bo'ladi, chunki:

- a) narx chekli daromaddan pastdir;
- б) narx chekli daromaddan yuqori;
- в) chekli xarajat o'rtacha xarajatlardan past;
- г) chekli xarajat o'rtacha xarajatdan yuqoridir;
- д) to'g'ri javob yo'q.

12. Monopol raqobatlashgan bozorda:

- a) alohida olingan sotuvchilar mahsulot bahosiga ta'sir ko'rsata oladi;
- б) reklama muhim ahamiyat kasb etmaydi;
- в) tovarlarning xususiyati va sotish sharoiti bo'yicha farqlanadi;
- г) ishlab chiqaruvchilarning axborot olishga bo'lgan teng imkoniyati mavjud;
- д) to'g'ri javob yo'q.

13. Maksimal foyda olishni ko'zlayotgan firmaning ish haqi stavkasi qiymat ko'rinishidagi mehnatning chekli mahsulotiga teng bo'lmaydi, agar:

- a) firma mahsulotlar bozorida monopolistik mavqega ega bo'lsa;
- б) mehnat bozorida firma monopsonistik mavqega ega bo'lsa;
- в) ishchilar kasaba uyushmaga birlashgan bo'lsa;
- г) ishchilar kasaba uyushmaga birlashmagan bo'lsa;
- д) to'g'ri javob yo'q.

14. Mukammal raqobatlashgan bozorlar va monopolistik bozorlar umumiy belgiga ega chunki:

- a) ular tabaqalashgan tovarlar ishlab chiqaradilar;
- б) bozorda ko'plab iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar mavjud;
- в) har bir firmaning o'zgaruvchan mahsulotiga bo'lgan talab egri chizig'i gorizontali;
- г) bir xil mahsulot ishlab chiqaradilar;
- д) raqobatchilarining harakatiga bog'liq.

15. Quyidagilarda chekli daromad bozor narxidan past bo'lmaydi:

- a) monopolist raqobatchilarda;
- б) monopolistlarda;
- в) kartel ishtirokchilarida;
- г) oligopolistlarda;
- д) mukammal raqobatchilarda.

16. Oligopoliya-bu bozorning shunday tuzilmasiki, bunda:

- a) bir xil mahsulot ishlab chiqaruvchi katta miqdordagi raqobatli firmalar faoliyat ko'rsatadi;
- б) tabaqalangan ishlab chiqaruvchi katta miqdordagi raqobatli firmalar faoliyat ko'rsatadi;
- в) raqobatli firmalar soni ozroq bo'ladi;

- г) faqat bitta yirik firma;
- д) faqat bitta yirik firma iste'molchi.

17. Quyidagi mahsulotlardan qaysi biri ishlab chiqaruvchilarning kartel tuzilmasida ishlab chiqilmagan:

- а) neft;
- б) banan;
- в) qand;
- г) bug'doy;
- д) kofe.

18. Uzoq muddatli davrda:

- а) mukammal raqobat sharoitida firmalar nol iqtisodiy foyda oladilar;
- б) bozorga kirishda katta to'siqlar mavjud, faoliyat ko'rsatayotgan firmalar musbat iqtisodiy foyda oladilar;
- в) mukammal bo'lmagan bozordagi monopolistlar va oligapolistlar iqtisodiy foyda oladilar;
- г) hammasi to'g'ri;
- д) birortasi ham to'g'ri emas.

15- amaliy mashg'ulot. Bozor hokimiyati sharoitida narx belgilash tamoyillari

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Istiqlol san'at saroyida bo'lib o'tadigan konsertga 3 000 ta chipta sotuvga chiqarilgan. Chiptalar narxi 2 turga bo'lingan bo'lib: kattalar va bolalar uchun har xil. Bolalar chiptasiga talab funksiyasi

$$Q_B = 6000 - 400P_B,$$

Bu yerda Q_B -bolalarning chiptaga talabi

P_B -bolalar uchun chipta narxi ming so'm hisobida.

Kattalar uchun esa

$$Q_K = 4000 - 100P_K$$

Bu yerda Q_K - kattalarning chiptaga talabi

P_K - kattalar uchun chipta narxi ming so'm hisobida.

San'at saroyi rahbariyati chiptalarni narxlar differensiyasidan foydalangan holda sotishmoqchi. Bolalar chiptaining narxi va ularga sotilgan chipta soni aniqlansin.

Yechimi:

Kattalarga chipta sotishdan tushadigan daromad

$TR_B = P_B \times Q_B = P_B \times (6000 - 400P_B) = 6000 P_B - 400 P_B^2$ bundan $MR_B = 6000 - 800 P_B$ ni hosila olish yo'li bilan topib olamiz

Xuddi shunday yoshlarga chipta sotishdan tushadigan daromadni aniqlaymiz $TR_K = P_K \times Q_K = P_K \times (4000 - 100P_K) = 4000P_K - 100P_K^2$ bundan $MR_K = 4000 - 200P_K$ ni aniqlaymiz

$MR_B = 6000 - 800 P_B = MR_K = 4000 - 200P_K$ ekanligidan

$800P_B - 200P_K = 2000$ ni topamiz bundan $P_K = 4P_B - 10$ ga ega bo'lamiz (1)

$Q_B + Q_K = 3000$ ga Q_B va Q_K larni qo'ysak $6000 - 400P_B + 4000 - 100P_K = 3000$ bo'ladi bundan $400P_B + 100P_K = 7000$ ni topamiz bundan esa $P_K = 70 - 4P_B$ ga erishamiz (2)

(1) va (2) lardan $4P_B - 10 = 70 - 4P_B$ bundan $P_B = 10$ va $Q_B = 6000 - 4000 = 2000$ ni topamiz

Javob: bolalar chiptasi narxi 10 ming so'm va chiptalar soni 2000 ta bo'ladi.

2. Monopolistning umumiy xarajatlari funksiyasi $TC = 500 + 12Q + 0.5Q^2$ ga teng. Monopolist mahsulotini faqatgina 2 ta bozorga etkazib beradi: birinchi bozorning talab funksiyasi $Q_1 = 400 - 2P_1$ ikkinchi bozorni esa $Q_2 = 1250 - 5P_2$ ko'rinishida. Monopolistning umumiy foydasi maksimal bo'lishi uchun mahsulotning narxi va hajmi har bir bozorda qanday bo'lishi kerak?

Yechimi:

Maksimallik shartiga ko'ra $MC=MR_1=MR_2$ bo'lishi kerak

$$MC=(TC)'=12+Q=12+Q_1+Q_2$$

$$MR_1=(TR_1)'=(0.5Q_1(400-Q_1))'=200-Q_1$$

$$MR_2=(TR_2)'=(0.2Q_2(1250-Q_2))'=250-0.4Q_2$$

$$MC=MR_1 \text{ dan } 12+Q_1+Q_2=200-Q_1 \text{ bo'ladi bundan } Q_1=94-0.5Q_2 \quad (1)$$

$$MC=MR_2 \text{ dan } 12+Q_1+Q_2=250-0.4Q_2 \text{ bo'ladi bundan } Q_1=238-1.4Q_2 \quad (2)$$

(1) va (2) tenglashtirsak $94-0.5Q_2=238-1.4Q_2$ bundan $Q_2=160$ ni aniqlaymiz buni (1) ga qo'ysak $Q_1=14$. $P_1=(200-Q_1)/2=93$ va $P_2=(250-Q_2)/5=18$.

Javob : $Q_1=14$, $P_1=93$ va $Q_2=160$, $P_2=18$.

3. Hayvonot bog'iga kirish chiptasiga bo'lgan narx kattalar va bolalar uchun har xil bo'lsin. Kattalarning chiptaga bo'lgan talab chizig'i quyidagicha:

$$P_k = 10 - \left(\frac{1}{8000} \right) \cdot Q_d,$$

bu erda P_k - kattalar uchun chipta narxi; Q_k - kattalarning chiptaga talabi.

$$\text{Bolalarning talabi: } P_b = 6 - \left(\frac{1}{8000} \right) \cdot Q_d,$$

bu erda P_b - bolalar uchun chipta narxi; Q_b - bolalarning chiptaga bo'lgan talabi.

Hayvonot bog'iga 56000 kishi bir vaqtda kirishi mumkin. Hayvonot bog'i rahbariyati 56000 ta chiptani sotish uchun narx differentsiatsiyasidan foydalanmoqchi. Rahbariyat kattalar va bolalar uchun qanday narx belgilaydi?

Yechimi:

Kattalardan va bolalardan tushadigan daromadlarni yozamiz:

$$TR_b = P_b \cdot Q_b \text{ va } TR_k = P_k \cdot Q_k \quad (1)$$

P_k va P_b larni yuqoridagi formulalarga qo'yamiz va natijada quyidagilarni olamiz:

$$\begin{aligned} TR_k &= 10 \cdot Q_k - \frac{1}{8000} \cdot Q_k^2 \\ TR_b &= 6 \cdot Q_b - \frac{1}{8000} \cdot Q_b^2 \end{aligned} \quad (2)$$

Endi kattalarga va bolalarga sotiladigan chiptalar uchun chekli daromadlarni aniqlaymiz:

$$\begin{aligned} MR_k &= 10 - \frac{1}{4000} \cdot Q_k \\ MR_b &= 6 - \frac{1}{4000} \cdot Q_b \end{aligned} \quad (3)$$

Chekli daromadlarni birinchi shartga ko'ra tenglashtiramiz $MR_k = MR_b$ dan

$$10 - \frac{1}{4000} \cdot Q_k = 6 - \frac{1}{4000} \cdot Q_b \quad (4)$$

munosabatni olib, uni ixchamlashtirsak, kattalarning talabini bolalar talabiga bog'iliqligini aniqlaymiz: $Q_k = 16000 + Q_b$. (5)

Masalaning shartiga ko'ra $Q_k + Q_b = 56000$ chipta sotilishi kerak, bundan bolalar talabini aniqlaymiz: $Q_b = 56000 - Q_k$,

bolalar talabini (5)-munosabatga quyib kattalarni chiptaga bo'lgan talabini aniqlaymiz va u $Q_k = 36000$ ga teng.

Endi bolalarning talabini aniqlaymiz: $Q_b = 56000 - 36000 = 20000$. Demak, bolalarning talabi 20000 ta chipta teng ekan.

Rahbariyat ushbu talablarga ko'ra kattalar va bolalar uchun chiptalarning narxlarini quyidagicha aniqlanadi: $P_k = 10 - \frac{1}{8000} \cdot 36000 = 5,5$ so'm,

$$P_b = 6 - \frac{1}{8000} \cdot 20000 = 3,5 \text{ so'm.}$$

Rahbariyat chipta narxini kattalar uchun 4,5 so'm va bolalar uchun 2,5 so'm qilib belgilaydi va umumiy daromad

$$TR = TR_k + TR_b = 5,5 \cdot 36000 + 3,5 \cdot 20000 = 268000 \text{ so'mni tashkil qiladi.}$$

Bordi-yu, rahbariyat hamma uchun chipta narxini 5,5 so'm qilib belgilasa, bolalarning ko'pchiligi chiptani sotib olmay qolardi va bu o'z navbatida umumiy foydani kamayishiga olib kelardi.

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. San'at saroyida bo'lib o'tadigan konsertga 4 000 ta chipta sotuvga chiqarilgan. Chiptalar narxi 2 turga bo'lingan bo'lib: kattalar va bolalar uchun har xildir. Bolalar chiptasiga talab funksiyasi

$$Q_B = 8000 - 500P_B,$$

Bu yerda Q_B -bolalarning chiptaga bo'lgan talabi

P_B -bolalar uchun chipta narxi ming so'm hisobida.

Kattalar uchun esa

$$Q_K = 5000 - 100P_K$$

Bu yerda Q_K -kattalarning chiptaga bo'lgan talabi

P_K -kattalar uchun chipta narxi, ming so'm hisobida.

San'at saroyi rahbariyati chiptalarni narxlar differensiyasidan foydalangan holda sotishmoqchi. Kattalar chiptasining narxi va ularga sotilgan chipta soni aniqlansin.

2. Monopolistning umumiy xarajat funksiyasi $TC = 600 + 10Q + 0.5Q^2$ ko'rinishida berilgan. Monopolist mahsulotiga bo'lgan talab bozorlarda har xil bo'lib, 1- bozorda talab funksiyasi $Q_1 = 600 - 2P_1$ va 2-bozorda esa $Q_2 = 1200 - 5P_2$ ko'rinishida. Monopolistning umumiy foydasi maksimal bo'lishi uchun mahsulotning narxi va hajmi har bir bozorda qanday bo'lishi kerak?

3. Monopolistning umumiy xarajat funksiyasi $TC = 500 - 70Q + 0.5Q^2$ monopolist mahsulotiga 2 ta bozorda talab har xil bo'lib 1- bozorda talab funksiyasi $Q_1 = 200 - 2P_1$ va 2-bozorda esa $Q_2 = 100 - 4P_2$ ko'rinishida. Monopolist firma boshqa bozorlarga tovar etkazib bermaydi. Monopolistning umumiy foydasi maksimal bo'lishi uchun mahsulotning narxi va hajmi har bir bozorda qanday bo'lishi kerak?

4. Monopolistning umumiy xarajat funksiyasi $TC = 500 + 14Q + 0.25Q^2$. Monopolist mahsulotiga 2 ta bozorda talab har xil bo'lib 1- bozorda talab funksiyasi $Q_1 = 600 - 12P_1$ va 2-bozorda esa $Q_2 = 310 - 6P_2$ ko'rinishida.

a) Monopolistning umumiy foydasi maksimal bo'lishi uchun mahsulotning narxi va hajmi har bir bozorda qanday bo'lishi kerak?

b) monopolist narxlar diversifikatsiyasidan foydalansa va uning ishlab chiqarish hajmi butun sonidan iborat bo'lsa, diversifikatsiyanatijasida qo'shimcha o'sgan foyda hajmi aniqlansin.

5. Monopolist o'zining mahsulotini 2 ta korxonada ishlab chiqaradi. 1-korxonaning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC_1 = Q_1^2 + 10 \times Q_1 + 130$ birlikka, 2-korxonaniki esa $TC_2 = 0.5 \times Q_2^2 + 10 \times Q_2 + 400$ birlikka teng. Agar korxona mahsulotlariga yillik talab funksiyasi $Q_D = 200 - 2 \times P$ birlik ko'rinishida bo'lsa, monopolistning yillik maksimal foydasini toping.

6. Monopolist o'zining mahsulotini 2 ta korxonada ishlab chiqaradi. 1-korxonaning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC_1 = 1/12 \times Q_1^3 - 1/2 \times Q_1^2 + 11 \times Q_1 + 199$ birlikka, 2-korxonaniki esa $TC_2 = 1/3 \times Q_2^3 - 8 \times Q_2^2 + 26 \times Q_2 + 499$ birlikka teng. Agar korxona mahsulotlariga talab funksiyasi $Q_D = 392 - 2 \times P$ birlik ko'rinishida bo'lsa, monopolist maksimal foyda olishi uchun har bir korxona qancha mahsulot ishlab chiqarishi kerak?

7. Korxona 2 turdagi bir-birini o'rnini bosuvchi tovarlar ishlab chiqaradi. Bu korxona tovarlari har bir bozorda monopoliikka ega. O'rinbosar tovarlarni ishlab chiqarishning umumiy xarajatlari funksiyasi quyidagicha berilgan:

$$TC=1000-13 \times (Q_1+Q_2)+1/9 \times (Q_1+Q_2)^2;$$

Bu tovarlar uchun bozor talabi funksiyalari $Q_1=200-2.5 \times P_1+P_2$,

$Q_2=100-2 \times P_2+0.5 \times P_1$ ko'rinishida berilgan. Har bir tovarning optimal ishlab chiqarish hajmi topilsin.

8. Korxona 2 turdagi bir-birini o'rnini bosuvchi tovarlar ishlab chiqaradi. Bu korxona tovarlari har bir bozorda monopoliikka ega. Bu o'rinbosar tovarlarni ishlab chiqarish umumiy xarajatlari funksiyasi

$$TC=1200-12 \times (Q_1+Q_2)+1/8 \times (Q_1+Q_2)^2$$

Bu tovarlar uchun bozor talabi funksiyalari $Q_1=400-2 \times P_1+P_2$ va

$Q_2=200-2 \times P_2+P_1$ ko'rinishida. Korxonaning maksimal foydasi topilsin.

9. Monopolistik bozorda faqatgina 2 ta guruh iste'molchilari faoliyat yuritadi. Birinchi guruh iste'molchilarining talab funksiyasi $Q_1=200-2 \times P$ ko'rinishida, ikkinchi guruhniki esa $Q_2=70-P$ ko'rinishida. Monopolistning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=1000+20 \times Q+0.5 \times Q^2$ ga teng. Narxlarini diversifikatsiya qilish mumkin bo'lmagan sharoitda monopolist mahsuloti narxini qanday belgilasa maksimal foyda olishga erishadi?

10. Monopolistik bozorda faqatgina 2 ta guruh iste'molchilari bor. Birinchi guruh iste'molchilari talab funksiyasi $Q_1=400-3 \times P$ ko'rinishida, ikkinchi guruhniki esa $Q_2=120-P$ ko'rinishida. Monopolistning umumiy xarajatlar funksiyasi $TC=1200+25 \times Q+0.5 \times Q^2$ ko'rinishida berilgan bo'lsa, narxlarini diversifikatsiya qilish mumkin bo'lmagan sharoitda monopolist maksimal foyda olishi uchun qancha hajmda mahsulot ishlab chiqarishi kerak?

11. San'at saroyida bo'lib o'tadigan konsertga 500 ta chipta sotuvga chiqarilgan. Chiptalar narxi 2 turga bo'lingan: kattalar va bolalar uchun. Bolalar chiptasiga bo'lgan talab funksiyasi

$$Q_B=600-50 \times P_B,$$

Bu yerda, Q_B -bolalar chiptasiga bo'lgan talab;

P_B -bolalar chiptasining narxi, ming so'm hisobida.

Kattalar uchun esa,

$$Q_K=760-40 \times P_K$$

Bu yerda Q_K -kattalarning chiptasiga bo'lgan talab;

P_K -kattalar chiptasining narxi, ming so'm hisobida.

San'at saroyi rahbariyati chiptalarni narxlar differensiyasidan foydalangan holda sotishmoqchi.

a) Konsert zali to'lishi uchun chiptalar narxi qanday o'rnatilishi kerak?

b) Chipta narxi qanday bo'lganda maksimal foydaga erishiladi?

12. Innovasion ta'lim texnologiyalar markazi 2 turdagi o'quv qo'llanmalarini chop ettirmoqchi. 1-turdagi o'quv qo'llanmani 1 donasini nashr qildirish uchun o'zgarmas 8 000 so'm, 2-turdagi o'quv qo'llanmani 1 donasini nashr qildirish uchun esa o'zgarmas 7 000 so'm xarajat talab qilinadi. 1- turiga o'quv qo'llanmasiga bo'lgan talab funksiyasi $Q_1=10\ 000-2 \times P_1+P_2$, 2- turiga esa talab funksiyasi $Q_2=10000-2 \times P_2+P_1$ ko'rinishida berilgan. Innovasion ta'lim texnologiyalar markazi bu 2 turdagi o'quv qo'llanmani qancha miqdorda nashr ettirib sotsa maksimal foydaga erishadi va uning hajmi qanchani tashkil qiladi?

13. Toshkent – Buxoro yo'nalishi bo'yicha qo'yilishi rejalashtirilayotgan samolyotda 300 ta oddiy o'rin uchun joy mavjud. Agar har bir biznes-klass o'rindiqlarini o'rnatish uchun 2 ta oddiy o'rindiqdan vos kechishga to'g'ri keladi. Oddiy o'rindiqlarga talab funksiyasi $Q=300-P/10$ va biznes-klass o'rindiqlariga talab funksiyasi $Q=80-P/50$ ko'rinishida berilgan. Airoport ma'muriyatiga 300 ta o'rindiq o'rnidan to'liq ishlatilishi talabi qo'yilgan. Ushbu shartda maksimal daromad olinishi uchun o'rindiqlar soni qanday nisbatda o'rnatilishi kerak?

14. Toshkent – Surxandaryo yo'nalishiga qo'yilishi rejalashtirilayotgan samolyotda 500 ta oddiy o'rin uchun joy mavjud. Agar har bir biznes-klass o'rindiqlarini o'rnatish lozim bo'lsa, u holda buning uchun 3 ta oddiy o'rindiqdan vos kechishga to'g'ri keladi. Oddiy o'rindiqlarga talab funksiyasi $Q=500-P/10$ va biznes-klass o'rindiqlariga talab funksiyasi $Q=120-P/50$ ko'rinishida berilgan.

a) Aeroport ma'muriyati maksimal daromad olishi uchun chiptalar narxini necha so'm qilib o'rnatishi kerak?

b) Maksimal daromad hajmi qanchaga teng bo'ladi?

15. Monopolistning umumiy xarajatlari funksiyasi $TC=900+15Q+Q^2$ ga teng. Monopolist chiqarayotgan mahsulotini faqatgina 3 ta bozorga **etkazib** beradi: birinchi bozorda mahsulotga bo'lgan talab funksiyasi $Q_1=800-2P_1$, ikkinchi bozorda $Q_2=1200-4P_2$ va uchinchi bozorda esa $Q_3=600-P_3$ ko'rinishida berilgan. Monopolistning umumiy foydasi maksimal bo'lishi uchun mahsulotining narxi va hajmi har bir bozorda qanday bo'lishi kerak?

Testlar

1. Quyidagi tengliklardan qaysi biri bajarilgunga qadar monopolist firma qo'shimcha ishchilarni yollayveradi:

- a) $P \times MP_L = W$;
- b) $P/W = MP_L$;
- b) $MR \times MP_L = W$;
- г) $MR/MP_L = W$;
- д) to'g'ri javob yo'q.

2. Raqobatlashuvchi firmaga nisbatan monopolist ish haqini qanday to'laydi?

- a) ishchi kuchini kam yollagan holda, ish haqi stavkasini yuqori to'laydi;
- b) ishchi kuchini ko'p yollagan holda, ish haqini kam to'laydi;
- b) ishchi kuchini kam yollagan holda, ish haqini ham kam to'laydi;
- г) ishchi kuchini ko'p yollagan holda, ish haqini ham ko'p to'laydi.

3. Monopol hokimiyatda narx monopolist tomonidan:

- a) Raqobatchi firmalar ko'rsatmasiga ko'ra belgilanadi;
- b) Bozor narxidan kelib chiqib belgilanadi;
- b) Talab elastikligini bilgani holda belgilanadi;
- г) Raqobatchi firmalar bilan kelishgan holda belgilanadi;
- д) to'g'ri javob yo'q.

4. Narxlar diversifikatsiyasi, bu:

- a) Narxlarni iste'molchilarning imkoniyatlariga qarab xar xil darajalarda belgilash;
- b) Narxlarni qat'iy belgilangan tarzda ushlab turish;
- b) Raqobatchi firmalar o'rnatgan narxdan farqli o'laroq, minimal narxlarni o'rnatish;
- г) Narxni o'rtacha umumiy xarajat (ATC) minimumi qiymatidan kelib chiqib o'rnatish

tushuniladi;

- д) to'g'ri javob yo'q.

5. Quyidagilardan qaysi biri monopoliyaga olib kelmaydi?

- a) Lisyenziya;
- b) Mualliflik huquqi;
- c) Bitta resurs zaxirasi ustudan mutloq egalik qilish;
- d) Tovar ishlab chiqarish va sotish bo'yicha bir qancha al'ternativ firmalarning mavjudligi;
- e) to'g'ri javob yo'q.

6. Agarda bozorda firmalar soni cheksiz bo'lsa, u holda Xerfindal-Xirshman indeksi:

- a) Manfiy;
- b) Nolga intiladi;
- c) Birga teng;
- d) Cheksizlikka intiladi;
- e) to'g'ri javob yo'q.

16- amaliy mashg'ulot. Mehnat bozori va korxonalarda mehnat resurslaridan foydalanish

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Mahalliy bozordagi ish kuchiga talab funksiyasi $L_D=1000-20 \times W$ taklif funksiyasi esa $L_S=-600+60 \times W$ ko'rinishida berilgan. Bu yerda, W - kunlik ish haqi dollar hisobida, L – ishchilar soni.

a) agar minimal ish haqi miqdori kunlik 25 \$ qilib belgilab qo'yilsa qancha ishchi kuchi ishsiz bo'lib qoladi?

b) minimal ish haqi stavkasi belgilangandan keyin ishchilarning umumiy daromadi qanchaga o'zgaradi?

Yechimi:

a) Dastlab bozorning muvozanat parametrlarini topib olamiz:

$$L_D=1000-20 \times W = L_S = -600+60 \times W$$

$$80 \times W = 1600$$

$$W = 20 \$$$

$L_D=L_S=-600+60 \times W=600$ kishi minimal ish haqi 25 \$ qilib belgilangandan so'ng ishchilar taklifi $L_S=-600+60 \times W=-600+1500=900$ kishini ularga talab esa

$$L_D=1000-20 \times W=1000-500=500 \text{ kishini tashkil qiladi. Ushbu qaror natijasida}$$

$$900-500=400 \text{ kishi ishsiz qoladi.}$$

b) minimal ish haqi normasi o'rnatilishidan oldin umumiy kunlik ishchilarning daromadi $L \times W=20 \times 600=12\,000$ \$ ga teng edi keyin bo'lsa $25 \times 500=12\,500$ \$ ni tashkil qilib $12\,500-12\,000=500$ \$ ga ortdi.

Javob: a) 400 kishi ishsiz qoladi. b) 500 \$ ga ortadi.

2. Musulmon mamlakatlarining birida ish boshqaruvchi kadrlarga talab funksiyasi $L_D=900-4 \times W$ taklif esa $L_S=-300+8 \times W$ ko'rinishida berilgan. Bu yerda,

W – yillik ish haqi ming dollar hisobida, L_D va L_S lar yillik ishchilarga talab va taklif hajmi, ming kishi hisobida. Nimadir sabab bo'ldi-yu, ayollar boshqaruvchi lavozimida ishlashdan mahrum qilindilar. Agar mamlakatdagi erkak ish boshqaruvchilar taklifini ko'paytirish imkoni bo'lmasa, ushbu qaror natijasida ish haqi va ishchilar soni qanday o'zgaradi?

Yechimi:

Ayollar boshqaruvdan ketishidan oldingi bozorning muvozanat parametrlarini topamiz $L_D=900-4 \times W=L_S=-300+8 \times W$ bundan $W=100$ va $L_D=L_S=500$ ga ega bo'lamiz, ya'ni yillik ish haqi 100 ming dollar, ishchilarning soni 500 ming kishini tashkil qilar ekan.

Ayollar boshqaruvdan chetlashtirilganlaridan so'ng yangi taklif funksiyasi

$L_S=0.6 \times (-300+8 \times W) = -180+0.48 \times W$ ko'rinishida bo'ladi. Endi yangi muvozanat parametrlarini topamiz $L_S=-180+0.48 \times W=L_D=900-4 \times W$ bundan $W=122.72$ va $L_D=L_S=409.09$ ga ega bo'lamiz. Demak, qaror qabul qilingandan keyin yillik ish haqi $122\,720-100\,000=22\,720$ dollarga oshadi, yillik ishchilar soni esa $500\,000-409\,090=90\,910$ kishiga kamayadi.

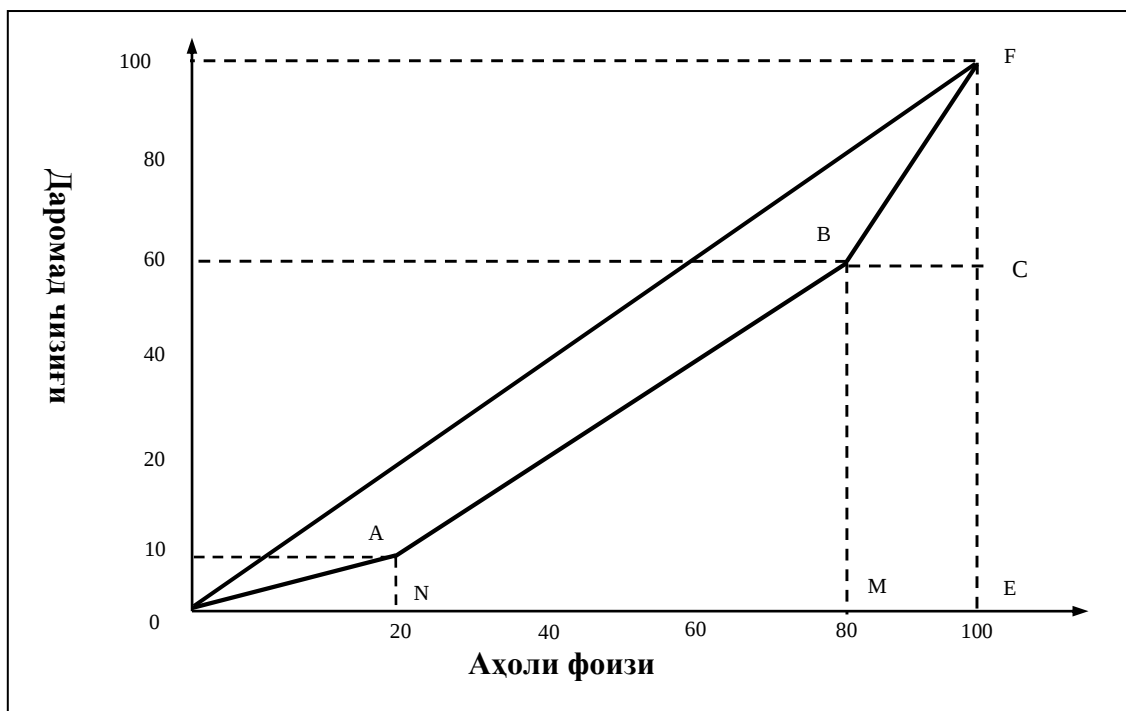
Javob: Yillik ish haqi 22 720 dollarga oshadi, yillik ishchilar soni esa 90 910 kishiga kamayadi.

3. Markaziy Afrika mamlakatlarida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki: 20 foiz aholining kam ta'minlangan qismi jamiyatdagi umumiy daromadning 10 foizini, aholining eng yuqori ta'minlangani 20 foiz qismi esa jamiyatdagi daromadning 40 foizini olar ekan.

Berilgan ma'lumotlarga ko'ra daromadni notekis taqsimlanish darajasini ifodalovchi Djini koeffitsiyenti topilsin.

Yechimi:

Berilgan ma'lumotlarga ko'ra Lorens egri chizig'ini chizamiz.

Djin koeffisiyenti quyidagicha topiladi:

$$Dj = \frac{S_{OABF}}{S_{OFE}} \times 100\%$$

$$S_{OABF} = S_{OFE} - S_{OAN} - S_{ANMB} - S_{MBCE} - S_{BFC} = 100 \times 100 \times 0.5 - 20 \times 10 \times 0.5 - (10 + 60) \times 0.5 \times 60 - 60 \times 20 - 20 \times 40 \times 0.5 = 1200$$

$$\text{Endi Djin koeffisientini hisoblaymiz} \quad Dj = \frac{1200}{5000} \times 100\% = 24\%.$$

Javob: 24%

4. Malakali mehnat bozorida mehnatga bo'lgan talab va taklif funksiyalari berilgan:

$$L_D = 24000 - 500W$$

$$L_S = -6000 + 800W$$

L_D, L_S – ish vaqti soatlari;

W - soatbay ish haqi, dollarda.

Firma mehnat bozorida monopolist hisoblanadi va mahsulotini raqobatlashgan bozorda sotadi.

Aniqlansin:

a) firmaga yollangan ishchilar soni (soatbay) va ish haqi stavkasi;

b) ishchilar tomonidan olinadigan renta;

c) ishchilar kasaba uyushmasiga birlashib harakat qilsa, va kasaba uyushmasi mehnat bozorida monopolist sifatida harakat qilsa, firma tomonidan qancha ishchi yollanadi, ish haqi stavkasi va ishchilar tomonidan olinadigan renta miqdori.

Yechimi:

Monopolistik firma quyidagi qoidaga amal qilib ishchilarni yollaydi.

$$MRC_L = MRP_L$$

MRC_L – firmaning har bir qo'shimcha olingan ishchiga chekli xarajati;

MRP_L – har bir olingan qo'shimcha ishchining chekli daromadliliği. Demak, $W = 48 - 0.002L_D$ yoki $MRP_L = W$ bo'lgani uchun $MRP_L = 48 - 0.002L_D$. Taklif funksiyasidan teskari funksiyani topamiz $W = 7.5 + 0.00125L_S$. Firmaning yollanma ishchilarga xarajati

$C = W \times L_S = (7.5 + 0.00125L_S)L_S$. U holda, chekli xarajat $MRC_L = 7.5 + 0.0025L_S$. Optimallik shartidan foydalanib yozamiz:

$48 - 0.002L = 7.5 + 0.0025L$ $0.0045L = 40.5$ va $L = 9000$. Firma 9000 ishchi yollaydi. Ish haqi $W = 7.5 + 0.00125 \times 9000 = 18.75$

b) Rentani aniqlaymiz:

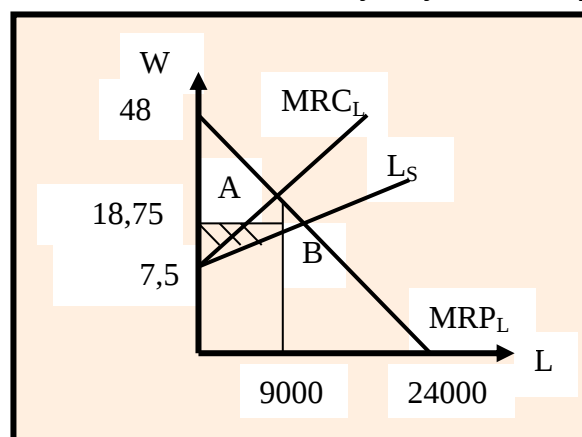
Buning uchun yuqoridagi vaziyatni grafikda tasvirlaymiz

$$\text{Renta} = 0.5 \times (18.75 - 7.5) \times 9000 = 50625 \$$$

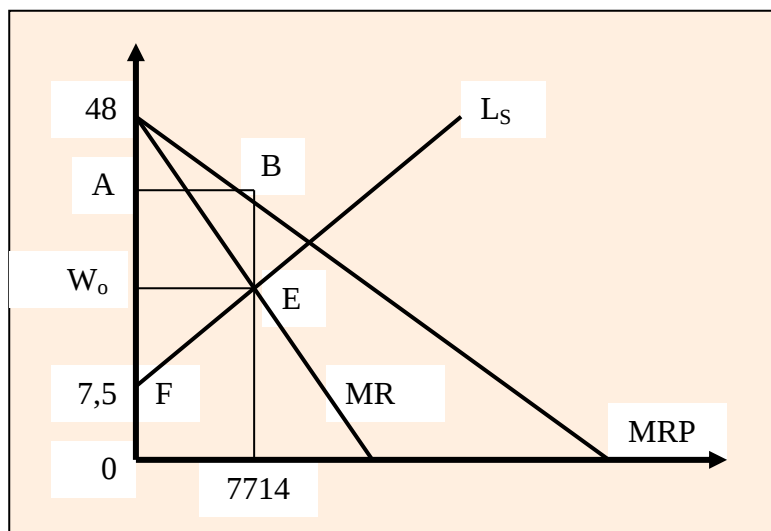
$$MRP_L = 48 - 0.002L_D$$

$$W = 7.5 + 0.00125L_S$$

c) Monopolistning chekli daromad chizig'ini topamiz. Mehnatga talab funksiyasidan $R = W \times L$ bo'lgani uchun $MR = 48 - 0.004L$. Mehnat taklifi chizig'i mehnatning chekli xarajat chizig'ini beradi. $MC = W = 7.5 + 0.00125L$ bo'lsa, $0.004L = 7.5 + 0.00125L$ bundan $L = 7714.28$. Firma 7714 ishchini yollaydi.

$W=48-0.002 \times 7714.28=32.6$ \$. Rentani hisoblashda quyidagi grafikdan foydalanamiz.

$$\begin{aligned} \text{Renta} &= S_{ABEF} \\ W_0 &= 7.5 + 0.00125 \times 7714 = 17.1 \$ \\ A &= 48 - 0.002 \times 7714 = 32.6 \\ \text{Renta} &= 0.5 \times (17.1 - 7.5) \times 7714 + (32.6 - 17.1) \times 7714 = 37027.2 + 119567 = 156594.2 \$ \\ \text{Javob: } &156594.2 \$ \end{aligned}$$

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Yerga talab quyidagi

funktsiya orqali berilgan:

$$Q = 2400 - 8 \times P$$

Bu yerda, **Q**-foydalaniladigan yer maydoni;

R-renta foizi (bir gektariga ming so'm).

Agar yer hajmi 400 gektar va bank foiz stavkasi 125% bo'lsa, bir gektar yerning narxi necha pulni tashkil etadi?

2. Fermer xo'jaligida bug'doy yetishtirish funksiyasi quyidagi ko'rinishda:

$$Q = 4000 \cdot X - 2 \cdot X^2$$

Q- bug'doy ishlab chiqarish hajmi yer maydoni **X** ga bog'liq. 1 kg bug'doy narxi 500 so'm. Agar fermerning yer maydoni 400 gektar bo'lsa, u yer egasiga qancha miqdorda renta to'laydi? Agar foiz stavkasi yillik 20 foiz bo'lsa, bir gektar yer narxi necha so'mga teng bo'ladi?

3. Agar siz bankga 1 yil oldin 10 ming \$ va 2 yil oldin 15 ming \$ dollarni 10 % li stavkada qo'ygan bo'lsangiz, bu mablag'iz bugungi kunda qanchani tashkil etadi?

4. Bank yillik 9 % li stavkada omonat qabul qilmoqda. Siz 4 yildan keyin asosiy qo'ygan summangizdan tashqari 1000 \$ olishingiz uchun bankga qancha omonat qo'yishingiz kerak?

5. 100 ming \$ pul 4 yil ichida 207 360 \$ bo'lishi uchun bankning foiz stavkasi qanchaga teng bo'lishi kerak?

6. Aholining 20 foiz kam ta'minlangan qismi jamiyatdagi umumiy daromadning 15 % ni oladi, aholining eng yaxshi taminlangan 20 % qismi esa jamiyat daromadlarining 50% ni oladi. Ma'lumotlar asosida daromadni notekis taqsimlanish darajasini ifdalovchi Djini koeffisienti topilsin.

7. Narxga bog'liq talab elastiklik koeffisienti $-1/3$ ga teng. Maksimal hosil o'rtacha hosilning 120% ni tashkil etadi. Odatdagi yilda narxning 20% ni fermer foydasi tashkil etadi. Umumiy xarajatlar o'zgarmas bo'lganda narxga bog'liq foyda foizini toping.

8. Bank foiz stavkasi 1-yil 10 % ni, 2-yil esa 15%ni tashkil etsa, 1 yildan so'ng 11 ming dollar, 2 yildan so'ng 12650 dollar olish uchun bankka qo'yiladigan summani toping?

9. Faraz qiling siz 100 ming dollarlik uyni davlatdan lizingga olmoqchisiz. Buning uchun dastlabki 20% ni naqd to'lashingiz kerak. Agar qolgan summani 25 yil davomida har oyda uzib bormoqchi bo'lsangiz va yillik foiz stavka 10 %ni tashkil etsa, har oyda siz qancha to'lovni amalga oshirishingiz kerak?

10. Janubiy Afrikaning qaysidir mamlakatida qashshoqlar aholining 70% ni va ularning umumiy daromadi jami mamlakat daromadining 40% ni tashkil qiladi. Boylar esa jamiyatning 30% ni tashkil qilsa, Djini koeffisienti topilsin.

11. Mahalliy bozordagi ishchi kuchiga talab funksiyasi $L_D=1200-25 \times W$, taklif funksiyasi esa $L_S=-600+35 \times W$ ko'rinishida berilgan. Bu yerda, W - kunlik ish haqi dollar hisobida, L – ishchilar soni.

a) agar minimal ish haqi miqdori kunlik 40 \$ qilib belgilab qo'yilsa, qancha ishchi kuchi ishsiz bo'lib qoladi?

b) minimal ish haqi stavkasi belgilangandan keyin ishchilarning umumiy daromadi qanchaga o'zgaradi?

12. Musulmon mamlakatlarining birida ish boshqaruvchilarga bo'lgan talab funksiyasi $L_D=1000-3 \times W$, taklif esa $L_S=-200+9 \times W$ ko'rinishida berilgan. Bu yerda W – yillik ish haqi ming dollar hisobida, L_D va L_S lar yillik ishchilarga talab va taklif hajmi, ming kishi hisobida. Nimadir sabab bo'ldi-yu ayollar boshqaruvchi lavozimida ishlashdan mahrum qilindilar. Agar mamlakatdagi erkak ish boshqaruvchilar taklifini ko'paytirish imkoni bo'lmasa, ish haqi va ishchilar soni qanday o'zgaradi?

13. Toshkent shahridagi ishchi ayollarning taklif funksiyasi $L_S(A)=-200+W$, ishchi erkaklar taklifi funksiyasi esa $L_S(E)=-300+2 \times W$ va ishchilarga talab funksiyasi $L_D=1500-2 \times W$ ko'rinishida berilgan. Bu yerda W -oylik ish haqi ming so'm hisobida, L_D va L_S – ishchilarning oylik talabi va taklifi hajmi, ming kishi hisobida. Ayollarni rag'batlantirish maqsadida har bir ayol ishchi uchun oylik 50 ming so'm qo'shimcha haq to'lanadigan bo'ldi. Ushbu qaror natijasida:

a) ishchi ayollar soni qanchaga oshadi?

b) erkak ishchilar soni qanday o'zgaradi?

c) erkak ishchilarning oylik maoshi qanchaga kamayadi?

d) ishchi ayollarning oylik maoshi necha foizga ortadi?

14. Malakali mehnat bozorida mehnatga bo'lgan talab va taklif funksiyalari berilgan.

$L_D=17000-400W$

$L_S=-5000+700W$

L_D L_S – ish vaqti soatlari;

W - soatbay ish haqi dollarda.

Firma mehnat bozorida monopolist hisoblanadi va mahsulotini raqobatlashgan bozorda sotadi.

Aniqlansin:

a) firmaga yollangan ishchilar soni (soatbay) va ish haqi stavkasi;

b) ishchilar tomonidan olinadigan renta;

c) ishchilar kasaba uyushmasiga birlashib harakat qilsalar va kasaba uyushmasi mehnat bozorida monopolist sifatida harakat qilsa, firma tomonidan qancha ishchi yollanadi, ish haqi stavkasi va ishchilar tomonidan olinadigan renta.

15. Kollejda o'qish 2 mln 650 ming so'mni tashkil etadi. Kollej diplomi bir yillik ish haqiga 500 ming so'm qo'shimcha daromad keltiradi. Bankning foiz stavkasi 10%. Kollejni tugatgandan so'ng mutaxassislik bo'yicha necha yil ishlaganda ma'lumot olishga sarflangan investisiya (2 mln 650 ming so'm) o'zini qoplaydi?

Testlar

1. Asosiy kapital sirasiga nimalar kiradi:

a) tashkilotning hisobida mavjud bo'lgan pul mablag'i;

b) davlat obligatsiyalari;

b) tashkilot kassasidagi qoldiq pullar;

g) texnika va texnologiyalar;

d) to'g'ri javob yo'q.

e)

Yer mulkdorlari umuman rentaga ega bo'lmasliklari mumkin, agar:

a) yer solig'i mavjud bo'lsa;

b) yer uchastkasiga bo'lgan talab va taklif o'zaro bir-biri bilan kesishsa;

b) yer resurslari taklifi mutloq noelastik ;

г) egri taklif chizig'i egri talab chizig'idan o'ngda joylashsa;

д) to'g'ri javob yo'q.

3. Quyidagi tushunchalardan qaysi biri unumli iqtisodiy resurs hisoblanadi?

а) pul ko'rinishidagi kapital;

б) ishlab chiqarish vositalari;

в) foiz;

г) foyda;

д) to'g'ri javob yo'q.

4. Boshqa sharoitlar o'zgarmas bo'lgan sharoitda yer rentasi o'sib boradi, agar:

а) yer narxi arzonlashsa;

а) yerga bo'lgan talab oshsa;

б) yer taklifi ko'paysa;

в) yerga bo'lgan talab qisqarsa;

г) to'g'ri javob yo'q.

5. Agar nominal foiz stavkasi 10 foizni, inflyasiya darajasi yiliga 4 foizni tashkil etsa, u holda real foiz stavkasi:

а) 14%;

б) 6%;

в) 2.5%;

г) -6% ni tashkil etadi;

д) to'g'ri javob yo'q.

6. Firma yangi korxona qurilishi uchun bankdan ssuda olishni rejalashtirmoqda. Bank ssudasining yillik foiz stavkasi 18% ni tashkil etadi. Kutilishi mo'ljallanayotgan foyda normasi 20% ni tashkil etadi, deb aniqlandi. Ushbu sharoitda firma:

а) yangi korxona qurilishini boshlamaydi;

б) yangi korxona qurilishini boshlab yuboradi;

в) zarar ko'rishini bilgani holda, korxonani qurishga jazm etadi;

г) yuqoridagi axborotlarga asoslanib qaror qabul qila olmaydi;

д) to'g'ri javob yo'q.

7. Sub'yekt o'z pul mablag'ini davlat qimmatli qog'ozlarini sotib olishga sarflaydi, agar:

а) foiz stavka hozirgiga qaraganda etarli darajada ko'tariladigan bo'lsa;

б) foiz stavka hozirgiga qaraganda ancha tushadigan bo'lsa;

в) foiz stavka dastlabida ko'tarilib, so'ngra tushadigan bo'lsa;

г) foiz stavka o'zgarmaydigan bo'lsa;

д) to'g'ri javob yo'q.

8. Foiz stavkaning ko'tarilishi:

а) zayom mablag'lariga bo'lgan talabni oshiradi;

б) zayom mablag'lari taklifini ko'paytiradi;

в) zayom mablag'lari taklifini kamaytiradi;

г) zayom mablag'lari taklifi hajmini oshiradi;

д) to'g'ri javob yo'q.

9. Agar iqtisodiy foyda 2 ming dollar, umumiy daromad hajmi 3 ming dollar bo'lsa, ishlab chiqarish omillari xarajatlari qaysi bandeda to'g'ri keltirilgan?

а) 5 ming \$;

б) 3.5 ming \$;

в) 4 ming \$;

г) 5.5 ming \$;

д) to'g'ri javob yo'q.

10. Yerga talab quyidagi funksiya orqali berilgan:

$$Q=2400-8 \times R$$

Bu yerda Q-foydalaniladigan yer maydoni; R-renta foizi (bir gektariga ming so'm). Agar yer hajmi 400 gektar va bankning foiz stavkasi 125% bo'lsa, bir gektar yerning narxi necha pul?

- a) 200 000 so'm;
- б) 250 000 so'm;
- в) 300 000 so'm;
- г) 400 000 so'm;
- д) to'g'ri javob yo'q.

11. Yerga talab quyidagi funksiya orqali berilgan:

$$Q=2400-8 \times R$$

Bu yerda Q-foydalaniladigan yer maydoni; R-renta foizi (bir gektariga ming so'm).

Agar yer hajmi 400 gektar bo'lsa va bank foiz stavkasi 125% va davlat maksimal rentani bir gektariga 200 000 so'm qilib belgilasa, ushbu siyosat natijasida yer egasining sof iqtisodiy yo'qotishi qanchaga teng?

- a) 20 mln so'm;
- б) 25 mln so'm;
- в) 30 mln so'm;
- г) 40 mln so'm;
- д) To'g'ri javob yo'q.

12. Agar renta 40 ming so'm, ssudaning bozor foiz stavkasi 8 foiz bo'lsa, yerning narxi qaysi bandda to'g'ri keltirilgan?

- a) 800 ming so'm;
- б) 900 ming so'm;
- в) 700 ming so'm;
- г) 500 ming so'm;
- д) 600 ming so'm.

13. Quyidagi fikrlardan qaysi biri to'g'ri keltirilgan?

a) sof investisiya – yalpi investisiyadan qoplash uchun sarflanadigan mablag'ni ajratgandan keyingi qolgan qismi;

б) absolyut renta – bu barcha yer egalari tomonidan yerning sifatiga bog'liq bo'lmagan holda olinadigan rentadir;

в) diskontirlash – xarajat va daromadlarni bir xil boshlang'ich vaqtga keltirish hisob-kitoblari;

г) barcha javoblar to'g'ri;

д) to'g'ri javob yo'q.

14. Siz 2 yildan keyin 10 mln so'm pul olishingiz uchun bankga 10 % li stavkada qancha pul qo'yishingiz kerak?

- a) 8.52 mln;
- б) 8.44 mln;
- в) 8.26 mln;
- г) 8.16 mln;
- д) to'g'ri javob yo'q.

15. Nominal foiz stavkasi 50% ni inflyasiya darajasi 80 % ni tashkil etsa, real foiz stavkasi aniqlansin.

- a) 10.2%;
- б) 11.0%;
- в) 25.4%;
- г) 11.8%;
- д) 12.9%.

Мавзуга доир масала ва топшириқларнинг намунавий ечимлари

1. Ishlab chiqarishda umumiy muvozanatlilik modelini qaraymiz. Ikkita firma mehnatdan L va kapitaldan K foydalanadi. Ular A va B tovarlarni ishlab chiqaradi. Birinchi firmaning ishlab chiqarish funksiyasi $Q_A = L_A \times K_A$. Ikkinchi firmaning ishlab chiqarish funksiyasi $Q_B = L_B \times K_B$. Resurslarning umumiy miqdori quyidagicha $L_{\text{Umum}} = 20$; $K_{\text{Umum}} = 40$

- 1) Edjuort qutisidagi Pareto-optimal nuqtalar to'plami topilsin;
2) Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i tenglamasi yaratilsin.

Yechimi:

1) Pareto-optimal echimi nuqtalari shartnoma chizig'ini beradi. Shunda quyidagi shart bajarilishi kerak $MRTS_A = MRTS_B$. Demak, $\frac{K_A}{L_A} = \frac{K_B}{L_B} = \frac{(40 - K_A)}{(20 - L_A)}$ yoki $Q_A = 2 L_A$ bu shartnoma chizig'i.

- 2) Pareto-optimal **echimlar** uchun yozish mumkin:
- $$\begin{aligned} K_A &= 2L_A \\ K_B &= 2L_B \end{aligned} \quad (1)$$

Bularni ishlab chiqarish funksiyasiga qo'yamiz:

$$\begin{aligned} A &= L_A K_A = L_A 2L_A = 2L_A^2 \\ B &= L_B K_B = L_B 2L_B = 2L_B^2 \end{aligned} \quad (2)$$

bundan,

$$L_A = \left(\frac{A}{2}\right)^{0.5}; \quad L_B = \left(\frac{B}{2}\right)^{0.5}$$

Javob: Jami bo'lib 20 birlik mehnat $L_A + L_B = 20$ buni (2) ga qo'yib ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'ini aniqlaymiz: $\left(\frac{A}{2}\right)^{0.5} + \left(\frac{B}{2}\right)^{0.5} = 20$ yoki $A^{0.5} + B^{0.5} = 20 * 2^{0.5}$

Mustaqil ishlash uchun masala va topshiriqlar

1. Ishlab chiqarishda umumiy muvozanatlilik modelini qaraymiz. Ikkita firma mehnatdan L va kapitaldan K foydalanadi. Ular A va B tovarlarni ishlab chiqaradilar. Birinchi firmaning ishlab chiqarish funksiyasi $Q_A = L_A \times K_A$. Ikkinchi firmaning ishlab chiqarish funksiyasi $Q_B = L_B \times K_B$. Resurslarning umumiy miqdori quyidagicha: $L_{\text{Umum}} = 20$; $K_{\text{Umum}} = 50$.

Aniqlansin:

- 1) Edjuort qutisidagi Pareto-optimal nuqtalar to'plami;
2) Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i formulasi.

2. Soch bo'yog'iga bo'lgan bozor talabi funksiyasi $Q_D^B = 500 / (2P_{SH} + P_B)$ ko'rinishida, bu yerda P_B , P_{SH} – soch bo'yog'i va shampun narxlari.

Soch bo'yog'iga taklif funksiyasi esa $Q_S^B = 4P_B$ ko'rinishida. Bizga ma'lumki shampunga talab va taklif funksiyalari quyidagicha: $Q_D^{Sh} = 100 - 9P_{Sh}$ va $Q_S^{Sh} = 11P + 40$.

a) bozorning muvozanat parametrlari aniqlansin.

b) agar shampun taklifi 20 birlikka oshsa, bozorning muvozanat parametrlari qanday o'zgaradi?

3. A va B iste'molchining naflik funksiyalari quyidagicha berilgan: $U_A(X_A, Y_A) = X_A^2 \times Y_A$ va $U_B(X_B, Y_B) = X_B^2 \times Y_B$ bu yerda X, Y – tovarlar soni. Ikkalasi birgalikda X tovardan 40 birlik Y tovardan 60 birlikdan olishi mumkin. Shartnoma egri chizig'i chizilsin.

4. Robinson va Jumavoyning umumiy naflik funksiya lri quyidagicha berilgan:
 $U_R(F,C)=F \times C$ va $U_J(F,C)=F + \ln C$ bu yerda F,C – baliq va kokoslar hajmi. Jami 10 ta baliq va 10 ta kokos majud bo'lsa, shartnoma egri chizig'i aks ettirilsin.

5. Quyidagi jadvalda shaxslarning qandaydir x tovarni is'temol qilishlari natijasida olishlari mumkin bo'lgan naflik funksiyalari keltirilgan:

№	Shaxslar	Naflik funksiyalari
1	Qo'chqorov J.	$U=2x+5$
2	Qalandarov Q.	$U=x^2$
3	Boltayev U.	$U=x^{0.5}$
4	Zoyirov O.	$U=x^2+x$
5	Ro'ziyev H.	$U=0.5x$

Jadval ma'lumotlaridan foydalanib umumiy ijtimoiy farovonlik topilsin.

**«Ишлаб чиқариш харажатлари» мавзуси
бўйича тайёрланган
КЕЙС-СТАДИ**

ПҲДОГОГИК ANNOTATSIYA

1. *O'quv kursining nomlanishi:* “Mikroiqtisodiyot” (II bosqichda ta’lim olayotgan bakalavr uchun)

Mavzuning nomi: “Ishlab chiqarish xarajatlari”

2. *Yaratilgan keysning maqsadi:* Ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirishni o’rganish va korxonalarning zararsiz ishlash nuqtasini aniqlash.

Keys muvaffaqiyatli o’z yechimini topganda talabalar quyidagi *natijalarga* erishadilar:

- a) korxona xarajatlarinin hisoblash v ularni ajratishni;
- b) korxona faoliyatiga yalpi baho berish hamda mantiqiy xulosalar yasashni;
- b) boy berilgan imkoniyatlarni hisoblashni;
- г) optimal ishlab ishlab chiqarish hajmini tanlashni;
- д) real hayotda faoliyat yuritayotgan konkret bir firma misolida jami xarajatlar hisobi bilan tanishish va ishlab chiqarish hajmini belgilangan mablag’da ishlab chiqarish resurslari narxidan foydalanib maksimallashtirish yo’llarini o’rganadilar.

3. Mazkur keys real xayotimizda faoliyat yuritayotgan ochiq aksiyadolarlik jamiyati *ma’lumotlari* asosida ishlab chiqilgan.

4. *Keysda foydalanilgan ma’lumotlar manbai:* Yangiyo’l “BIOKIMYO” AJning 2016-2017 yillardagi moliyaviy hisobotlari, xarajatlar kalkulyasiyasi, boshqaruv tuzilmasi hamda jamiyatning 2017 yil uchun tuzilgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi aks etgan Biznes rejasi asos qilib olingan.

5. Yaratilgan ushbu keys *dala tadqiqotlari* sirasiga kirib, unda qo’yilayotgan savol va topshiriqlar syujetli tarzda tuzilgan. *Keysning ob’yekti* sifatida yuqorida zikr etganimizdek, Yangiyo’l “BIOKIMYO AJ olingan. Ma’lumotlar aniqligi va ishonchliligiga to’liq kafolat beriladi. Keys tuzilishi jixatidan o’rta hajmdagi keys-stadilar sirasiga kiradi.

6. *Didaktik maqsadlarga ko’ra-sintez* va taxlillar qilish jarayonlarin o’rgatish va baholash hisoblanadi. Masalaning qo’yilishi izchillik asosida ketma-ket tarzda tahliliy jarayonlar asosida ishlab chiqilgan. Muammoli vaziyatlarga javob izlash va yechish maqsadida nazariy bilimlar turli xildagi ko’rsatmalar, qo’llanmalar, eslatmalar tarzida berilgan Amaliy mashg’ulot darsi keys-texnologiyasi asosida tashkil etilganda talabalarning xar bir xatti xarakati, ularning qo’yilgan muammoga bo’lgan qarashlari, sababiy bog’liqlikdagi taxlillari hamda xulosalar yasashlarini kuzatish va baholash oson kechadi. Baholash uchun “Vaziyatli taxlil varaqasi”ning mavjudligi ishni yengillashtiradi, bu esa o’z navbatida keysning *afzal jixatlarini* namoyon etadi.

7. Ishlab chiqilgan mazkur keysdan “Industrial iqtisodiyot”, “Biznes rejalashtirish”, “ASM Real sektor korxonalarida ishlab chiqarishni tashkil etish” fanlarining amaliy mashg’ulotlarida keng foydalanish mumkin.

TALABALARGA BILDIRILGAN MUROJAATNOMA

Xurmatli talaba! O'qib o'rganish davomida guvoni bo'lganingizdek, bozorli iqtisodiyot sharoitida ongli xarakat qilayotgan xar bir tijoratga asoslangan firmaning bosh maqsadi- foydani maksimallashtirishdan iboratdir. Foydaga erishishi uchun xo'jalik yurituvchi sub'yektlar ma'lum darajada xarajatlar qilishga majburdirlar.

Ma'lumimgizkim, tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish uchun sarflanadigan iqtisodiy resurslar xarajatlar manbaini tashkil etadi. Ma'lum miqdorda mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlash uchun ishlab chiqarish omillari turli nisbatda o'zaro bog'lanishi mumkinligi bizga ayon. Demak, bugun sizlarga taqdim qilmoqchi bo'lgan keysimiz aynan xarajatlar va ularning taxliliga bag'ishlanadi. Buning uchun siz aziz talabalardan ishlab chiqarish xarajatlari to'g'risidagi bilimlaringizni mustaxkamlab olish va "takrorlash bilimlar onasi" qabilida ish tutishlaringizga to'g'ri keladi. Shundagina, mazkur keysda berilgan muammoli vaziyatga o'z juz'iy qarashlaringiz, yechim va xulosalaringizni bayon eta olasiz. Qo'yilgan muammoli vaziyatga to'g'ri va aniq yechimlarni bera olish natijasida esa, siz bilimlaringizni chuqurlashtirishga, kunikmalar hosil bo'lishiga hamda progmatiklik qobiliyatingizni rivojlantirishga muvaffaq bo'la olasiz degan umiddamiz.

Keysda nazarda tutilayotgan muammoli vaziyatlar Respublikamizda faoliyat yuritayotgan Yangiyo'l "BIOKIMYO" AJ misolida kechadi. (Ma'lumot va iqtisodiy ko'rsatkichlar jamiyatning yillik hisobotlaridan olinib tuzilgan)

II KEYS MATNI

MUQADDIMA

Aziz talabalar, ma'ruzalarda eshitgan yoki mustaqil ravishda o'quv qo'llanmalardan foydalanib o'rgangan bo'lsangiz, ishlab chiqarish xarajatlari yaratilishi kutilayotgan tovar va xizmatlarning hajmiga bevosita bog'liqdir. Yana shu narsani ko'p bora ta'kidlagan edikki, iqtisodchi ishlab chiqarish xarajatlariga firmaning moliyaviy balansiga qiziqadigan buxgalterga o'xshab qaramaydi. Buxgalterlar firma moliyasini retrospektiv tarzda tushunishga moyil bo'ladilar, chunki ular aktiv (kirim) bilan passiv (chiqim)ni nazorat qilishlari va o'tmishdagi firma faoliyati samaradorligini baholashlariga to'g'ri keladi.

Iqtisodchilar va rahbarlar, aksincha, firmaning istiqboli bilan qiziqadilar. Ular kelgusidagi xarajatlar va ularni qanday pasaytirish hamda samaradorlikni qanday oshirish to'g'risida qayg'uradilar. Ularning nazdida asosiy muammo- ishlab chiqarish resurslariga ketayotgan sarfiyotni optimallashtirish iboratdir.

Taqdim qilinayotgan mazkur keys, aynan yuqorida biz zikr etgan masalalarga bag'ishlangani bois **dolzarblik** kasb etadi. Shuning bilan birga, muammoli vaziyatni qamrab olgan ushbu keysni yechish davomida sizlar quyidagilarga:

- ✱ o'tilgan mavzularni mustaxkamlashga;
- ✱ tasavvurlaringizni tushuncha darajasiga keltirish imkoniyatiga;
- ✱ xarajatlarni turkumlashga;
- ✱ o'rtacha xarajatlarni hisoblash va chekli xarajatlarning moxiyatini anglab yetishga erishasizlar.

Keling endi sizlarga "Ishlab chiqarish xarajatlari" to'g'risida egallagan bilimlaringizni tekshirib ko'rish va baholash maqsadida real xayotimizdan olingan materiallar asosida yaratilgan muammoli vaziyatimizni taqdim etamiz. (*Shartni diqqat bilan o'qib chiqishlaringiz talab etiladi!*)

ISHLAB CHIQILGAN MAMMOLI VAZIYAT

Xurmatli tolibi ilm tasavvur qilingki, Sizni Toshkent viloyati Yangi yo'l shaxrida faoliyat yuritayotgan oziq-ovqat korxonasi bo'lmish, "BIOKIMYO" AJning bosh rahbari mutaxassis sifatida yordamga chorladi. Sizda tasavvur hosil bo'lishi uchun jamiyat rahbari korxonanang tarixi bilan bog'liq hamda bugungi kunda nechog'li ahamiyatga ega bo'lgan va ixtisoslashuv darajasi aks etgan tubandagi ma'lumotlar bilan tanishtirdi.

Тошкент вилояти Янги йўл шаҳридаги "БИОКИМЁ" ОАЖ республика миқёсида йирик ишлаб чиқарувчи заводлардан бири ҳисобланади. Бу ташкилот 1957 йилда ташкил топган бўлиб, спирт маҳсулотини ишлаб чиқаришга ихтисослашгандир. Ташкил этилганда қуввати бир йилда 170,0 минг дал техник спирт ишлаб чиқаришга қодир деб белгиланган эди.

Спирт припаратининг асосий наменклатураси бўлиб, "Етил" ва "Метил" маҳсулотлари ҳисобланади. Дастлаб тўлалигича давлатга қарашли бўлган завод, мустақиллигимиздан сўнг очик турдаги акциядорлик жамиятига айлантирилди. Хозирда, умумий акцияларнинг 51 фоизи давлатнинг хиссасига тўғри келади. Хукумат қарори билан 1992 йилда "БИОКИМЁ" ОАЖ да буғдойни қайта ишлаб озиқ-овқат спиртини ишлаб чиқиш учун янги қурилиш мажмуи бошлаб юборилди. 1998 йилда бошланган цех тугатилиб ишга туширилди ва йилига 821.4 минг декалитрга тенг озиқ-овқат спиртини ишлаб чиқариш қувватига эга бўлинди.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг асосий истеъмолчиси бўлиб, Ўзбекистон "ВИНО-САНОАТ" холдинг компанияси ҳисобланади. Заводнинг эгаллаб турган майдони 22 га ни ташкил этади. Бугунги кунда, заводда ўртача 470 киши меҳнат қилмоқда.

"БИОКИМЁ" АЖ ташкилий тузилмаси ва ишлаб чиқариш харажатларининг умумий занжирли боғлиқлигига доир схемалар қуйида берилган:

“БИОКИМЁ” АЖ ташкилий тузилмаси

1-ЧИЗМА

Бош раҳбар

Бош муҳосиб

Бош муҳандис

Ишлаб чиқариш ва
тижорат бўйича бош
раҳбар муовини

Тартиб бўйича бош
раҳбар муовини

Соқчилик бўлими
(ВОХР)

Махсус бўлим

Таъминот бўлими

Тақсимот ва
мониторинг бўлими

Транспорт цехи

Омборлар

Маиший хизмат
бўлими

Режа ва иқтисод
бўлими

Ходимлар бўлими

Адлия бўлими

Тиббий шахобча

Хисоб-китоб
бўлими

Муншийхона
мудир

Ўзувхона

Бош муҳандис
муовини

Бош технолог

Спирт ишлаб чиқариш
лабораторияси

Механика
таъмирлаш цехи

Бош энергетик

Электроцех

Спирт ишлаб
чиқариш цехи

Бугдой омбори

Тозалаш иншоатлари
тармоғи

Кадрлар тайёрлаш
муҳандиси

Тех. Хавфсизлик бўлими

Иш. чиқ. тех. бўлими

Кап.қурилиш бўлими

Табиатни муҳофаза
қилиш

Гидродиз спирт цехи

Буг қуввати цехи

А ва НУА цехи

Компрессор цехи

Халқ истеъмоллари
иш. цехи

**Ишлаб чиқариш харажатларининг
занжирли боғлиқлиги**

2-ЧИЗМА

**Yetkazib beruvchilar
— faoliyati**

Ишлаб чиқариш билан боғлиқ фаолият

**Сотиш билан
боғлиқ фаолият**

Ishlab chiqarishda sotib olingan maiyeriallar, birikmalar va resurslar Xarajatlarning asosiy elementlari	Ishlab chiqarish faoliyati Xarajatlarning asosiy elementlari	Marketing va sotish Xarajatlarning asosiy elementlari	Xaridorlarga xizmat koʻrsatish va texnik taʼminot Xarajatlarning asosiy elementlari	Personal faoliyatini ragʻbatlantirish Xarajatlarning asosiy elementlari	Maʼmuriy-xoʻjalik faoliyati Xarajatlarnin g asosiy elementlari	Foyda marjasi	Ulgurji savdoda distribyuter va dilerlarning faoliyati	Chakana savdo
Sotib olingan xom-ashyo materiallar Energiya Keltirilgan mollarni nazorat qilish va omborga joylash	Bino va inshootlar Toʻplash va qadoqlash Ishchi kuchi Texnik xizmat Ishlab chiqarish jarayonin tashkillashtirish Ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sinovdan oʻtkazish Sifat nazorati Zaxira boshqaruvi Ichki materallarga ishlov berish Ishlab chiqarish ustidan umumiy nazorat	Sotuvchilar ishi Reklama va tovarni bozorga olib chiqish Bozorni oʻrganish Diler va distribyuterlar bilan boʻlgan munosabatlar	Taʼmirlash xizmati Buyurtmalarga ishlov berish Presonallarni oʻqitish Extiyot qismlari Transport xizmati rejalashtirish	Mukofot va toʻlovlar Malakani oshirish Ichki munosabatlarni tartibga solish Kompyuter xizmati Medisina xizmati va oziq-ovqat bilan taʼminlash Texnik xavfsizlik Oziq-ovqat va maxsus kiyimlar uchun dotatsiya Kasaba uyushmasi bilan munosabat	Moliyaviy va buxgalteriya xizmati Xuquqiy xizmat Jamiyat bilan aloqa Umumiy boshqaruv toʻlovlari Olingan kredit uchun foiz xarajatlari Ichki tartib qoidalari		Distribyuter, ulgurji dilerlar, chakana sotuvchilar va xar qanday oxirgi isteʼmolchiga mahsulotlarni yetkazib berish bilan bogʻliq boʻlgan faoliyatni qamrab oluvchi barcha xarajatlar	

Tashkilotning 2016 va 2017 yillarda namoyon bo'lgan asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2016 y.	2017 y.	O'sish sur'ati, foizda
Mahsulotlarni realizatsiya qilishdan tushgan daromad, ming so'm	7543880	8460547	112,1
Mahsulotlarga ketgan jami sarf xarajatlar, ming so'm	6005192	7163262	119,3
Yalpi foyda, ming so'm	1538688	1297285	84,3
Rentabellik darajasi, foizda	26.5	18.1	68,3
Ishchi va xodimlar soni	465	460	98,9

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 460 kishi mehnat qilayotgan jamoa 2016 yilda 8460547 ming so'mlik mahsulot yaratgan. Yalpi foydasi umumiy daromaddan ishlab chiqarish xarajatlarini ayirib tashlanganda 1297285 ming so'mni tashkil etgan. Korxonaning rentabellik darajasidan aytish mumkinki, korxona xar birlik so'mlik qilingan xarjati evaziga 18.1 tiyinlik foyda ko'rgan.

“BIOKIMYO” AJ bosh rahbarini sizni yordamga chorlashidan asosiy maqsadi shundaki, joriy yilda xabaringiz bo'lsa, Turkmaniston Prezidenti va bir qator mutassaddi tashkilot va idoralar rahbarlari boshchiligidagi delegatsiya O'zbekistonda davlat tashrifi bilan mehmon bo'lishdilar. Tashrifdan ko'zlangan maqsad ikki tomonlama o'zaro ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy, savdo va iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashdan iboratdir. Tashkil etilgan biznes forumda O'zbekiston va Turkmaniston o'rtasida yirik loyihalarni xamkorlikda tashkil etish hamda qushma korxonalar tuzish bo'yicha kelishuv va bitimlar imzolandi.

Buni qarangki, aynan “BIOKIMYO” AJ bilan xamkorlikda iqtisodiy loyihalar, savdo aloqalarini mustahkamlash yuzasidan Turkmaniston tomoni qiziqish bildirdi. O'zaro muloqotlar davomida Turkmanistonlik xamkorlarimiz bizdan oziq-ovqat spirtini ishlab chiqarish xarajatlari to'g'risida analitik taxlillar bilan yozma ravishda bayon etib berishimizni iltimos qilishdi. Iqtisodchimiz mehnat safari bilan chet elda bo'lganligi bois, ishlab chiqarish xarajatlariga bog'liq bir qancha ko'rsatkichlarni 2- jadval ma'lumotlariga tayanib tahlil qilishga yordam bersangiz.

“BIOKIMYO” AJning oziq-ovqat spirtini ishlab chiqarish uchun sarflaydigan xarajatlar turkumi (so‘mda) 2-jadval

Oziq-ovqat spirtini ishlab chiqarish hajmi, dal¹	Tozalangan bug‘doy	Termolaza	Glyukozid	Prolayv	Oltin gurgut kislotasi	Kabomid	O‘simlik yog‘i	Yoqilg‘i-energiya uchun sarflar	Ishchilarga to‘lanadigan ish xaqi	Xodimlarga to‘lanadigan ish xaqi	Ammortizatsiya xarajatlari
220	32.9	2036.3	2147.9	13947.6	2.6	46	316.9	238328.2	51961.8	258689	770000
240	35.9	2221.5	2343.2	15215.5	2.8	50.2	345.6	243278.4	54685.6	258689	770000
280	41.8	2591.7	2733.7	17751.4	3.3	58.5	403.2	262655.9	63133.2	258689	770000
340	50.8	3147.1	3319.5	21555.3	4	71.1	489.6	293778.6	76304.6	258689	770000
450	67.2	4165.3	4393.5	28529.1	5.3	94	648	382463.7	100285.5	258689	770000
530	79.2	4905.7	5174.5	33800.9	6.3	110.8	763.2	456713.1	120180.7	258689	770000
610	91.1	5646.2	5955.6	38672.8	7.2	127.5	878.4	548563.3	140075.9	258689	770000
700	104.6	6479.3	6834.3	44378.6	8.3	146.3	1008	677322.6	160333	258689	770000
830	124	7682.6	8103.5	52620.3	9.8	173.5	1195.2	871108.4	193037.7	258689	770000
910	136	8424.1	8884.6	57692.2	10.8	190.2	1310.4	1037774.8	219932.9	258689	770000
1000	149.4	9256.1	9763.3	63398	11.9	209	1440	1279810.3	240190	258689	770000

¹ 1 дал-10 литрга тенг деб қаралади.

Sizga qo'yiladigan savol va topshiriqlarimiz quyidagicha tartiblanadi:

- Jamiyatning o'zgarmas va o'zgaruvchan xarajatlarni guruhlashtiring va qiymatini hisoblang;
- Umumiy xarajatlar va o'rtacha umumiy xarajatlar funksiyasini xosil qiling xamda grafikda tasvirlang;
- Chekli xarajatlar funksiyasi grafigini aks ettiring hamda nechanchi mahsulotni ishlab chiqarishdan boshlab o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar o'sishni boshlaydi? Buning sababini tushuntirib bering;
- Qisqa muddatli oraliqda optimal ishlab chiqarish hajmini xarajatlarga bog'liq holda izoxlang hamda firma mahsulotining narxi necha so'mdan past bo'lsa, ishlab chiqarish shartsiz ravishda yopiladi?
- Korxona iqtisodchisi tomonidan oxiriga yetkazilmagan xarajatlarga tegishli bo'lgan quyidagi jadvallarni to'ldiring.

3-jadval

O'zgarmas, o'zgaruvchan, umumiy, chekli va o'rtacha xarajatlar

Q, dal	FC, so'm	VC, so'm	TC, so'm	AFC, so'm	AVC, so'm	ATC, so'm	MC, so'm
0	1028689						
220		308820.5					
240							467.91
280			1378062				
340						4198.262	
450		520681.6					
530				1940.923			1260.66
610			1768707				
700		896615					
830					1366.331		
910		1334356					
1000							2998.574

4- jadvalni to'ldirishingiz uchun Sizga ushbu raqamlar taqdim etiladi:

- ⇒ 5 dal oziq-ovqat spirtini ishlab chiqarish uchun o'rtacha o'zgarmas xarajatlar (AFC) 2000 so'mga;
- ⇒ 4 dal spirt ishlab chiqarish uchun o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar (AVC) 850 so'm qiymatga;
- ⇒ 6 dal spirt ishlab chiqarish uchun umumiy xarajatlar (TS) 1240 so'mga ko'payadi;
- ⇒ 5 dal spirt ishlab chiqarish uchun o'rtacha umumiy xarajatlar (ATS) 2880 so'mga teng;
- ⇒ 1 dal oziq-ovqat spirti ishlab chiqarish uchun o'zgaruvchan xarajatlar 1000 so'mni tashkil etadi;
- ⇒ 8 dal spirt ishlab chiqarish uchun umumiy xarajatlar (TS) 19040 so'mga;
- ⇒ 7 dal spirt ishlab chiqarilganda o'zgaruvchan xarajatlar (VC) 1535 so'mga oshadi;
- ⇒ 3 dal ishlab chiqarilganda o'rtacha o'zgarmas xarajatlar hamda o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar yig'indisi (AFC+AVC) 4185 so'mni tashkil etgan;
- ⇒ Spirt ishlab chiqarish 1 daldan 2 dalga oshganda (ATS) 5100 so'mga pasayadi.

4-jadval

Q	FC	VC	TC	AFC	AVC	ATC	MC
0							
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							

3. TALABALAR UCHUN USLUBIY QO‘LLANMALAR

Muammo: Ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va firmaning zararsiz ishlash nuqtasini aniqlash.

Muammoni hal etish uchun amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar:

- O‘zgarmas va o‘zgaruvchan xarajatlarning bir-biridan farqini anglab yetish;
- O‘rtacha o‘zgarmas, o‘zgaruvchan, umumiy xarajatlarni korxonaning ko‘rsatkichlariga asoslanib hisoblashlarni amalga oshirish;
- Korxonanang o‘rtacha xarajatlari funksiyasini hisoblab chiqarish va grafikda aks ettirishni o‘rganish;
- Qisqa muddatli oraliqda firmaning optimal ishlab chiqarish hajmini aniqlash;
- Korxona ma’lumotlariga tayanib va korxonaning hisoblangan o‘rtacha xarajatlar tahlili asosida korxonaning zararsiz ishlash nuqtasini topish.

Yechish ALGORITMI

Xurmatli talaba, qo‘yilgan topshiriq va vazifalarni hal etishingiz uchun o‘tilgan mavzularni yaxshilab qaytadan o‘qishingiz, ayniqsa, jamiyat to‘g‘risidagi statistik ma’lumotlarni diqqat bilan o‘rganishingiz va qo‘yilgan shart doirasida hisoblarni amalga oshirishingiz talab etiladi. Shuning bilan birga, sababiy bog‘liqlikda amalga oshirishingiz kutilayotgan tahlil natijalarini hamda xulosalaringizni aniq va ravshan bayon etishga xarakat qiling.

Sizga oson bo‘lishi uchun yechish usullari, o‘quv materiallari, eslatma va uslubiy ko‘rsatmalarni berishni lozim topdik.

1. *Ishlab chiqarish hajmiga bog‘liq bo‘lgan xarajatlarni o‘zgaruvchan va bog‘liq bo‘lmagan xarajatlarni o‘zgarmas (doimiy) xarajatlar ekanligini bilgan holda ajratib chiqish lozim.*

2. *Umumiy xarajatlar bu o‘zgarmas va o‘zgaruvchan xarajatlar yig‘indisi ekanligini esdan chiqarmang. O‘rtacha umumiy, o‘rtacha o‘zgaruvchan xarajatlar funksiyasini hisoblashda Excel dasturidan foydalanib tuzishni tavsiya etamiz va grafikdagi tasvirini aks ettirishni unutmang.*

3. *Chekli xarajatlar bu qo‘shimcha birlik mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun sarflanayotgan qo‘shimcha xarajatlardir. Demak, siz mahsulot ishlab chiqarish hajmi va chekli xarajatlar miqdorini aniqlaganingizdan so‘ng Excel dasturiga kiritib kerakli kamandalarni bajarganingizda chekli xarajat funksiyasi va grafigiga ega bo‘lasiz.*

4. *O‘rtacha o‘zgaruvchan xarajatlar minimumi optimal ishlab chiqarish hajmi ekanligini esdan chiqarmang.*

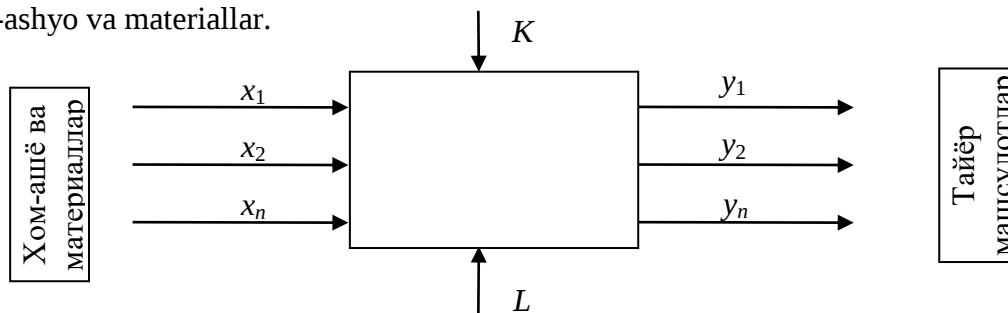
VAZIYATLI TAHLIL VARAQASI

Tahlil bosqichining nomi	Tahlil bosqichining mazmuni	Tahlil bosqichi	Baholash mezonlari
1. Vaziyatli tahlil	1. Vaziyatning aniq holatini anglagan holda zaruriy ma'lumotlarni to'play olish. 2. Vujudga kelgan vaziyatni hal etish uchun nazariy bilimlarga tayanib, qilinishi lozim bshlgan vazifalarni bir tizimga keltirish.		1-5 ball 2- 10 ball
2. Muammoning shakllanishi	Muammoda aks etgan asosiy xususiyatlar: a) Xarajatlarni guruhlashtirish va ularni ajratish; b) O'rtacha xarajatlarni aniqlash formulasidan foydalanib xiso-kitoblarni amalga oshirish; c) Chekli xarajatlarni xar bir qo'shimcha ishlab chiqarish hajmi doirasida hisoblash; d) Hisoblarni to'g'ri yo'lga qo'ygan holda jadvalni to'ldirish.		a -5 ball b -5 ball c -5 ball d -5 ball
3. Vaziyatda nazarda tutilgan holatlarning analitik ko'rinishi	1. O'rtacha umumiy, o'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar funksiyasi va grafik ko'rinishini aks ettirish. 2. Korxonaning optimal ishlab chiqarish hajmini grafikda izoxlash.		1-10 ball 2- 10 ball
4. "Nima uchun" texnikasidan foydalanib masalaga tanqidiy yondashish	1. O'rtacha xarajatlarni hisoblash zarurligini asoslash. 2. Chekli xarajatlarni hisoblash mohiyatini ochib berish. 3. Iqtisodiy xarajatlarni hisoblash zarurligini asoslash.		1- 5 ball 2- 5 ball 3- 10 ball
5. Qo'yilgan masalaning yechimini ishlab chiqish	Muammoli vaziyat yechimini hal etmoq va kerakli xulosalarni yozma ravishda bayon etish.		20 ball

O'QUV-USLUBIY MATERIALLAR

Bozor qonunlariga asosan barcha moddiy ne'matlar ishlab chiqaruvchi sub'yektlar qisqa muddatli davr oralig'ida maksimal foyda olishga intiladilar. Buning asosiy sabablaridan biri - qisqa muddatli davrda resurslar narxlarining o'zgaruvchanligidadir. Talab va taklif qonuniga asosan moddiy ne'matlar ishlab chiqaruvchi barcha firmalar resurslar bozoridan ma'lum turdagi resurslarni xarid qilib, ishlab chiqarish jarayonini amalga oshiradilar. Ishlab chiqarish jarayoni – bu firmalarning asosiy faoliyat turi bo'lib, bu jarayon cheklangan ishlab chiqarish resurslaridan foydalangan holad amalga oshiriladi. Firmalar ishlab chiqarish jarayonida cheklangan omillarning yiriklashgan uch guruhidan foydalanadilar:

- mehnat;
- kapital;
- xom-ashyo va materiallar.

Sarflangan ishlab chiqarish omillari miqdori bilan, ushbu omillardan foydalangan holda maksimal ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori o'rtasidagi bog'liqlikni ishlab chiqarish funksiyasi orqali ifodalash mumkin:

$$Q = F(K, L, M).$$

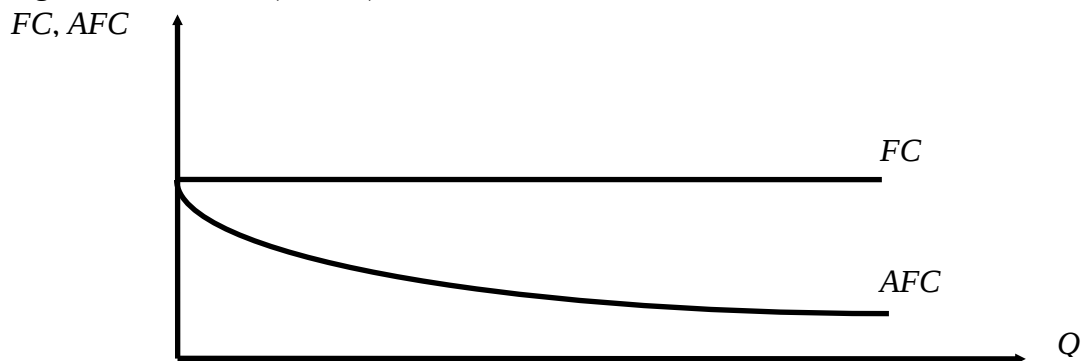
O'zgarmas xarajat (FC - *fixed cost*) - bu qisqa muddatli oraliqda mahsulot ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lmagan xarajatdir (mahsulot ishlab chiqarish hajmi oshganda ham, kamayganda ham o'zgarmaydigan xarajat). O'zgarmas xarajatlarga binodan, texnikadan, inshootlardan, ishlab chiqarish uskunalaridan foydalanish bilan bog'liq xarajatlar, ijara haqi, kapital ta'mirlash, ma'muriy xarajatlar kiradi.

O'rtacha o'zgarmas xarajat (AFC - *Average Fixed Cost*) - bir birlik mahsulotga to'g'ri keladigan o'zgarmas xarajat bo'lib, u quyidagicha aniqlanadi:

$$AFC(Q) = \frac{FC}{Q}.$$

O'rtacha o'zgarmas xarajat mahsulot hajmi oshishi bilan kamayib boradi.

O'zgarmas xarajat (FC) va o'rtacha o'zgarmas xarajatlar (AFC) chizig'i grafikda quyidagicha tasvirlanadi (1-rasm).

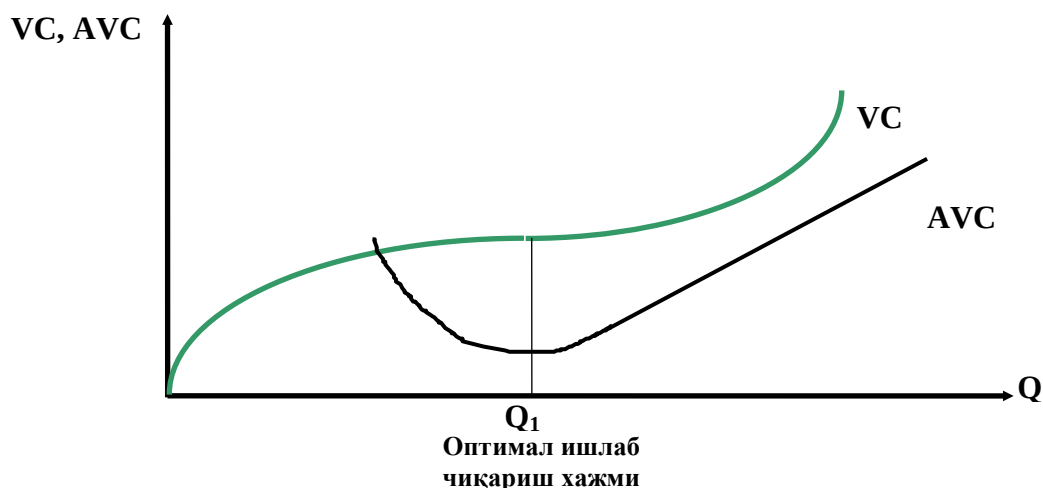
1-rasm. FC va AFC chiziqlari grafigi.

O'zgaruvchan xarajat (VC - *Variable Cost*) - mahsulot ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lgan xarajat, ya'ni mahsulot hajmi oshganda yoki kamayganda o'zgaradigan xarajat. O'zgaruvchan xarajat Q ga bog'liq funksiya bo'lib, $VC(Q)$ ko'rinishida yozilishi mumkin. O'zgaruvchan xarajatlarga xom ashyoga, elektroenergiyaga, gazga, yordamchi materiallarga bo'lgan xarajatlar hamda ish haqi kiradi.

O'rtacha xarajatlar shunday xususiyatga egaki, ishlab chiqarishning boshlang'ich qismida uning o'sish sur'ati mahsulot ishlab chiqarish sur'atidan yuqori bo'ladi, ishlab chiqarish hajmi optimal o'lchovga erishganda o'zgaruvchan xarajatlar kamayib, undan keyin yana oshadi.

O'rtacha o'zgaruvchan xarajatlar (AVC - *Average Variable Cost*) - bir birlik ishlab chiqarilgan mahsulotga to'g'ri keladigan o'zgaruvchan xarajat bo'lib, u o'zgaruvchan xarajat miqdorini ishlab chiqarilgan mahsulot miqdoriga nisbati bilan aniqlanadi. O'rtacha xarajatlar firma optimal texnologik razmga (optimal ishlab chiqarish hajmiga) erishganda o'zining minimal qiymatiga erishadi (2-rasm), ishlab chiqarish hajmi yana oshsa, o'rtacha xarajat ham oshib boradi (bu yerda boshqarishning murakkablashuvi, samarali bo'lmagan resurslardan foydalanish, o'zgaruvchan xarajatlarni oshishiga sabab bo'ladi).

O'rtacha o'zgaruvchan xarajat firma faoliyatini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Uning yordamida firma faoliyatining samaradorligi, firmaning muvozanat holati va kelajakdagi istiqboli (ishlab chiqarishni kengaytirish, qisqartirish yoki tarmoqdan chiqish) belgilanadi.

2-rasm. VC va AVC chiziqlari grafigi.

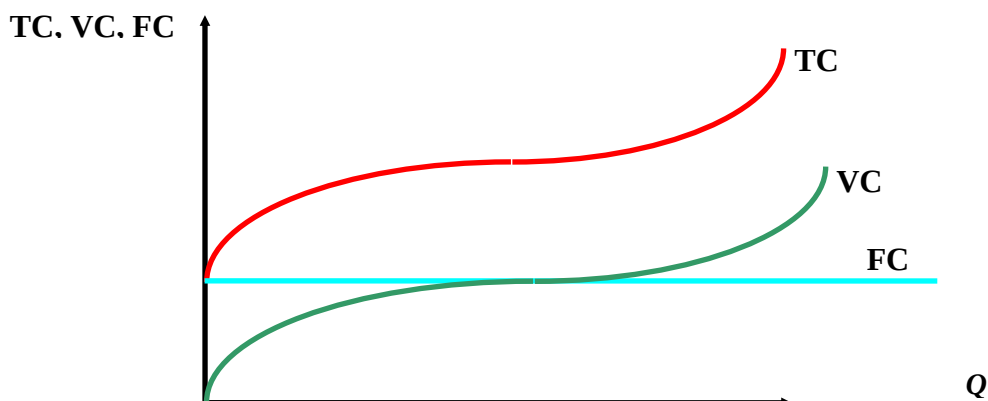
Umumiy xarajatlar (TC - *Total Cost*) - qisqa muddatli orliqda ma'lum miqdorda mahsulot ishlab chiqarish uchun sarflangan o'zgarmas va o'zgaruvchan xarajatlarning yig'indisiga teng:

$$TC = FC + VC(Q).$$

Bu yerda FC - o'zgarmas xarajat, $VC(Q)$ - o'zgaruvchan xarajat.

O'rtacha xarajatni ba'zi hollarda TC o'rniga c bilan ham belgilaydi.

Grafik ko'rinishda umumiy xarajat chizig'i o'zgarmas va o'zgaruvchan xarajalar chiziqlarini qo'shish bilan hosil qilinadi (3-rasm).

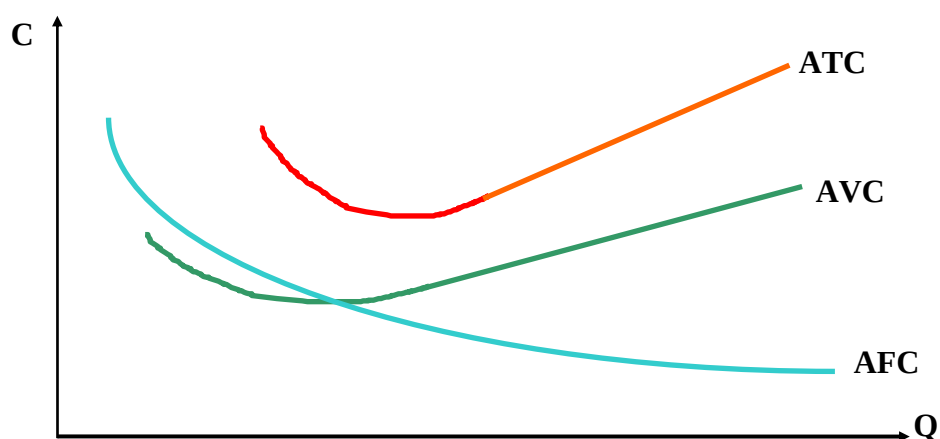
3-rasm. Umumiy xarajalar.

O'rtacha umumiy xarajatlarni umumiy xarajadni ishlab chiqarilgan mahsulot miqdoriga bo'lish yo'li bilan aniqlash mumkin: $ATC = \frac{TC}{Q}$,

yoki o'rtacha o'zgarmas (AFC) va o'rtacha o'zgaruvchan (AVC) xarajatlarni qo'shish yo'li bilan aniqlanadi:

$$ATC = AFC + AVC = \frac{(FC + VC)}{Q}.$$

ATC , AFC va AVC chiziqlarining grafikdagi ko'rinishi quyidagi rasmda keltirilgan (4-rasm).

4-rasm. ATC , AFC va AVC chiziqlarining grafiklari.

O'rtacha umumiy xarajalar firma faoliyatini tahlil qilishda asosiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. O'rtacha umumiy xarajat bilan narx o'rtasidagi farq orqali firmaning olayotgan foydasi yoki zarari aniqlanadi.

Chekli xarajat (MC - *Marginal Cost*) - ishlab chiqarish hajmini kichik miqdorga (odatda bir birlikka) oshirish bilan bog'liq bo'lgan qo'shimcha umumiy xarajadir:

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q} = \frac{\Delta(FC + VC)}{\Delta Q} = \frac{\Delta FC}{\Delta Q} + \frac{\Delta VC}{\Delta Q} = \frac{\Delta VC}{\Delta Q} = MVC$$

Bu yerda chekli o'zgarmas xarajat $\frac{\Delta(FC)}{\Delta Q} = 0$ bo'lgani uchun, chekli xarajat chekli o'zgaruvchan xarajat MVC ga teng ($MC = MVC$).

MVC - chekli o'zgaruvchan xarajat bo'lib, mahsulotni qo'shimcha bir birlikka (ΔQ) oshirgandagi o'zgaruvchan xarajatning o'sgan qismi ΔVC ga teng.

Yuqoridagi formuladan ko'rinib turibdiki, o'zgarmas xarajat chekli xarajat miqdoriga ta'sir qilmaydi. Chekli xarajat o'zgaruvchan xarajat funksiyasidan olingan hosilaga teng:

$$MC = \frac{d(VC)}{dQ}.$$

Xarajatlar funksiyasi grafiklari bir-biriga nisbatan shunday joylashganki, boshlanishda chekli xarajatlar kamayib boradi (bu yerda asosiy sabab, ishlab chiqarish masshtabi kengayishining musbat samarasi va optimal texnologik ishlab chiqarish hajmiga chiqish hamda o'zgarmas xarajatlarning kamayishi). Optimal hajmdan keyingi ishlab chiqarish hajmining o'sishida kam samarali resurslarni ishlab chiqarishga jalb qilish, ishlab chiqarish masshtabini ortiqcha kengayishi natijasida boshqaruv samaradorligining kamayishi, xarajatlarning ortishi natijasida chekli xarajatlar o'sib boradi.

5. KEYSOLOGNING XUSUSIY JAVOB VARIANTI

Brinchi savolga beriladigan javob ushbu tarzda bayon etiladi. Bizga ma'lumki, ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lmagan xarajatlar o'zgarmas (doimiy) xarajatlar deb yuritiladi. Demak, bizning misolimizda, ya'ni "BIOKIMYO" AJda o'zgarmas xarajatlar ikkita xarajatlardan iborat ekan. Bular, xodimlarga to'lanadigan ish xaqi bilan ammortizatsiya xarajatlari ekan. Ikkita xarajatning yig'indisi aksiyonerlik jamiyatining umumiy o'zgarmas xarajatni keltirib chiqaradi. Qiymat ko'rinishida 1028689 so'mni tashkil qilmoqda.

O'zgaruvchan xarajatlarga esa mahsulot ishlab chiqarishiga bog'liq bo'lgan barcha xarajatlarni kiritish mumkin. Oziq-ovqat spirtini ishlab chiqarish hajmi oshib borgani sayin, oshishi kuzatilayotgan xarajatlarning barchasini o'zgaruvchan xarajatlar deb qabul qilamiz. Jadval ko'rinishida o'zgaruvchan xarajatlarni aks ettiradigan bo'lsak, u quyidagicha namoyon bo'ladi:

1-jadval

Spirt ishlab chiqarish hajmi, dal, Q	Jami o'zgaruvchan xarajatlar qiymati, so'mda(TVC)
220	308820,5
240	318178,7
280	349372,7

340	398720
450	520681,6
530	621534,4
610	740018
700	896615
830	1134055
910	1334356
1000	1604228

Ikkinchi va qolgan topshiriqlarga javob sifatida biz-uslub fikrlarni berishni lozim topdik. Mikroiqtisodiyotda xarajatlarni ikkiga bo'lib o'rganiladi. Bular, o'zgarmas (FC) xarajatlari va o'zgaruvchan (VC) xarajatlari. O'zgaruvchan xarajatlari va o'zgarmas xarajatlari yig'indisi firmaning ($VC+FC=TC$) umumiy xarajatni keltirib chiqaradi. "BIOKIMYO" AJning turli ishlab chiqarish hajmidagi umumiy xarajatlari qiymati tubandagi 2-jadvalda aks ettirilgan.

2- jadval

Ishlab chiqarish hajmi (Q), dal	O'zgarmas xarajatlari (FC), so'm	O'zgaruvchan xarajat (VC) so'm	Umumiy xarajatlari (TC) so'm
220	1028689	308820,5	1337510
240	1028689	318178,7	1346868
280	1028689	349372,7	1378062
340	1028689	398720	1427409
450	1028689	520681,6	1549371
530	1028689	621534,4	1650223
610	1028689	740018	1768707
700	1028689	896615	1925304
830	1028689	1134055	2162744
910	1028689	1334356	2363045
1000	1028689	1604228	2632917

Umumiy xarajatlari qiymatini mahsulot ishlab chiqarish hajmiga bo'lsak, biz o'rtacha umumiy xarajatkaga ega bo'lamiz $ATC = AFC + AVC = \frac{(FC + VC)}{Q}$

Masalani kompyuter dasturida, ya'ni Excel dasturida yechish ishni ancha osonlashtiradi va qulaydir. Shu bois, Excel dasturidan foydalanib hisob-kitoblarni, xarajatlarning grafikdagi tasvirini hamda funksiyalarni chiqarganimiz bois, qisqacha ko'rsatishni joiz deb, bildek.

A1 yacheykaga "Qisqa muddatli oraliqda "BIOKIMYO" AJning xarajatlari" matnini

2. So'ngra quyidagi yacheykalarga mos ravishda:

A2 yacheykasiga - Ishlab chiqarilgan oziq-ovqat spirti miqdori, dal (Q)

B2 yacheykasiga – O‘zgarmas xarajatlar summasi, (TFC)
 C2 yacheykasiga - O‘zgaruvchan xarajatlar summasi, (TVC)
 D2 yacheykasiga - Umumiy xarajatlar summasi, (TC) $TC=TFC+TVC$
 E2 yacheykasiga - O‘rtacha doimiy xarajatlar, (AFC) $AFC=TFC/Q$
 F2 yacheykasiga - O‘rtacha o‘zgaruvchan xarajatlar, (AVC), $AVC=TVC/Q$
 G2 yacheykasiga - O‘rtacha umumiy xarajatlar, (ATC) $ATC=TC/Q$
 H2 yacheykasiga - Chekli xarajatlar, (MC) $MC=TS$ da o‘zgarishlar/ Q da o‘zgarishlar matnlarini kiritib chiqamiz.

3. A3 dan A13 yacheykalarga 220 dan 1000 gacha bo‘lgan mahsulotlar hajmlarini kiritamiz.

4. V3 dan V13 yacheykalarga o‘zgarmas xarajatlarning qiymatlarini kiritamiz.

5. S3 dan S13 yacheykalarga o‘zgaruvchan xarajatlarning qiymatlarini kiritamiz.

Yuqorida keltirilgan punktlarda bajarilgan amallarni bajarish natijasida quyidagi ko‘rinishdagi jadvalga ega bo‘lamiz (1-rasm).

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
	Ишлаб чиқар илган озиқ- овқат спирт и микдо ри, дал (Q)	Ўзгармас харажатлар суммаси, (TFC)	Ўзгарувчан харажатлар суммаси, (TVC)	Умумий харажатлар суммаси, (TC) $TC=TFC+TVC$	Ўртача доимий харажатлар, (AFC) $AFC=TFC/Q$	Ўртача ўзгарувчан харажатлар, (AVC), $AVC=TVC/Q$	Ўртача умумий харажатлар, (ATC) $ATC=TC/Q$	Чекли харажатлар, (MC) $MC=TS$ да ўзгаришлар/ Q да ўзгаришлар			
2											
3	220	1028689	308820,5								
4	240	1028689	318178,7								
5	280	1028689	349372,7								
6	340	1028689	398720								
7	450	1028689	520681,6								
8	530	1028689	621534,4								
9	610	1028689	740018								
10	700	1028689	896615								
11	830	1028689	1134055								
12	910	1028689	1334356								
13	1000	1028689	1604228								

Masalaning ma'lumotlari jadvalga kiritilib bo'lgandan so'ng, umumiy, o'rtacha, o'rtacha o'zgarimas, o'rtacha o'zgaruvchan va chekli xarajatlarni hisoblash formulalarini mos ravishdagi yacheykalarga kiritamiz.

6. Umumiy xarajatlar summasini topish. (Shuni eslatib o'tish zarurki, Excel dasturida yacheykalarga formulalar yozishdan avval «=» belgisi qo'yilishi shart!).

Eslatma. Barcha elektron jadvallarda matematik hisob-kitoblarni amalga oshirishda yacheykadagi joylashgan sonlar ko'rsatilmaydi, balki sonlar joylashgan yacheykalarining adreslari ko'rsatiladi.

Buning uchun **D4** yacheykaga quyidagi formulani yozamiz: **=B4+C4**
Natijada **D4** yacheykada **1337510** raqami paydo bo'ladi.

D4 yacheykada joylashgan formulani **D4:D14** yacheykalarga ko'chirish zarur bo'ladi. Buning uchun kursorni **D4** yacheykaga qo'yamiz va yacheykaning pastki o'ng burchagida «+» belgisi paydo bo'ladi. Ushbu belgini **D14** yacheykagacha tortib boramiz. Shundan **D4:D14** yacheykalarida mos ravishda umumiy xarajatlarning yig'indilari hosil bo'ladi.

8. **E4** yacheykaga **qB4/A4** formulasini kiritamiz.

9. **F4** yacheykaga **qC4/A4** formulasini kiritamiz.

10. **G4** yacheykaga **qD4/A4** formulasini kiritamiz.

11. **H4** yacheykaga **q(D4-D3)/(A4-A3)** formulasini kiritamiz.

12. Barcha yacheykalarga mos ravishdagi xarajatlarni hisoblash formulalari kiritilgandan so'ng, ularni 7-bandda keltirilgan usul bilan 14-qatorgacha tortib chiqamiz. Natijada har bir xarajatlarning qiymatlari hisoblab chiqiladi va mos yacheykalarga joylashadi Ushbu harakat jarayonini quyidagi 2-rasmda keltiramiz.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
1	“Қисқа муддатли оранида “БИОКИМ” ОАЖнинг харажатлари”														
2	Ишлаб чиқарилган озиқ-овқат спирт и миқдори, дал (Q)	Ўзгармас харажатлар суммаси, (TFC)	Ўзгарувчан харажатлар суммаси, (TVC)	Умумий харажатлар суммаси, (TC) TC=TFC+TVC	Ўртача доимий харажатлар, (AFC) AFC=TC/Q	Ўртача ўзгарувчан харажатлар, (AVC) AVC=TVC/Q	Умумий харажатлар, (ATC) ATC=TC/Q	Чекли харажатлар, (MC) MC=TC да ўзгаришлар/ Q да ўзгаришлар							
3	0	1028689		1028689											
4	220	1028689	308820,5	1337510	4675,859	1403,73	6079,59	1403,73							
5	240	1028689	318178,7	1346868	4286,204	1325,745	5611,95	467,91							
6	280	1028689	349372,7	1378062	3673,889	1247,76	4921,65	779,85							
7	340	1028689	398720	1427409	3025,556	1172,706	4198,26	822,455							
8	450	1028689	520681,6	1549371	2285,976	1157,07	3443,05	1108,74							
9	530	1028689	621534,4	1650223	1940,923	1172,706	3113,63	1260,66							
10	610	1028689	740018	1768707	1686,375	1213,144	2899,52	1481,05							
11	700	1028689	896615	1925304	1469,556	1280,879	2750,43	1739,97							
12	830	1028689	1134055	2162744	1239,384	1366,331	2605,72	1826,46							
13	910	1028689	1334356	2363045	1130,427	1466,325	2596,75	2503,76							
14	1000	1028689	1604228	2632917	1028,689	1604,228	2632,92	2998,58							
15															
16															
17															

13. Masalada keltirilgan barcha turdagi grafiklarni yasash uchun **Excel** dasturidagi **Master diagramm** dan foydalanamiz. Ishlab chiqarish xarajatlarini yaqqol ravishda chiziqli grafik orqali kuzatish mumkin.

14. Grafikni yasashda, avvalo har bir ko'rsatkich joylashgan ustunlarni belgilab olish zarur. Buning uchun birorta xarajatni tanlashimiz zarur. Masalan, o'zgaruvchan xarajatlar summasi grafisini ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori orqali yasaymiz.

15. Kursorni **A3** yacheykaga qo'yib, **A14** yacheykagacha belgilab olamiz hamda **Ctrl** knopkasini bosib, **S3** yacheykadan **S14** yacheykalarni belgilaymiz.

Eslatma. Bir necha ustunlarda joylashgan ma'lumotlar orasidan ayrimlarini tanlab olishda Ctrl knopkasini bosib turish shart!

Natijada 3-rasmda keltirilgan diapazon belgilanadi. Ushbu diapazon yordamida o'zgaruvchan xarajatlarning ishlab chiqilgan mahsulot miqdori orasidagi chiziqli grafisini olishimiz mumkin.

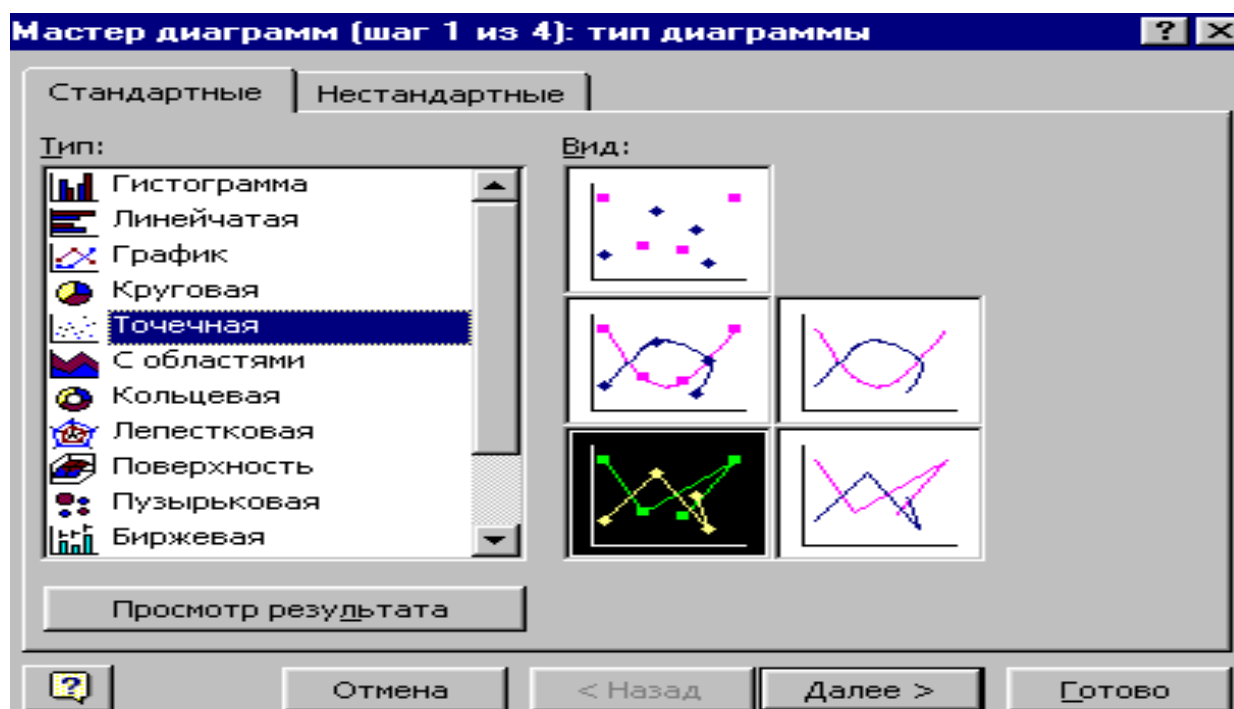
Eslatma. Ayrim hollarda ma'lumotlarni guruhlashda, bir xil guruhga tegishli ustunlarni yangi ishchi varaqqa o'tkazib hisob-kitoblar, grafiklarni yasash maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki bu foydalanuvchining ma'lumotlar bilan ishlashini osonlashtiradi.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
2	Ишлаб чилган озиқ- овқат спирт и миқдо ри, дал (Q)	Ўзгармас харажатлар суммаси, (TFC)	Ўзгарувчан харажатлар суммаси, (TVC)	Умумий харажатлар суммаси, (TC) TC=TFC +TVC	Ўртача доимий харажатлар, (AFC) AFC=TF C/Q	Ўртача ўзгарувчан харажатлар, (AVC), AVC=TVC /Q	Умумий харажатлар, (ATC) ATC=TC /Q	Чекли харажатлар, (MC) MC=TC да ўзгаришлар/ Q да ўзгаришлар							
3	0	1028689		1028689											
4	220	1028689	308820,5	1337510	4675,859	1403,73	6079,59	1403,73							
5	240	1028689	318178,7	1346868	4286,204	1325,745	5611,95	467,91							
6	280	1028689	349372,7	1378062	3673,889	1247,76	4921,65	779,85							
7	340	1028689	398720	1427409	3025,556	1172,706	4198,26	822,455							
8	450	1028689	520681,6	1549371	2285,976	1157,07	3443,05	1108,74							
9	530	1028689	621534,4	1650223	1940,923	1172,706	3113,63	1260,66							
10	610	1028689	740018	1768707	1686,375	1213,144	2899,52	1481,05							
11	700	1028689	896615	1925304	1469,556	1280,879	2750,43	1739,97							
12	830	1028689	1134055	2162744	1239,384	1366,331	2605,72	1826,46							
13	910	1028689	1334356	2363045	1130,427	1466,325	2596,75	2503,76							
14	1000	1028689	1604228	2632917	1028,689	1604,228	2632,92	2998,58							

3-rasm. Grafik yasash uchun ma'lumotlar diapazonini belgilash

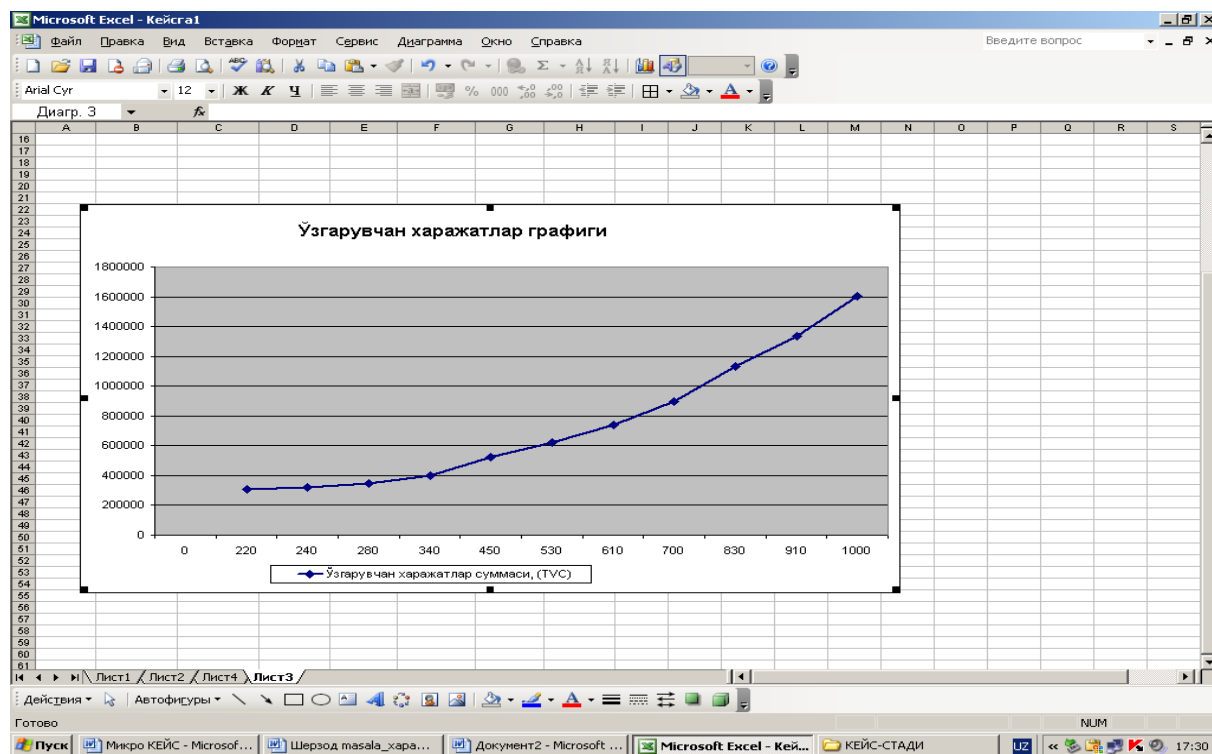
16. Belgilangan diapazon ma'lumotlari asosida chiziqli grafikni yasaymiz.

17. Piktografik menyuyu qatoridagi «**Master diagramm**» knopkasini bosamiz, natijada ekranda turli xil diagrammalarni yasashda foydalaniladigan quyidagi ekran paydo bo'ladi (4-rasm).

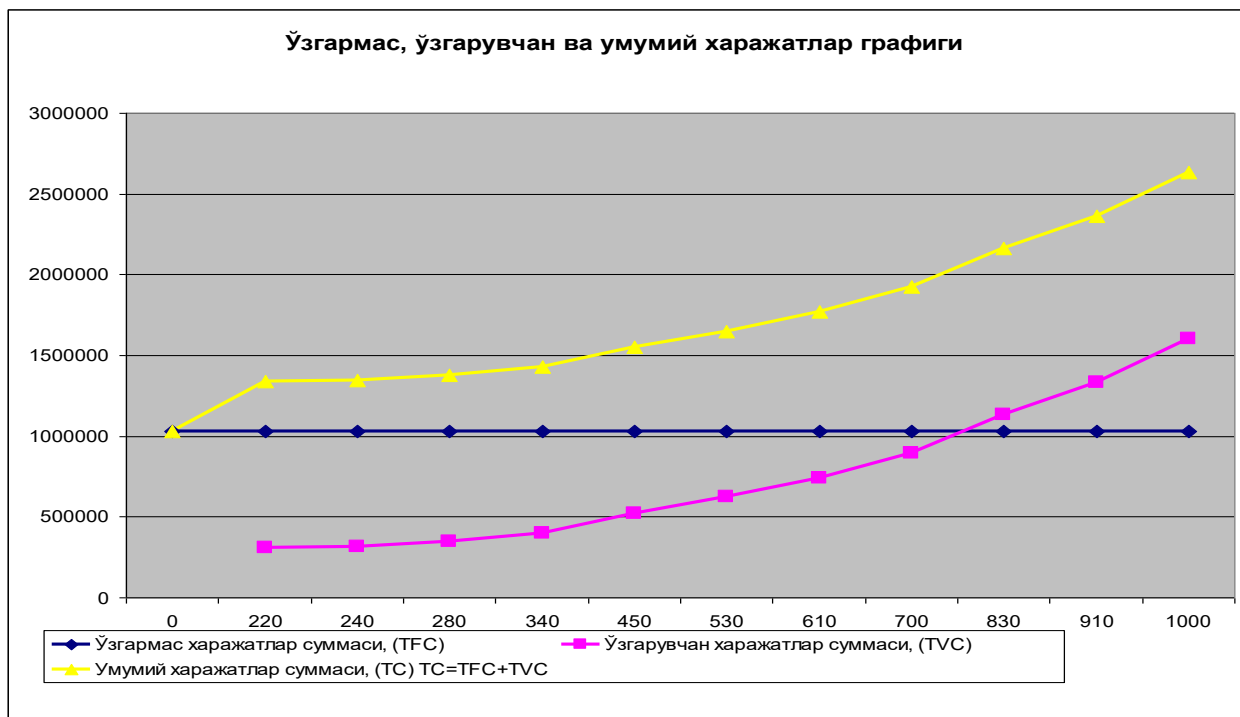

4-rasm. «**Master diagramm**» menyusi diagrammalar turlarini tanlash

18. Keltirilgan diagrammalar turlari orasidan, ya'ni «**Tip**» bo'limidan «**Tochechnaya**» turini va «**Vid**» bo'limidan esa ko'rinishidagi chiziqli diagrammani tanlaymiz hamda «**Daleye**» knopkasini bosamiz. Natijada qo'yidagi ko'rinishdagi grafik xosil bo'ladi (5-rasm)

Yuqorida keltirilgan boshqa turdagi ko'rsatkichlarning ham grafiklarini keltirib o'tilgan (15) – (18) banddagi harakatlar yordamida yasash mumkin.
Kelinglar, bajarilgan ishlarning xammasini to'raligicha keltiramiz.

Чекли харажатлар (MC) график ko'inishda quyidagicha izoxlanadi:

450 dal spirt mahsulotini ishlab chiqarilganda oʻrtacha oʻzgaruvchan xarajatlar (AVC) oʻzining eng minimal qiymatiga ega boʻladi, yaʼni 450 dal oziq-ovqat spirtini ishlab chiqarishda **AVC=1157.07** soʻm.

451 dal spirt mahsulotini ishlab chiqarishdan boshlab oʻrtacha oʻzgaruvchan xarajatlar oʻsa boshlaydi. Buning sababi shundaki, yaʼni ishlab chiqarish jarayoniga qoʻshimcha resurslar jalb etiladi, bu esa oʻzgaruvchan xarajatlarning oʻsishiga olib keladi.

Iqtisodchi tomonidan oxiriga yetkazilmagan xarajatlarga tegishli boʻlgan 2- jadval quyidagicha toʻldiriladi.

Q	FC	VC	TC	AFC	AVC	ATC	MC
0	1028689	-	1028689	-	-	-	-
220	1028689	308820,5	1337510	4675,86	1403,73	6079,6	1403,73
240	1028689	318178,7	1346868	4286,2	1325,74	5611,9	467,91
280	1028689	349372,7	1378062	3673,89	1247,76	4921,6	779,85
340	1028689	398720	1427409	3025,56	1172,71	4198,3	822,455
450	1028689	520681,6	1549371	2285,98	1157,07	3443	1108,74
530	1028689	621534,4	1650223	1940,92	1172,71	3113,6	1260,66
610	1028689	740018	1768707	1686,38	1213,14	2899,5	1481,05
700	1028689	896615	1925304	1469,56	1280,88	2750,4	1739,97
830	1028689	1134055	2162744	1239,38	1366,33	2605,7	1826,46
910	1028689	1334356	2363045	1130,43	1466,33	2596,8	2503,76
1000	1028689	1604228	2632917	1028,69	1604,23	2632,9	2998,58

3- jadval esa tubandagicha to'ldiriladi:

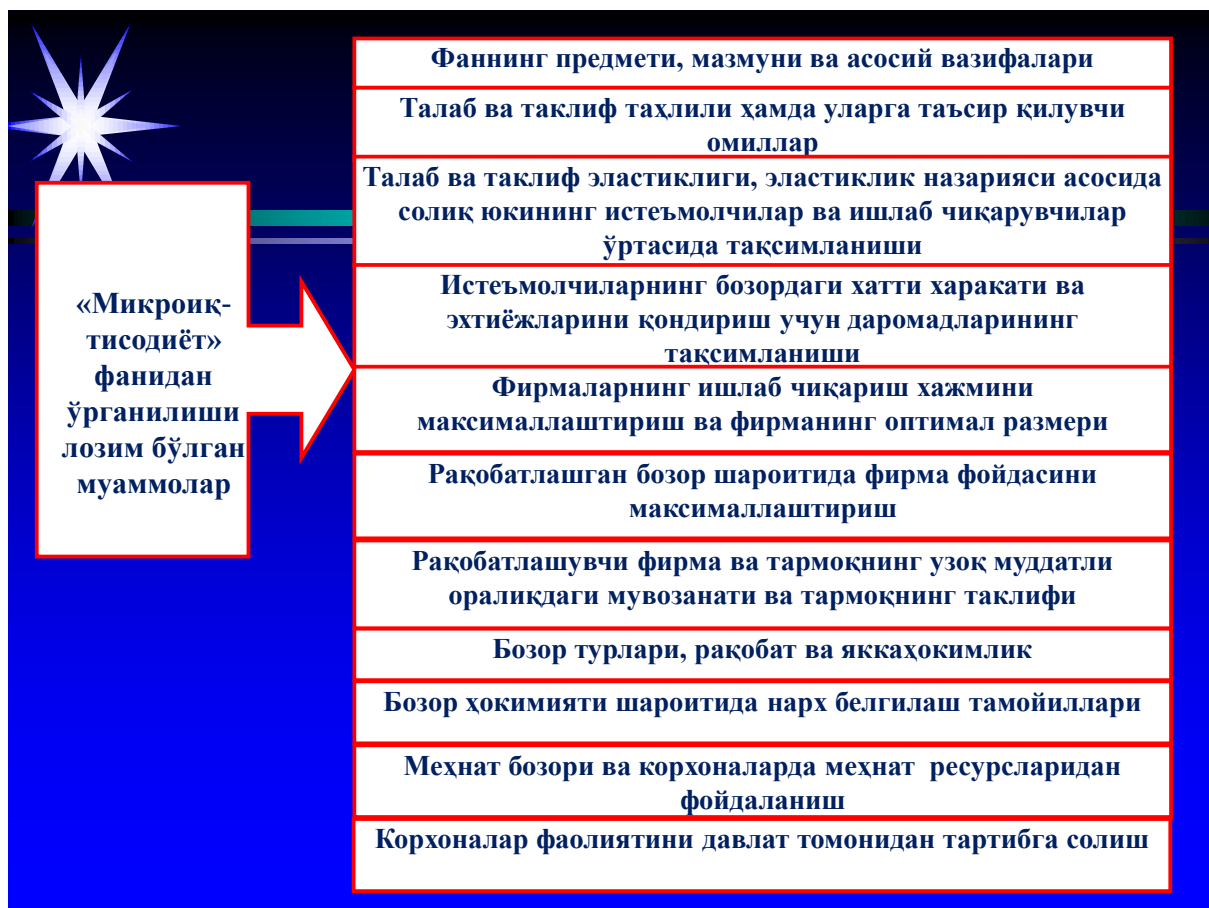
Q	FC	VC	TC	AFC	AVC	ATC	MC
0	10000	-	10000	-	-	-	-
1	10000	1000	11000	10000	1000	11000	1000
2	10000	1800	11800	5000	900	5900	800
3	10000	2555	12555	3333	852	4185	755
4	10000	3400	13400	2500	850	3350	845
5	10000	4400	14400	2000	880	2880	1000
6	10000	5640	15640	1667	940	2607	1240
7	10000	7175	17175	1429	1075	2454	1555
8	10000	9040	19040	1250	1130	2380	1865

“BIOKIMYO” AJ tomonidan ishlab chiqarilayotgan spirt mahsulotining narxi 2596.75 so‘mga teng bo‘lganda ochiq aksionerlik jamiyatining zararsiz ishlash nuqtasi deb qabul qilinadi.

“BIOKIMYO” AJ mahsulotining narxi 1157.07 so‘mdan past bo‘lsa, ishlab chiqarish shartsiz ravishda yopiladi. Chunki jamiyat qisqa muddatli oraliqda faoliyat ko‘rsatayotganda $P=AVC$ shart bajariladi, ya‘ni mahsulotning narxi unga sarflangan xarajatlarga teng bo‘lgan. Firma mahsulotning narxi 1157.07 so‘mdan yuqori bo‘lgandagina mahsulotni ishlab chiqarish firma uchun rentabel hisoblanadi.

“BIOKIMYO” AJ iqtisodiy samaraga ega bo‘lishi uchun har bir dal spirt mahsuloti ishlab chiqarishda o‘zgaruvchan xarajatlarni (**TVC**) (bir dona mahsulotga to‘g‘ri keladigan xarajatlarni) kamaytirishi lozim. Shu holda jamiyatnin iqtisodiy samarasi ortadi, ya‘ni mahsulotlarni sotishdan oladigan foydasi ortib boradi.

MAVZULAR BO‘YICHA TAQDIMOT SLAYDLARI VA VIDEO ROLIKLAR

Товарлар айланмаси (кичик доиравий айланиш) модели

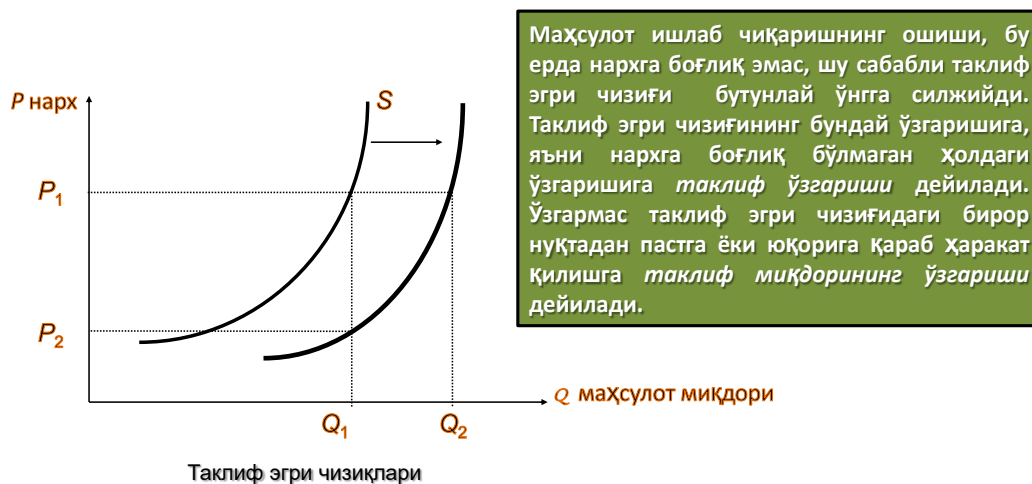

2-Мавзу. Талаб ва таклиф таҳлили асослари

- 1.Талаб, талаб чизиғи ва уларга таъсир қилувчи омиллар.
2. Талаб функциялари ва талаб қонуни.
3. Таклиф, таклиф чизиғи ва уларга таъсир қилувчи омиллар.
4. Таклиф функцияси ва таклиф қонуни.
5. Президент И.А.Каримовнинг “Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади” номли асарларида келтирилган истеъмолчилар талабларининг пасайиши ва унга сабаб бўлаётган омиллар.

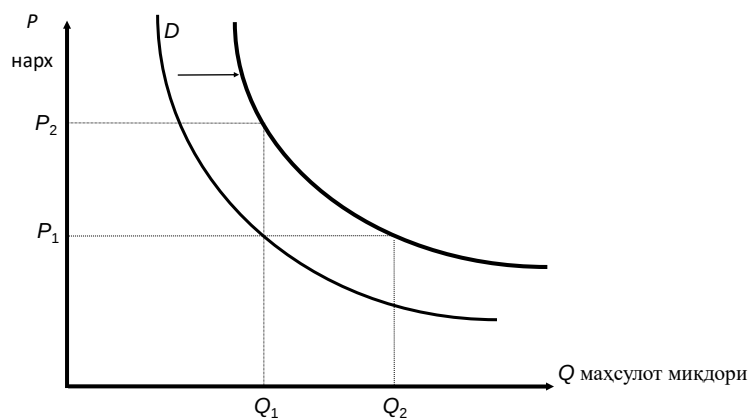
Тайёрлади: и.ф.н., доц. Мустафакулов Ш.И.

Талаб ва таклиф чизиқлари, рақобатлашган ишлаб чиқарувчиларга берилган нархларда қанча миқдорда маҳсулот сотиши мумкинлигини ва истеъмолчиларга эса берилган нархларда қанча миқдорда маҳсулот сотиб олишини кўрсатиб беради.

P_c

Талаб эгри чизиқларининг график кўриниши

$$Q^D = a - b \cdot P \qquad Q^D = f(P, R, Z, W, P_y, P_{\text{ком}}, N, B)$$

Талабга таъсир этувчи омиллар

Талабга нархдан бошқа барча таъсир қилувчи омилларни ҳисобга оладиган бўлсак, кўп омилли талаб функцияси қуйидагича ёзилади:

$$Q^D = f(P, R, Z, W, P_y, P_{\text{ком}}, N, B)$$

Таклифга таъсир этувчи омиллар

$$Q^S = \varphi(P, T, P_p, C, D, N, B)$$

Уйга вазифа

1. “Кўшим бобо” фермер хўжалигида турли балл бонетитига эга бўлган учта экин майдони бор. У бу майдонларга буғдой ёки пахта экиши мумкин. У 1-майдондан 100 т картошка ёки 50 т буғдой, 2-майдондан 80 т картошка ёки 30 т буғдой, 3-майдондан эса 40 т картошка ёки 20 т буғдой олиши мумкин. “Кўшим бобо” фермер хўжалигининг ҳосил имконияти чизиғини графикда тасвирланг.

2. Максимал талаб ҳажми 5000 бирликга тенг. Товар нархи 1000 сўм бўлганда, талаб нолга тенг. Чизиқли талаб функцияси аниқлансин.

3. Жадвалда берилган маълумотлар асосида бозорнинг мувозанат параметрлари аниқлансин.

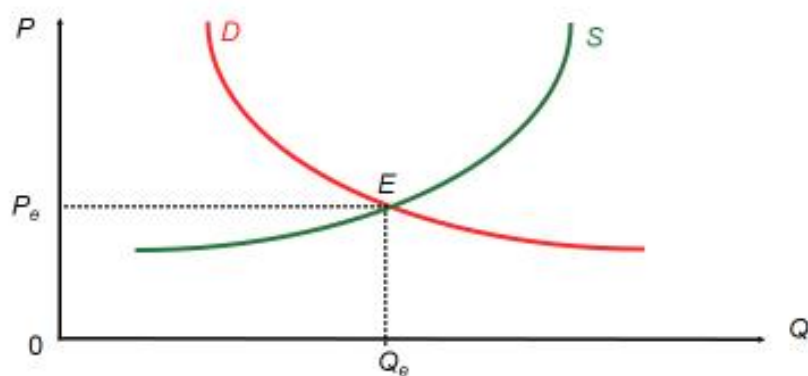
Нарх	Талаб ҳажми	Таклиф ҳажми
1 000	4 000	2 000
1 500	3 000	2 800

Мавзу. Бозор мувозанати, максимал ва минимал нархлар

1. Бозор мувозанати ва мувозанат нарх.
2. Бозор мувозанатига таъсир қилувчи омиллар.
3. Максимал ва минимал нархлар, “қора бозор”нинг вужудга келиши.
4. Истеъмолчи ютуғи ва ишлаб чиқарувчи ютуғи.

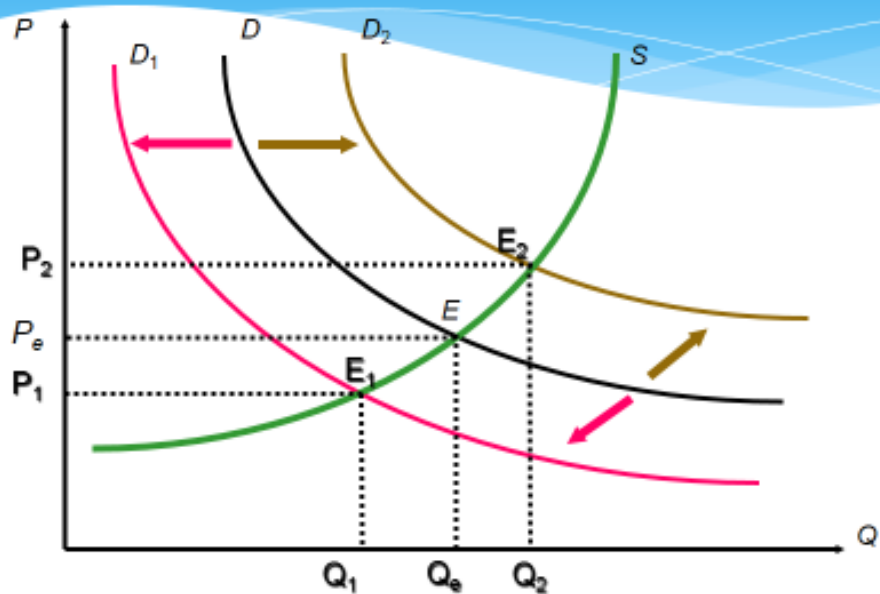
Тайёрлади: и.ф.и., доц. Мустафакүлов Ш.Н.

Бозор мувозанати - бу қайд этилган нархларда неъматга бўлган бозор талаби миқдори шу неъматнинг бозор таклифи миқдорига тенглигини кўрсатувчи ҳолатдир.

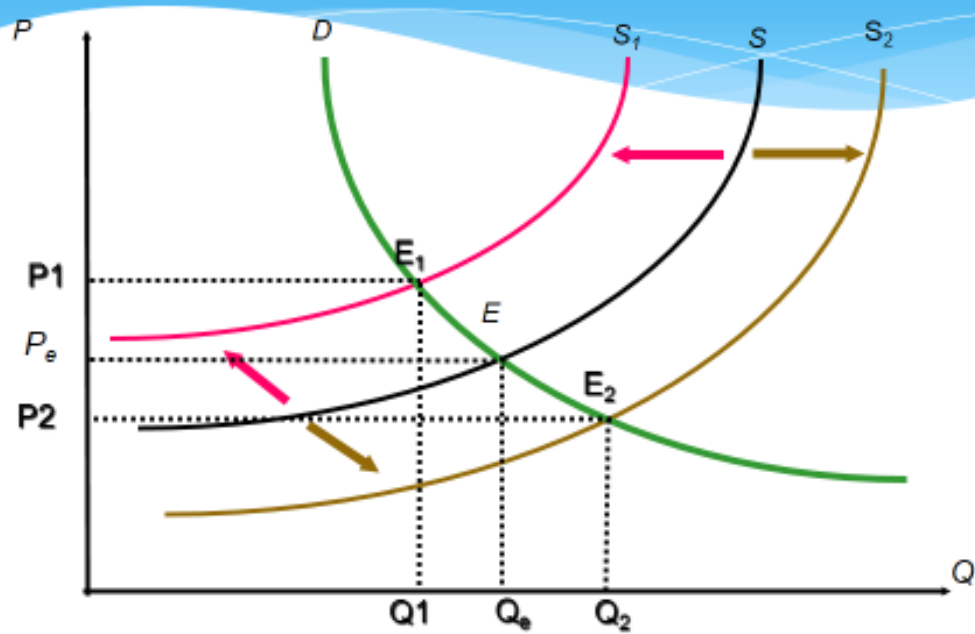

Мувозанат нарх P_e ва мувозанат ҳажм Q_e

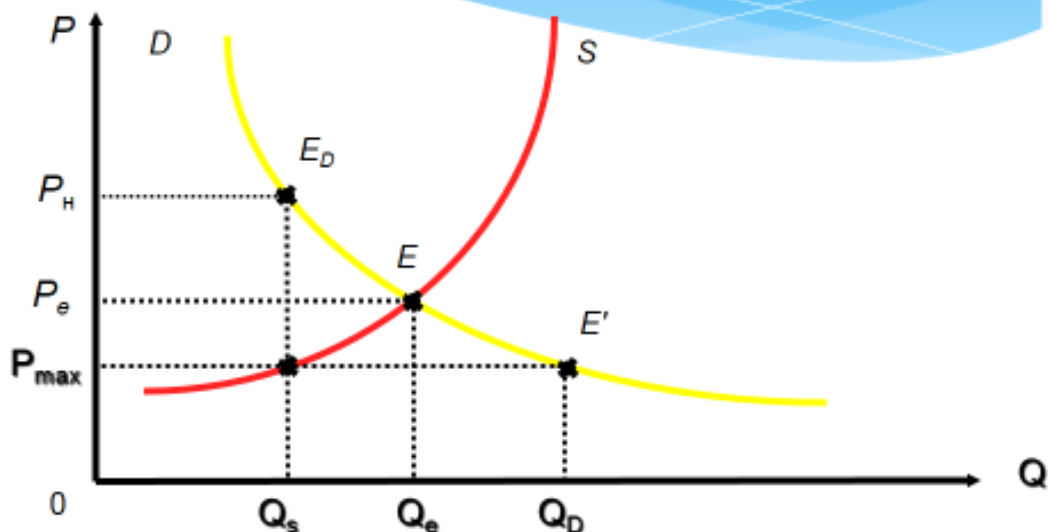
Талаб чизиғининг силжиши

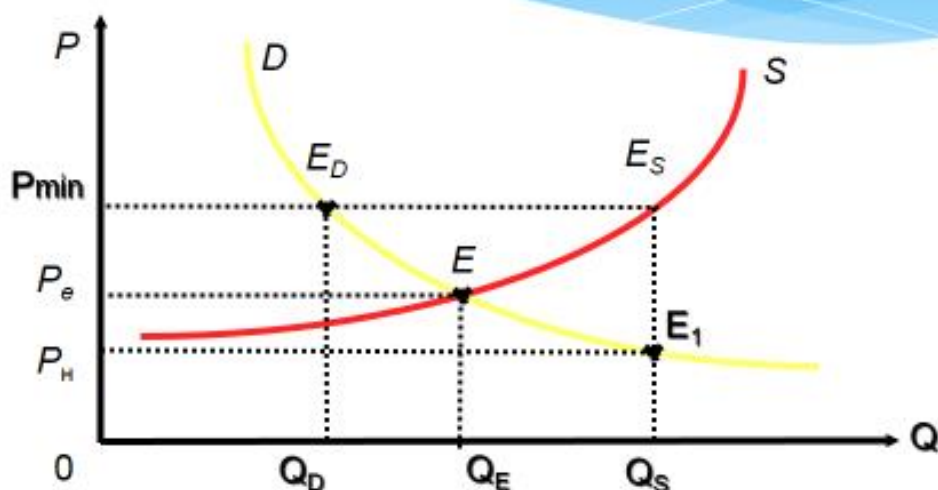
Таклиф чизиғининг силжиши

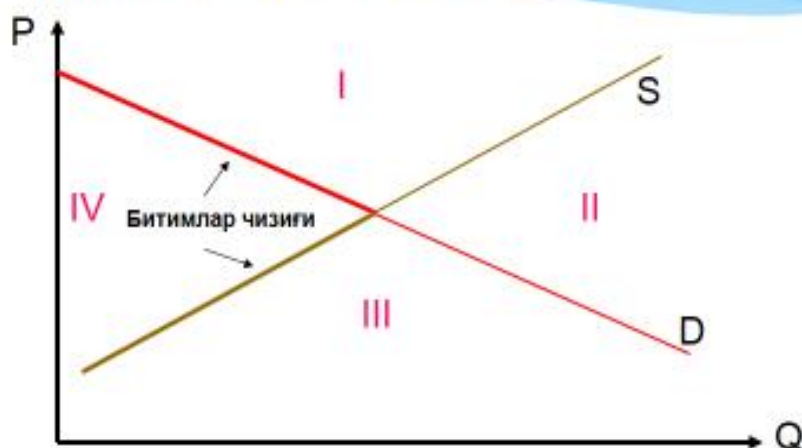
Товар танқислигини давлат ўз захирасидан маҳсулотни бозорга чиқариш йўли билан ечади, яъни ўз захирасидаги $Q_D - Q_S$ миқдорда маҳсулот чиқариб талаб ва таклифни тенглаштиради. Агар сотувчиларга товарни максимал нарх $P_{\max}$ дан юқори нархда сотишга рухсат бўлмаса, таклиф Q_S миқдор билан чегаралангани учун, норасмий бозор (**хуфийна бозор**) вужудга келади (расмда бу E_D нукта орқали ифодаланган ва бу бозорда товар норасмий бозор нархи P_H да сотилади; P_H мувозанат нархдан анча юқори бўлиши мумкин).

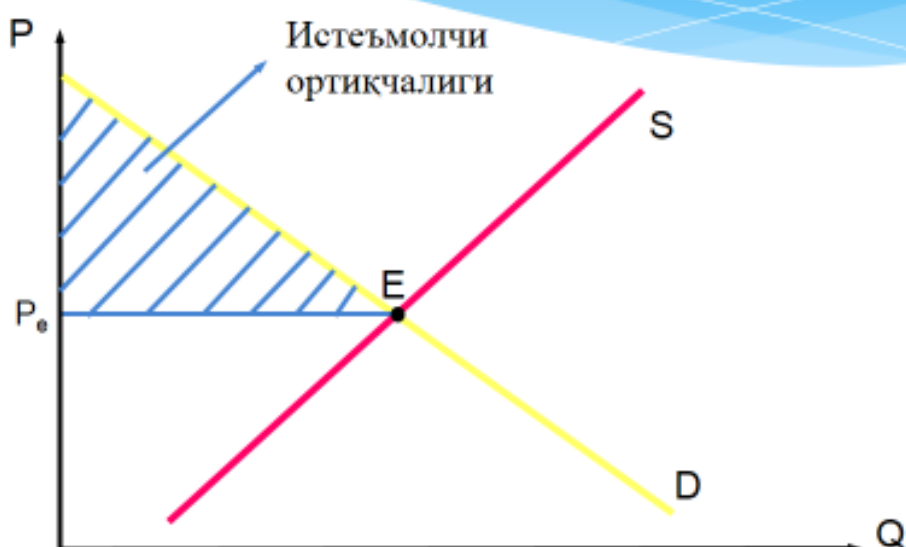
Маҳсулотнинг нархи $P_{\min}$ минимал нарх дейилади, агар минимал нарх мувозанат нархдан катта бўлса, $P_{\min} > P_e$ (P_e -мувозанат нарх) ва нарх $P_{\min}$ ни пасайтириш мумкин бўлмаса.

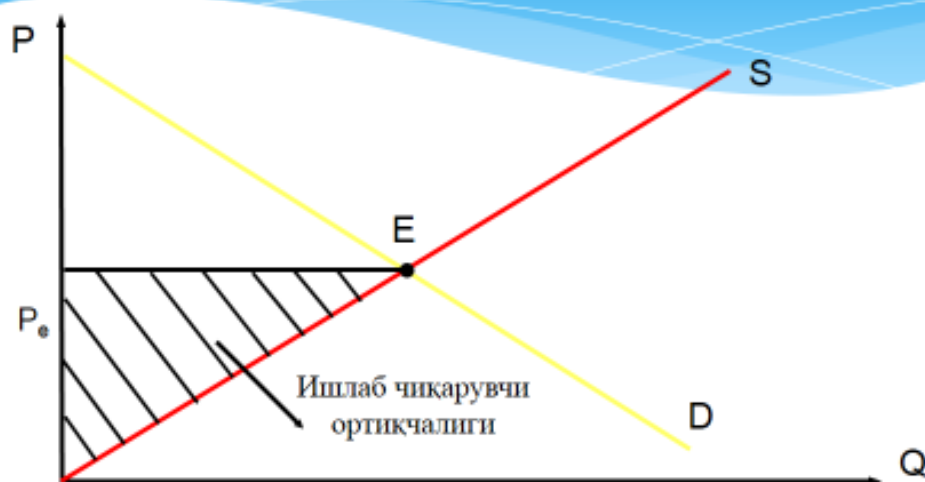
Истеъмолчи ортиқчаллиги (ютути) - истеъмолчи томонидан товарга тўлаши мумкин бўлган максимал нарх билан товарнинг ҳақиқий нархи ўртасидаги фарқни билдиради. Аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, истеъмолчининг товар учун бериши мумкин бўлган максимал нархдан товарни сотиб олишда тўланадиган ҳақиқий нархнинг айирмасига тенг. Истеъмолчи ортиқчаллиги (қўшимча наф) алоҳида инсоннинг қанчалик ўртача яхши яшаётганлигини кўрсатади.

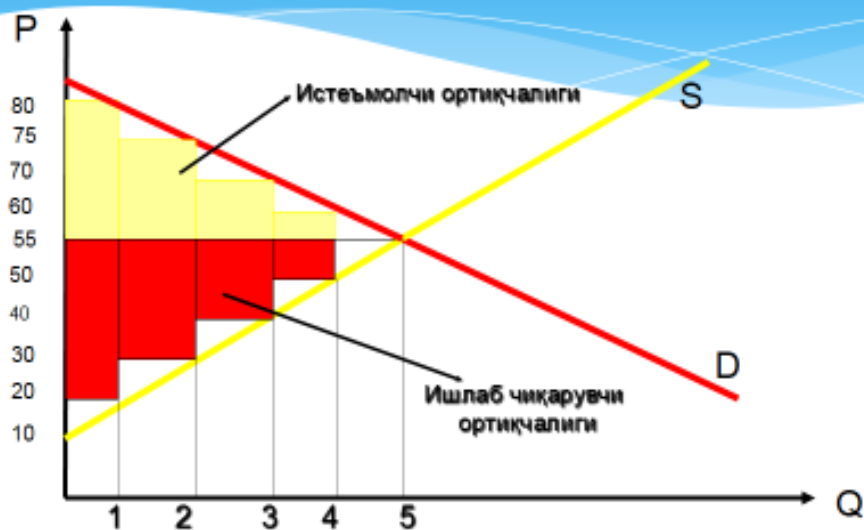
Истеъмолчининг умумий ортиқчаллиги- бу талаб чизиги билан бозор нархи чизиги ўртасида жойлашган соҳага тенг

Бозор учун умумий ишлаб чиқарувчи ортиқчалиги таклиф чизиғидан тортиб то бозор нархи чизигигача бўлган ораликдаги юзага тенг

Истеъмолчи ва ишлаб чиқарувчи ортиқчалиги(ютуғи)

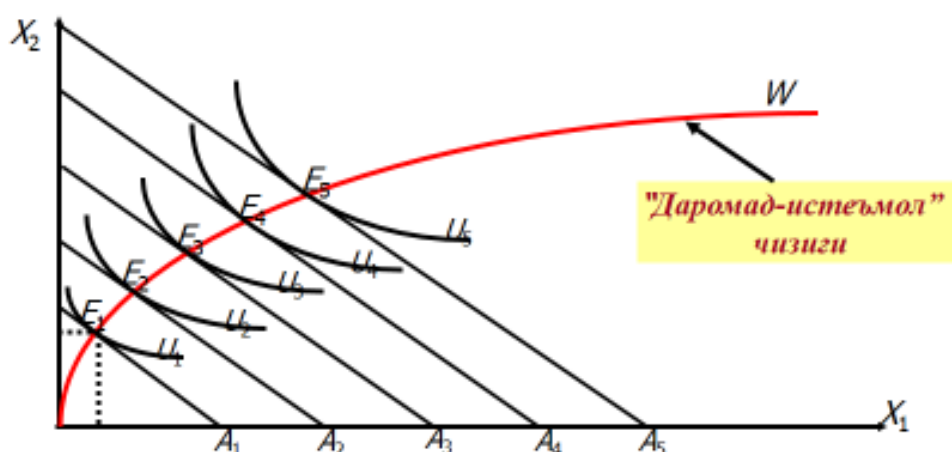

Истеъмолчи ютуғи: $(80-55)+(75-55)+(60-55)+(55-55)=50$ сўм

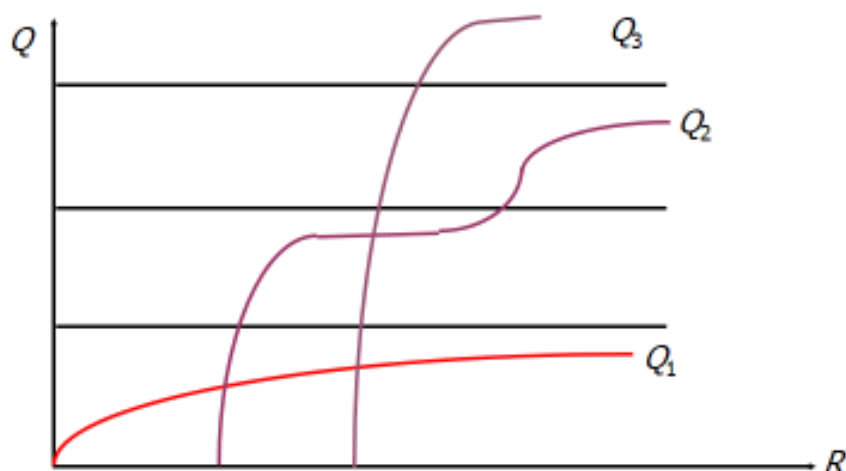
7-Мавзу. Даромад самараси ва алмаштириш самараси

1. “Даромад-истеъмол” чизиғи ва унинг таҳлили.
2. “Нарх-истеъмол” чизиғи ва унинг таҳлили.
3. Нормал ва паст категорияли товарлар учун даромад ва алмаштириш самараси.

Даромаднинг ўзгариши бюджет чизиғини параллел равишда силжишига олиб келади, нима учун деганда, нархлар нисбати ўзгармайди. Даромад ошганда, бюджет чизиғи ўнгга-юқорига силжийди, камайганда пастга-чапга силжийди. Реал даромаднинг ўсиши натижасида бюджет чизиғи $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$ ҳолатларга кетма-кет силжийди

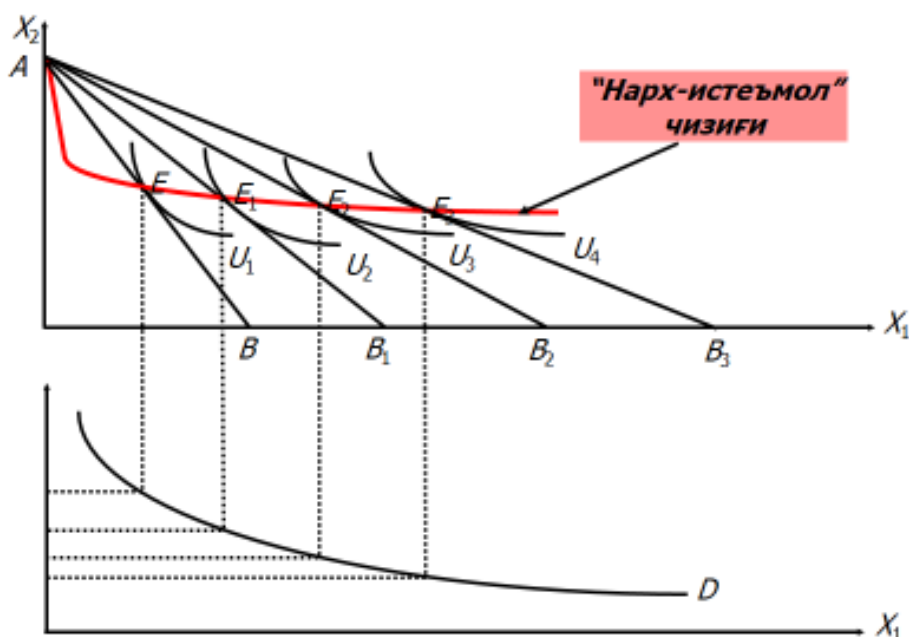

Немис олими Эрнст Энгель (1821-1896) биринчи бўлиб даромад ўзгаришининг истеъмол таркибига таъсирини тадқиқ қилган. Товарлар таркибининг даромадга нисбатан ўзгаришини инфодаловчи чизиклар, *Энгель эгри чизиклари* дейилади.

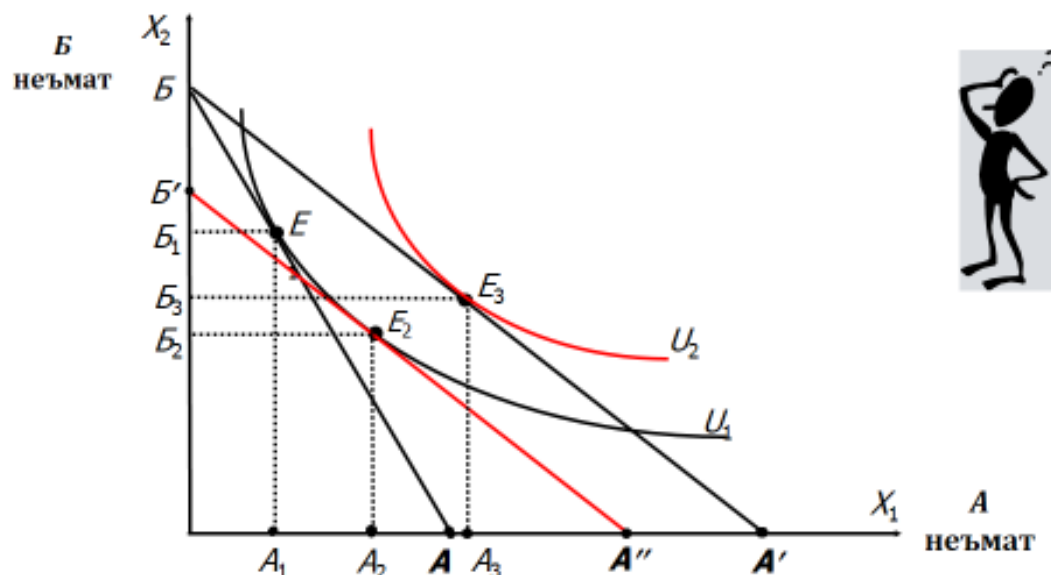

Энди даромадни ўзгармас, деб қараймиз ва неъматлардан биттасини, масалан, X_1 неъматнинг нархини ўзгарувчан деб қараймиз. Фараз қилайлик, X_1 неъматнинг нархи P кетма-кет камайиб бормоқда, яъни $P > P_1 > P_2 > P_3$ ва ҳоказо.

Графикда нархнинг бундай ўзгариши, бюджет чизигининг AB ҳолатдан AB_1 , AB_2 ва AB_3 ҳолатларга силжитади.

Нархнинг ҳар қандай ўзгариши, биринчидан: реал даромадни оширади, натижада бепарқлик эгри чизиги силжийди ва истеъмолчи сотиб олиши мумкин бўлган неъматлар таркибини ўзгартиради; иккинчидан - нархлар нисбатини ўзгартиради ва бир неъмат (Б) билан бошқа неъмат (А) алмаштирилади.

8-Мавзу. Бозор ва таваккалчилик

- 1.Бозор иқтисодиёти шароитида таваккалчилик ва унинг вужудга келиши.
- 2.Таваккалчиликни ўлчаш.
- 3.Таваккалчиликни пасайтириш йўллари.

Тайёрлади: и.ф.н., доц. Мустафакулов Ш.И.

Таваккалчиликни миқдорий аниқлаш учун бирор воқеа ёки шодисанинг олиб келиши мумкин бўлган оқибатларини ва бу оқибатларнинг эҳтимолини билиш керак бўлади. **Кутиладиган миқдор** - бу мумкин бўлган барча натижаларнинг ўртача ўлчанган қийматлари.

$$E(X) = \pi_1 x_1 + \pi_2 x_2 + \dots + \pi_n x_n = \sum_{i=1}^n \pi_i x_i$$

бу ерда

x_i - мумкин бўлган натижа;

π_i - ушбу натижанинг пайдо бўлиш эҳтимоли.

Иш жойи	1- натижа		2 - натижа	
	Эҳтимоли	Даромад, сўм	Эҳтимоли	Даромад, сўм
Хус.корх.	0,5	120000	0,5	60000
Дав.корх.	0,99	90200	0,01	70200

Хус. корх. $E(x) = 0,5 * 120000 + 0,5 * 60000 =$ **90000 сўм**

Дав. корх. $E(x) = 0,99 * 90200 + 0,01 * 70200 =$ **90000 сўм**

Амалиётда ўзгарувчанликни, яъни четланишни ўлчаш учун бир- биридан фарқ қиладиган иккита мезон ишлатилади. Биринчиси, дисперсия бўлиб, у ҳақиқий натижадан кутиладиган натижани айрилганининг ўртача ўлчови миқдори квадратига тенг, яъни

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n \pi_i [x_i - E(x)]^2$$

бу ерда σ^2 -дисперсия; X_i - мумкин бўлган натижа; $E(x)$ - кутиладиган натижа; π_i - i -натижанинг эҳтимоли

Стандарт четланиш (ўртача квадратик четланиш ҳам дейилади), бу дисперсиядан олинган квадрат илдизга тенг, яъни

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} \quad \sigma \text{ -стандарт четланиш.}$$

Хус.корх. $\sigma^2 = 0,5(120000-90000)^2 + 0,5(60000-90000)^2 = 900000000$

Дав.корх. $\sigma^2 = 0,99(90200-90000)^2 + 0,01(70200-90000)^2 = 3960000$

Стандарт четланиш = $\sigma_1 = \sqrt{900000000} = 30000$

Стандарт четланиш = $\sigma = \sqrt{3960000} = 1989$

Инвестор банкка 2000 доллар пул маблағи қўйди. Банкнинг йиллик фоиз ставкаси 25% ни ташкил этадиган бўлса, инвесторнинг тўрт йилдан сўнг пул маблағи қанча бўлишини аниқланг? (мураккаб фоиз ставкаси асосида.).

$$Kt = K * (1 + n)^t$$

$$Kt = 2000 * (1 + 0.25)^4 = 4883 \text{ доллар}$$

Инвесторга тўрт йилдан сўнг 10000 доллар пул маблағи керак. Банкнинг йиллик фоиз ставкаси 25 фоизни ташкил этадиган бўлса, жорий йилда инвестор қанчаа пул маблағини банкка омонотга қўйиши лозим?

$$K = \frac{Kt}{(1 + n)^t}$$

$$Kt = \frac{10000}{(1 + 0,25)^4} = 4096 \text{ доллар}$$

10-Мавзу. Ишлаб чиқариш назарияси.

1.Ишлаб чиқариш омиллари.

2.Ишлаб чиқариш функциялари ва улардаан фойдаланиш.

3.Изокванта ва ишлаб чиқариш омилларини чекли технологик алмаштириш нормаси.

4.Изокоста ва ишлаб чиқариш харажатларини минималлаштирувчи омиллар сарфини аниқлаш.

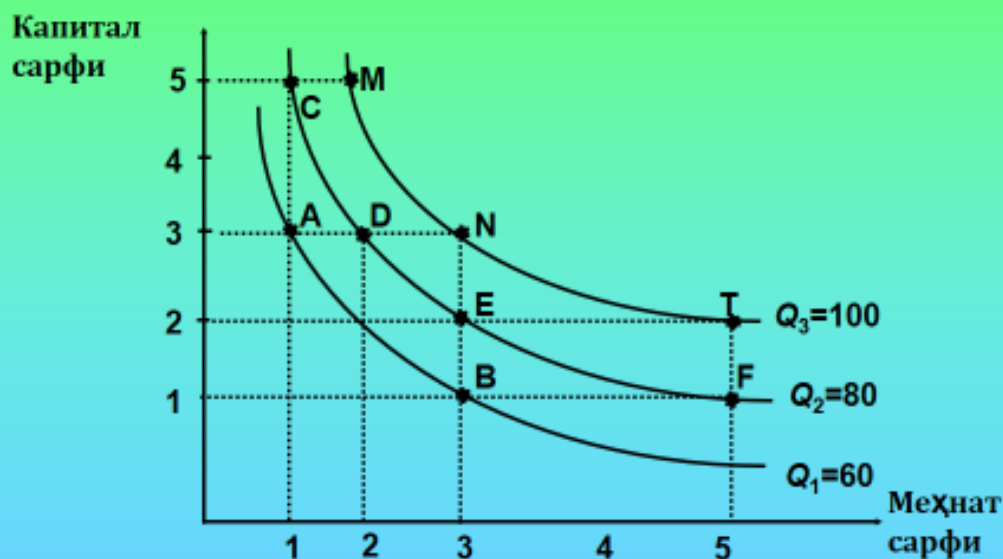
Агар ишлаб чиқариш функцияси иккита, K (капитал) ва L (меҳнат) омилларига боғлиқ бўлса, ишлаб чиқариш функцияси қуйидагича ёзилади:

$$Q = f(K, L).$$

Капитал сарфи	Меҳнат сарфи, (соатларда)				
	1	2	3	4	5
1	30	50	<u>60</u>	70	<u>80</u>
2	40	65	<u>80</u>	85	<u>100</u>
3	<u>60</u>	<u>80</u>	<u>100</u>	110	115
4	65	85	110	115	120
5	<u>80</u>	<u>100</u>	120	125	130

7

Ишлаб чиқариш омиллари сарфи ўзгаришига кўра ишлаб чиқариш графиги

9

Маълум вақт оралиғида жами ишлаб чиқарилган маҳсулотни умумий маҳсулот десак, **ўртача маҳсулот** -умумий маҳсулотни ушбу маҳсулотни ишлаб чиқариш учун сарфланган ўзгарувчан ишлаб чиқариш омиллари сарфига нисбати билан аниқланади.

$$AP = \frac{Q}{F}$$

бу ерда: **Q**- умумий маҳсулот
 миқдори;
AP - ўртача маҳсулот;
F -сарфланган ресурслар.

Чекли маҳсулот - бу ўзгарувчан ресурслар комбинациясини кичик миқдорда қўшимча сарфи ҳисобидан умумий маҳсулотнинг ўсган қисмига айтилади. Масалан, ишлаб чиқаришда битта омил, яъни фақат меҳнат сарфланса чекли маҳсулот қуйидагича аниқланади:

$$MP_L = \frac{\Delta Q}{\Delta L}$$

ΔQ қўшимча бирлик меҳнат сарфи (ΔL) ҳисобига ишлаб чиқарилган қўшимча маҳсулот миқдори.

13

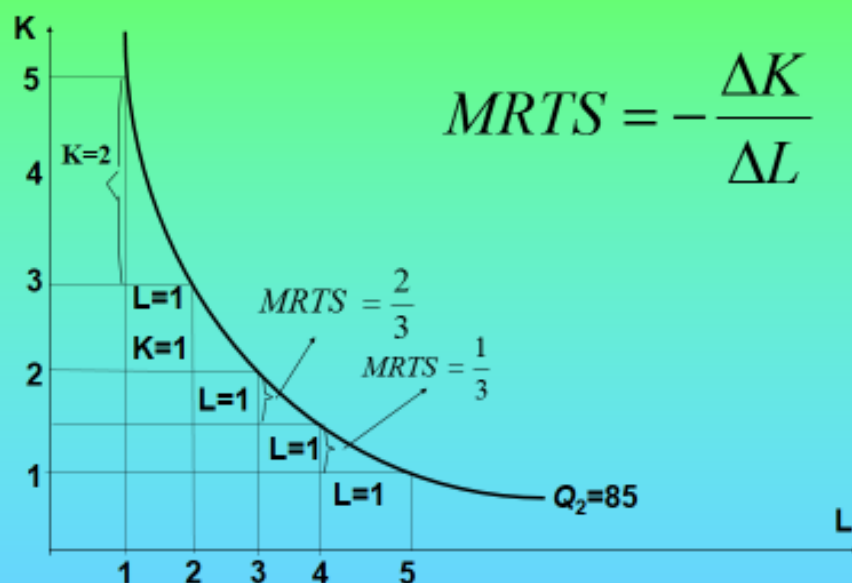
Чекли технологик алмаштириш нормаси. Изоквантанинг маълум нуқтасидаги бурчак коэффициенти бир ишлаб чиқариш омили билан (бу ерда капитал) бошқа бир омилни (меҳнатни) техник алмаштириш қандай бўлаётганлигини кўрсатиб беради. Шунинг учун ҳам ушбу бурчак коэффициентининг абсолют қиймати чекли технологик алмаштириш нормаси деб юритилади ва у **MRTS** кўринишида белгиланади.

$$MRTS = -\frac{\Delta K}{\Delta L} = \frac{\text{- капитал сарфининг ўзгариши}}{\text{- меҳнат сарфининг ўзгариши}}$$

Бу ерда ΔK ва ΔL лар битта изоквантада бўлгани учун маҳсулот ишлаб чиқариш шажми **Q** ўзгармайди. (**Q=const**).

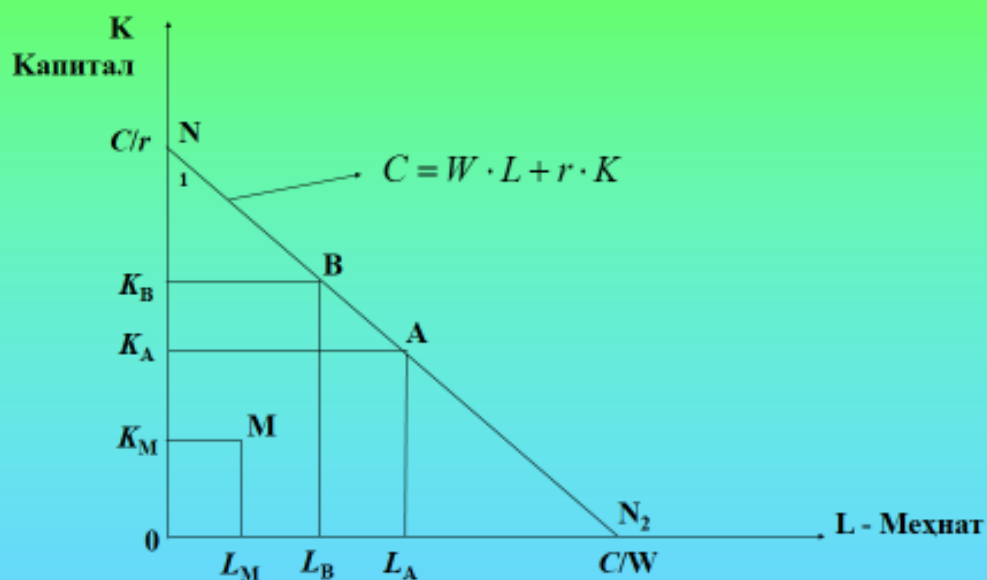
17

Чекли технологик алмаштириш нормаси

19

Изокостанинг графикдаги кўриниши

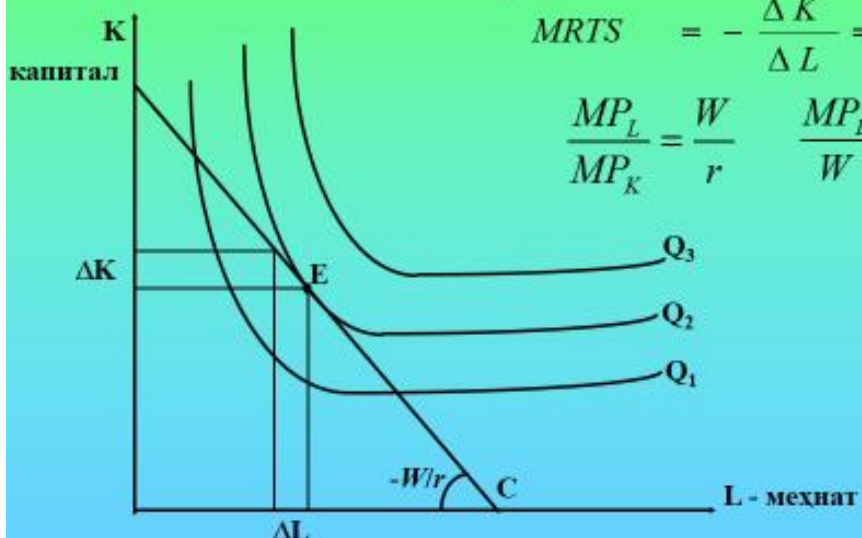
23

Энди фирманинг умумий харажатлари чекланганда максимал маҳсулот ишлаб чиқаришга эришиш масаласини график усулда ечилишини кўриб чиқамиз.

E нукта учун қуйидаги тенглик ўринли бўлади:

$$MRTS = - \frac{\Delta K}{\Delta L} = \frac{MP_L}{MP_K}$$

$$\frac{MP_L}{MP_K} = \frac{W}{r} \quad \frac{MP_L}{W} = \frac{MP_K}{r}$$

25

11-мавзу. ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ

Режа:

1. Корхонанинг қисқа муддатли ва узок муддатли оралиқдаги фаолияти.
2. Умумий, ўзгармас, ўзгарувчан ва чекли харажатлар.
3. Ўртача харажатлар ва уларнинг графикдаги жойлашуви.
4. Етакчи тармоқ ва соҳаларда маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини камайтиришнинг асосий йўналишлари.

Тайёрлади: и.ф.н., доц. Мустафакулов Ш.И.

Қисқа муддатли ораликда
фирманинг ишлаб чиқариш
ресурслари ўзгарувчан ва
ўзгармас ресурсларга
бўлинади.

Узоқ муддатли ораликда эса
барча ресурслар ўзгарувчан
ресурслар деб юритилади.

Ҳар қандай фирманинг асосий
мақсади фойдани
максималлаштиришдан иборатдир.

Умумий ҳолда фойда ялпи
даромаддан умумий харажатларни
айириш орқали топилади

$$\pi = TR - TC,$$

бу ерда π - фойда; TR - умумий даромад;
 TC - умумий харажат.

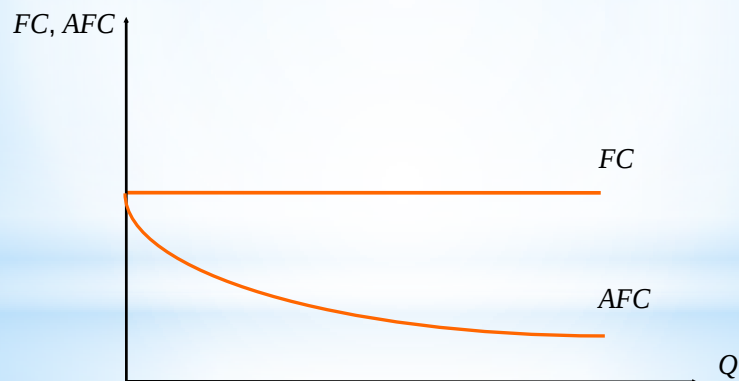
Ўзгармас харажат (FC - *fixed cost*) - бу қисқа муддатли ораликда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига боғлиқ бўлмаган харажатдир (маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ошганда ҳам, камайганда ҳам ўзгармайдиган харажат). Ўзгармас харажатларга бинодан, техникадан, иншоотлардан, ишлаб чиқариш ускуналарида фойдаланиш билан боғлиқ харажатлар, ижара ҳақи, капитал таъмирлаш, маъмурий харажатлар киради.

Ўртача ўзгармас харажат (AFC - *Average Fixed Cost*) - бир бирлик маҳсулотга тўғри келадиган ўзгармас харажат бўлиб, у қуйидагича аниқланади:

$$AFC(Q) = \frac{FC}{Q}$$

3

Ўзгармас харажат ва ўртача ўзгармас харажатлар чизиғи графикда қуйидагича тасвирланади:

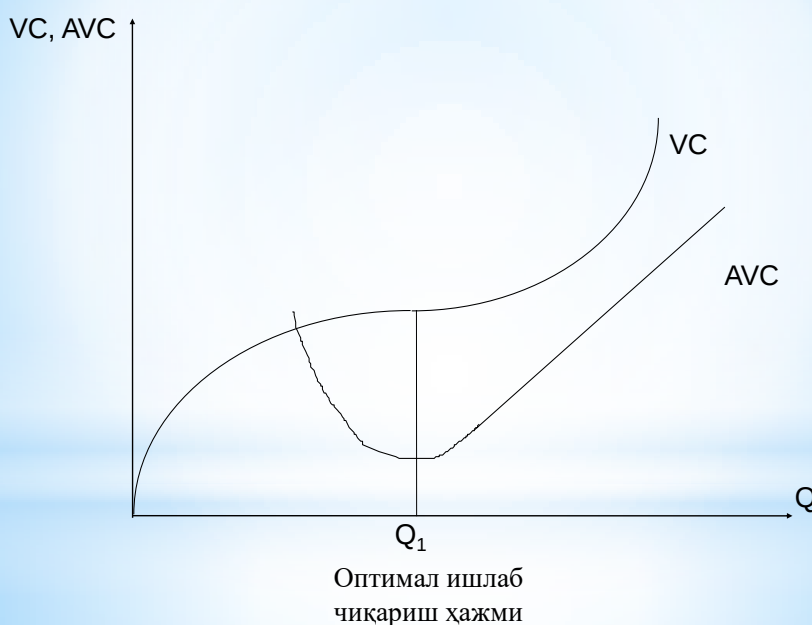

5

Ўзгарувчан харажат (VC - *Variable Cost*) – масулот ишлаб чиқариш ҳажмига боғлиқ бўлган харажат, яъни маҳсулот ҳажми ошганда ёки камайганда ўзгарадиган харажат. Ўзгарувчан харажат Q га боғлиқ функция бўлиб, $VC(Q)$ кўринишида ёзилиши мумкин. Ўртача ўзгарувчан харажатлар (AVC - *Average Variable Cost*) - бир бирлик ишлаб чиқарилган маҳсулотга тўғри келадиган ўзгарувчан харажат бўлиб, у ўзгарувчан харажат миқдорини ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдorigа нисбати билан аниқланади.

4

VC ва AVC чизиқлари графиги.

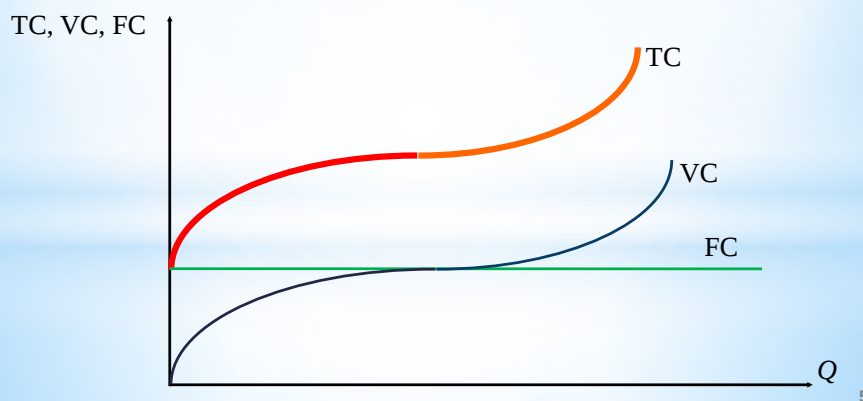
7

Умумий харажатлар (TC - *Total Cost*) - қисқа муддатли ораликда маълум миқдорда маҳсулот ишлаб чиқариш учун сарфланган ўзгармас ва ўзгарувчан харажатларнинг йиғиндисига тенг:

$$TC = FC + VC(Q)$$

Бу ерда FC - ўзгармас харажат, VC - ўзгарувчан харажат.

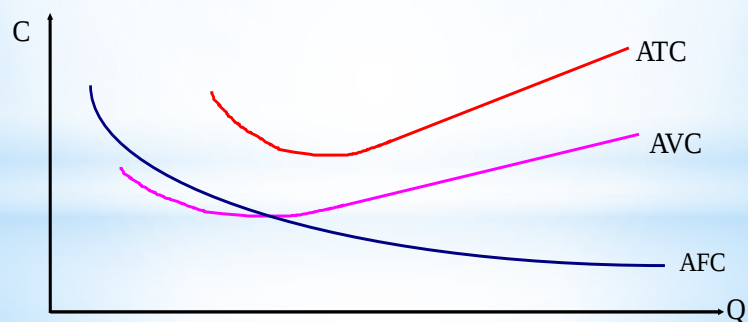
График кўринишда умумий харажат чизиғи ўзгармас ва ўзгарувчан харажатлар чизикларини қўшиш билан ҳосил қилинади

Ўртача умумий харажатларни умумий харажатни ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдорига бўлиш йўли билан аниқлаш мумкин:

$$ATC = \frac{TC}{Q} \quad ATC = AFC + AVC = \frac{(FC + VC)}{Q}$$

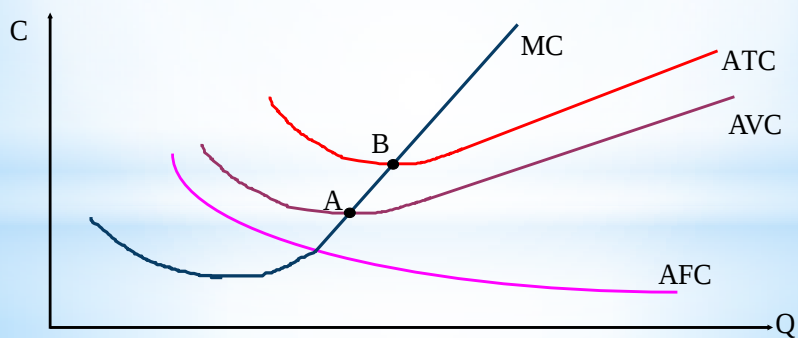
ATC , AFC ва AVC чизикларининг графикдаги кўриниши қуйидаги расмда келтирилган

Чекли харажат (MC - *Marginal Cost*) - ишлаб чиқариш ҳажмини кичик миқдорга (одатда бир бирликка) ошириш билан боғлиқ бўлган қўшимча умумий харажатдир:

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q} = \frac{\Delta(FC + VC)}{\Delta Q} = \frac{\Delta FC}{\Delta Q} + \frac{\Delta VC}{\Delta Q} = \frac{\Delta VC}{\Delta Q} = MVC$$

Умумий, ўртача, ўзгарувчан ва чекли харажатлар графикларининг типик жойлашуви қуйидаги графикда берилган

10

Қисқа мuddатли ораликда алоҳида олинган фирманинг умумий ва ўртача харажатлари динамикаси

Ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми Q	Ўзгармас(доимий) харажат суммаси FC	Ўзгарувчан харажат суммаси VC	Умумий харажат суммаси TC=FC+VC	Ўртача ўзгармас харажат AFC	Ўртача ўзгарувчан харажат AVC	Ўртача умумий харажат ATC=TC/Q	Чекли харажат MC=TCнинг ўзгариши/ Qнинг ўзгариши
0	100	0	100	-	-	-	-
1	100	90	190	100	90	190	90
2	100	170	270	50.00	85	135	80
3	100	240	340	33.33	80	113.33	70
4	100	300	400	25.00	75	100	60
5	100	370	470	20.00	74	94	70
6	100	450	550	16.67	75	91.67	80
7	100	540	640	14.29	77.14	91.43	90
8	100	650	750	12.50	81.25	93.75	110
9	100	780	880	11.11	86.67	97.78	130
10	100	930	1030	10.00	93	103	150

12

**Рақобатлашган бозорда, қисқа муддатли
оралиқда фирма фойдасини
максималлаштириш ва унинг таклифи**

Режа:

1. Рақобатлашган бозор ва унинг шартлари
2. Фирма даромадлари ва уларни ҳисоблаш
3. Корхона фойдасини максималлаштиришни назарий жиҳатдан асослаш ва уни график усулда таҳлил қилиш.
4. Рақобатлашувчи фирманинг қисқа муддатли оралиқдаги таклифи.

Тайёрлади: и.ф.н., доц. Мустафакулов Ш.Н.

Рақобатлашган бозорда **умумий даромад** фирма томонидан маълум миқдордаги неъматни сотишдан олган даромадига тенг, яъни умумий даромад сотилган маҳсулот миқдорини унинг нархига кўпайтмасига тенг:

$$TR = P \cdot Q$$

бу ерда (**TR**) ёки **R**- умумий даромад; (**P**) - нарх; (**Q**) - сотилган неъмат миқдори.

Умуман олганда, даромад сотилган маҳсулот миқдорига боғлиқ бўлганлиги учун, у $R(Q)$ кўринишида ёзилади.

Ўртача даромад - сотилган бир бирлик маҳсулотга тўғри келадиган даромаддир ва у қуйидагича аниқланади:

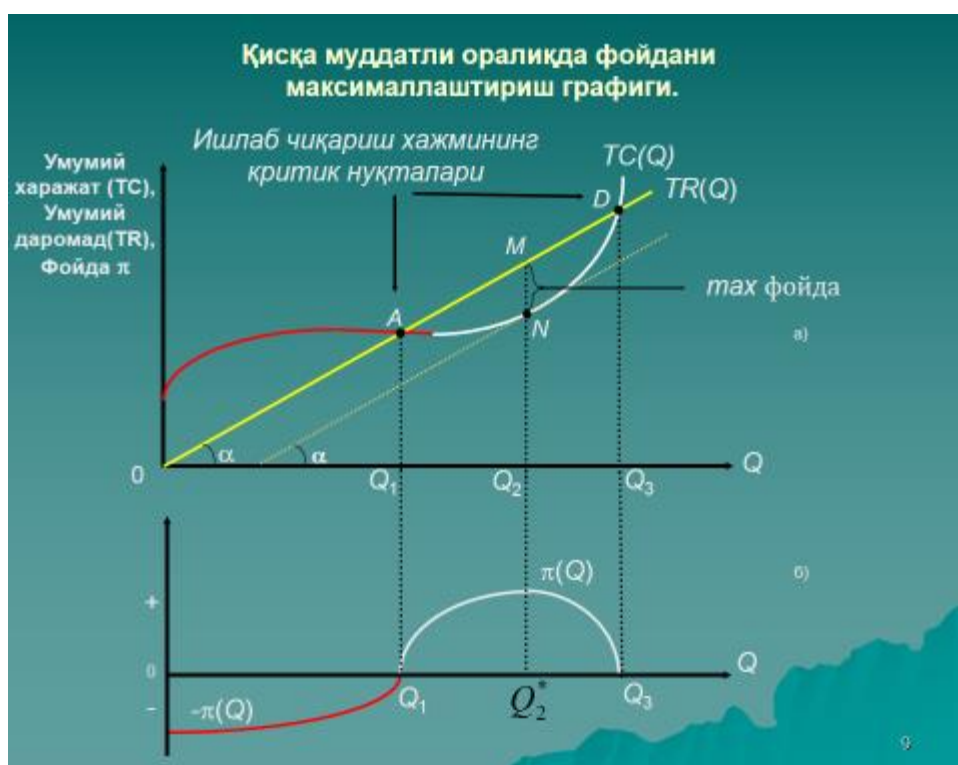
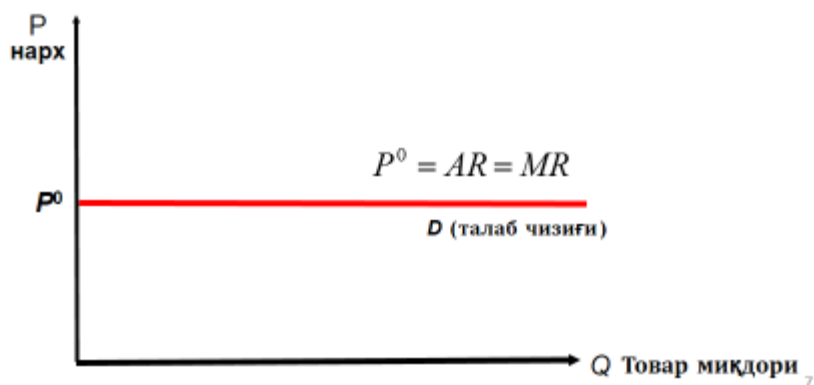
$$AR = \frac{TR}{Q} = \frac{P \cdot Q}{Q} = P$$

5

Чекли даромад (MR) - бу қўшимча бир бирлик неъматни сотиш натижасида умумий даромаднинг ўсган қисми , яъни:

$$MR = \frac{\Delta R(Q)}{\Delta Q} = \frac{d(P \cdot Q)}{dQ} = P \cdot \frac{\Delta Q}{\Delta Q} = P$$

Демак, рақобатлашган бозорда талаб чизиғи ўртача ва чекли даромадлар чизиғи билан ифодаланади.

$$MR = \frac{\Delta R}{\Delta Q} = \operatorname{tg} \alpha$$

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q} = \operatorname{tg} \alpha \quad MC=MR$$

Максималлик шартини математик томондан келтириб чиқарадиган бўлсак, у ҳолда:

$$\pi(Q) = R(Q) - TC(Q)$$

функция максимал қийматга эришади, қачонки ишлаб чиқариш ҳажмини кичик миқдорга оширганимизда фойда ўзгармаса, яъни

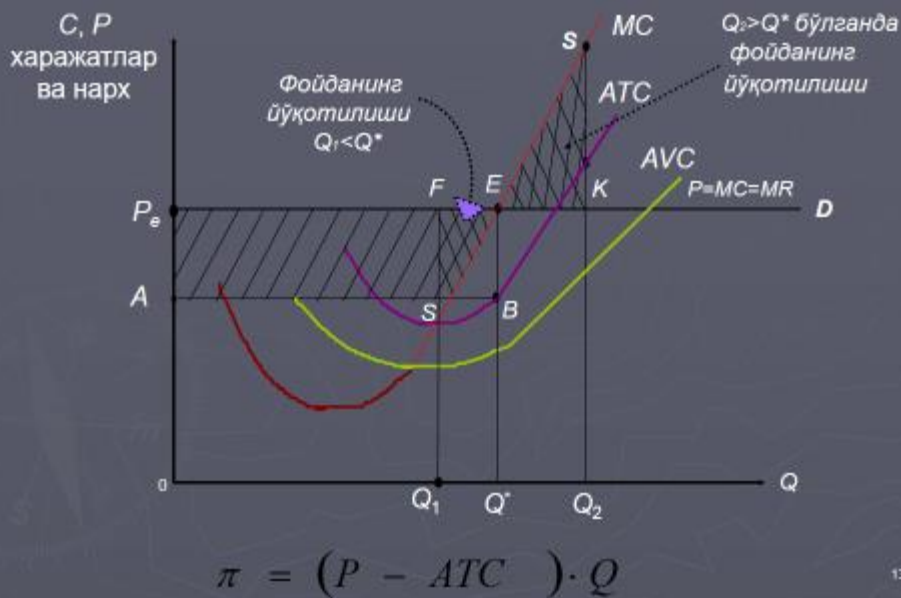
$$\frac{\Delta \pi(Q)}{\Delta Q} = 0 \quad \frac{\Delta \pi(Q)}{\Delta Q} = \frac{\Delta R(Q)}{\Delta Q} - \frac{\Delta TC}{\Delta Q} = 0$$

$$\frac{\Delta R(Q)}{\Delta Q} = MR \quad \text{ва} \quad \frac{\Delta TC}{\Delta Q} = MC$$

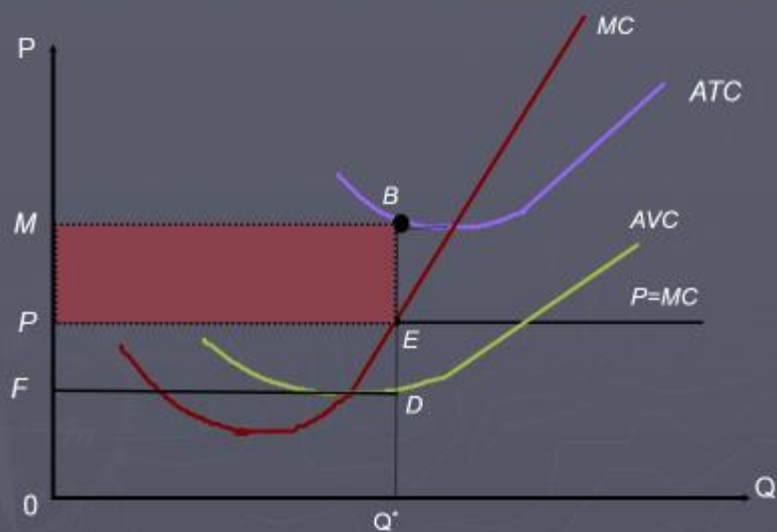
бўлгани учун фойдани максималлаштириш шартини қуйидагича ёзамиз: $MR - MC = 0$

$$MR(Q) = MC(Q)$$

Рақобатлашувчи фирманинг қисқа муддатли оралиқдаги харажатлари ва фойдаси графиги

Рақобатлашувчи фирманинг қисқа муддатли
оралиқдаги йўқотишлари.

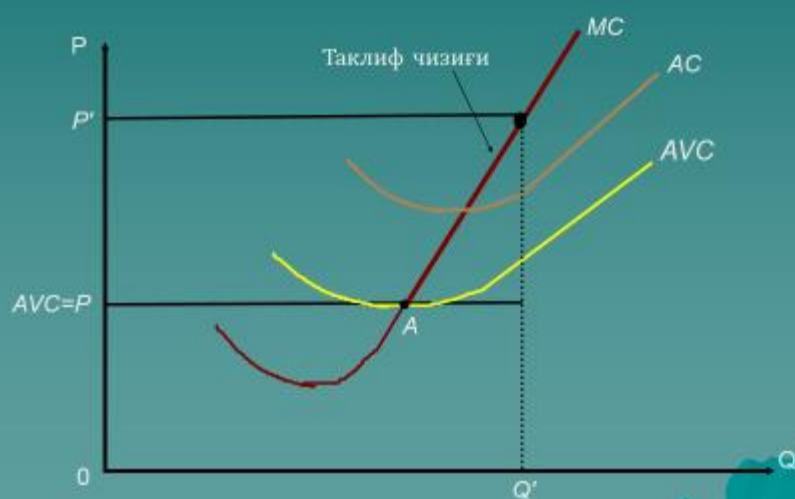
15

Қисқа муддатли оралиқда рақобатлашувчи фирманинг
рентабеллиги

17

Рақобатлашувчи фирманинг қисқа муддатли оралиқдаги таклиф чизиғи.

19

Ишлаб чиқар илган маҳсул от ҳаёми Q	Умумий дарома д TR	Ўзгарма с харажат FC	Ўзгарувч ан харажат VC	Умумий харажат TC	Ўртача Ўзгармас харажат AFC	Ўртача Ўзгарувчан харажат AVC	Ўртача умумий хаража т ATC	Чекли хаража т MC	Чекл и даро мад MR	Ялпи foyda(+) ёки zarar(-)
0	0	100	0	100	-	-	-	-	-	-100
1	131	100	90	190	100	90	190	90	131	-89
2	262	100	170	270	50	85	135	80	131	-8
3	393	100	240	340	33.33	80	113.3	70	131	+53
4	524	100	300	400	25	75	100	60	131	+124
5	655	100	370	470	20	74	94	70	131	+185
6	786	100	450	550	16.67	75	91.67	80	131	+236
7	917	100	540	640	14.29	77.14	91.43	90	131	+277
8	1048	100	650	750	12.50	81.25	93.75	110	131	+298
9	1179	100	780	880	11.11	86.67	97.78	130	131	+299
10	1310	100	930	1030	10	93	103	150	131	280

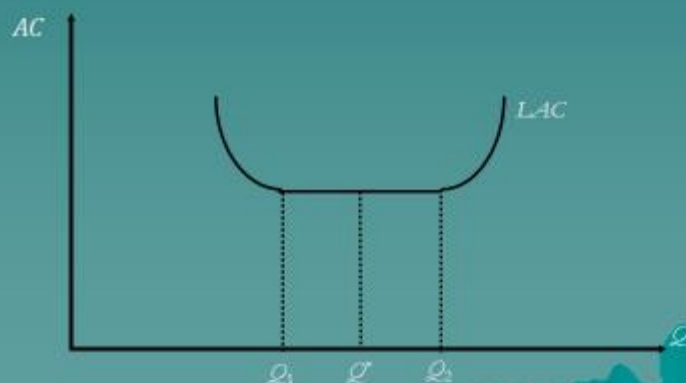
23

**13-Мавзу. Рақобатлашувчи фирма ва тармоқнинг
узоқ муддатли оралиқдаги мувозанати ва
тармоқнинг таклифи.**

1. Ўртача узоқ муддатли харажат ва унинг хусусияти.
2. Узоқ муддатли оралиқда рақобатлашувчи фирма ва тармоқнинг мувозанат ҳолатини аниқлаш.
3. Тармоқнинг узоқ муддатли оралиқдаги таклифи, харажатлари ўсаётган тармоқ, харажатлари ўзгармас бўлган тармоқ, харажатлари камаётган тармоқ.
4. Ишлаб чиқариш масштаби ва фирманинг самарали размери.

Тайёрлади: и.ф.н., доц. Мустафакулов Ш.И.

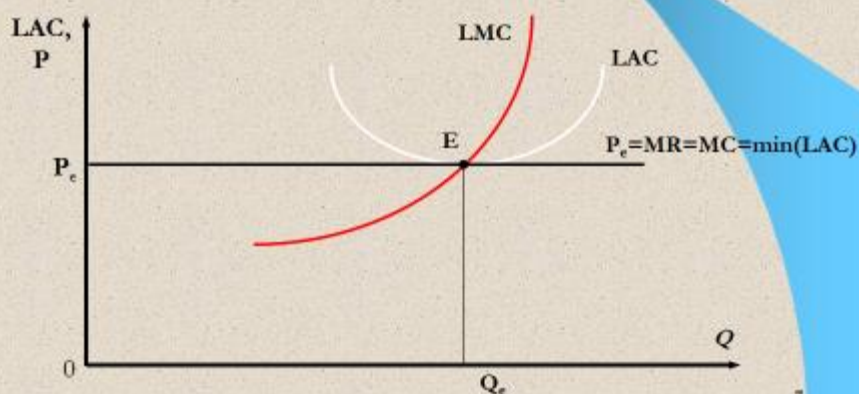
Одатда, ишлаб чиқаришнинг бошида масштаб самарасининг ошиши, ундан кейин ўзгармас ва кейинчалик камайиши кўпгина фирмаларга хосдир. Шунинг учун ҳам узоқ муддатли оралиқда умумий ўртача харажатлар чизиғи ботиқ кўринишга эга бўлади

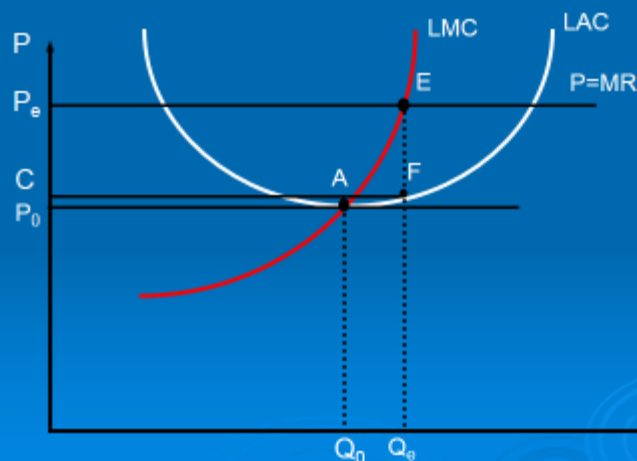
5

Узоқ муддатли ораликда тармоқ таркибидаги фирманинг мувозанат ҳолати бозорда шаклланган нархнинг ушбу фирманинг ўртача харажатлари минимумига тенглиги билан белгиланади:

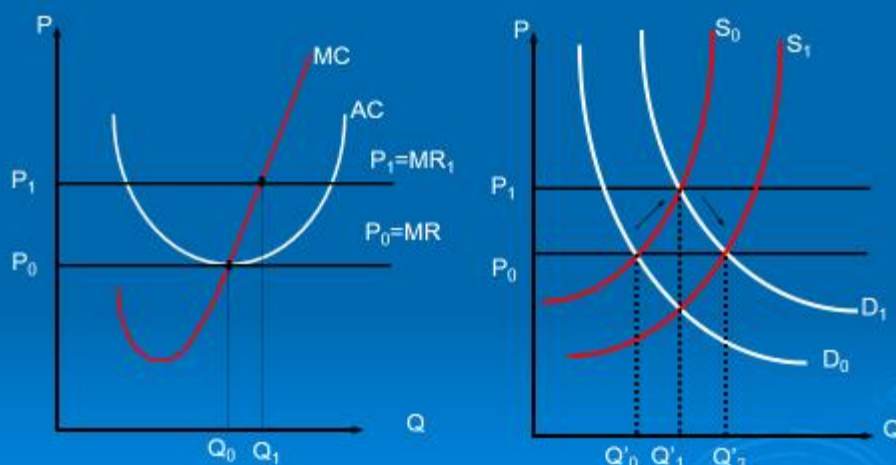
$$P_0 = \min LAC (Q_e)$$

Узоқ муддатли ораликда тармоқнинг типик вакили бўлган фирма ўз фойдасини шундай ишлаб чиқариш ҳажмида максималлаштирадики, бу ҳажмда узоқ муддатли чекли харажат маҳсулот нархига тенг бўлганда

Типик фирманинг узоқ муддатли мувозанати (а),
узоқ муддатли оралиқда тармоқ мувозанатининг ўзгариши (б).

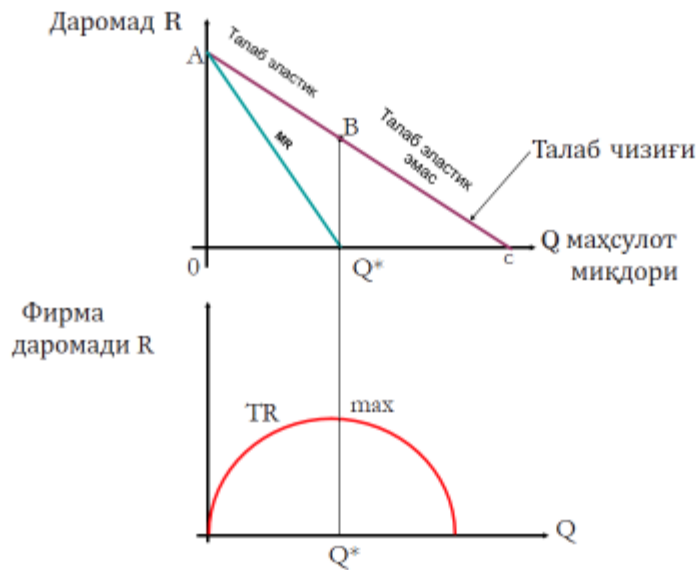
11

14-Мавзу. Рақобат ва якка ҳокимлик.

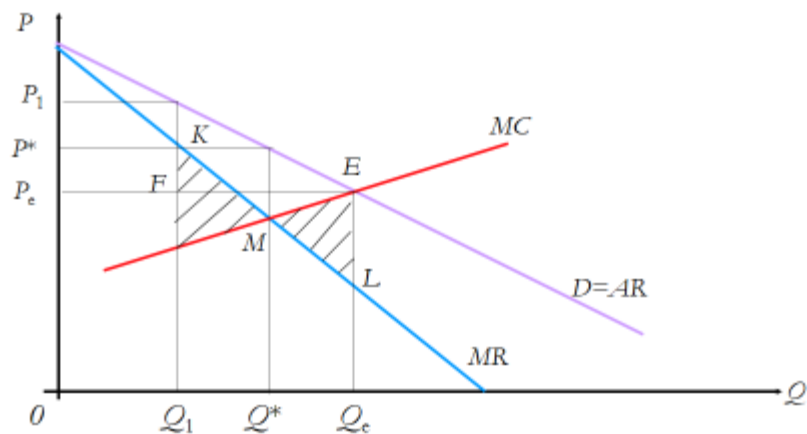
1. Рақобат тушунчаси ва рақобатлашмаган бозорлар.
2. Монополия, соф монополия, монопол маҳсулот ҳажмини ва монопол нархни аниқлаш.
3. Рақобатлашган монополия, ишлаб чиқариш ҳажмини ва товар нархни рақобатлашган монополия шароитида аниқлаш .
4. Монополистик бозор самарадорлиги.

Тайёрлади: и.ф.н., доц. Мустафакулов Ш.И.

Соф монополияда фирманинг маҳсулотига талаб, унинг чекли ва умумий даромади.

Монополист ҳам рақобатлашган бозордаги фирма каби чекли ҳаражат билан чекли даромадни тенглигини таъминлайдиган ҳажмда маҳсулот ишлаб чиқарсагина максимал фойда олиши мумкин

Энди чекли даромад билан талаб чизиги ётиқлиги ўртасидаги боғлиқликни чекли даромад билан нархга кўра талаб эластиклиги коэффиценти ўртасидаги боғлиқликка айлантирамиз. Маълумки, талабнинг нархга кўра эластиклик коэффиценти

$$E_p^D = \frac{P}{Q} \cdot \frac{\Delta Q}{\Delta P}$$

бундан

$$\frac{\Delta P}{\Delta Q} = \frac{P}{Q \cdot E_p^D}$$

бу муносабатни чекли даромад тенгламасига қўйсак қуйидаги ифода ҳосил бўлади:

$$MR = P + Q \cdot \frac{P}{Q \cdot E_p^D} = P + P \cdot \frac{1}{E_p^D},$$

$$MR = P + P \cdot \frac{1}{E_p^D}$$

Фирманинг мақсади фойдани максималлаштириш бўлгани учун биз чекли даромадни чекли харажатга тенглаштириб ёзамиз:

$$MR = P + P \cdot \frac{1}{E_p^D} = MC$$

$$\frac{P - MC}{P} = - \frac{1}{E_p^D}$$

Ушбу формула монопол нарх белгилашда «Бош бармоқ» қондаси номи билан юритилади (эсдан чиқармаслик керак, демак ифоданинг ўнг томони ҳар доим мусбат). тенгламанинг чап томонидаги ифода нархнинг чекли харажатдан қанчалик юқори эканлигини, нархга нисбатан фоииз ҳисобида кўрсатади ва бу фарқ тесқари олинган манфий эластиклик коэффицентига тенг.

(5) тенгликни нархга боғлиқ ҳолда ҳам ёзиш мумкин:

$$P = \frac{MC}{1 + \left(\frac{1}{E_p^D} \right)}$$

Амалиётда чекли харажатни ҳисоблаш қийин бўлгани учун, уни ўртача харажат билан алмаштирилади. Бу ҳолда формула қуйидаги кўринишни олади:

$$L = \frac{P - AC}{P}.$$

Агар биз ифоданинг сурат ва махражини Q га кўпайтирсак, махражда умумий даромадни, суратда фойдани оламиз:

$$L = \frac{(P - AC) \cdot Q}{P \cdot Q} = \frac{\pi}{TR}.$$

Монопол ҳокимиятни характерлаш учун бозорни марказлашув даражаси кўрсаткичидан ҳам фойдаланилади. Бу кўрсаткич биринчи бўлиб Херфиндал-Хиршман томонидан тавсия этилгани учун, у Херфиндал-Хиршман индекси деб юритилади.

Бу индекс корхоналарнинг бозордаги улушлари йиғиндиси сифатида қаралади ва қайси фирманинг бозордаги улуши юқори бўлса, у фирма бозорда монопол ҳокимиятга эга бўлиши мумкин ёки шундай имконият мавжуд деб қаралади. Фирмалар бозордаги улушига кўра тартиблаштирилади.

$$I = S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \dots + S_n^2$$

бу ерда: I - Херфиндал-Хиршман индекси;

- бозорда энг катта улушга эга бўлган фирма;

- ундан кейинги катталиқдаги улушга эга фирма ва

ҳаказо;

-энг кичик улушга эга бўлган фирма.

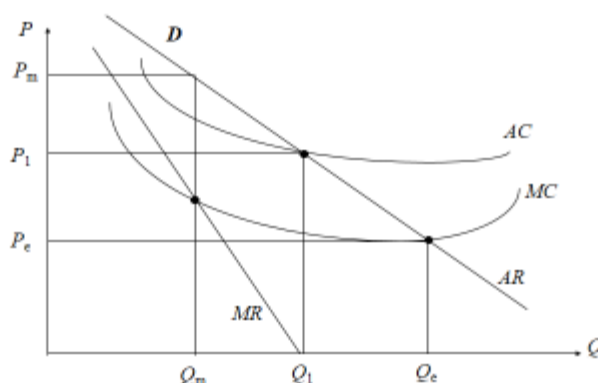
Агар тармоқда ягона фирма бўлиб, унинг маҳсулоти тармоқ маҳсулотини ташкил қилса, $S^2=100\%$ бўлади ва бундай ҳол соф монополия бўлади, яъни Херфиндал-Хиршман индекси $I=10000$ га тенгдир.

15-Мавзу. Монопол ҳокимият шароитида нарх белгилаш тамойиллари

1. Монополия шароитида нархларни тартибга солиш.
2. Истеъмолчи ортиқчалигини эгаллаш.
3. Истеъмолчилар даромадига кўра нарх белгилаш.
4. Истеъмол ҳажмига кўра нарх белгилаш.
5. Товарлар категориясига кўра нарх белгилаш.

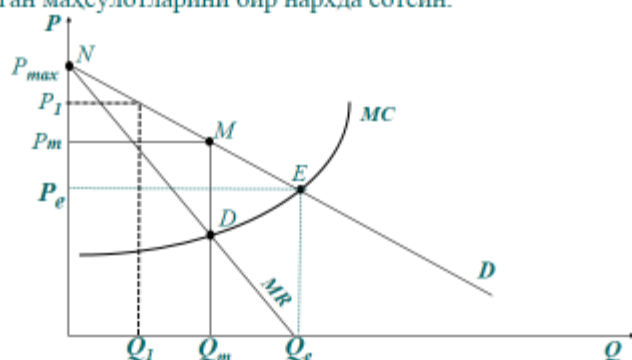
1. Монополия шароитида нархларни тартибга солиш

Нархларни назорат қилиш ва тартибга солиш кўпроқ табиий монополияларга қўлланилади. Биз биламизки, рақобатлашган бозорда нарх чекли харажатга тенг бўлар эди $D = \tilde{N}$

Лекин, бундай нархни табиий монополияларга қўллаб бўлмайди, чунки бу нархда бир катор ишлаб чиқарувчилар зарар билан ишлаб ишдан чиқади. Нима учун деганда, ишлаб чиқарувчиларнинг харажатлари ҳар хил бўлгани учун нархлар ҳам ҳар хил бўлади. Расмдан кўриниб турибдики, нарх рақобатлашган бозор нархига тўғри келади ва у чекли харажат билан ўртача даромад чизиклари кесилган нукта билан аникланади. Нарх давлат томонидан тартибга солинмаса, монополист нархни P_m даражада белгилаб, Q_m миқдорда маҳсулот ишлаб чиқаради.

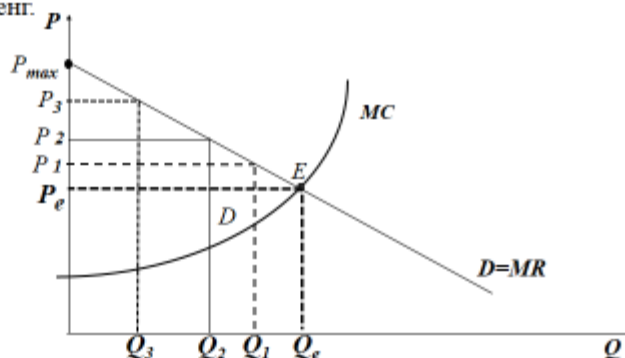
Истеъмолчи ортиқчалигини эгаллаш. Фараз қилайлик, фирма барча ишлаб чиқарган маҳсулотларини бир нархда сотсин.

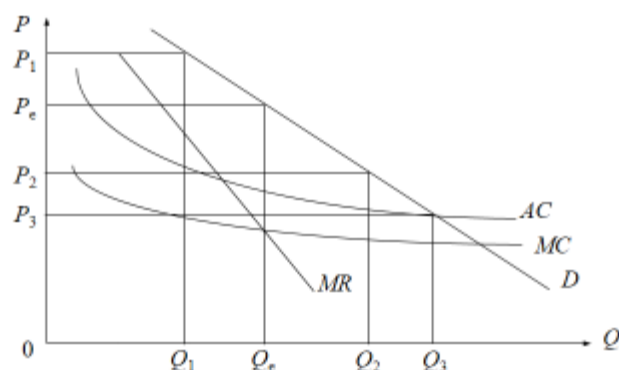
У фойдасини максималлаштириш учун нарх P_m ни унга мос келувчи ишлаб чиқариш ҳажми Q_m ни чекли харажат чизиги (MC) билан чекли даромад чизиги (MR) кесилган нуқтага қўра белгилайди. Фирма Q_m ишлаб чиқариш ҳажмида максимал фойда билан ишлайди, лекин фирма раҳбарлари фойдани янада ошириш тўғрисида ўйлай бошлайди. Истеъмолчи ортиқчилиги соҳасида қўриш мумкин (NM оралиқда) баъзи бир истеъмолчилар товарни P_m нархдан юқори нархда (P_1) ҳам сотиб олиши мумкин. Лекин, нарх P_m дан юқори қилиб қўйилса, сотиш ҳажми камаяди, бир қатор истеъмолчилар йўқотилади ва олинадиган фойда камаяди.

Демак, ҳар бир қўшимча сотилган товарнинг чекли даромади идеал диверсификациялашда ушбу товар учун белгиланган нархга тенг.

Кўриниб турибдики, нарх диверсификацияси фирманинг харажатлари таркибига таъсир қилмайди. Шундай қилиб, ҳар бир бирлик қўшимча ишлаб чиқарилган ва сотилган маҳсулотдан тушадиган қўшимча фойда нархдан чекли харажатни айрилганига тенг.

Талаб (MR) чекли харажатдан устун бўлганда фирма ишлаб чиқариш ҳажминини ошириб ўз фойдасини ортиради. Ишлаб чиқаришни кенгайтириш ишлаб чиқариш ҳажми ҳажмга етунча давом эттирилади. ҳажмда чекли даромад, яъни талаб чекли харажатга тенг бўлади ва ишлаб чиқариш янада оширилса чекли харажат талабдан, яъни MR дан юқори бўлгани учун фирма фойдаси қисқаради.

Расмдан кўриш мумкинки, мобил алоқа хизмати кўрсатиш ҳажми ошганда AC ва MC лар камаймоқда. Биринчи босқичда Q_1 ҳажмдаги мобил алоқа хизмати энг юқори нархда истеъмол қилинади. Иккинчи босқичда қўшимча миқдордаги алоқа хизмати Q_2 нархда истеъмол қилинади. Агар алоқа хизматига бир хил P_e нарх ўрнатилганда Q_e ҳажмда алоқа хизмати кўрсатилган бўлар эди. Нарх дифференциациясида ишлаб чиқариш ҳажми Q_3 га ошади.

Фараз қилайлик биринчи сорт маҳсулот нархи P_1 ва иккинчи сортники P_2 бўлсин. $TC(Q)$ - бу $Q = Q_1 + Q_2$ ҳажмдаги маҳсулотни ишлаб чиқаришнинг умумий харажатлари. У ҳолда умумий фойда қуйидагига тенг:

$$\pi = P_1 \cdot Q_1 + P_2 \cdot Q_2 - TC(Q)$$

Фойдани максималлаштириш учун ҳар бир сорт бўйича қўшимча бир бирлик маҳсулотни сотишдан тушадиган қўшимча фойдаларни нолга тенглаштирамиз. Нима учун деганда, фирма иккала сортдаги маҳсулотларнинг охиригисини сотишдан тушадиган қўшимча фойда нолга тенг бўлгунча биринчи сорт маҳсулот ҳажмини ҳам, иккинчи сорт маҳсулот ҳажмини ҳам ошириб боради. Демак,

$$\begin{cases} \frac{\Delta \pi}{\Delta Q_1} = \frac{\Delta(P_1 \cdot Q_1)}{\Delta Q_1} - \frac{\Delta TC}{\Delta Q_1} = 0 \\ \frac{\Delta \pi}{\Delta Q_2} = \frac{\Delta(P_2 \cdot Q_2)}{\Delta Q_2} - \frac{\Delta TC}{\Delta Q_2} = 0 \end{cases}$$

Кўриниб турибдики бу ерда

$$\begin{aligned} \frac{\Delta(P_1 \cdot Q_1)}{\Delta Q_1} &= \frac{\Delta TR}{\Delta Q_1} = MR_1 & \frac{\Delta(P_2 \cdot Q_2)}{\Delta Q_2} &= \frac{\Delta TR}{\Delta Q_2} = MR_2 \\ \frac{\Delta TC}{\Delta Q_1} &= MC & \frac{\Delta TC}{\Delta Q_2} &= MC & MR_1 &= MC & MR_2 &= MC \\ & & & & MR_1 &= MR_2 &= MC \end{aligned}$$

Энди фирма раҳбарлари нархларни ўрнатишда талаб эластиклигидан фойдалансин дейлик. Эсласак, чекли даромадни қуйидагича ёзиш мумкин эди:

$$MR = P \left(1 + \frac{1}{E_D} \right).$$

Бу ҳолда ҳар бир маҳсулот сорти учун:

$$MR_1 = P_1 \cdot \left(1 + \frac{1}{E_1} \right) \quad MR_2 = P_2 \cdot \left(1 + \frac{1}{E_2} \right)$$

$$MR_1 = MR_2 \quad P_1 \cdot \left(1 + \frac{1}{E_1} \right) = P_2 \cdot \left(1 + \frac{1}{E_2} \right)$$

$$\frac{P_1}{P_2} = \frac{\left(1 + \frac{1}{E_2} \right)}{\left(1 + \frac{1}{E_1} \right)}$$

Кўриниб турибдики, фирма талаб эластиклиги кам бўлган маҳсулот сортига юқори нарх белгилаши керак. Масалан, биринчи сорт маҳсулот эластиклиги -3 ва иккинчи сорт маҳсулот эластиклиги -6 бўлсин. У ҳолда биринчи сорт маҳсулот нархи юқоридаги формулага кўра қуйидагига тенг **$P_1 = 1,25 \cdot P_2$**

Fanga doir video ma'ruzalar, video roliklar

<https://www.youtube.com/watch?v=sR-qL7QdVZQ> Philip Kotler: Microeconomics
<https://www.youtube.com/watch?v=hZLMv5aexto4> Principles of Microeconomics
<https://www.youtube.com/watch?v=H8aZr-Ula1w> Economics Mix: Pricing Strategies
<https://www.youtube.com/watch?v=XBmWEduod5ke> economy Strategies
<https://www.youtube.com/watch?v=GZgFdPWtVGY> Promotion
<https://www.youtube.com/watch?v=ys7zx1Vc9po> The Seven Ps of micro and makro
<https://www.youtube.com/watch?v=H8FANR-2u2Q> Strategic Planning: SWOT & TOWS Analysis
<https://www.youtube.com/watch?v=qbyb0ht-dsk> McDonalds SWOT
<https://www.youtube.com/watch?v=mCdcdf-b8AU> PEST Analysis
<https://www.youtube.com/watch?v=Zq391bgs6h0> - What is Economy Research? An Informative Presentation.
<https://www.youtube.com/watch?v=sdQfId91Y0g> - Ethical Behavior in Microeconomics
https://www.youtube.com/watch?v=n_L4tBP_KFQ - Economy Segmentation: Geographic, Demographic, Psychographic & More - Study.com
<https://www.youtube.com/watch?v=IyjDjr33wAQ> - Live affiliate Microeconomics case study
https://www.youtube.com/watch?v=2Zwlb_lQ23I - Economy Feasibility Study: More Important Than a Business Plan
<https://www.youtube.com/watch?v=b0hle7pVLmM> How to Create a Digital Microeconomics Strategy - A Silverstone Case Study
<https://www.youtube.com/watch?v=ZzPjSqvm9P8> Infragistics Microeconomics Dashboard Case Study
<https://www.youtube.com/watch?v=laTzwz08M94> Economy segmentation: a case study
<https://www.youtube.com/watch?v=bqaEhW3xOCk> Economy Orientation and Sales Orientation
<https://www.youtube.com/watch?v=IgqKinwxbZ4> Part 5: Microeconomics, Community and Apps Case Study featuring Coca-Cola - Salesforce World Tour Chicago
<https://www.youtube.com/watch?v=z-9Yxo02hRk> Case Study 2016: When Content Microeconomics Meets SEO
<https://www.youtube.com/watch?v=lcoLoIyGw7I> Nike Microeconomics Strategy | Successful Microeconomics #1
https://www.youtube.com/watch?v=9_XWp5fnXKc What is Microeconomics & Brand Strategy?
<https://www.youtube.com/watch?v=CjieRgtjvlc> Eno Mobile Microeconomics Case Study: 70% Increase in Product Sales
<https://www.youtube.com/watch?v=No67z1C4HPw> Heineken India - Viral Campaign 2013
<https://www.youtube.com/watch?v=-cvv1oC-ZaM> Guerrilla Microeconomics - Coca-Cola Dancing Vending Machine

**DAVRIY MUSTAQIL
TA'LIMG'A OID TOPSHIRIQLAR**

DAVRIY MUSTAQIL TA'LIMGA OID TOPSHIRIQLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan ustuvor vazifalar bo'yicha qiyosiy tahlilni amalga oshirish.

2. 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalardan kelib chiqib ishlab chiqarishni strukturaviy islohotlar bilan ta'minlash, modernizatsiya va diversifikatsiyalash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirishda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish yo'llari.

3. Raqobatlashuvchi kompaniyalar faoliyatida talab elastikligi va uning ahamiyati
4. Mahsulotlarning narxga bog'liq talab elastikligini baholash usullari
5. Raqobatlashgan monopol bozor sharoitida korxonalarining raqobat strategiyasi
6. Oligopolistik bozor sharoitida kompaniyalarning narx siyosati
7. Tabiiy monopol kompaniyalarni davlat tomonidan tartib solish
8. Tadbirkorlik faoliyatida tavakkalchilikni baholash usullari
9. Real sektor korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda institusional muhit
10. Qaror qabul qilishda asimmetrik axborotlarning o'rni
11. Yer bozori va uni shakllanishining muhim jihatlari
12. Yer qiymatini baholash usullari
13. Resurslar qiymatini baholashda renta usulining ahamiyati
14. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida mehnat resurslarining ishlab chiqarish omillaridan biri sifatidagi o'rni
15. Global moliyaviy inqiroz sharoitida raqobatlashuvchi firmaning foydasi va daromadlari
16. Davlatning narx siyosatini iste'molchi va ishlab chiqaruvchi yutug'iga ko'ra tahlili
17. Ishlab chiqarish masshtabi samarasiga ko'ra firmaning optimal razmerini aniqlash
18. Ishlab chiqarish omillari va ishlab chiqarish omillarining chekli mahsudorligining kamayish qonuni
19. Firma foydasini aniqlash va uni maksimallashtirish
20. Raqobatlashgan monopol bozor, uning ustun tomonlari va kamchiliklari
21. Raqobatlashgan bozorda harakat qiluvchi firma daromadlari
22. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida raqobatlashuvchi firmaning muvozanati

23. Introduction: markets and prices. Preliminaries.
24. The basics of supply and demand
25. Consumer behavior
26. Individual and market demand
27. Choice under uncertainty
28. Profit maximization and competitive supply
29. The analysis of competitive markets
30. Market power: monopoly and monopsony
31. Pricing with market power
32. Monopolistic competition and oligopoly
33. Game theory and competitive strategy
34. Markets for factor inputs
35. Investment, time, and capital markets
36. General equilibrium and economic efficiency
37. Market and asymmetric information
38. Externalities and public goods

QO‘LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI SHARHI

III. FANNI O‘QITISHNING INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARI

QO‘LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI SHARHI

1. Ma’ruza mashg‘ulotlarning tashkil etishning asosiy shakllari

Ma’ruza mashg‘uloti – OO‘Yuda o‘qitishni tashkil etishning yetakchi shakli hisoblanadi, bilimlarni birlamchi egallashga yo‘naltirilgan.

Ma’ruzani asosiy belgilanishi – o‘qitishni nazariy asosini ta’minlab berish, o‘quv faoliyatga va aniq o‘quv fanga qiziqishni rivojlantirish, kursantlarga o‘quv kursi ustidan mustaqil ishlash uchun oriyentirlarni shakllantirish.

Ma’ruza materiallarining mazmuni va hajmiga talablar

Ma’ruza materiallarining *mazmuni* quyidagi mezonlarga javob berishi lozim:

- yangilik, ilmiylik, asoslilik va axborot uchun belgilanganlik;
- aniq, ishonchli misol, fakt, asosnoma va ilmiy dalillarning mavjudligi;
- faktga asoslangan (statistik va h.k.) materiallarni ko‘p emasligi.

Ma’ruza materiallarining *hajmi* rejalashtirilgan mavzuni yoritish uchun yetarli bo‘lishi kerak.

Ma’ruzalar turlari vaularga xos xususiyatlar

O‘quv mashg‘ulotning maqsadi	Ma’ruza turi, uning o‘ziga xos xususiyatlari
<i>Kirish ma’ruzasi</i>	
Fan doirasida o‘quv axborotini o‘zlashtirish bo‘yicha talabalar harakatining yo‘naltiruvchi asosini ta’minlash.	Ta’lim berish tuzilishida motivasion bosqich hisoblanadi. Uning vazifasi – o‘quv fani mazmuni, uning o‘quv jarayonidagi o‘rni va kelgusidagi tezkor-xizmat faoliyatdagi ahamiyati to‘g‘risida dastlabki tasavvurlarni berish, talabalarni ishlash tizimida yo‘naltirish, oldinda turgan mustaqil ishning uslubiyoti va tashkillashtirishi bilan tanishtirish, hisobot berish vaqti va baholashni aniqlashtirish.
<i>Axborotli ma’ruza</i>	
O‘quv mavzu bo‘yicha tasavvurni shakllantirish	Bu an’anaviy ma’ruza turi: ma’ruza rejasiga muvofiq o‘quv materialini monologik tarzda izchillikda bayon etish.
<i>Muammoli ma’ruza</i>	

O'quv mashg'ulotning maqsadi	Ma'ruza turi, uning o'ziga xos xususiyatlari
Muammoni belgilash va uni yechimini topishni tashkillashtirish/an'anaviy va zamonaviy nuqtai nazarlarni jamlash va tahlil qilish va h.k. orqali o'quv mavzusi bo'yicha tasavvurni/bilimlarni shakllantirish.	Yangi bilimlar savol/vazifa/vaziyatlarning muammoligi orqali kiritiladi. Bu jarayonda talabalarning bilishi o'qituvchi bilan hamkorligiga va dialogiga asoslanadi, hamda izlanuvchilik faoliyatiga yaqinlashadi.
<i>Ko'rgazma ma'ruza</i>	
O'TVdan keng foydalanish orqali o'quv mavzusi bo'yicha tasavvurni/bilimlarni shakllantirish.	Bunday ma'ruzani o'qish, ko'rib chiqilayotgan ko'rgazmali materiallarni ochib berishga va qisqacha sharhlashga olib keladi.
<i>Binar ma'ruza</i>	
Talabalarga munozara madaniyatini, muammoni hamkorlikda yechishni namoyish etish orqali o'quv mavzusi bo'yicha tasavvurni/bilimlarni shakllantirish.	Bunday ma'ruzani o'qish ikki o'qituvchi/2-maktabning ilmiy vakillari/olim va amaliyotchi/o'qituvchi va talabalarning dialogini o'zida namoyon etadi.
<i>Anjuman-ma'ruza</i>	
O'quv axborotni izlash, tanlash va bayon etish jarayonida talabalarning faol ishtiroklarida yoritib berish orqali o'quv mavzusi bo'yicha tasavvurni/bilimlarni shakllantirish.	Oldindan belgilangan muammo va uni har tomonlama yoritib berish nazarda tutilgan ma'ruzalar tizimi (5-10 daq. davomiyligida) bilan, ilmiy-amaliy mashg'ulot ko'rinishida o'tkaziladi. Mashg'ulot yakunida o'qituvchi mustaqil ish va so'zga chiqishlarga yakun yasaydi, axborotni to'ldiradi/aniqlik kiritadi, asosiy xulosalarni ifodalaydi.
<i>Umumlashtiruvchi ma'ruza</i>	
Bilimlarni batafsil yoritish va aniqlashtirishlarsiz tizimlashtirish.	Ma'ruzada bayon etilayotgan nazariy holatlarning negizini kursning yoki katta bo'limlarning ilmiy-tushunchali va konseptual asosi tashkil etadi.
<i>Maslahatli-ma'ruza</i>	
Bilimlarni chuqurlashtirish, tizimlashtirish.	Turlicha ssenariy bo'yicha o'tishi mumkin. 1. "Savol-javoblar"- o'qituvchi bo'lim yoki to'liq kurs bo'yicha talabalar savollariga javob beradi. 2. "Savol-javoblar-munozaralar": o'qituvchi nafaqat savollarga javob beradi, balki javoblarni izlashni ham tashkillashtiradi.
<i>Yakuniy ma'ruza</i>	
Bilimlarni batafsil yoritish va aniqlashtirishlarsiz tizimlashtirish.	Kursni o'rganishni yakunlaydi, butun davr mobaynida o'tilganlarni umumlashtiradi. Yakuniy ma'ruzada o'qituvchi kursning asosiy g'oyalarini

O'quv mashg'ulotning maqsadi	Ma'ruza turi, uning o'ziga xos xususiyatlari
	ajratadi, kelgusidagi tezkor-xizmat faoliyatda va boshqa fanlarni o'rganishda olgan bilimlarni qanday qo'llash yo'llarini ko'rsatadi, fan bo'yicha yakuniy nazorat xususiyatini tushuntiradi, yakuniy nazorat variantlarining murakab savollarini tushuntiradi.

2. Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishning asosiy shakllari

Amaliy mashg'ulot:

- o'quvchilarni o'qituvchi bilan va o'zaro faol suhbatga kirishishiga yo'naltirilgan,
- nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda amalga oshirish uchun sharoitni ta'minlovchi,
- olingan bilimlarni amaliy foydalanish imkoniyatlarini muhokama qilishga mo'ljallangan mashg'ulotning o'qitish shakli.

Amaliy mashg'ulotning mazmuniga quyiladigan talablar

- muhokamaga munozarali savollar olib chiqiladi;
- muhokama qiluvchi savollar ilm-fanning erishgan zamonaviy yutuqlari tomoni bilan ko'rib chiqiladi;
- nazariya va amaliyotni uzviy birligi ochib beriladi;
- muhokama qiluvchi materialning talabalarning bo'lg'usi kasbiy faoliyati bilan aloqasi ta'minlanadi;
- ko'rib chiqilayotgan material adabiyotda mavjud emas yoki material, qisman bayon etilgan.

Amaliy mashg'ulotlar turlari va ularga xos xususiyatlari

Amaliy mashg'ulot turi	Amaliy mashg'ulot shakli, uning o'ziga xos xususiyatlari
Talabalarning nazariy bilimlarini tizimlashtirish/ tuzilmaga keltirish/ mustahkamlash/ kengaytirish: - metodologik nuqtai nazaridan eng muhim va o'ziga xos fan mavzularining yaxshi o'rganish. - tushunish va o'zlashtirish uchun murakkab bo'lgan mavzu savollarini batafsil o'rganish. - kasbiy tayyorgarlik sifatini aniqlovchi, alohida	Keng ko'lamli suhbat. Hamma uchun umumiy bo'lgan tavsiya etilayotgan majburiy va qo'shimcha adabiyotlar bilan mashg'ulotning har bir reja savollariga talabalarni tayyorgarligini nazarda tutadi. Faollashtirishni barcha vositalarini qo'llash bilan: so'zga chiquvchiga va barcha guruhga yaxshi o'ylab tuzilgan aniq ifodalangan savollar, so'zga chiquvchi talabalarni kuchli va kuchsiz tomonlariga talbalar diqqatlarini qarata olish, talabalar diqatti va qiziqishini, ish jarayonida ochib berilayotgan, yangi tomonlarga o'sha vaqtni o'zida ajratib ko'rsatish va boshqalar asosida ko'pchilik talabalarni savollarni muhokama qilishga jalb qilish imkonini beradi. Keng ko'lamli suhbat ba'zi savollar bo'yicha alohida talabalarni avvaldan rejalashtirilgan qo'shimcha ravishda so'zga chiqishlarini istisno qilmaydi, balki, taxmin qiladi. Biroq bunday ma'lumotlar muhokama uchun asos bo'lmaydi, balki muhokama

asosiy bo'lgan mavzularni batafsil o'rganish.	qilingan savollar uchun to'ldiruvchi bo'ladi. <i>Ma'ruza va referatlar muhokamasi.</i> Muhokamaga 12-15 daqiqa davomiyligidagi 2-3 ma'ruzadan ko'p bo'lmagan ma'ruzalar olib chiqiladi. Ba'zida qo'shimcha ma'ruzachi va opponentlar (muxoliflar) belgilanadi. Oxirgi chiquvchilar mazmunni qaytarmaslik uchun, ma'ruza matni bilan tanishadilar. Biroq ko'p holllarda, ma'ruzachi va opponentlar, qo'shimcha ma'ruzachilardan tashqari, hech kim seminarga jiddiy tayyorlanmaydi. So'zga chiquvchilarni o'zlari ham faqat bir savolni o'rganadilar. Shu bilan birga, odatiy seminar ishiga "quruq nazariyalik" elementini kiritib, bunday mashg'ulotlar talabalarda ba'zi qiziqishlarni uyg'otadi. Talabalarni har birini qo'shimcha ma'ruzachi yoki opponent sifatida tayyorlanib kelishga o'rgatish juda muhim hisoblanadi. Referatli ma'ruzalarni yakuniy seminarda, uning asosiy savollari avvaldan muhokama qilib bo'lingan, katta bir mavzu bo'yicha ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi. <i>Press-konferensiya.</i> Qisqa so'zga chiqishdan so'ng birinchi savol bo'yicha ma'ruzachiga (agarda ma'ruzalar bir qator talabalarga berilgan bo'lsa, o'qituvchining o'zi ulardan biriga so'z beradi) so'z beriladi. Shundan so'ng har bir talaba ma'ruza mavzusi bo'yicha unga savol berishi lozim. Savol va javoblar seminarining markaziy qismini tashkil etadi. Qancha ko'p jiddiy tayyorgarlik ko'rilsa, savollar shunchalik chuqur va mahoratli beriladi. Savollarga avval ma'ruzachi javob beradi, so'ngra u yoki boshqalar bo'yicha istagan bir talaba o'z fikrini bildirishi mumkin. Bunday holatlarda qo'shimcha ma'ruzachilar, agarda shundaylar belgilangan bo'lsa, faol bo'ladilar. O'qituvchi har bir muhokama qilinayotgan savol bo'yicha, yoki seminar yakunida o'z xulosasini qiladi. <i>O'zaro o'qish.</i> Tushunish va o'zlashtirish uchun eng ko'p murakkablikdagi savollarni o'rganish asosiy maqsadga ega bo'lgan, seminar. Seminar mobaynida talabalarni o'zaro o'qishga yo'naltirish muhim hisoblanadi: har kichik-guruhga mavzuning bir savoli beriladi, bu bo'yicha ular ishlaydilar va bunga asos (ekspert varaqlar – savolni yoritish rejasi, tayyorlangan ma'lumotlarni vizual taqdim etish bo'yicha tavsiyalar) beriladi. Ekspert guruhlarning ish natijalari taqdimotidan so'ng o'qituvchi xulosalar qiladi. <i>Yumoloq (yozma /og'zaki) stol.</i> O'tgan mavzu bo'yicha bilimlarni chiqurlashtirish va
--	--

<i>Ilm-fanningalohida xususiy muammolarini chuqurroq ishlab chiqish.</i>	aniqlashtirish, bor bilimlarni safarbar qilish va har xil vaziyatlarda ularni qo'llash, o'z fikrlarini qisqa va asoslangan xolda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantirish asosiy maqsadga ega bo'lgan, seminar. Har xil ssenariylar bo'yicha o'tkazilishi mumkin. 1. "Yozma yumoloq stol" - talabaning savoli / yechimi topilishi kerak bo'lgan g'oya yozilgan varaq, doira bo'yicha uzatiladi va har bir ishtirokchi o'z mulohazalarini qo'shadi. 2. "Og'zaki yumoloq stol" - har bir talaba qo'yilgan savolning javobiga o'z qo'shimchalarini kiritadi / oldingi ishtirokchi tomonidan taklif qilingan g'oyani qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantiradi. Spesseminar. Bakalavriatning 4 kursida, magistraturada o'tkaziladi. Ilmiy mavzu bo'yicha yosh tadqiqotchilarni muloqat maktabini ifodalaydi. Spesseminar vaqtida talabalarning guruhlarda ishlashga va uni baholashga, ilmiy tadqiqotlar usullaridan foydalanishga intilishlari katta rol o'ynaydi. Spesseminarning yakuniy mashg'ulotida o'quituvchi, qoidaga ko'ra, seminarlarni va talabalarning ilmiy ishlarini muhokama qilingan muammolarni kelgusida tadqiqotlar qilish istiqbollarini va talabalarni ularda ishtiroq etish imkoniyatini ochib umumlashtiradi.
Maxsus (kasbiy) va umumo'quv ko'nikma va amaliy malakalarni shakllantirish: - amaliy muammoli vaziyatni tahlil qilish va yechish jarayonida xarakteristik algoritmini aniqlash bilan bog'liq egallagan nazariy bilimlarni amaliy qo'llash.	Ta'limiy o'yin. O'qitish samaradorligini uning ishtiroqchilarini nafaqat bilimlarni olish jarayoniga faol jalb qilish, balki ularni (hozir va shu yerda) foydalanish orqali oshirishga imkon beradi; o'zgaruvchan vaziyatlarda o'zini tutish taktika ko'nikmalarini shallantiradi; <i>выработывает</i> dinamik rolevogo povedeniya; amaliyot imitatsiyasini ifodalaydi; aniq ko'nikma va malakalarni shakllantirishga va ishlab berishga qaratilgan. Seminar natijaviyligini uning tashkiliy-uslubiy ta'minoti belgilaydi: o'yinning texnologik xaritasini ishlab chiqish; o'yin atributlarini va materiallar paketini: vaziyat bayoni, ishtiroksilar uchun yo'riqnomalar, personajlar ta'rifi (agar o'yin rolli yoki ishbilarmon bo'lsa) yoki vaziyatli ko'rsatmalar (agar o'yin modellashtiruvchi bo'lsa) tayyorlash. Amaliy topshiriqlarni bajarish. Amaliy topshiriqlarning ko'pchiligi kichik guruhlar tarkibida bajariladi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: yo'riqnoma berish → o'quv topshiriqni bajarish bo'yicha yo'riqnoma bilan tanishish → topshiriqni bajarish → natijalarning ommaviy taqdimoti → natijalarni umumlashtirish va baholash.

Masalalar yechish bo'yicha mashq.

Yakka tartibda amalga oshiriladi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: yo'riqnoma berish – masalani yechish – natijalarni tanlama taqdimoti – umumlashtirish.

Muammoli masalalar va vaziyatlarni yechish.

Muammoli masalalar va vaziyatlarni ishlab chiqish juda katta mehnat talab qiladi. Lekin talabalar tomonidan amaliy kasbiy faoliyatdan olingan muammoli masalalarni yechish va muammoli vaziyatlarni ko'rib tahlil qilish nazariyani haqiqiy amaliyot bilan bog'lashga imkon beradi. Bu o'qitishni faollashtirishga imkon beradi, talabalarga o'rganilayotgan materialni amaliy foydasini tushunishga yordam beradi.

Ta'lim beruvchi amaliy muammoli vaziyatlarni (keyslarni) yechish.

Keys (muammoli vaziyatdan farqli ravishda) talabalarni muammoni ifodalash, muammoli vaziyatni tahlil qilish va baholash, uni maqsadga muvofiq yechim variantlarini qidirishga yo'naltiruvchi tashkilotlar, insonlar guruhi yoki alohida individlarni hayotining muayyan sharoitlarini yozma ravishda taqdim etilgan bayonini o'z ichiga oladi.

Keysni yechish jarayoni quyidagi bosqichlarini o'z ichiga olish muhim:

- muammoni yakka tartibda tahlil qilish va yechish,
- yakka tartibda topilgan yechimni birgalikda (kichik guruhlarda) tahlil qilish, o'zaro maqbul yechim variantini rasmiylashtirish,
- guruh ishini taqdimoti,
- muammoni yechish usul va vositalarining eng maqbul variantini jamoaviy tarzda tanlash.

Fiklash jarayoni, muammoli vaziyatni yechish jarayonida paydo bo'lingan, mustaqil topilgan dalilllar oriyentirlarni, kasbiy boyliklarni topishga va mustaqkamlashtirishga, kelgusi kasbiy faoliyati bilan aloqani anglashga ko'maklashadi.

O'quv loyihalarning taqdimoti va baholanishi

Ushbu o'quv mashg'ulotini tayyorlashda o'qituvchining roli quyidagilardan iborat: loyiha topshirig'ini ishlab chiqish; talabalarga ma'lumotlarni izlashda yordam berish; o'zi axborot manbai bo'lishi; butun jarayonni muvofiqlashtiri; ishtirokchilarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish; uzluksiz qayta aloqani amalga oshirish; maslahat berish.

Ushbu o'quv mashg'ulotida guruhlar o'z faoliyatining natijalari to'g'risida ma'ruza qilishadi va uni belgilangan shaklda taqdim etishadi (loyihaviy faoliyatning natijalarini, hamda loyiha mahsulotini tasviriy va og'zaki

	taqdimot ko‘rinishida). O‘qituvchi guruhlarining o‘zaro baholanishini tashkillashtiradi va loyiha ishtirokchining faoliyatini baholaydi.
Talabalarni nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasini nazorat qilish va baholash	Kollokvium. O‘qituvchining talabalar bilan kollokviumlari (suhbatlashuvi) odatda kursning u yoki bu mavzusi bo‘yicha bilimlarini aniqlash, uni chuqurlashtirish maqsadida olib boradi. U ko‘pincha 1) dasturda ko‘zda tutilmagan, lekin talabalarda qiziqish uyg‘otgan qo‘shimcha mavzular bo‘yicha; 2) fanning alohida murakkab, lekin talabalar tomonidan yetarli darajada o‘zlashtirilmagan mavzulari bo‘yicha qo‘shimcha darslar mobaynida; 3) ohirgi seminar mashg‘ulotlarida javob bermagan talabalarni birish darajasini aniqlash uchun. Seminar-kollokvium mobaynida ma’ruza, referat va boshq. Yozma ishlar tekshirilishi mumkin. Yozma (nazorat) ish. Talabalar nazorat savollariga javob beradilar/ testlarni yechadilar/ nazorat topshiriqlarini bajaradilar. Ularning to‘plamini to‘g‘ri tuzish muhim hisoblanadi: ular rejalashtirilayotgan o‘quv materialni o‘zlashtirish darajasiga mos kelishligi kerak va ularni tekshirishni ta’minlashi kerak.

3. Ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar

AQLIY HUJUM METODI

Aqliy hujum (breynstroming-aqllar to‘zoni) – amaliy yoki ilmiy muammolar yechish g‘oyasini jamoaviy yuzaga keltirishda qo‘llaniladigan metod.

♣Metod chegaralangan vaqt oralig‘i ichida aniq muammo (savol, masala)ni yechishning noan’anaviy yo‘llarini izlash bo‘yicha o‘quvchilarni aqliy faoliyatini yo‘naltirishga asoslangan.

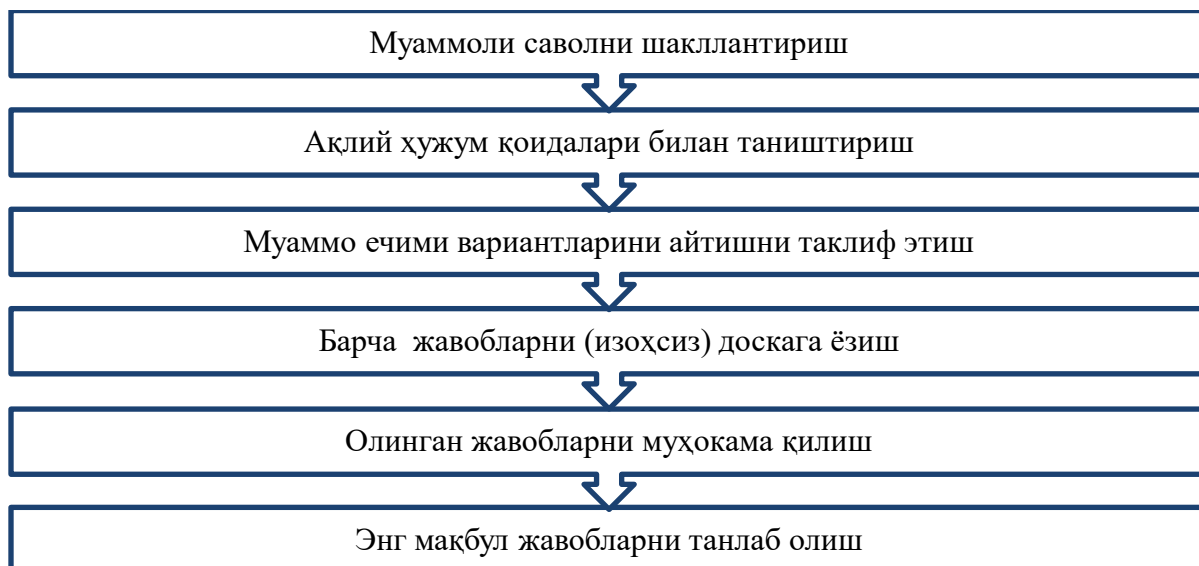
♣O‘quv mashg‘ulotidagi aqliy hujum uchun muammoni tanlash quyidagi tamoyillar bo‘yicha amalga oshiriladi:

- tanlangan muammo nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi hamda o‘quvchilarda faol qiziqish uyg‘otishi kerak;

- ko‘p har xil ma’nodagi yechim variantlariga ega bo‘lishi kerak.

O‘qitish texnologiyasini ishlab chiqishda aqliy hujum metodi o‘quv mashg‘ulotining bir lavhasi yoki butun mashg‘ulotni o‘tkazish asosi sifatida rejalashtirilgan bo‘lishi mumkin.

Aqliy hujum metodining texnologik chizmasi 1-rasmda keltirilgan.

Aqliy hujum metodining texnologik chizmasi

INSERT TEXNIKASI

INSERT (inglizcha soʻzdan olingan boʻlib - **INSERT** – Interaktive- interfaol Noting – belgilash System - tizim for-uchun **Effective** – samarali **Reading** – oʻqish and– va **Thinking** – fikrlash degan maʼnoni anglatadi).

1) Samarali oʻqish va fikrlash uchun matnda belgilar qoʻyishning interfaol tizimi hisoblanadi.

Matnni belgilash tizimi:

(√) - mening bilganimni tasdiqlovchi axborot;

(+) –men uchun yangi axborot;

(–) - menning bilganlarimga, zid axborot;

(?) - meni oʻylantirib qoʻydi. Bu boʻyicha menga qoʻshimcha axborot kerak.

PINBORD TEXNIKASI

Pinbord–(inglizchadan: *pin*- mahkamlash, *board* – yozuv taxtasi) – oʻquvchilarni tizimli va mantiqiy fikr bildirishga oʻrgatadigan metod.

Pinbord texnikasi:

1) muammoli masalalar va vaziyatlar, aqliy hujum va amaliy oʻqitish metodlari bilan birga jamoaviy tarzda (guruhlarda) muammoni yechish variantlarini baholash hamda ular ichidan eng yaxshisini tanlash imkonini beradi;

2) aqliy hujum va amaliy oʻqitish metodlari bilan birga jamoaviy tarzda (guruhlarda) toifali sharh oʻtkazish imkonini beradi.

Pinbord texnikasining texnologik chizmasi

KEYS–STADI METODI

KEYS – (ingl. sase – toʻplam, aniq vaziyat) – nazariy bilimlarni amaliy vazifalarni yechish jarayonida qoʻllash imkonini beruvchi oʻqitish vositasi.

Keysda bayon qilingan vaziyatni oʻrganib va tahlil qilib, oʻquvchilar oʻzining kelgusidagi kasbiy faoliyatida oʻxshash vaziyatlarda qoʻllashi mumkin boʻlgan tayyor yechimni oladi.

Keysda bayon qilingan vaziyatlar (kasbiy), amaliy mashgʻulotlarda yechiladigan vaziyatli masalalardan tubdan farq qilinadi. Agar vaziyatli masalalarda har doim shart (nima berilgan) va talab (nimani topish kerak) berilgan boʻlsa, keysda, qoidaga koʻra, bunday parametrlar mavjud emas.

O'quvchiga taqdim etilgan ixtiyoriy keysda:

- keysning belgilanishi va topshiriq/savollar aniq ifodalangan bo'lishi kerak;
- bayon qilingan muammoli vaziyatni yechish uchun kerakli va yetarli hajmda ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak
- keysni yechish uchun *uslubiy ko'rsatmalar* bo'lishi kerak.

Keys–stadi (ingl.sase– to'plam, aniq vaziyat, stadi-o'qitish)–amaliy o'qitish vaziyatlarimetodi.

Keys-stadi - o'qitish, axborotlar, kommunikatsiya va boshqaruvning qo'yilgan ta'lim maqsadini amalga oshirish va keys-stadida bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida prognoz qilinadigan o'quv natijalariga kafolatli yetishishni vositali tarzda ta'minlaydigan bir tartibga keltirilgan optimal usullari va vositalari majmuidan iborat bo'lgan o'qitish texnologiyasidir.

Ushbu metod o'quvchilarni quyidagilarga undaydi:

- muammoni shakllantirishga;
- amaliy vaziyatni tahlil qilish va baholashga;
- muammo yechimini eng maqbul variantini tanlashga.

O'quv mashg'ulotning o'qitish texnologiyasini tanlashni ikki asosiy dalil belgilaydi:

1. Keysning hajmi (qisqa, o'rtacha miqdordagi, katta)
2. O'quv topshirig'ini taqdim etish usuli:
 - savolli (savollar keysdan keyin keltiriladi)
 - topshiriqli (topshiriq keys kirish qismining oxirida keltiriladi)

O'QUV LOYIHA METODI

Ushbu metodning mohiyati shundan iboratki, ma'lum muddat ichida (bitta o'quv mashg'ulot doirasidan 2-3 oy muddat ichida) ta'lim oluvchi guruhli yoki yakka tartibda berilgan mavzu yuzasidan loyiha topshirig'ini bajaradi. Uning vazifasi – muayyan foydalanuvchiga yo'naltirilgan yangi ma'lumot olish, belgilangan muddat ichida berilgan u yoki bu muammoni ilmiy, texnikaviy yechimidan iborat.

O'quv loyihasi tushunchasi:

- muayyan iste'molchiga mo'ljallangan, muammolarni izlash, tadqiq qilish va yechish, natijani noyob (moddiy yoki intellektual) mahsulot ko'rinishida rasmiylashtirishga qaratilgan. Talablarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil qilish *usuli*;

- nazariy bilimlar orqali amaliy vazifalarni yechishga qaratilgan o'quv *vosita va qurollari*;

- rivojlantiruvchi, ta'lim-tarbiya hamda bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va malakalarni shakllantirishga qaratilgan *didaktik vosita*.

GRAFIK TASHKIL ETUVCHILAR

KLASTER (klaster-tutam, bog'lam)-axborot xaritasini tuzish yo'li- barcha tuzilmaning mohiyatini umumlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish asosida aniq biror mazmunni keltirib chiqaradi.

Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va keng jalb qilishda yordam beradi.

Klasterni tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

1. Katta qog'oz varag'i markazida kalit so'z yoki 1-2 so'zdan iborat mavzu nomini aylana ichiga yozing.
2. Kalit so'z bilan birlashdigan yon tomoniga kichkina hajmdagi aylana- "yo'ldoshcha" ichiga mavzu bilan aloqador so'z yoki so'z birikmasini yozing. Ularni chiziqli bilan "bosh" so'zga bog'lang.
3. Ushbu "yo'ldoshcha"larda "kichik yo'ldoshlar" ham bo'lishi mumkin, ular ichiga yana so'z yoki iboralar yozib ajratilgan vaqt tugagunga qadar yoki g'oyalar tugamagunga qadar davom ettiriladi.

«NIMA UCHUN?» SXYeMASI –muammoning dastlabki sababini aniqlash bo'yicha fikrlar zanjiri bo'lib,tizimli, ijodiy, tahliliy mushohada qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

«Nima uchun?» sxemasini tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

O'quv topshiriqda ko'rsatilgan muammos ababini aniqlash uchun:

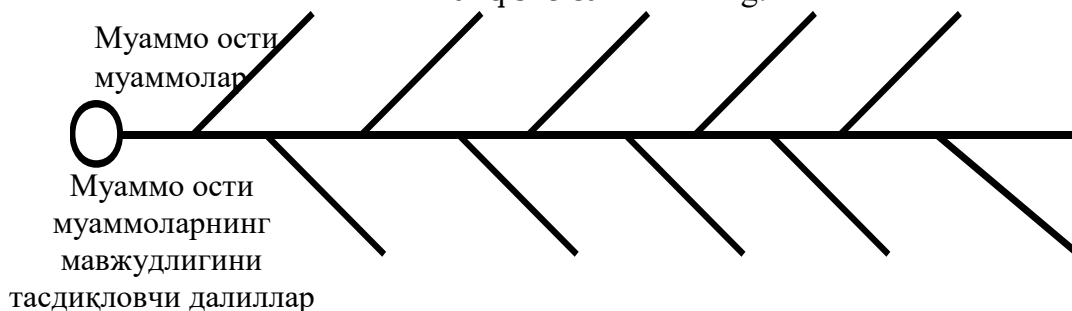
- 1) Muammoni yozing va strelka chizig'ini chiqarib «Nima uchun?» so'rog'ini yozing.
- 2) Savolga javob yozib nima uchun so'rog'ini takror yozib boravering. Bu jarayonni muammoning dastlabki sababi aniqlanmagunicha davom ettiring

«BALIQ SKELETI» CHIZMASI – bir qator muammolarni tasvirlash va uni yechish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

“Baliq skeleti” sxemasini tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

O'quv topshiriqda ko'rsatilgan muammo maydonini tavsiflash uchun:

1.«Baliq skeletini» chizing:

2. «Suyak»ning chap qismida (yoki yuqori suyakda) muammo osti muammoni yozing, o'ng qismida (pastki suyakda) – muammo osti muammoni amalda mavjud ekanligini tasdiqlovchi dalillarni yozing.

«QANDAY?» IYeRARIK DIAGRAMMASI - muammo to'g'risida umumiy tasavvurlarni olishga, uning yechimini topish usul va vositalarini topishga imkon beruvchi mantiqiy savollar zanjiridan iborat.

Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

«Qanday?» diagrammasini tuzish bo‘yicha o‘quv topshirig‘iga yo‘riqnoma

«Qanday?» diagrammasini tuzishdan avval, siz quyidagilarni bilishingiz kerak: ko‘p hollarda Sizga muammolar hal etishda «Nima qilish kerak?» haqida o‘ylashga hojat bo‘lmaydi. Muammo yechimini topish uchun asosan «Buni qanday qilish kerak?» qabilida bo‘ladi. «Qanday?» - muammoni hal etishda asosiy savol hisoblanadi.

1. Doira chizing va uning ichiga yechilishi lozim bo‘lgan muammoni yozing.
2. Ketma-ket ravishda «Qanday?» savolini qo‘ying va shu savolga javob bering. Shu tartibda savollarni ketma-ket berib boravering va javoblarni o‘ylab o‘tirmasdan, solishtirmasdan, baholamasdan, tez-tez yozishda davom eting.

Maslahat va tavsiyalar:

Yangi g‘oyalarni grafik ko‘rinishda qayd etishni o‘zingiz hal eting: daraxt yoki kaskad ko‘rinishida, yuqoridan pastga yoki chapdan o‘ngga. Eng muhimi esda tuting: nisbatan ko‘p miqdordagi foydali g‘oyalar va muammo yechimlarini topishga imkon beradigan usul eng maqbul usul hisoblanadi.

Agarda siz muammoni yechimini topish uchun to‘g‘ri savollar bersangiz va uning rivojlanish yo‘nalishini namoyon bo‘lishida ishonchni saqlasangiz, diagramma, siz har qanday muammoni amaliy jihatdan yechimini topishingizni kafolatlaydi.

«NILUFAR GULI» CHIZMASI - muammoni hal etish vositasi. O‘zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o‘z navbatida to‘qqizta kichik kvadratdan iborat.

Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlash qo‘nikmalarini shakllantiradi.

«Nilufar guli» sxemasini tuzish bo‘yicha o‘quv topshirig‘iga yo‘riqnoma

O‘quv topshiriqda ko‘rsatilgan muammoni hal etish vositalarini topish uchun:

- 2) O‘zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan sxemani chizing. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o‘z navbatida to‘qqizta kichik kvadratdan iborat;

	B			Z			C	
			B	Z	C			
	D		D	A	F		F	
			G	H	Y			
				H			Y	

- 3) asosiy muammoni markaziy kvadratning markaziga yozing. Uni hal etish g‘oyalarini markaziy kvadrat atrofida joylashgan qolgan sakkizta kvadratlarga yozing;

- 4) har bir ushbu sakkizta g‘oyani markaziy kvadrat atrofida joylashgan sakkizta katta kvadrat markaziga o‘tkazing, boshqacha aytganda, nilufar gulidan uning gul bargiga o‘tkazing. Shunday qilib, ular har biri, o‘z navbatida, yana bir muammo sifatida qaraladi.

GLOSSARIYLAR

GLOSSARIYLAR

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilidagi ma'nosini ifodalanishi
Jami	Aggregate	A collection of specific economic units treated as if they were one unit.
Agrobiznes	Agribusiness	Large corporate firms in farming.
Samaradorlik	Efficiency	The apportionment of resources among firms and industries to obtain the production of the products most wanted by society (consumers); the output of each product at which its marginal cost and price or marginal benefit are equal.
O'rtacha o'zgarish xarajat	Average fixed cost	A firm's total fixed cost divided by output (the quantity of product produced).
O'rtacha ishlab chiqarish	Average product	The total output produced per unit of a resource employed (total product divided by the quantity of that employed resource).
O'rtacha daromad	Average revenue	Total revenue from the sale of a product divided by the quantity of the product sold.
O'rtacha umumiy xarajat	Average total cost	A firm's total cost divided by output (the quantity of product produced); equal to average fixed cost plus average variable cost.
O'rtacha o'zgaruvchan xarajat	Average variable cost	A firm's total variable cost divided by output (the quantity of product produced).
Qora bozor	Black markets	Markets in which products are illegally bought and sold at prices above the legal limits.
Budjet cheklovi	Budget constraint	The limit that the size of a consumer's income (and the prices that must be paid for goods and services) imposes on the ability of that consumer to obtain goods and services.
Budjet chizig'i	Budget line	A line that shows the different combinations of two products a consumer can purchase with a specific money income, given the products' prices.
Kapital	Capital	Human-made resources (buildings, machinery, and equipment) used to produce goods and services; goods that do not directly satisfy human wants; also called capital goods.
Talab o'zgarishi	Change in demand	A change in the quantity demanded of a good or service at every price; a shift of the demand curve to the left or right.
Talab miqdori o'zgarishi	Change in quantity demanded	A movement from one point to another on a fixed demand curve caused by a change in price of the product under consideration.
Taklif miqdori o'zgarishi	Change in quantity	A movement from one point to another on a fixed supply curve caused by a change in the price of a

	supplied	product under consideration.
Taklif o'zgarishi	Change in supply	A change in the quantity supplied of a good or service at every price; a shift of the supply curve to the left or right.
Kesishgan talab elastikligi	Cross elasticity of demand	The ratio of the percentage change in quantity demanded of one good to the percentage change in the price of some other good; a positive coefficient indicates the two products are substitute goods; anegative coefficient indicates they are complementary goods.
Iste'molchiliar mahsuloti	Consumer goods	Products and services that satisfy human wantsdirectly.
Talab chizig'i	Demand curve	A curve that illustrates demand.
Talab jadvali	Demand schedule	A schedule showing the amounts of a good or service buyers (or a buyer) wish to purchase at various prices during some period.
Iqtisodiy xarajat	Economic (opportunity) cost	A payment that must be made to obtain and retain the services of a resource; the income a firm mustprovide to a resource supplier to attract the resource away from an alternative use; equal to the quantity of other products that cannot be produced whenresources are instead used to make a particular product.
Iqtisodiy foyda	Economic (pure) profit	The total revenue of a firm less its economiccosts (which includes both explicit costs and implicit costs); also called above normal profit.
Iqtisodiy o'sish	Economic growth	(1) An outward shift in the production possibilitiescurve that results from an increase in resource supplies or quality or an improvement in technology; (2) an increase either in real output (gross domestic product) or in real output per capita.
Iqtisodiy muammo	Economic problems	Choices are necessary because society's material wants for goods and services are unlimited but theresources available to satisfy these wants are limited (scarce).
Talab elastikligi	Elastic demand	Product or resource demand whose price elasticity is greater than one; means the resulting change inquANTITY demanded is greater than the percentage change in price.
Talabning resursga bog'liq elastikligi	Elasticity of resource demand	The percentage change in resource quantity divided by the percentage change in resource price; if the result is greater than one, resource demand is elastic;if the result is less than one, resource demand is inelastic; and when the result equals one, resource demand is unit-elastic.
Firma	Firm	An organization that employs resources to produce agood or service for profit and that owns and operates one or more plants.
O'zgarmas xarajat	Fixed costs	Any cost that in total does not change when the firmchanges its output; the cost of fixed resources.

**TAVSIYA ETILADIGAN ELEKTRON
JURNALLAR VA INTERNET SAYTLAR**

TAVSIYA ETILADIGAN ELEKTRON JURNALLAR VA INTERNET SAYTLAR

Elektron jurnallar

1. International Journal of Business Forecasting and Microeconomics Intelligence. www.inderscience.com
2. Ansoff matrix. www.free-management-ebooks.com
3. Iqtisodiyot va innovasion texnologiyalar. Ilmiy-elektron jurnal. www.iqtisodiyot.uz
4. Microeconomicsscience. www.science.com
6. Economics magazine Interest. www.ama.org
7. Articles of Microeconomics. www.books.com

Internet saytlar

1. www.microeconomics.com
2. www.economy.com
3. www.bizneslab.uz
4. www.study.com
5. www.inderscience.com
6. www.free-management-ebooks.com

**MAVZUGA OID ADABIYOTLAR, JURNALLAR
VA INTERNET TARMOG‘IDAN OLINGAN
TARQATMA MATERIALLAR**

**MAVZUGA OID ADABIYOTLAR, JURNALLAR VA INTERNET
TARMOG‘IDAN OLINGAN TARQATMA MATERIALLAR**

1. <https://www.youtube.com/watch?v=sR-qL7QdVZQ> Philip Kotler: Microeconomics
2. <https://www.youtube.com/watch?v=hZLMv5aexto4> Principles of Microeconomics
3. <https://www.youtube.com/watch?v=H8aZr-Ula1w> Economics Mix: Pricing Strategies
4. <https://www.youtube.com/watch?v=XBmWEduod5ke> Strategy
5. <https://www.youtube.com/watch?v=GZgFdPWtVGY> Promotion
6. <https://www.youtube.com/watch?v=ys7zx1Vc9po> The Seven Ps of micro and makro
7. <https://www.youtube.com/watch?v=H8FANR-2u2Q> Strategic Planning: SWOT & TOWS Analysis
8. <https://www.youtube.com/watch?v=qbyb0ht-dsk> McDonalds SWOT
9. <https://www.youtube.com/watch?v=mCdcdf-b8AU> PEST Analysis
10. <https://www.youtube.com/watch?v=Zq391bgs6h0> - What is Economy Research? An Informative Presentation.
11. <https://www.youtube.com/watch?v=sdQfId91Y0g> - Ethical Behavior in Microeconomics
12. https://www.youtube.com/watch?v=n_L4tBP_KFQ - Economy Segmentation: Geographic, Demographic, Psychographic & More - Study.com
13. <https://www.youtube.com/watch?v=IyjDjr33wAQ> - Live affiliate Microeconomics case study
14. https://www.youtube.com/watch?v=2Zwlb_lQ23I - Economy Feasibility Study: More Important Than a Business Plan
15. <https://www.youtube.com/watch?v=b0hle7pVLmM> How to Create a Digital Microeconomics Strategy - A Silverstone Case Study
16. <https://www.youtube.com/watch?v=ZzPjSqvm9P8> Infragistics Microeconomics Dashboard Case Study
17. <https://www.youtube.com/watch?v=laTzwz08M94> Economy segmentation: a case study
18. <https://www.youtube.com/watch?v=bqaEhW3xOCk> Economy Orientation and Sales Orientation

Determinants of foreign investment flows to “Uzbekistan railway” joint-stock: a cross-sectional analysis

One of the economic problems of «Uzbekistan railway» joint-stock is that they do not have enough national savings to finance their investments. They are in constant need of foreign capital in forms of both direct and indirect investments. Initially, they took loans from international commercial banks. But in the 1980s the drying-up of commercial bank lending, because of debt crises, forced many countries to reform their investment policies so as to attract more stable forms of foreign capital, and foreign investment appeared to be one of the easiest way to get foreign capital without undertaking any risks linked to the debt. Thus, it became an attractive alternative to bank loans as a source of capital inflows.

Today, as mentioned in Uzbekistan has been actively trying to attract foreign investment offering income tax holidays, import duty exemptions and subsidies to foreign firms, as well as measures like Economy preferences, infrastructures and sometimes even monopoly rights.

Dunning is one of the most referenced one by authors working on foreign investment. Dunning describes three main types of foreign investment based on the motive behind the investment from the perspective of the investing firm. The first type of foreign investment is called *Economy-seeking* foreign investment, whose aim is to serve local and regional Economys. It is also called horizontal foreign investment, as it involves replication of production facilities in Uzbek railway. Tariff-jumping or export-substituting foreign investment is a variant of this type of foreign investment. Because the reason for horizontal foreign investment is to better serve a local Economy by local production, Economy size and Economy growth of the host economy play important roles. Obstacles to accessing local Economys, such as tariffs and transport costs, also encourage this type of foreign investment. A second type of foreign investment is called *resource-seeking*: when firms invest abroad to obtain resources not available in the home country, such as natural resources, raw materials, or low-cost labour. Particularly in the manufacturing sector, when multinationals directly invest in order to export, factor-cost considerations become important. In contrast to horizontal foreign investment, vertical or export-oriented foreign investment involves relocating parts of the production chain to Uzbek railway. Availability of low-cost labour is a prime driver for export-oriented foreign investment. Naturally, foreign investment in the resource sector, such as oil and natural gas, is attracted to countries with plentiful natural endowments. The third type of foreign investment, called *efficiency-seeking*, takes place when the firm can gain from the common governance of geographically dispersed activities in the presence of economies of scale and scope.

The empirical analysis in this study is based on a sample of cross-sectional data on 38 «Uzbekistan railway» joint-stock. List of countries has been indicated in Appendix 1. The relationship between foreign investment and its determinants is estimated by regressing the following equation.

$$\text{foreign investment} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{gro} + \alpha_2 \text{inf} + \alpha_3 \text{logcost} + (\alpha_4 \text{logtel} + \alpha_5 \text{op} + \alpha_6 \text{risk} + \alpha_7 \text{tax} + s) \quad (1)$$

where *foreign investment* denotes foreign investment net inflows as a percentage of railway service; *gro* denotes growth rate of *per capita* railway, which is a

proxy for Economy size; *inf* denotes the rate of inflation measured by annual percentage change of consumer prices, which is a proxy for economic stability; *logtel* shows telephone main lines *per* 1,000 people measured in logs, which is a proxy for infrastructure; *logcost* which is a proxy for wage denotes labour cost *per* worker in manufacturing measured in logs, denominated by dollar *per* year; *op* indicates the degree of openness which is computed as the sum of nominal export and import divided by the nominal railway; *risk* denotes composite risk rating (0=highest risk to 100=lowest); *tax* denotes corporate top tax rate.

Besides the main model (Model I), we get some models which have alternative degree of openness measurements.

The degree of openness has been computed as nominal export divided by the nominal railway, which is denominated by *op2* in the Model II and Model IV. Another degree of openness indicator has been calculated as nominal import divided by the nominal railway, which is denominated *op3* in the Model II and Model IV.

In order to investigate the effect of Economy size on foreign investment, we have used alternative proxies for Economy size. *Lograilwayper* is included in the main model, denoting reel railway *per capita* measured in logs (Model VI). We have also regressed the equation including the reel railway in logs denominated by *lograilway*. Table 1 is showing the variables used in the models and their explanations.

Table

Variables Used in the Models and Their Explanations

Variables and Their Explanations		MODELS					
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
fdi	FDI net inflows as a percentage of GDP	*	*	*	*	*	*
gro	growth rate of <i>per capita</i> GDP, a proxy for Economy size	*	*	*	*	*	X
inf	the rate of inflation measured by annual percentage change of consumer prices, a proxy for economic stability	*	*	*	*	*	*
logcost	labour cost <i>per</i> worker in manufacturing measured in logs, a proxy for wage	*	*	*	*	*	*
lo gtel	telephone main lines <i>per</i> 1,000 people measured in logs, a proxy for infrastructure	*	*	*	*	*	*
op	degree of openness computed as the sum of nominal export and import divided by the nominal GDP	*	X	X	X	*	*
risk	composite risk rating (0=highest risk to 100= lowest)	*	*	*	*	*	*
tax	corporate top tax rate	*	*	*	*	*	*
lo ggdp per	real GDP <i>per capita</i> measured in logs	X	X	X	X	*	*
op2	degree of openness computed as nominal export divided by the nominal GDP	X	*	*	X	X	X
op3	degree of openness indicator calculated as nominal import divided by the nominal GDP	X	*	X	*	X	X

Note: included in the model, X is not included in the model

We have used average value of all data for the 2011-2015 period in the cross-section estimations. Definitions and sources for all the main variables are provided in Appendix 2.

The data used include railway company over the period of 2011 and 2015. We have selected these company and these time period due to the fact, that some of the variables are not available for most countries. Especially cost data are not available for all countries. All data except for tax rate used in estimations are taken from or calculated based on the World Bank Development Indicators 2015. Tax rate is taken from the World Tax Database. Descriptive statistics about variables used in the main model are reported in Appendix 3.

Correlation coefficients between variables are shown in Appendix 4.

When we include *op2* and *op3* instead of *op* (Model II), econometric results change remarkably. In this model only *tax* and *op2* have expected effects on *foreign investment*. Model III and Model IV included either *op2* or *op3* show that coefficients on *gro*, and *logtel* are positive and significant. The coefficient on *logcost* is negative but not significant. The coefficients on *inf* and *tax* are negative and significant, whereas the coefficient on *risk* is negative and insignificant. In these models, coefficients on *op2* and *op3* are positive but not significant.

Model V included *lograilwayper* has similar results as compared with Model I. The basic difference between results of Model I and Model V is that growth has positive but not significant effect on foreign investment in Model V. In this context, Model V shows that growing economy has no positive effect on foreign investment contrary to Model I. In Model VI, we have omitted *gro* from Model V. This model analyses whether foreign investment flows to growing economy or large economy. Model VI shows that large economy has no positive effect on foreign investment similarly to Model V. According to Model VI, economic stability has no positive effect on foreign investment. This result differs from the result of Model I. In Model VI, when we use *lograilway* which is real railway in logs, the results of the regression are similar to Model VI.

According to our analysis, *gro* as a proxy for Economy size, *logtel* as a proxy for infrastructure and *op* as a proxy to reflect the willingness of a country to accept foreign investment have positively affected foreign investment, being significant. We have used growth of *per capita* real railway as a proxy for Economy size, because absolute railway reflects size of population rather than income. When we use absolute railway or *per capita* railway for Economy size, we see that they do not affect foreign investment. We conclude from this result that investors prefer growing economies to large economies.

The coefficient of *logtel* as a proxy for infrastructure has positive sign and is significant. It means that better infrastructure is an important determinant in attracting foreign investment to «Uzbekistan railway» joint-stock.

The coefficient of *logcost*, which is a proxy for wage, denotes labour cost per worker in manufacturing industry measured in logs, has positive sign but is not significant. The expected sign for *logcost* was negative.

We can conclude from this result that low wage has not been a determining factor in attracting foreign investment to «Uzbekistan railway» joint-stock in the period we have studied. When wage rates vary little from country to country, the skills of the

labour force are expected to have an impact on decisions about foreign investment location.

The variable *risk* presents negative sign, but it is not significant. This demonstrates that risk has not been an important factor in attracting foreign investment in the mentioned period.

When the host countries present high returns, firms may ignore political risk. As long as the foreign company is confident of being able to operate profitably without excessive risk to its capital and personnel, it may continue to invest.

Some problems of foreign investment strategy of the development of

Republic of Uzbekistan

During the process of globalization, the most important indicator characterizing the degree of implementation of high technologies, considered the proportion of high-tech products in industrial production. The main producers of such products in 2014 were the United States, Japan, Germany and Israel. Production of high-tech products is growing at the highest rates in Germany. They achieved the greatest magnitude of the value created by science-intensive industries in GDP - more than 12foiz (in Japan – 11 percent, USA - 9percent). World trends show a gradual formation of a new model of a Economy economy based on permanently implementing innovations and commercialize the achievements of scientific and technological progress. In Uzbekistan, gradually continue the process of Economy-transformational changes aimed not on demolition of command-administrative system, but on the "fine-tuning" formed institutions of a Economy economy. The key priorities of today, in our opinion, is the profound structural changes, ensuring dynamic and balanced development, modernization and diversification of the leading sectors of the economy, the formation and intensification of investment and business climate, development of high-tech, competitive products with high added value, strengthening the export position. Innovative modernization of the regional economy is a practical implementation of the new model "economy based on knowledge", intended to increase the integration of science, education and industry, the complexity of human interaction in the research and production process, the acquisition by investments and innovation orientations, etc. It is estimated by the State Statistics Committee that the number of small innovative enterprises is about five hundred. The portion from the sale of innovative products, outside the country in the total volume of goods sold by small enterprises, enterprises produced by small innovative enterprises exceeds 20percent. Among the most active regions highlighted Fergana region, which accounts for about 40percent of the number of active small innovative enterprises, Andijan region - 10percent, Karakalpakstan - 8percent, Surkhandarya and Tashkent city 7percent. But there are regions in which the small innovative enterprises are absent or in small quantities, Namangan, Samarkand, Khorezm and other areas.

Our studies have shown that the innovative potential of multiscale subjects of entrepreneurial activity includes the expected or already mobilized resources and institutional mechanisms to achieve this goal in the field of knowledge-intensive production processes, new products, or derivatives thereof, as well as new services.

This is kind of "measure of readiness" of the organization of performing the innovation tasks. The innovative potential of the enterprise with a certain degree of conditionality can characterize the level of diversification of production - for its new kinds of industrial and economic activity.

Consideration of the region as an integrated system, functional and significant elements of which are multi-scale entrepreneurial business structures will allow determining the direction of the impact of these structures on its development and functioning as a whole. In so doing, mutual influence of region and business structures that operate in this territory, it seems obvious. Mutual benefit appears if certain business structures - small, big business as an element of "region" will carry out its activities, focusing on the goals of the system, given its involvement in the socio - economic problems in the region. In our opinion, in the framework of improving the mechanism of innovation is necessary to: promote the development of outsourcing, in particular, the organization of small-scale production of components of large enterprises in small and medium-sized settlements of the region; contribute to business combinations for the organization of promising industries; contribute to the development of leasing of industrial equipment; promote the development of R & D; improve the system of patenting and obtaining author's rights.

The level of innovation of the regional economy increases with the predominant focus within enterprises capable of maximizing utility in the long term. In this case, the effective implementation of innovative investment strategy is only possible through the active involvement of government entities at the regional level, providing institutional support to enterprises, consciously assuming an increased risk of innovation. Innovation and investment strategy in the region is based on the complementary interaction of four basic institutions (venture capital, leasing, tax, insurance). The basis of the system of institutional mechanisms to ensure the investment of regional development is business venture, generating and stimulating innovative activity of the subjects and agents of management. Promotional activity has a high degree of uncertainty and risk, which implies its complement with insurance and tax institutions, minimizing and stimulating such activity at the regional level. Leasing institutions are the final link in providing small businesses additional financial possibilities of using innovative technologies. In our opinion, this is why innovation and investment strategy for the region should be aimed at manufacturers with a higher level of production and economic and commercial flexibility.

Effective development of this type of manufacturers will allow, on the one hand, to develop the business itself as much as possible, to increase its competitiveness, employment, standard of living of workers, and, on the other hand, feel the real effect of the investment. The proposed system is expected to have four basic elements, each of which works in close conjunction with other elements. The basis for the functioning of the system is a business venture, which is an innovative type of enterprise that implements the results of their research into the industry. This type of business, potentially capable of producing relatively high profits, is also highly risky. Therefore, the system is proposed to include the insurance mechanism. This mechanism could be organized with the direct participation of regional authorities, which, at first, could organize regional insurance companies engaged in insurance of innovation. The system is complemented by a tax mechanism, also

organized at the regional level. There are several fundamental features of tax optimization of innovative projects, including a temporary abolition of taxes on enterprises engaged in innovation, suspension of taxes on the financial results of innovative projects, or conversion of tax deductions for insurance premiums. The last element of fully integrated insurance and tax mechanism will create the financial basis for insurance support of innovative projects. Finally, the fourth mechanism acts as the leasing mechanism that will allow for more active development of innovative technologies, purchasing some of them under leasing schemes.

In summary, importance of an integrated and coordinated implementation of measures to improve the innovation system at the regional level should be noted. The formation of the national innovation system through the use of levers of state power should not preclude initiatives of regional administrations capable of organizing innovative development taking into account the economic, social, cultural and historical features and capabilities of each region.

Effective bank assets – the important source of economic growth

In the conditions of liberalizing the economy the improvement of financial stability and capitalization of commercial banks, further strengthening of their position in the financial Economy is of actual importance as the priority directions of economic reforms. In the basis of these problems there are issues such as further improvement in financial mediation role of banks in the economy, the constant increase of the volume of transactions related to assets.

In the activity of commercial banks the share of transactions related to the profit assets is high. For the purposes of getting profits by bank the ground of these transactions are completed by the measures on provision of positive adequacy of local and attracted funds.

While extension the participation sphere of the banks of Uzbekistan in economic processes, the volume of their assets is proportionally increased as well (table 1):

Table 1

Growth rates of assets of the banks of Uzbekistan
For the period from 01.01.2010 to 01.01.2015 years. (intrln. UZS)³

<i>Years</i>	01.2010	01.2011	01.2012	01.2013	01.2014	01.2015
<i>The size of assets</i>	15,7	20,7	27,5	33,7	43,9	56,2

Table's data show that the volume of assets of the republican banks from 2010 year as of 01.01.2015 year, has increased in 3,8 times. In turn, fast growth of bank assets growth requires analyzing the indices of assets efficiency.

Central Bank of the Republic of Uzbekistan, traditionally, making analysis of the condition in money-and-credit sphere for each date of the year, determines the main directions of monetary policy for the next year. In the result of rational performance of

³The picture is made on the basis of data of official site of Central Bank of the Republic of Uzbekistan
www.cbu.uz

priority tasks, established regarding effective placement of bank assets in these directions, the financial opportunities of the banks increase.

The increasing of the efficiency of transactions associated with the assets of commercial banks is included in the number of issues having the important macro- and micro-economic significance.

Macroeconomic efficiency of bank assets is determined by the influence of transactions with inter-bank assets on international capital assets and Economy condition of financial Economy. Notably, the wastage of bank credits, on international scale, brings to high risk, leading to the crisis in the world's economy.

Microeconomic efficiency of bank assets is revealed as follows:

- active operations are the main source of increase of profitability of banks. This requires effective placement, proper diversification of Bank assets

- growth in the volume of active operations of banks facilitates the creation of new production system in such basic industries as oil and gas production, their refining, motor-car construction, textile and food industry, the introduction into the economy of modern technology, advanced methods of Microeconomics and management. Finally, these situations in the economy lead to the creation of new working places and qualitative increase in productivity;

- efficient use of bank assets in the economy takes the important place in the development of investment processes, being the major factors of economic growth;

- Bank assets as the loan are very important in social protection of population. In particular, the allocation of consumer and mortgage loans to the wide population stratum gives the opportunity to increase their purchasing power and thus, the ability to support domestic manufacturers.

Actual analysis of commercial banks activity demonstrates a number of aspects on assets placement:

- legal issues
- organizational issues
- economic issues

As the practice shows, at the evaluation of bank assets profitability, application of economic methods and models tested in international practice is of actual importance. In particular, at present time, in bank practice the importance of financial condition of bank on the basis of recommendations of Basel Committee on bank supervision grows. The present method gives opportunity to determine serious influence on the efficiency of assets of factors such as the system of evaluation of liquidity level, operation activity, Economy price, management and risks.

Besides, it is wise to pay attention for the extension of practice of modern procedure for banking activity on scoring analysis for client's creditworthiness. The results of the analysis are of great importance for efficient management of bank assets and passives as well as for increase in their quality.

Summarizing, it can be said that the increase in effectiveness of commercial banks assets creates the ground for formation of banking-financial system in national economy fully complying with the modern Economy requirements and strengthening of banks competitiveness in internal and international financial Economys.

Investment projects as a means of developing the company future

The activity of investment must subscribe to the coordinates of a economic – social development strategy manifested through programmes or projects. Programmes have a less precise identification, with a wider spectrum and, in most cases, for their implementation it is necessary to detail one or several projects.

In this context the investment project can be defined as an optimal set of actions of investment based on sector, global and coherent planning on the basis of which a defined combination of human, material etc. resources leads to economically and socially determined development. From the definition we notice that in order to apply a project it needs a set of means, different in their nature, which, to be operated, must rely on well -coordinated actions. In other words, any activity must take place in a pre-established order, not too early as this may mean a waste of resources, but not too late, as this may compromise the project's purpose itself.

Finally, the project must have a well-defined and quantified purpose which, even if it cannot be assimilated with the purpose of the programme it derives from, must contribute to its achievement.

The investment project is the concrete motivation of some current expenses in the hope of future benefits. Its specific features, distinguishing it not only from current activities, but also from other types of projects, are: amplitude, finality and structure.

The execution of any investment project is under the pressure of two factors: time and cost. For managers, but also for the other factors involved in the project, respecting the periods for execution and the consumption of resources: human, material, financial, technical etc. is a permanent preoccupation during execution. But for this they need adequate tools and techniques, both for the correct dimensions of the time and resource parameters and for later monitoring and control on site.

The activities which contribute to the execution of a project are of three types:

- actual - consuming resources and time;
- expectations- consuming only time (for example hardening the concrete);
- fictitious- consuming neither time nor resources, being just technological conditioning between certain activities in the first two categories.

For an investment project to succeed it is firstly necessary a common conception of the problem and its definition together with the beneficiary, a conception that implies:

- the clarification of the positions of those involved and the clear definition of the project theme, which means defining the objectives of the project, elaborating the strategy, planning the necessary means, tools and stages. The clear, quantifiable results of the different stages of the project will allow qualitative and quantitative evaluation, as well as an evaluation of reaching the objectives;

- the setting of ways and rules of cooperation with the beneficiary all along the project, an aspect that will allow clarification of language misunderstandings, interpretation of tasks, avoidance of conflicts, re-evaluation of different problems concerning the execution of the project at minimal expenses. Solving conflicting situations that occur in any project is easier if there is a basis for mutual trust, partnership and understanding the position of each participant in the project;

O.A. Aripov

MIKROIQTISODIYOT

Fani bo'yicha o'quv-uslubiy majmua

Amaliy mashg'uloti uchun

Namangan: NamMQI, 2023 yil, 206 bet.